

[काव्येतिहास-संग्रह]

५

॥ श्री ॥

वामनपंडित-कृत प्रकरणे

धी शुद्ध करून विपुल टीपांसह

काव्येतिहास-संग्रह-कर्ते

यांनी

प्रकाशित केली,

इ० स० १८८२

श्रीवामनपंडितकृत प्रकरणांची अनुक्रमणिका.

प्रकरण.	पृष्ठ
१. रासक्रीडा	५
२. कात्यायनीव्रत (श्लोक)	३१
३. राजयोग	४१
४. सुदामचरित्र	४५
५. योगवासिष्ठ	५७
६. पार्यभाष्य	५९
७. दशअवतार	६०
८. अपरोक्षानुभूति (मराठी)	६१
९. हनुमतस्तव	७१
१०. रामस्तव	७१
११. भगवद्गीता	७२
१२. विष्णुध्यान	७४
१३. स्फुट सवाया	७७
१४. आणखी स्फुट सवाया	७८
१५. कात्यायनीव्रत (सवाया)	८१
१६. बालक्रीडा	८३
१७. प्रेमसरी	८५
१८. नृहरिदर्पण	८९
१९. स्थालीपाक	१०२
२०. राधाभुजंग	१०३
२१. सत्यभामाविनोद	१०७
२२. द्वितीय सुदामचरित्र	१०९
२३. जलक्रीडा	११३
२४. उपदेशमाला (प्रकरण १ले)	११६
२५. गोपीगीत	११९
२६. भक्तिमहिमा	१२३
२७. लघु चेंडूफळी	१२३
२८. मनाचे श्लोक	१२५

२९. सिद्धांत सवाई	१३३
३०. करुणाष्टक	१३५
३१. चतुःश्लोकी भागवत	१३६
३२. स्फुट श्लोक	१३६
३३. उपादान	१४०
३४. व्याधाख्यान	१४३
३५. भीष्म शरपंजर	१४६
३६. राधाविलास	१४९
३७. द्वितीय राजयोग	१५७
३८. अनुभूति लेश (मराठी)	१५९
३९. भूगोल वर्णन	१९५
४०. रसनास्तुति	१९९
४१. कंसवध (सवाया)	२००
४२. ब्रह्मबोध	२०१
४३. गोरसहरण	२०५
४४. द्वितीय जलक्रीडा (श्लोक)	२०६
४५. उपदेशमाला (प्रकरण २ रें)	२०९
शुद्धि पत्र	२१०

वामन पंडित.

जैसा चंडांशु सतेज व्योमी । तैसाचि केवळ वामन स्वामी ।
ज्याची श्लोकरचना ये भूमी । भूमंडळावरी अपूर्व ॥

श्रीधर.

सातार प्रांतातील कोरेगांव नामक गांवीं नृहरि पंडित जोशी हणून शांडिल्य गोत्री मध्वसंप्रदायी वैष्णव गृहस्थ राहात होते. त्यांचा पुत्र वामन पंडित. वामनाच्या आईचे नांव लक्ष्मी व बायकोचे नांव गिरीबाई असे होते. काशीत बारा वर्षे शास्त्राध्ययन केल्यावर वामनपंडित इतका विद्वान झाला की, खुद्द आपल्या गुरूचाही वादांत पराजय करण्याची त्यास शक्ति आली. नंतर तेथून निघून घरी परत येत असता वाटेत इंद्रायणी नदीचे कांठीं एके दिवशीं उतरला. तेव्हां येथे आजपर्यंत लोकांस वादांत हटवून त्यांचा उपमर्द केल्याबद्दल आपणास ब्रह्मराक्षसयोनी प्राप्त होणार असे एका राक्षसाचे द्वारे त्यास समजले. तेणेकरून फार खिन्नता प्राप्त झाल्यामुळे पश्चात्ताप पावून लागलाच निघाला तो त्यावेळीं तुकाराम भक्तदीस गेला होता त्याजकडे जाऊन अनुग्रह करण्याविषयी त्याची विनंती केली. तेव्हां तुकारामाने त्यास रामदास स्वामीकडे जावयास सांगितल्यावरून त्याजकडे गेला. त्यांनीं बदरिकाश्रमीं जाऊन तपश्चर्या करण्याची आज्ञा केली. तदनु रूप तेथे बारा वर्षे तपश्चर्या करून ईश्वरप्रसाद पावल्यावर पुनः स्वामीकडे आला तेव्हां त्यांनीं श्रीशैलपर्वतावर अवधूत म्हणून एक साधु होता त्याजकडे जावयास सांगितले. त्याप्रमाणे त्या साधूजवळ कांहीं काळ राहून तो समाधिस्थ झाल्यावर परत स्त्रीसहवर्तमान येत असतां एके ठिकाणीं दोन प्रहरीं मुक्कामास उतरून स्नानसंध्यादि नियमकर्म आटोपल्यावर सत्, चित्, व आनंद या तीन पदांचे अर्थाविषयी विचार करीत समाधि लावून बसला. इकडे स्त्री गिरीबाई इने भाताचे भांडें चुलीवर चढविले होते त्यावरील झांकण सरकले. परंतु वैष्णवांचे विलक्षण चालीप्रमाणे वामन आपल्या बायकोच्या हातचे जेवात नसल्यामुळे तिला

ते नीट करतां येईना. त्यामुळे ती किंचित् हंसली. तेवढ्यावरूनच अनुताप होऊन तेव्हांपासून तो आपल्या बायकोचे हातचे जेवू लागला. पुढे रामदास स्वामींकडे येऊन त्यांच्या दासबोध ग्रंथाचे पारायण करित असतां वामनास एक शंका आली. तिचे समाधान स्वामींनीं केले. तथापि वामनाचा संशय जाईना. तेव्हां आपले रुद्रस्वरूप प्रकट करून शेंपूट आपटून स्वामींनीं विचारिले “वामना ! समस्या पूर्ण झाली कीं नाही ?” तेव्हां तो त्या उग्र स्वरूपास भिऊन होय म्हणाला. पुढे पूर्ववत् सौम्य स्वरूप धारण केल्यावर तोच प्रश्न विचारितां वामन “शंका गेली नाही” असे म्हणाला. तेव्हां त्यास तोच विषय वृहदारण्यकांत आहे तो वाचावयास सांगितला. त्याचे योगाने त्याच्या संशयाचे निराकरण झाले. पुढे स्वामींच्या आज्ञेवरून तो प्राकृत काव्यरचना करूं लागला. त्याच्या काव्यांतील उत्तम यमके पाहून स्वामींनीं त्यास “यमक्या वामन” असे नांव दिले. वामन कृष्णातिरी वाई क्षेत्राजवळ पांडववाडी ह्मणून गांव आहे तेथे शके १५९५ वैशाख शुद्ध ६ या दिवशीं मरण पावला. वामनाचा जन्मशक पळेपणे समजला नाही, तथापि रामदास स्वामी शके १५३० पासून शके १६०३ पर्यंत भूतल्यावर होते हे चांगले माहित असल्यामुळे तो शालिवाहन शकाचे १६ वे शतकांत होता याविषयी संदेह नाही. शिवाय निगमसार ह्मणून एक त्याचा ओवीवद्द वेदांतावर ग्रंथ आहे तो शके १५९५ त समाप्त झाला असा त्या ग्रंथाचे शेवटीं त्याचा स्वतःचाच लेख आहे.

आपणांविषयींची थोडिशी माहिती वामनाने ‘भीष्मयुद्ध’ नामक प्रकरणांत दिली आहे. खेरीज आपल्या प्रिय पत्नीस उद्देशून “प्रियसुधा” ह्मणून एक प्रकरण त्याने लिहिले आहे त्यांत आपल्या स्त्रीचे नांवाचा उल्लेख केला आहे तो असा:—

ताताभिधा नृहरि पंडित माय लक्ष्मी ।
 दे सर्वदा सुगुण युक्त उदार लक्ष्मी ॥
 शांडिल्य गोत्र कुलदेव नृसिंह ज्याचा ।
 दासानुदास निज वामन हो निजाचा ॥१॥

प्रियसुधा उपदेश गिरा (गिरी?) प्रती । करुनि वामन तीस ह्मणे सती ॥
परम आवडि आपुलि आपणा । वळख तूं तुज टाकुनि मीपणा ॥१॥

बायकोचे हातचें न जेवण्याची वैष्णवी वेडगळ चाल वामनानें सोडून दिली असें वर सांगितलेंच आहे. पुढे त्यास माध्व द्वैतमतचा अस्तिशय कंटाळा येऊन तो पुरा अद्वैतवादी बनला. या गोष्टीस उद्देशून त्यानें द्वारकाविजयांत ह्मटलें आहे:—

कंटाळलों मी तुमच्या मतातें । देखोनि सर्वत्र असंमततें ॥

पाहेन मी माधव सर्व भूर्ती । अद्वैत विद्या हारिची विभूर्ती ॥१॥

त्याचा वेदांतावर फार भर असल्यामुळे पुढील यादीत सांगितलेल्या वेदां तावरील ग्रंथांखेरीज इतरांतही त्यां विषयाकडे वळल्याखेरीज त्याच्यानें रहावत नाहीं. आह्मी सांप्रत छापण्यास आरंभ केलेले प्रकरण जरी प्रथमरस-प्रधान आहे तथापि त्यांत देखील वेदांताचे प्रतिपादन वाचकांचे दृष्टीस पडेल.

वामनानें बहुत ग्रंथ केले त्यांपैकी आमच्या पहाण्यांत व ऐकण्यांत जे आले आहेत त्यांचीं नांवे येणें प्रमाणें:—

श्लोकवद्ध प्रकरणे.

भागवतांतील.

१ कृष्णजन्म २ मृत्तिकाभक्षण ३ उखलबंधन ४ बालक्रीडा ५ वनसुधा
६ वेणुसुधा ७ हरिविलास ८ यज्ञपत्न्याख्यान ९ कंसवध १० रुक्मिणीवि-
लास ११ भामाविलास १२ नामसुधा १३ गजेंद्रमोक्ष १४ मुकुंदविलास
१५ ब्रह्मस्तुति १६ रुक्मिणीपत्रिका १७ शुकाष्टक १८ वामनचरित्र
१९ द्वारकाविजय *२० रासक्रीडा २१ राधाभुजंग *२२ राधाविलास
*२३ कासायनीव्रत २४ ध्यानमाला २५ भागवतरामायण.

रामायणांतील.

१ रामजन्म २ अहल्योद्धार ३ लोपामुद्रासंवाद ४ सीतास्वयंवर ५
भरतभाव

(४)

वामन.

भारतांतील!

१ भीष्मयुद्ध २ दंपत्यचरित्र *३ पार्थभाग्य.

वेदांतावर.

१ चित्सुधा २ प्रियसुधा ३ तत्त्वमाळा ४ कर्मतत्त्व ५ गीता णव ६ चरमगुरुमंजरी ७ विश्वासबंध *८ राजयोग.

भाषांतरे.

१ गंगालहरी २ गोपीगीत ३ भर्तृहारिकृत शतकें तीन ४ समश्लोकी गीता *५ अपरोक्षानुभूति.

श्रीविबद्ध.

*१ निगमसार *२ श्रुतिकल्पलता ३ यथार्थदीपिका.

यांखेरीज अनुभूतिलेश व सिद्धांतविजय हे दोन वामनकृत संस्कृत ग्रंथ आमचे संग्रहीं आहेत. व शोधाअंती आणखीही याचे ग्रंथ उपलब्ध होण्याचा संभव आहे. वरील यादीत ज्यांचे मागें फुली केली आहे तेवढे मात्र छापलेले आढळण्यांत आले नाहीत.

वामनपंडितरुत रासक्रीडा.

कहनि नमन गोपीवल्लभा श्रीपतीतें ।
 कथिन चरित त्यांचे जें भवातें हरीतें ॥
 वरद वर दयेनें दे १ व्रजीं कामिनीला ।
 मनिं धरि रमणेच्छा देखतां २ यामिनीला ॥१॥

प्रकटतलि शरद्वतु यामिनी । तयिं तुह्नीं मजशीं व्रजकामिनी ॥
 रति रमाल ३ तमालतनू असा । वर वदूनि म्हणे स्वसुखीं असा ॥२॥
 शरत्कालरातीं फुलें ४ पुष्पजाती । नदीचे तिरिं मोगरे कुंद ५ जाती ॥
 थसें देखतां आपल्या या वरातें । करूं सत्य हें वाटलें श्रीवरातें ॥३॥

पूर्वेस पूर्ण उगवे शशि त्या सुकाळीं ।
 दे औषधींस सुख तो ६ स्वकुळा ७ सुकाळीं ॥
 दिक् सुंदरी मुख उठी पति यामिनीचा ।
 जाणो सुकुंकुमकरें प्रिय कामिनीचा ॥४॥

चंद्रप्रभा करित थोर खमंडलाला ।
 देखूनि त्या हरि अखंडित मंडलाला ॥
 जो वाजवी ८ स्वरगती व्रजराज ९ पांवा ।
 १० नाशावया मरण तीव्र जरा जपावा ॥५॥

तो इंदु सुंदर रमावदना समान । देखूनि दे व्रजवधू मदनास मान ॥
 कीं या अगे ह्यणुनियां व्रजराज पांवा। जो वाजवी हरि मनीं चतुरीं जपावा ॥६॥
 कृष्णानुरक्ता पहिल्याच होत्या । वेणुध्वनी आयकतां अहो त्या ॥
 आधींच कृष्णीं सकला सकामा । पांवा करी ११ फारचि वृद्धि कामा ॥७॥

वेणु तो परिसतां व्रजदारा । चालिल्या त्यजुनियां गृहदारा ॥
 टाकिलीं सकल ही गृहकामें । व्याकुळा परम होउनि कामें ॥८॥

१ गोकुळांत २ रात्रीला ३ तमाल वृक्षाचे पाना सारखा सांवळा ४ पुष्प समूह ५ जाई.
 ६ " मग त्या " असा ही पाठ आहे. ७ विपुल ८ स्वेच्छ ९ मुरली. १० "तो यामि
 नादिन सत्ता इदवीं जपावा " ११ "त्यांचि " असा ही पाठ आहे.

१ दुहिति त्या यजिती निज दोहनें । मन असे हरिलें मनमोहनें ॥
 त्यजुनि रंधन वाढण धांवल्या । त्वरित कृष्णपदाप्रति पावल्या ॥९॥
 स्तन धरुनि मुखीं पिति लेंकुरें । त्वरित लोटुनियां निकरें करें ॥
 २ द्विरदराजगती अगजगामिनी । हरिस पावल्या व्रजकामिनी ॥१०॥

त्यजुनि पतिस एकी सेवितां त्या पतीतें ।

मुरलि मधुर मोहें पावल्या श्रीपतीतें ॥

त्यजुनि अशन आल्या त्याचिया काननांत ।

कवळ हरिस त्या ही पावल्या ४ आननांत ॥११॥

कृष्णगीत रुचतां श्रवणातें । कर्मकांड रुचि दे कवणातें ॥
 भीक कां नृपतिनें उकळावी । या कथेंत आशि गोष्ट कळावी ॥१२॥
 परिसतां व्रजराजकथारसा । मधुप चित्त भिळे पदसारसा ॥
 करिति कर्म हि ते नर मागती । परि कथाचि तयां परमा गती ॥१३॥
 कथारसीं चित्त निमग्न सारें । कर्म जडें सर्व तया असारें ॥
 ५ व्यत्यस्त होतो जिहि तें करावें । कां काननीं नार चिरें भरावें ॥१४॥

सव्यें करुनि करितो पितृतर्पणातें ।

यज्ञोपवीत अपसव्य सुरार्पणातें ॥

देवां स्वधा म्हणवुनी यजितां वदे तो ।

स्वाहा ह्यणुनि पितरां तिळ पिंड देतो ॥१५॥

६ व्यत्यस्त ऐसें करि कर्म सारें ॥ ज्याला हरीचें श्रवणादि सारें ॥

आल्या तशा वेणुरवें करुनी ॥ व्यत्यस्त वस्त्राभरणें धरुनी ॥ १६ ॥

कर्ठी शोले शाला कनकमय होली मिरविती ॥

शिरीं नेसायार्ची धरिति वसनें दिव्य युवती ॥

पखे वाळ्या नाकीं श्रवाणि झळके ७ नासिकमणी ॥

हरी तेजें पावे वरि भलतशी तेचि रमणी ॥ १७ ॥

१ "दुहिता त्यजुनि त्या निज दोहनें" असा ही पाठ आहे. २ गजगती ३ गजगती
 ४ तोंडांत. ५ "व्यत्यस्त होतो जारि तें करावें." असा ही पाठ आहे. ६ उलटें
 ७ नाकातील नय.

नव्हे वीतरागी धरी लोकरीती ॥ हरिप्राप्ति विघ्ने अशीं जे करीती ॥
स्वमाता पिता बंधु संतान वारी ॥ तया मानिती अंतरे दानवारी ॥ १८ ॥

स्वजन वार्जिती जे हरिसेवनी ॥ कुशल लंघुनि खांत वसे वनीं ॥
व्रजवधू गमनीं शुकवैखरी ॥ प्रकट गोष्ट अशीच वदे हरी ॥ १९ ॥

पिता माता भ्राता स्वजन जरि गोपींस वरजी ॥
तरी आल्या तेथे वनिं कमलजा प्राणवर जी ॥
हरीते पावावे यजुनि सकळांते शुभ जनीं ॥
प्रवर्तावे ऐसें कुशल मतिनें आशु भजनीं ॥ २० ॥

आल्या अशा जवळि ज्या व्रजगोपदारा ॥
देणे असे सुखाचि खांस तया उदारा ॥
ऐसें असूनि हि विपर्ययताचि दावी ॥
शद्दांत कीं स्वगत भक्ति तई वदावी ॥ २१ ॥

सभाग्या हो येणे मजजवळि हो उत्तम परी ॥
करूं कैसें बोला प्रिय तुमचिया ही तदुपरी ॥
व्रज स्वस्थ क्षेम प्रथम मज सांगाच सकळा ॥
कळावे कां ऐशा पळत तुझि आल्यात विकळा ॥ २२ ॥

क्षणे गोपिकांते अधाचा अराती ॥ तुह्मी गोजिच्या आणि हे घोर राती ॥
जयांचा दिसे सूक्ष्म दृष्टीस समाज ॥ स्त्रियांचा असा काननीं ये समाज ॥ २३ ॥
करीती गजव्याघ्र मोठे उचपेटे ॥ विषे ४तक्षकाच्या भडाभीच पेटे ॥
मरे जो भरे यावनीं आड वाटे ॥ तयाची तुह्मा काय हो पचाड वाटे ॥ २४ ॥

यालागिं मूढपण हें सहसा यजावे ॥
वेगे ६व्रजासि परतोनि अगत्य जावे ॥
काढी मुखामधुनि शद्र असा हरी तो ॥
जाणो तया प्रवळ अंतक (तो ?) हरीतो ॥ २५ ॥

मुखपणें मुख इंदुचि बोलतो ॥ परि करी प्रलयाकचि बोल तो ॥
अणुनि पाहति आ न तदानना ॥ प्रभु हणें अवलोकिति कानना ॥ २६ ॥

पहायासि आलों असें काननाते ॥ अहा वाटलें हें अमृगांकाननाते ॥
असें व्यासि वाटे म्हणूनी हरी तो ॥ स्वशद्वार्थ दाऊनि चित्तें अहरीतो ॥ २७ ॥

वन विचित्र असें तुल्लि देखिलें ॥ स्वहृदयीं कुसुमांकित रोखिलें ॥
लखलखी परिपूर्ण सुधाकरें ॥ निववि जो अवधी वसुधा करें ॥ २८ ॥

मंद वेग यमुनापवनाचे ॥ लल्ल पल्लव समीप वनाचे ॥
देखिल्या सकळ कौतुकरीती ॥ ज्या मनास सुखहेतु करीती ॥ २९ ॥

वन असें तुम्हि सुंदर पाहिलें ॥ परि गृहीं गृहकारण राहिलें ॥
हुडकिती सुत बंधु पिता पती ॥ तडफडूनि तुलांवरि तापती ॥ ३० ॥

हारिकडे न पहाति चहूंकडे ॥ नयन चाळिति तों शर रोकडे ॥

हृदय भेदिति यास्तव आ वधू ॥ प्रभुासि पाहति कीं वधितो विधू ॥ ३१ ॥

नरी पावल्या दुःख पोटांत नारी ॥ पहातीच सप्रेम आ अतनारी ॥

अशां तें पुनः होय जे शल्य वाणी । वदे ते न जी माजि एकौशल्यवाणी ॥ ३२ ॥

अशा स्नेहीं माझ्या जरि खवळल्या आशय असा ।

तरी ध्यानीं कीर्ति श्रवण गुणगानीं तुम्हि असा ॥

अशी ध्यातां गातां श्रवण करितां भक्ति कवळे ।

न तैशी कामातें मजजवळि अत्यंत विकळे ॥ ३३ ॥

होतो स्वधर्म मज अर्पिति मानवाचा ।

तो अक-योग करि भक्ति सुखानुवाचा ॥

स्त्री-धर्म यास्तव तुम्हीं पहिले करावे ।

संक्षिप्त भक्तनिधि ते मग ऊतरावे ॥ ३४ ॥

निशिदिनि पतिसेवे कारणें अंग नाचे ।

कपटरहित धर्म श्रेष्ठ ही अंगनांचे ॥

१ मऊय काळवासर्ग २ चंद्रवदन कृष्णार्ति ३ हरण करितो ४ किरणानें ५ पूतनेचा
शत्रु कृष्ण ६ कृष्णकृतेची कमतार्ति.

प्रिय जन हि तयांचें पोसणें संततीचें ।

कुळ सफळ म्हणूनी मानिती संत तीचें ॥ ३५ ॥

बहुत धर्म तिचे कथिले प्रियें । गमति तीं वचनें अति अप्रियें ॥

सुरत भग्न मनोरथ झालिया । नयनि शोक-नया स्फुट आलिया ॥ ३६ ॥

ऐकूनि हे प्रियमुखें सुखहीन वाणी ।

केलीं रडोनि वदनें अति अदीनवाणी ॥

चिताब्धिभग्न मन भग्नमनोरथानें ।

धनिःकुंकुमें करि सकज्जल नदी-स्थानें ॥ ३७ ॥

ज्या कारणें सज्जिति सर्व हि अगोपदारा ।

तो शत्रुतुल्य वदतो प्रिय त्या उदारा ॥

सप्रेम कोपसहिता अशुपाळकांता ।

हें बोलती पुसुनि नेत्र जल स्वकांता ॥ ३८ ॥

अहा हो गोविंदा वचनशर हें भग्न हृदया ।

करीती ये वाचे न दिसति तुझ्या योग्य सदया ॥

पदांपाशीं आलों त्यजुनि अबळा सर्व विषयां ।

न आम्हीं ही योग्या अति कठिण गोष्टी सविनया ॥ ३९ ॥

आलोंचि ज्या त्यजुनि सर्व तुतें वराया ।

त्यांशीं कसा वदसि अप्रिय देवराया

जैसे अमुमुक्षु जन सेविति वासुदेवा ।

तैशाच कीं भजतसों तुज वासु देवा ॥ ४० ॥

तरि अमुमुक्षु जनासि दया करीं । युवाति या धरिं रे सदया करीं ॥

न धनमुक्तिचिहि वरि कामना । तुजाविणें छळिती हरि कामना ॥ ४१ ॥

आतां स्त्रियांस पतिपुत्र जनानुवृत्ती ।

धर्मज्ञ तूं वदसि धर्मपथप्रवृत्ती ॥

तो तूंचि सर्व जगदीश गुरू विशेष ।
जालासि तें तव पदींच पडो अशेष ॥ ४२ ॥

चर अचर १तरंग श्री गुरू २सिंधुसारा ।
तरि इतर जडत्वें भाविजे कां असारा ॥
म्हणुनि म्हणति गोपी तूं गुरू देवराया ।
पति सुत पद तूजें तेचि हो दे वराया ॥ ४३ ॥

धरुनि अद्वय आश्रय कामिनी । निजगळां पडती गजगामिनी ॥
नरि असो म्हणशील भले असे । भजति मार्ग अनादिच हा असे ॥ ४४ ॥

दुःखापदा लज्जुनि सर्व गृहकतूतें ।
नित्य प्रिया भजति संत अवक्र तूतें ॥
एवं दिल्या वर रूपा वरि तेचि साची ।
कां छेदिशी तुझिच आस वहू दिसांची ॥ ४५ ॥
स्वर्गासि रक्षक मुकुंद तसा ३व्रजाला ।
हा विश्व मंगल तुझा अवतार जाला ॥
या लागीं ठेउनि करा अभयप्रदासि ।
तस स्तनीं शिरिं हि या विनवीत दासी ॥ ४६ ॥

गृहस्थांच्या दारा लज्जुनि गृहदारा स्ववटकी ।
फुका कां होती या म्हणुनि हरि हो गोष्ट लटकी ॥
ज्ञणी मानी ऐसें मनिं भिउनि गोपी ४अडकरी ।
तुजें रूपें केल्या म्हणसी गरती या विधिकरी ॥ ४७ ॥

वक्र मंडित सुरतनकुंडलीं । तेज तें उभय ५गंडमंडलीं ॥
देखतां सरळ रम्य नासिका । होतसों फुकट सर्व दासिका ॥ ४८ ॥
अधर ६शोणित पातळ चांगले । श्वदिरपर्णरसें अति रंगले ॥
अमृत इच्छुनियां दिनव्यामिनी । बटाकि होत असों ६व्रजकामिनी ॥ ४९ ॥

भ्रमर वाटति केश मस्तकी । १मुख सरोरुहलपट २मस्त की ॥
 सरस हास्य अनिरीक्षण तें करी । वदन तें करितें अजि४किंकरी ॥ ९० ॥
 रक्षिले शरण लोक ५उदंड । ते हरी अजि तुझे भुज दंड ॥
 योजिति ६स्मर-मना प्रमदांसी । होतसों फुकट यास्तव दासी ॥ ९१ ॥
 या सुंदरा देखुनियां वरारे । दासी नव्हे कोण हरे मुरारे ॥
 शोभेत त्या लुब्ध रमा रमाया । तूझी अजी नंदकुमार माया ॥ ९२ ॥
 ज्या अशा त्वदधरामृत दासी । जाळिशी स्मर७दवें प्रमदांसी ॥
 ने दिशी जरिजितामृत लाहो । मेलिया वारि धरूं तुजला हो ॥ ९३ ॥

स्मरण मरण काळीं सब होतांचि वाचे ।

परम पद पदातें नेति ज्या माधवाचे ॥

स्मरत मरत आहों त्यासि त्यांचे वियोगें ।

तरि गति हरि आम्हां योगिया जेवि योगें ॥ ९४ ॥

तुझ्या-गोडा-गिती-हसित-८अवलोक्रीं उजळतो ।

तया कामाग्नीनें ९त्रजजनवधूवुंद जळतो ॥

म्हणूनी जी पार्जी त्वरित अधराच्या स्व अमृता ।

वियोगाग्नीनें जो नव्हति तुझिया भस्महि मृता ॥ ९५ ॥

१०स्मरहुताशन हे तुमचे पती । विनविती म्हणशील रमापती ॥

तरि तुझे पद हें जायिं देखिलें । न तयिं पासुनि हे प्रिय लेखिले ॥ ९६ ॥

सुख ११सुधाकर टाकुनि कां मना । मृगजळीं उपजे अति कामना ॥

म्हणुनि पाजुनियां अधरामृता । जिवारिं सत्वर १२अद्रिधरा मृता ॥ ९७ ॥

पर नर जरि गातो गोड तो चांगला हो ।

न करिति कुलनारी आपुला अंग-१३लाहो ॥

१ मुखकमलाचें ठायें लुब्ध २ माजलेले ३ पाहाणें ४ दासी ५ पुष्कळ ६ मदन
 ७ मदनाग्नी ८ पाहाणें ९ गोकुळांतील स्त्री समूह १० मदनाग्नि ११ सुखामृत
 सागर १२ गोवर्धन पर्वत धारण करणाऱ्या १३ लाभ.

म्हणशिल तरि कोण स्त्री तुते जी न मोहे ।

इतर-पुरुष-वार्तादेव देवा नमो हे ॥ ९८ ॥

तुझ्या या वेणूचा ध्वनि मृदु जगन्मोहन मनी ।

निघे जीच्या ते स्त्री खवण कसि जे मोह न मनी ॥

जया रूपेे गाई मृग तृण अगाई विसरती ।

कुळाचारी नारी तुज विण हरी केवि सरती ॥ ९९ ॥

अनायासे चित्ते हरुनि म्हणसी जा स्वसदना ।

कसे जावे सांगा यजुनि मन जी इंद्रुवदना ॥

तनू राहूं देशी न पद चळते पाउल हरी ।

कसे जावे ऐसे तरि अजि म्हणावे हरिहरी ॥ ६० ॥

खुपेल हा शद्ध चि जेवि कांटा । म्हणेल येथुनि तुम्ही अनिकाटा ।

या लागीं पोटांतिल कोप जाया । काकूळती बोलति गोपजाया ॥ ६१ ॥

चित्ते जया ये स्थळिहूनि जावे । चित्ते जया भर्तृसुखा भजावे ।

ते चित्त चित्ते अवघे हरुनी । कां जा म्हणावे हट हा धरुनी ॥ ६२ ॥

जाऊनि गेही गृह-कृत्य कांहीं । करावया शक्ति करांदिकां ही ।

चित्तेचि येते परि ते हरुनी । कां जा म्हणावे हट हा धरुनी ॥ ६३ ॥

ये स्थळिहूनि कशा तरि जाच । स्वामि तूं करिशि हा जरि जाच ।

पाय पाउल न येथुनि जाती । चित्तहीन विषयेद्रिय अजाती ॥ ६४ ॥

स्वकर्म हें याहि कुलीं कराया । चित्ताविणे शक्ति न देवराया ।

आतां अजी काय तरी करावे । मार्गी तरी जी कवण्या भजावे ॥ ६५ ॥

अघटित हरि आतां तूज पासुनि जाणे ।

तदपि करणि तूझे आयकावी सुकाने ॥

चळति चरण तूझे चित्त ते जो हरीतो ।

निजपद तिकडे ही जीकडे श्रीहरी तो ॥ ६६ ॥

न एथुनी जेव्हां ढळत पद येथे तुम्हि असा ।

स्वये जातो वेगे म्हणुनि पळशी तूं जरि असा

तुझ्या पायीं चित्तें चलन तुज सगोंचे चरणा ।

न सोडों जी तूतें त्यजसिल कसा सांग शरणा ॥६७॥

धावों सर्वें तूं जरि तीव्र जासी । परंतु जाऊं न कधीं व्रजांसी ॥

कीं देह-चक्रा हरि चित्त दोरी । शिंक्या सर्वें जैवि फिरि शिदोरी ॥६८॥

हे आयकूनि शरणागति कामिनींची ।

देखूनि भक्ती मदकुंजरगामिनींची ॥

हांसे दये करुनियां सकळांस पाहे ।

यांशीं रमे करि रमेहुनि कीं रुपा हे ॥६९॥

सदय-हृदय जेव्हां कृष्ण गोपींस पाहे ।

विकसित मुख-पद्मे होति होतां रुपा हे ॥

उंडु-पति सह तारा ये रिती गोप-दारा ।

मिरवति यदुवीरा भौव्या त्या उदारा ॥७०॥

कृष्ण-गायन विलास-कळांते । यांस दावित कळा सकळांते ॥

घडनी फिरतेसे गजरानें । हस्तिनीं सह जसा गजरानें ॥७१॥

स्त्री-वंद आधिन करून मनांत टाकी ।

आणी तयां हरि अशा यमुना-तटाकीं ॥

जेथें सैमीर सुख दे स्थिरजंगमाला ।

सेवूनियां कुमुद-मंद-तरंग-माला ॥७२॥

दाखवी स्मर-विलास कळांते । कोण वणिल तयां सकळांते ॥

चेतवी मदन-तृप्त करुनी । बाळ चंद्र करीं उकरुनी ॥७३॥

आत्मत्व योग परिपकहि दक्ष जाला ।

होवोनि तृप्त हि भजे च अधोक्षजाला ॥

१ सत्वर २ गोकुळी ३ मत्त हर्षी सागस्त्री मंद आहे गति ज्यांची अशा ४ (नक्षत्र स्वामी) चंद्र ५ गवळ्याच्या स्त्रिया ६ कृष्णाचे गाणे व विलास या विषयां ज्या ठक्कठित आहेत अशांत ७ सर्व ८ समूह ९ वायु १० कमळ ११ छाटा १२ पंक्ति १३ मदन १४ नखातीं.

कामाग्नि ये रिति विज्ञोनि रतिप्रसंगे ।
पेटे पुन्हा त्वरित माधव विप्रै-संगे ॥७४॥

कीडेंत जे सुरत-संक्षम भाव दावी ।
ते काम शास्त्र-मति काय विभौ वदावी ॥

संक्षेपरूप म्हणवूनच ते शुकानें ।
श्लोकैकमात्र कथिली रति *कौतुकानें ॥७५॥

इत्यादि देतां रति रंग लाहो । गोपींत वाटे रति-रंग लाहो ॥
आम्ही सुरूपा त्रिजगांत नारी । हा मोह का यास्तव पुनारी ॥७६॥

मनींच इत्यादिक गर्व झाला । या गोष्टिचा देव न तो भुकेला ॥
हा गर्व जेथें न वसे हरी तो । सा शत्रु कामादिक जो हरीतो ॥७७॥

त्यांचा हरावा मग गर्व सारा । तेव्हां गमे यारिति विश्वसारा ॥
अट्टश्य त्यांच्या नयनांसि जाला । कीं गर्व सोसे न अधोक्षजाला ॥७८॥

बहु धन अधनाचे हारपे सांपडूनी ।
त्यजुनि सकळ धुंडी मोहकासां पडूनी ॥
हरि विण हारिपीसि लागले कामिनीतें ।
करुनि हरिचरित्रे कंठितो यामिनीतें ॥ ७९ ॥

मिळुनि गाती सकळा हरीतें । गागे जयाचे अशुभा हरीतें ॥
या नंतरें त्या व्रज-गोप दारा । रात्रो वनीं धुंडिति या उदारा ॥८०॥

वदें हो कल्याणी हरि-चरण-गोडी अतुळती ।
दिसे तूझ्या ठायीं ह्मणुनि पुसतीं माय तुळती ॥
तुझी माला कंठीं भेंव-कलेम कंठीं रवे धरी ।
असे कोठें झाली अनेक विरहाची च लहरी ॥ ८१ ॥

१ सुरत समयां २ कृष्णरूपी ब्राम्हणाच्या योगानें ३ तेज; सौंदर्य * 'संभ्रमानें' असाही पाठ आहे ४ लाभ ५ पतनेचा शत्रु कृष्ण ६ सर्व जगाचें सार असा कृष्ण ७ कृष्णाचें वेद ८ जोस तुळना नाहीं अशी ९ संसार १० हत्तीचा ढावा ११ सिद्ध १२ अग्नि.

रे चंपका कुरबका तिलका अशोका ।
 छेदा अरे त्वरित कृष्ण-वियोग-शोका ॥
 जो दे तुह्मांसि सुख लावुनियां करातें ।
 दावा तथा स्व-सुख सिंधु सुधाकरातें ॥ ८२ ॥
 कोणी तयांत अवळा पुसते क्षितीतें ।
 रोमांचरूप दिसतो तृण वृक्ष जीतें ॥
 कीं कृष्ण-पाद-तळ लागलिया विना हो ।
 होणार तें सुख अतें घडणार नाही ॥ ८३ ॥
 तूझ्या तपा न तुलना क्षिति लेश वाचे ॥
 मोजूनि पाय जिस लागति केशवाचे ॥
 जो स्पर्श-उत्सव मनांतिल भाव दावी ॥
 प्रेमांकुरीं तनुचि ही किति भौ वदावी ॥ ८४ ॥
 गोवर्धन-स्तन-तटां हरिच्या पदातें ॥
 स्पर्शांनि दाविसि अशा तनु-संपदातें ॥
 पाय त्रिविक्रमपर्णी तायें तूज लागे ॥
 हें काय तें सुख पुसों क्षिति तूजला गे ॥ ८५ ॥
 तो कृष्ण-विक्रमतनु-द्वय-प-द-पर्णां ॥
 तूं स्पर्शलीस करि वास जयांत सजां ॥
 किवा वराहपर्णि हें सुख पावलीस ।
 आलिंगनें कराने फार सुखावलीस ॥ ८६ ॥

आशा धुंडिती तों लता एक वांटे । दिसे तीस तो ठाउका कृष्ण वाटे ॥
 फुलें खुंटीलीं कृष्णजीनीं सदैवें । नख-स्पर्श केला ह्मणे ईत देवें ॥ ८७ ॥
 नखें आपणा स्पर्शतां कैठभारी । गुह्य देह रोमांच-रूपें उभारी ॥
 लतेच्या शरीरासि कांटे स्वभावे । ह्मणे ते नखांच्या सुखाच्या प्रभावे ॥ ८८ ॥

१ समुद्र २ चंद्र ३ शोभा ४ कपड ५ लक्ष्मी ६ डुकर ७ मार्गात ८ कैठभ दैत्यचा

तरू नम्र भारें फळापल्लवांच्या । तया पूसती त्या स्त्रिया ब्रह्मवांच्या ॥
 असें कां करीतां तया वंदनातें । दुरूनीच नंदाच्या नंदनातें ॥ ८९ ॥
 असें धुंडितां देखिले पाय त्याचें । वनीं आत्म्याच्या प्रिया आत्म्याचे ॥
 निशा चांदणी पाय विन्यास-मुद्रां । पहाती स्मरूनी तया चित्तमुद्रा ॥ ९० ॥

अगाई कृष्णाचे चरण-तळ हे मिरवती ।
 ध्वजा पक्षी वज्री करून हणती सर्व युवती ।
 अचिंस्याच्या पायांविण परम चिन्हेंचि नसती ।
 अशी जे ते बोले भरुनि उदकें लोचन सती ॥ ९१ ॥

जो रेणु दुर्लभ सुरांसे महा उपायीं ॥
 देखुनि ते धरणि मंडित कृष्ण पायीं ॥
 अन्योन्य त्या वदाति दुर्लभ लाभ-वार्ता ॥
 आरोग्य ज्या श्रुतिमुखा करिती भवार्ता ॥ ९२ ॥
 चरण-रज सया हो धन्य या श्री-पतीचें ॥
 शिरें धरुनि कृतार्था होतसे श्री पतीचें ॥
 भव-कर्मलभवादी *आपुला ताप जाया ॥
 मिरविति मुकुटीं तें लाधल्या गोप-जाया ॥ ९३ ॥

वदति गौळिणि ये रिति लोळती । हरि पदाब्ज-रजीं अजि लोळती ॥
 बसति मागुति विस्मित बोलती । लजुनि शब्द मुखें मग डोलती ॥ ९४ ॥
 असें धुंडितां धुंडितां त्याच मागें । पदें दूसरीं देखिलीं त्याच मागें ॥
 हरीच्या पदाच्या रजांचे चि संगें । बधूचीं पदें देखिलीं त्या प्रसंगें ॥ ९५ ॥

दुःखाग्नि जो किमपि कृष्ण पदीं विशाला ।
 तो दीप्त मत्सर सर्वेचि समीप आला ॥

१ गवळ्यांच्या २ ठेवणें ३ खुणा ४ डोकें ५ संसार-रोगांनं पिडितास ६ हे सख्यानों ७
 लक्ष्मी ८ शिव ९ ब्रह्मदेवादी * 'मार्तिने' असा ही पाठ आहे १० पदकमलाच्या धुळेंत
 ११ बुळीचे.

गोष्ठी मुकुट-पद-भक्तिचिया उडाल्या ।

सापत्न मत्तर-जळीं युवती वुडाल्या ॥ ९६ ॥

अहाहा! हें पाहा अमृत मथितां तें विष महा ।

उदेलें कीं जाला सम सदय आत्मा विषम हा ॥

समा आह्मीं रामा चतुर अभिरामा परि हरि ।

रमे तो एकीशीं लपत मग आह्मां परिहरि ॥ ९७ ॥

लपत तों अबळा सकळा वधू । वधूँ हि तो बरवाँ परि हे वधू ॥

गिरि-धराधर एक फुका पिते । स्वपद लावुनि काळिज कापिते ॥९८॥

हरिपदीं पथ जो विमल क्षिती । चरण त्यांतचि ते समलक्षिती ॥

निकट चालतसे गजगामिनी । झणुनि तर्क उभारिती कामिनी ॥९९॥

बहु इणें चि असे हरि पूजिला । सवतिरूप दिसे न रिपू जिला ॥

स्वज्ञानियां सकळा व्रजनायिका । परम जे रूचली व्रज-नायका ॥ १०० ॥

पुढें पाय तीचे न देखोनि वाटे । कडे घेतलीसे असें त्यांसि वाटे ॥

हरीचीं पदें रूतलीं खोल भारी । गमे भार वाहे तिचा कैठभारी ॥ १०१ ॥

पद तिचे न दीसति अलीकडे । तरि असेल चि वसली कडे ॥

उचलिली मर्नि मानुनि भीरु ते । तृण-शिखा झणि तीस उभी रूते ॥ १०२ ॥

पहा गोपिका हो कसा कृष्ण कामी । कसे घेतसे भोग ते ही रिकामी ॥

अशा बोलती आणि धुंडीत जाती । पथीं त्याच त्या देखती पुष्प जाती ॥ १०३ ॥

प्रियानें प्रिये कारणें जेंवि हार । स्वये गुंफिले दीसतो तो विहार ॥

अशीं लक्षणें लक्षितां कासया हो । न वाटे खरें त्या पहायास या हो ॥ १०४ ॥

न सारे हे पाय क्षितिस रूतले अर्ध चवडे ।

तिच्या ऐशा चिन्हें करुनि तरि हे गोष्ट निवडे ॥

स्वजानु-दंती ती वसवुनि पुढे विश्व-शरण ।

स्वये वेणी घाली उमटति असे अर्ध चरण ॥ १०५ ॥

१ सुंदर. २ स्त्रिय ३ मृत्यु. ४ चांगला. ५ गोवर्धन
पर्वत चरण कारणे जो कृष्ण त्याचा ओठ. ६ पाहती. ७ गोकुळांतल स्त्रिया. ८
गोकुळाचा स्वामी कृष्ण. ९ मार्गांत. १० प्रकार ११ क्रीडा.

ठेवी गंजीवरी करी कर-पुष्करांतें ।
 स्कंधीं तिच्या हरि तसा कर-पुष्करांतें ॥
 स्थापूनि चालतअसे ह्मणवूनी वाटे ।
 या मत्सरें तडफडा बहु होय वाटे ॥ १०६ ॥

मऊ वाळवंटीं बहु पुष्प-जाती । नवे मोगरे कुंद मंदार जांती ॥
 पदें देखिलीं त्या स्थळीं फार तीचीं । दिसों लागलीं चित्रचिन्हें रंतीचीं ॥ १०७ ॥

तेथें चि चिन्ह अवलोकुनियां रंतीचें ॥
 त्या मत्सरें ह्मणति पुण्य अपार तीचें ॥
 कीं गुंफितां शिरिं फुलें बसला रमाया ।
 देखूनियां तिचिच नेत्र-विकार-माया ॥ १०८ ॥

पद तिचे अवळा-जन लक्षितो । ह्मणति देखुनि हे मृदुल क्षितो ॥
 उतरुनी कुसुमें ब्रजशेखरें । विविध तोडुनि तीस दिलीं करें ॥ १०९ ॥

तो स्वयें हरि अखंड विरक्त । स्त्री-जनीं प्रभु न जो अनुरक्त ॥
 कल्पवृक्ष-फळ दे भजनाचें । वाक्य हें जलज-नाभ-जनाचें ॥ ११० ॥

खादां कडे घेउनि देव दावी । कामी जनांची गति हे वदावी ॥
 कामातुर स्त्री वश ज्या प्रकारें । दावीतसे बद्ध जनानुकारें ॥ १११ ॥

असेल स्त्रीवृंदा किमपि हि दुःखत्व घडले ॥
 तरी च श्री-कांता सह विहरणें हें विघडले ॥

सदोषा कीं आम्हां विरह-फळ दावी परम तो ॥

भली ते कीं सर्वां स्यजुनि हरि तीर्शां च रमतो ॥ ११२ ॥

विशाला असे बोलतां क्षिप्रं ताप । प्रियाच्या पदाच्या रजाचा प्रताप ॥

तरी भ्रांत चित्ता न सोसे वियोगा । स्त्रिया धुंडितो कीं घडो जैवियोग ॥ ११३ ॥

तो डोल ही स्यजुनि चित्त हरीस पाहे ।

दे अंग-संग हरि त्याहुनि ही रुपा हें ॥

१ हनीण २ शुभाभांत ३ हस्तकभळति ४ जाईचें फूल ५ सुरताची ६ कटाक्ष
 मारण्याचे कौशल्य ७ गोकुळनायक कृष्ण ८ कमळासारसी आहे नाभी ज्याची कृष्ण—
 त्याचे जन ह० भक्त त्याचें ९ स्त्रीमूहांत. १० क्रीडणे. ११ सत्वर.

एवं च तै स्थळ हि सांडुनि त्या उदारा ॥

मार्गे तया हुडकित्ती पशुपाळ-दारा ॥ ११४ ॥

अदृश्य एथे जलजोक्ष जाला । जाणों तदारभ्य अधोक्षजाला ॥

जो आमुचां नंद-कुमार साचा । हा मोह ज्याच्या पद-सारसांचा ॥ ११५ ॥

स्कंधीं स्त्रियांच्या भुज-दंड भारी । ठेवीतसे जो मधुकैठभारी ॥

सरोजपाळा स्वकरें उदारा । दावा तया बोलति गोप-दारा ॥ ११६ ॥

तुझां आम्रवृक्षांसि किंवा कंदंबा । पुसो आणिका ही तरुच्या कंदंबा ॥

तुझीं वंदितां ज्यासि जो मेघकार्य । पहातां कृपेनें नमस्कार काय ॥ ११७ ॥

अशा धुंडिती तों मृगी एक वाटे ॥ दिसे ठाउका कृष्ण तो तीस वाटे ॥

म्हणे पाहतां १० मा-धवाच्या मुखातें । पहा लाधली लोचनीं या सुखातें ॥ ११८ ॥

तों वाटला जवळि त्या सि ११ जगन्निवास ।

ये कुंद मंद कुच-कुंकुम १२-मिश्र वास ॥

कीं कुंदपुष्पकृत जो प्रभु-कंठ-हार ।

१३घ्राणीं तयावरिल वायु करी विहार ॥ ११९ ॥

न केला मनीं गर्व तों गोप-जाया । स्वयें योग्य ज्ञाली अशी हे सजाया ॥

तिनें ही बहू मानिलें आपणातें । हरी अंतरे त्या धरी मी १४पणातें ॥ ११० ॥

सर्वांत मी बरि म्हणोनि च एकलीला ।

त्यांतूनि आणुनि करी १५मकरांक-लीला ॥

ऐसा मदें करुनियां तिस गर्व जाला ।

१६गद-पूर्वजाला ॥ १२१ ॥

भागलें अजि न चालति पाय । काय यासि करितोसि उपाय ॥

पाहिजे जरि असें तुज वाटे । १७वागवूनि तारि ने मज वाटे ॥ १२२ ॥

दे उत्तर प्रभु न होत विलंब ईस ।

स्कंधावरी तरि म्हणे हारि येच बैस ॥

१ गवळ्यांच्या त्रिया २ कमलनेत्र ३ पदकमलांचा ४ मधु व
कैठभ या दोन दैत्यांचा ज्ञानु ५ गवळी ६ वृक्षविशेष (म. कळंब) ७ समूहदास
८ मेघशरि ९ हरिणी १० लक्ष्मी ११ जगद्गोपी कृष्ण १२ केशर १३ नाकां-
१४ अहंकारातें. १५ मदन. १६ कृष्णचा भाऊ १७ उचलून.

+ "ताठें" असाही पाठ आहे.

देखोनि नम्र उचली पद १ सारसाक्षी ।

तौ गुप्त होय प्रभु २ सार-असार-साक्षी ॥ १२३ ॥

गोपी न देखे जशि लोक-पाळा । हाणोनि घे आपुलिया कपाळा ॥

म्हणे शिवे गर्व जिच्या मतीतें । भोगील कैसा सुख-धाम ३ तीतें ॥ १२४ ॥

म्हणे कृष्णा कोठें त्यजुनि अजि गेलास मजला ।

अनर्थाचा हेतु त्वरित मज नाही समजला ॥

तुशी मी तौ दासी ज्ञाणि मज उदासीन गमसी ।

फिरेन श्री-कांता रमत तुजशी जेवि रमसी ॥ १२५ ॥

विविध भोगितसोनि हि सोहळे । उपजले मज गर्वित डोहळे ॥

निज शरीरचि म्यां अभिमानिलें । प्रभुसि गर्व-भरें अपमानिलें ॥ १२६ ॥

परोपरी स्वप्रियकोप जाया । आक्रंदली ये रिति गोप-जाया ॥

तयेचि ही दूरि तथापि कार्नी । ते ऐकिली वैखरि ४ गोपिकांर्नी ॥ १२७ ॥

ज्यातें वधू धुंडितसे स्वकांता । आकांत हा ऐकति गोप-कांता ॥

धांवोनियां त्या पुसती तयेतें । टाकोनि गेला प्रिय जीस तीतें ॥ १२८ ॥

म्हणे ती बायां हो बहु मजशि गोविंद रमला ।

अशा लडें जाला बहुत हृदयीं गर्व मजला ॥

हरी येणें जातो म्हणुनि मज नाही समजला ।

अहो बाई गेला मग ५ विधि असा हो समजला ॥ १२९ ॥

दचकति वचनें त्या सर्व ही गोप-जाया ।

क्षणति अवधियां ही हेतु हाची सजाया ॥

त्यजुनि सुख पथातें कष्टलों आड वाटे ।

क्षणवुनि अचळांत हा स्वअन्याय वाटे ॥ १३० ॥

नवल करुनि जी ती राहिली सारसाक्षी ।

जिस तिस हरि वाटे सर्व संसार-साक्षी ॥
 फिरवि विषय त्यासी इंद्रियादीक गाई ।
 पशुप तनयआह्नी मानिला तो अगाई ॥ १३१ ॥
 हुडकिती मग ती सह कामिनी । चहुंकडे फिरती गजगामिनी ॥
 शाशिकरें न दिसे अति सत्तर्मी । हरि अदृश्य गमे निविडो तर्मी ॥ १३२ ॥
 समजति न कितेकीं ज्ञानसिद्धि-प्रदाया ।
 धरुनि अगुण मार्ग क्लेशकृत् सांपदाया ॥
 श्रम विकळ पहातां मागती ते अजाया ।
 भजति मद वधुंचा येरिती दूर ज्ञाला ॥ १३३ ॥
 आत्मा मनीं स्फुरतसे व्यतिरेक-रीती ।
 तो अन्वयें जडचि निश्चय हा करीती ॥
 गर्वें न तो मनिं दिसे मग नैश्वरांत ।
 अद्वैत केंवि गवसे जगदैश्वरांत ॥ १३४ ॥
 चंद्र-प्रकाशक मनीं न दिसे हरी तो ।
 त्या चाळवूनि मद ये रिति जो हरीतो ॥
 गर्वें जसें मुनि न देखति बोध मानी ।
 कीं चंद्र तोचि मति सर्वमनोभिमाना ॥ १३५ ॥
 आत्मा न देखति मनीं व्यतिरेक-रीती ।
 गर्विष्ठ ते जडचिदैक्य मुखें करीती ॥
 जाणोनि अन्वय जडैक्य दिसे न कांहीं ।
 ऐसा तमांत हरि मानिती गोपिका ही ॥ १६६ ॥
 जड-तरंगें चिदब्धि च भासतो । परि तमोगुण मात्रचि भासतो ।
 हरि सर्मीं न दिसोनि गम असें । वदति बोध-मदान्वित हें असें ॥ १३७ ॥
 प्रकाशां शशीच्या हरी सांपडेना । नसोनी तमा माजि ठार्यीं पडेना ॥
 असें बोलतां भाव हा व्यास-देवें । असा दाविला कीं पहावा सदैवें ॥ १३८ ॥
 मनातें जरी गर्व टाकूनि योजी । ह्मणे ध्यान योगांत तो देव योजी ॥
 तरी वो बळे स्पर्शतां मीपणातें । हरी त्यासि नेदी शिवीं आपणातें ॥ १३९ ॥

ब्रजपति-यश-गंगे न्हाणिलें त्या सदैवें ।
 स्वमन तरि शिवें ही दीधलें खांस देवें ॥
 ह्यणुनि सकळ गोपी-वंद तो गीत गाय ।
 मिळति शुक-मुखें ते भाक्ति लोकीं न माय ॥ १४० ॥
 पारि जया यमुना-पुलिनीं हरी । करुनि गुप्त तनू मद संहरी ॥
 धरुनि तेचि तटीं मृदुलक्षिती । हरिस गाति तदन्य न लक्षिती ॥ १४१ ॥
 ज्या भूमिके श्री नव-मेघ-नीळ । गमाविला सुंदर इंद्रनीळ ॥
 त्या भूमिके वांचुनि सांपडेना । अन्यत्र ठायीं पदरीं पडेना ॥ १४२ ॥
 अद्वैत-भूमीवरि गर्व झाला । गमाविले त्या गद-पूर्वजाला ॥
 तरी प्रसन्न प्रभु तोचि केला । धरुनियां त्याचि सुभूमिकेला ॥ १४३ ॥
 पुन्हा या अद्वैत-क्षितिवरि हरी तो न गवसे ।
 जया दिव्या हेमी^३ स्थिरचरपर्णीं तो नैग वसे ॥
 विटाळें सर्वांच्या अशुचि मन तें पात्र सहसा ।
 नव्हे त्या ज्ञानातें भ्रमविति जया शत्रु सह सा ॥ १४४ ॥
 ज्या भूमिकेसि असतां मनिं गर्व जाला ।
 तेथें अदृश्य मनिं मानियलें अजाला ॥
 आल्या तयाच पुलिनाप्रति तें शुकानें ।
 कीं बोलिलें मनिं रहस्य धरा सु-कानें ॥ १४५ ॥
 म्हणवुनि पुलिना त्या मागुती गोप-जाया ।
 अनुसरति तथापि मागुती कोप जाया ॥
 कारिति हरि-गुणांचे कीर्तन सु-स्वभावे ।
 वसाति सकळ तीर्थें ज्या कथेंत स्वभावे ॥ १४६ ॥
 ह्यणुनि गाती गुण माधवाचे । ते कीर्ति-गंगाच अगाध वाचे ॥
 येती मनें शुद्ध करोनि दाना । जगा नैगा हाट्टक-तें निर्दाना ॥ १४७ ॥
 मनांत होतांच अगाध वाचे । विलासदेहीं प्रभु माधवाचे ॥
 पावोनि गाती ब्रज-गोप-दारा । न देह-गेहा स्मरती उदारा ॥ १४८ ॥

१ गोकुलस्वामीकृष्ण २ वाळवंटांत ३ सोन्यांत ४ दागिना ५ कामादि साहा शत्रु
६ दागिना ७ सोने ८ आदि कारण.

अशी रासक्रीडा मदन-शर अध्याय रचिली ।
 प्रवृत्तीच्या लीलांहुनि बहु निवृत्तीच रचली ॥
 निवृत्ती वांचूनी न किमपि हि वृत्तांत गवसे ।
 दिसे ब्रह्मीं त्याला जग केनाकिं जैसा नगै नसे ॥ १४९ ॥

अध्याय पांच शर ही धरि पांच काम ।

प्रद्युम्न अंगज जया करी पूर्ण-काम ॥

केला अनंग रतिनायक शंकरानै ।

त्याला तनू दिधालि शंकर-शेखरानै ॥ १५० ॥

असे पांच अध्याय हे व्यासदेवै ।

करूनी दिले वर्णिले हे सुदैवै ॥

सुँतें त्याचिया यांत अध्याय दोन ।

असे वर्णिले शब्द थोडे वदोन ॥ १५१ ॥

प्रवृत्तीची लीला निजरस निवृत्तींत मिरवी ।

प्रवृत्ती-वृत्तांत त्वरितचि निवृत्तींत फिरवी ॥

भवार्ता हे वार्ता निववुनी विवर्ता परिहरी ।

रमा-भर्ता कर्ता करुनि हि अकर्ता परि हरी ॥ १५२ ॥

इति रासोत्सवपूर्वाध्याय.

वामन पंडित.

रासक्रीडा

उत्तराध्याय,

पद.

गोपी ह्यणती जी गोपाळा । ऐसी न चव दे वनमाळा ॥ ध्रु० ॥

सांडूनियां सर्व विषय । तुझे धरिलें चरणद्वय ॥ १ ॥

टाकूनियां हटवाद । अंग-संग दे अल्हाद ॥ १ ॥

जैवि मुमुक्षु याते हरी । तेवि आह्लां अंगीकारिं ॥ ३ ॥
 पति पुत्र आणि सुहृद । आह्ला जाणो तुझे पद ॥ ४ ॥
 सर्व भावे तुझे भजन । करिताती कुशल जन ॥ ५ ॥
 आतां स्तनीं आणि शिरीं । कर ठेऊनी ताप हरीं ॥ ६ ॥
 देखुनियां सौंदर्यासी । झालों फुका तुझ्या दासी ॥ ७ ॥
 देखुनियां तुज मुरारी । दासी कोण नव्हे नारी ॥ ८ ॥
 ऐकुनियां शरण आला । दास दाटुनि वामन जाला ॥ ९ ॥

अभंग.

अदृश्य हरी होतां । हरि झाल्या गोपकांता ।
 भृंग पिंकें ध्यातां । गोपाळा ॥ १ ॥
 एक होय पूतना । एक कृष्ण शोषी स्तना ।
 वेधयल्या गोपांगना । गोपाळा ॥ २ ॥
 यशोदा होय एक नारी । कृष्ण होय एक हरि ॥
 बांधो जाई उदरीं । गोपाळा ॥ ३ ॥
 एक होय कालिया । कृष्ण होय मदीं तया ॥
 लहणे मज सम अव्यया । गोपाळा ॥ ४ ॥
 गोपी गोप गाई होती । कृष्ण होय ती प्रती ॥
 वृष्टि-भये त्राही लणती । गोपाळा ॥ ५ ॥
 कृष्ण होय ते वसन । धरी जाणो गोवर्धन ॥
 पाहती तैसे व्रजजन । गोपाळा ॥ ६ ॥
 वियोगें कृष्ण-पिसें । लागे गोपीते जैसें ॥
 योगें वामनाच्या ऐसें । गोपाळा ॥ ७ ॥

पद.

शरदिंदु यामिनी । वेणु-रैवे कामिनी ॥
 जाति गजगामिनी । हरि कारणें ॥ १ ॥

कामे सर्व सोडिती । आर्य मार्ग मोडिती ॥
 गृहपाश तोडिती । प्रेमे हरिच्या ॥ २ ॥
 दोहने वधूजने । त्यागिली स-भोजने ॥
 चित्त भवभजने । वेधिले असे ॥ ३ ॥
 एकी अने काढितां । स्वजनासी वाढितां ॥
 वेणु कानीं पडतां । त्याही धांवल्या ॥ ४ ॥
 एकी शेष जेविते । एक पती सेविते ॥
 त्याहि वेगे धांवते । काम-बिब्हला ॥ ५ ॥
 एकी थानीं लेंकुरे । जाति लोटुनियां करे ॥
 शासन भयंकरे । ते निघाली ॥ ६ ॥
 विपरीत भूषणे । दिसती न दूषणे ॥
 चित्तीं ब्रँज-भूषणे । वेध लाविला ॥ ७ ॥
 एकी नार्की बाळिया । कानीं मोती ल्यालिया ॥
 त्याहि वेगे आलिया । जेथे हरि तो ॥ ८ ॥
 वडिलीं वर्जिलिया । पतिनीं ही गांजिलिया ॥
 तरि नाहीं लाजलिया । पावल्या हरी ॥ ९ ॥
 त्यागुनी मताभिमान । स्वकुल अभिमान ॥
 गातो विना तान मान । वामन गुण ॥ १० ॥

श्लोक.

* माळाकार परस्परें कर गळां घालोनि गोपांगना ।
 गाती नाचति पाहती अवधिया एका जगज्जीवना ॥
 सोन्याचे मणि औंविले भुंजगुणीं गोव्या शशांकानना ।
 पांचूचे पदकस्थळीं स्मर मना श्रीदेवकी-नंदना ॥ १ ॥

१ श्रेष्ठ २ दूध काढण्याचे काम ३ भांडे ४ संसार नाशक कृष्णाने ५ आज्ञा ६ गो-
 कुळास शोभा देणाऱ्या कृष्णाने ७ बाहुरूपी दोन्यात ८ रत्न विशेष.

* वेध पासून पुढील भागास 'रासमंडल' असे नांव देऊन कौणी निराळेव प्रकरण
 मानितात.

कालिंदी-तट-वाळुवंट गगनीं संपूर्ण तारा-पती ।
 कल्हारीं कुमुदोत्पलीं अलि शरत्कालीं जलीं गुंजती ॥
 वारा मंद सुगंध शीतल फुलें नाना तरू शोभती ।
 ऐशा ^३यामिनि गोपिका हरिसर्वे रासोत्सवीं क्रीडती ॥२॥

गोपी-नायक इंद्रनील मिरवे मुक्ताफळांच्या कळा ।
 गोऱ्या गौळिणि रास-मंडळिं तशा मध्ये हरी सांवळा ॥
 कस्तूरी निटिळीं कालिंद-तनयां श्रीरास-माळा गळां ।
 सौभाग्य व्रजभूमिचें पदरजें त्याच्याचि आलें फळा ॥३॥

जे ते गोपिस आपणा च जवळी वाटे असावा हरी ।
 जाणोनी जितुक्या स्त्रिया तितुकिया तत्काळ मूर्ती धरी ॥
 सोऱ्याचे मणि इंद्रनीळ तितुके तो हार त्याचे परी ।
 दो गोपींत मुकुंद कृष्ण-युगुलीं एकेक ते सुंदरी ॥ ४ ॥

सर्वांचे हरि-कर्धरीं भुज त्या रासक्रिया-मंडळीं ।
 कृष्णाचे सकळां गळां भुज अशी झाली अहो सांखळी ॥
 एका त्या अवध्या स्थळीं प्रकृति ही नाना दिसे वेगळी ।
 गोऱ्या गौळिणि त्यांत एक मिरवे कृष्ण-प्रभा सांखळी ॥ ५ ॥

त्या गोपी जितुक्या करोनि तितुक्या मूर्ती जरी नाचला ।
 ज्या त्या मानिति आपणाचि जवळी आहे हरी येकला ॥
 तीची तेथुनि दृष्टि ती न विघडे जो जो जिणें देखिला ।
 मेघश्याम अनेक-रूप रमतो ऐसें न भासे तिला ॥ ६ ॥

रूपे तीं स्मर-कल्प-वृक्ष हरिचीं गोपांगना त्या लता ।
 कीं ते मेघ समूह त्या चमकती त्यां माजि विबुलता ॥
 कीं तारा युवती अनंत गगनीं मूर्ती मधें नीलता ।
 जेव्हां एकाचि तेधवां उडुगणीं भू चंद्रमा खालता ॥ ७ ॥

गोन्या गौळिणि सांवळ्या हरि-तनू रासोत्सवीं नाचती ।
श्रीगंगेयमुनेमध्ये तैरल ते केल्लोळ आंदोलती ॥
गोपी-लोचन मीन लोल मकर श्रीकुंडलें डौलती ।
गोप-स्त्री-कुच कुंभ-तारक कैरी पेंहे रतीचा पती ॥ ८ ॥

* थै-थै-ताल समन्वये ध्वनि उठे कीं † तं तनत्र श्रुती ।
त्या गोपी व्यतिरेक गाउनि परब्रह्मीं अहो नाचती ॥
तेथें गायक ते मुनी भ्रमर ‡ तद्द्वंदां सर्वे गुंजती ।
आत्मा निर्गुण विश्व उद्भरितसे श्री योग-माया-पती ॥ ९ ॥

कोणी लाविति नाचतां मुख मुखा तांबूल त्याचे मुखीं ।
कोणी मानवला हरी मजवरी ऐशाच भावें सुखी ॥
त्यांच्या देखुनियां कळा स्तुति करी त्या त्या गुणासारखी ।
जे ते आवडती ह्मणे मज अशी नाहीं दृजी आणखी ॥ १० ॥
कोणी श्री भुज-दंड हुंगिति गळां जे आपुल्या घातले ।
जे स्वाभाविक ही सुगंध अगूर-श्रीचंदनें चर्चिले ॥
कोणी श्रांत कुचावरी करतल श्री मूर्तिचें ठेविलें ।
कोणी ओष्ठ हि नाचतां मुख मुखीं घालुनि आस्वादिले ॥ ११ ॥

ऐशा कृष्ण-समागमें स्मरें-भरें गोपांगना नाचल्या ।
गाती चित्र विचित्र नृत्य करितां कामातुरा भागल्या ॥
मूर्त श्री-पतिच्या समीपचि गळां तींही मिठया घातल्या ।
लक्ष्मी वांचुनियां अलभ्य रति ते गोपांगना लाधल्या ॥ १२ ॥

नाना भिन्न उपाधि घेउनि लयीं माया निघे केवळी ।
श्री-मूर्तीं युवती मिळोनि घडली होती अशी सांखळी ॥
तें ब्रह्म प्रतिबिंबलें बहु घटीं जें एक एके जळीं । §
गोपी एकचि कृष्ण एक रमती द्वंद्वें अशीं वेगळीं ॥ १३ ॥

१ चंचल २ लाटा ३ हत्ती * 'तत्तत्ताळ' असाही पाठ आहे. † 'तत्र तत्र' असाही.
पाठ आहे ‡ 'तद्गंधासर्वे' असाही पाठ आहे, ४ मदन.

§ "आत्मा तो प्रतिबिंबला प्रकृतिच्या नाना घटांच्या जळीं" असाही पाठ आहे.

गोपींचे मुख-इंदु विंदु वरते नृत्य-श्रमे निर्मले ।
 नाना-रूप-धरे करे सुख-करे पीतींवरें पूशिले ॥
 कस्तूरी विण निष्कलंक वरेवें ऐणांक ते शोभले ।
 काम-व्याधि अनादि आधि जितुके ते सर्व ही नासले ॥ १४ ॥

व गांठी कंचुकिच्या जगद्वरु करे गोपींचीया सूटल्या ।
 ग्रंथी चिज्जड त्या अनादि रचिल्या त्या ही अहो तूटल्या ॥
 कृष्णाच्या अधरामूर्ते अमरता तात्काळ त्या पावल्या ।
 नीवी-मोक्ष मुकुंद-हस्त-कमळे तो मोक्ष त्या लाधल्या ॥ १५ ॥

व नेले राजस-राग ते अधरिंचे श्री-वल्लभे चुंबने ।
 दृष्टींतील निरंजने हरपलीं जीं तामसे अंजने ॥
 जे कां चंदन सत्व ही हरि हरी त्यांचे निजालिंगने ।
 केल्या निर्गुण त्या रतान्त-समयीं गोपी जगज्जीवने ॥ १६ ॥

जाल्या निर्गुण त्या परंतु सगुण-प्रेमेचि जे राहिले ।
 कांहीं चंदन शुभ्रता उरवुनी तें सत्व तो शोभले ॥
 स्वानंदांत बुडी रतान्त-समयीं देऊनि तें ठेविले ।
 जीवन्मुक्तपणे हरीस सकळी तेणे चि आलिंगिले ॥ १७ ॥

ब्रह्मीं नित्य-सुखानुभूति-रस त्या रंगैचिजे रेखिले ।
 कीं पुण्यार्णव देवकी-जठर जे त्याही मिषे ओतिले ॥
 गोपींच्या कुच-कुंकुमे करूनिया माळा गळां माखिली ।
 कीडान्तीं हरि-मूर्ते सावधपणे ती एकली देखिली ॥ १८ ॥

गोपींच्या स्थिर-जंगमा सहित जो त्यांच्या पतींचा हरी ।
 आत्मा कारण संत-दृष्टिस दिसे जो तंतु सर्वावरीं ॥
 स्वशीं सर्व निशा निशा-पति-मुखी ज्या क्रीडती सुंदरी ।
 त्यांला धन्य किती म्हणों त्रिभुवना ज्यांची कथा उद्दरी ॥ १९ ॥

कामी लोक त्यांस ही निज-कथा प्रीतिप्रद श्रीहरी ।

विश्वोद्धारनिमित्त गोप-ललना-क्रीडा विचित्रा करी ॥
 ऐसे आपण ही करूं हणउनी जो कां अपेक्षा धरी ।
 थोडेसें विष तो गळां न मिरवी कांहे शिवाचे परी ॥ २० ॥

गोपीतें रति-लाभ देउनि सदां जो ऊर्ध्वरेता हरी ।
 तेव्हां तत्पति मानिती निजभुर्जां आलिंगिल्या सुंदरी ॥
 जो लक्ष्मी-पति नित्य मुक्त करिती जे मूढ त्याची सरी ।
 ते तोंडें वणवा पिऊं न हणती कां हो तयाचे परी ॥ २१ ॥

गोपींच्या नैटन-श्रमे करुनि जो आला उंवारा हरी ।
 कालिंदी-सैलिला-मधें गजगतीं +संगेंचि लीला करी ॥
 संगें गौळाणि मार्गतीं उर्ष्वनीं खांशीं रमे श्रीहरी ॥
 भाग्यें गोप-वधूंचिया क्रमिलिया ऐशा बहू शौर्वरी ॥ २२ ॥

गोपी-नाथ-कथा-रुची सुजन हो ध्या आपुलाल्या मना ।
 श्रृंगारामृत हेंचि ध्या यजुनियां दुर्वासना कामना ।
 गोपीतें अधरामृतें कलियुगीं नामामृतें वामना ।
 केले धन्य तया तुह्मी फुकट कां नेघा जगज्जीवना ॥ २३ ॥

जो नेणे विषयावर्णे रूचे तया आह्ला तुह्मां कारणें ।
 केला गोप-वधू विलास रस हा विख्यात नारायणें ॥
 त्याही ऊपरि काव्य नाटक मिषें श्रृंगार जो पाहणें ।
 या श्री-कृष्ण-कथामृतीं न रमणें धिग् धिक् तयाचें जिणें ॥ २४ ॥

गाईंचे शिशु ते पशू परि सुधा ते तों श्रवे त्या मितें ।
 कर्म आचरती समस्त हि ऋषी-वेदोदितें त्या रसें ॥
 लोकोद्धार-निमित्त गोप-ललना-संगें मुकुंदें असें ।
 केले त्या चरितामृता शुक्र-मुखें राजर्षि प्याले तसे ॥ २५ ॥

१ ब्रह्मचारी. २ नाचणें. ३ पुनः ४ पाणी. ५ गजगामिनी स्त्रिया. ६ बाग. ७ राषीं

“गजगती उज्जाति क्रीडाकरी” असें पाठांतर आहे.

(३०)

रासक्रीडा.

देतां ही विष पावली अमृतता ते राक्षसी पूतना ।
नीवी-मोक्ष अपेक्षितां चि चढल्या वैकुंठ गोपांगना ॥
द्वेषे दानव शत्रु दैत्य तरले ऐशा जगज्जीवना ।
ध्या प्रेमे श्रवणे करुनि हृदयीं हे वामन-प्रार्थना ॥ २६ ॥

---

१. अमरत्व.

समाप्त.

वामनपांडित-कृत,

कात्यायनी-व्रत.

—००००—

जग-पट-व्यतिरेक-मुखे हरी । तदपि अन्वय दासनि दे हरी ॥
 कथिन त्याचि सुधारस-सारसा । नमुनियां हरिच्या पद सारसा ॥१॥
 तनू गोकुळीं गोपिका-सत्व-वृत्ती । हरीवीण अन्यत्र ज्यांला निवृत्ती ॥
 तयाशींच त्या तन्मयत्वे रमाया । व्रजां पूजिली ब्रह्मविद्यादिमाया ॥ २ ॥
 अशा दिव्य अध्यात्म-रूपे हरी तो । करुनी कथा ते अविद्या हरीतो ॥
 करी भक्तिची यावरी सूचना ही । विना भक्ति विज्ञान कांहींच नाही ॥ ३ ॥
 मतीचे पती जे अहं-गोप होते । हरी देखतां होति निःसार हो ते ॥
 दिसे ज्यांस आत्मा स्वये कंस-हंता । तयां कां रूपे कांत-रूपे अहंता ॥ ४ ॥
 परब्रह्म-विद्येसिं जेव्हां भजावे । तयां द्वैत-संस्कार-रूपा लजावे ॥
 विसंबों नये सर्वथा ब्रह्म-विद्या । तरी बोध विंवा नि नासे अविद्या ॥५॥
 आत्मता गुरु-मुखे समजावी । बोध-रीति हि अशी समजावी ॥
 चित्त चिन्मय करी आशि विद्या । सेवितांचि वितुळेचि अविद्या ॥६॥
 असा देखुनि कृष्ण आत्मा वधूनी । रमायासि त्याशीं अविद्या वधूनी ॥
 तयाची तिहीं सेविली सर्व माया । तदैक्ये तया श्रीहरीशीं रमाया ॥ ७ ॥
 विद्या हरी-प्राप्तिस हेतु वाटे । ते सेवितां ताप तयां न वाटे ॥
 न द्वैत जाळी मग काळजाला । हेमंत तो यास्तव काळ जाला ॥ ८ ॥
 कृष्णा निमित्त भजतां हरिची सुविद्या ।
 तो काळ होउनि हरी च हरी आविद्या ॥
 “मी मार्गशीर्ष ” लणुनी स्वमुखे वदे तो ।
 जो या कथा-रसिं असे रिति भाव देतो ॥ ९ ॥
 गीतेमधे पुरुष तोचि सहस्रशीर्षा ।
 मासास आत्म-पण दे प्रभु मार्गशीर्षा ॥
 कीं हा फुटे विरह-भेद तया च मासीं ।

१ कमळ २ अज्ञान ३ ज्ञान ४ स्त्रिया ५ नाश करून, ६ कृष्ण ७ हरण करी
 ८ सासांनां मार्गशीर्षाहम् ” भगवद्गीता.

द्वैतत्र दे पद तथा पुरुषोत्तमासी ॥ १० ॥
 शुक्तामर्धे रैजत योग्य दिसे भजाया ।
 मायेसि पूजति हरीं तच्चि गोप-जाया ॥
 कीं मार्गशीर्ष हरिरूप तथा चि मासीं ।
 पूज्जनि तीस रमल्या पुरुषोत्तमासीं ॥ ११ ॥
 एवं हरीची हरिमाजि माया । त्या पूजिती या हरिशीं रमाया ॥
 चिदंश तो वस्त्र जड-भ्रमाचें । हस्त्रानि दे तें सुख मध्यमाचें ॥ १२ ॥
 अध्यात्म-रीती च कथा वदावी । ह्मणोनि तो कृष्णचि भाव दावी ॥
 परंतु साधारण मर्धवाची । वाचा मुखें हो महिमा नवा ची ॥ १३ ॥
 यालागि सर्वास कथा कळायी । श्रीव्यास विख्यात करी कळा या ॥
 ह्मणोनि दाऊनि रवी रसाचा । बोले सुधा-स्वाद सुधारसाचा ॥ १४ ॥
 हेमंत शीतल ऋतू सकळां जनांसी ।
 श्रीमार्गशीर्ष पहिला हरिरूप मासीं ॥
 आसांत त्यांत फळ दे प्रभुशक्ति माया ।
 पूज्जनि तीस चि तदैक्य-पणें रमाया ॥ १५ ॥
 ह्मणोनि गोपी हरिशीं रमाया । आराधिते सर्व मिळोनि माया ॥
 हेमंत काळीं प्रथमींच मासीं । क्रीडावया श्रीपुरुषोत्तमासीं ॥ १६ ॥
 यज्जनि अन्न हविष्य चि भक्षिती । निजति गोमय-लिप्त शुभाक्षिती ॥
 नियम आणिक सर्व हि रक्षिती । फळपणें हृदयीं हरि लक्षिती ॥ १७ ॥
 उषःकाळीं स्नानें करिति यजिती श्रीभगवती ।
 नदी-तीरीं जेव्हां किरण अरुणाचे उगवती ॥
 करुनी देवीची सुतनु सिकर्तामूर्ति जपती ।
 तिच्या मंत्रातें कीं व्रजप-सुत हा हो निजपती ॥ १८ ॥
 तटीं कालिंदीच्या प्रति दिवस मास-व्रत-धरा ।
 करीती श्रीपूजा स्मरति फळ-रूपें गिरि-धरा ॥
 पहातां ही माया फळ परम चिद्रूप गवसे ।
 अलंकारीं नाना निज धनपणें हेम चि वसे ॥ १९ ॥

फळाचे आशेने स्मरत असतो तेवि भलता ।

अनायासे कृष्ण-स्मृति पसरली ते शुभ लता ॥

हरी ध्याती गाती स्मरति युवती त्यास सकळा ।

स्त्रियांचे या त्यागीं व्रत सफळ झालें अविकळा ॥ २० ॥

सफळ कर्म करी हरिची स्मृती । हरि हरी ह्यणतां ह्यणते स्मृती ॥

परि तयास हि सद्य नमो हरी । जरि ह्यणे हरिचे मन मोहरी ॥ २१ ॥

स्मृति मनां हरि-नाम सुखीं परी । नमन सद्य घडे न तदूपरी ॥

ह्यणुनि वंदुनि घेउनि अंत्रें । हरुनि ही दिधलीं कनकांत्रें ॥ २२ ॥

कर्मारपणाचा क्रम सांग जाला । तें लाधल्या त्या पशुपांगजाला ॥

अध्यात्म-रीती हरि पावला हो । ध्यावा असा यावारी भाव-ल्यहो ॥ २३ ॥

अन्य-देव तनु ही जरि पूजी । सर्व ही सुर सुरारि-रिपू जी ॥

कीं समस्त नंग ही कनकाचे । देव-देह विधिच्या जेनकाचे ॥ २४ ॥

परंतु जीं जीं अवतार-सत्वे । देती फळे स्वात्म सुधारसत्वे ॥

ब्रह्मादि ही या सुर-राज साचा । विलास जो राजस-तामसाचा ॥ २५ ॥

ह्यणुनि पद गा ते मस्तकार्हत्व नाही ।

श्रुति शिर सुख कैचे श्रीमुकुंदा विना ही ।

जरि सकळ फळें तो देव गीतेत वर्णा ।

परि पद नंग साजे जेवि शोभा सुवर्णी ॥ २६ ॥

जो सर्व-रूप हरि आपण पूज्य झाला ।

लागे समस्त फळदत्व हि त्या अजाला ॥

शोभे जसे चरण-भूषण हि सुवर्ण ।

ते शोभते कनके आपुलिया सुवर्ण ॥ २७ ॥

परि पर्दी पदमात्रचि शोभवी । कनक येरिति कामुक जे भवी ॥

इतर आप्त फळें इतरा कृति । हरिस सेवुनि घेति न जे कृती ॥ २८ ॥

एवं हरी इतर-दैवत-कल्पकांही ।

देतो फळें तदनुरूप चि अल्प कांहीं ॥

तो गोपिका फळ हि मानुनि देव-राया ।

भाग्योदये भजति त्या प्रभुते वराया ॥ २९ ॥

फळ-मित्तें चि असा करि जो पण । प्रभुचि तो फळ केवळ आपण ॥

ह्यणवुनी स्वतनू फळ-रूपिणी । स्व वर दे मति ही स्व-निरूपणी ॥ ३० ॥

कात्यायनी-पूजन-वायकांचें । तें अर्चन श्रीव्रज-नायकांचें ॥

तत्रापि त्यांचें फळ हाचि जाला । जपोनियां मागति त्या अजाला ॥ ३१ ॥

ज्यांचा असे विदित अंतर भाव याला ।

आला स्वयें वरद तो वर द्यावयाला ॥

जों मज्जनें करिति त्या यमुनेत नारी ।

तों ये कित्येक गडि घेउनि पूतनारी ॥ ३२ ॥

प्रतिदिनीं उदकांत दिगंबरा । निघति पोंहति ठेवुनि अंबरा ॥

हरि अशा समयीं च रमे दिनीं । करित ये पद-पावन मेदिनी^३ ॥ ३३ ॥

हरी आला ऐशी खुण विदित नाहीं निपट ते ।

अशा काळीं तीरीं प्रभु उचलि येऊनि पँट ते ॥

कदंबाच्या स्कंधीं कँपट पट-तंतूचि हरि तो ।

चढे तो मिथ्यत्वे प्रथम जड वस्त्रे चि हरितो ॥ ३४ ॥

अनात्मत्व वस्त्रे पहिलें हरितो । दावूनि चिंतुस दे हरि तो ॥

ह्यणोनि शाखेवरि आपणांतें । दावूनि त्यांसी करि या पणांतें ॥ ३५ ॥

देखोनि हांसति गडी प्रभु-माधवाचे ।

त्यांतें वदे हरि स-हास्य अर्गाध वाचे ॥

कीं अंबरे तरि च देइन गोप-दारा ।

तीरीं जरि ह्यणति कीं “अजि दे उदारा” ॥ ३६ ॥

जळीं खेळतां पोंहतां वायकांनीं । असा शद्र हा ऐकिलासे स्व-कानीं ॥

फिरोनी पहातां चि त्या स्त्री-कंदर्बीं । हरी देखिला वक्र-दृष्टी कंदर्बीं ॥ ३७ ॥

प्रपंच-द्रुमाची च शाखा अहंता । चिदात्मा दिसे ये रिती कंस-हंता ॥

फिरोनी द्रुमीं लक्षितां दृष्टि-वृत्ती । जड-स्याग तो होय शाखा-निवृत्ती ॥ ३८ ॥

जड पट निरसीतो श्रीगुरु श्रीहरी तो ।

उघड^१चि मग तंतू जो अवि^२द्या हरितो ॥

हरि-तेनु हरिवस्त्रे^३ ज्ञान-तंतू प्रभा ते ।

निरखित उफराटे दृष्टिने सुप्रभाते ॥ ३९ ॥

स्व-हृदयांत अखंडचि रेखिला । स्व-पट-होर कसा हरि देखिला ॥

वसति येउनियां उथळा जळीं । विनवितो प्रभुलागि कृतांजळी ॥४०॥

वैसोनियां कंठ-जळांत नारी । या कांपती प्रार्थिति पूतनारी ॥

सामोपचारें व्रज-गोप-दारा । आधीं असें बोलति या उदारा ॥ ४१ ॥

कीं श्लाघ्यता ज्याकरितां व्रंजाला । जाणों तया तूज अधोक्ष्जाला ॥

भला कसा सत्वर अंबरांतें । द्याजी दया-सिंधुं दिगंबर^४रांतें ॥ ४२ ॥

भला नंद हा कीर्ति लोकांत साची । भला पुत्र याचा तूं ही तसाची*॥

जळीं वैसलों तीव्र दे शीत कंपा । तयां अंबरें दे अजी सानुंकंपा ॥४३॥

गोष्टीस प्रत्युत्तर ही वदेना । सौम्ये स्व वस्त्रे व्रजराज देना ॥

तो दाने आरंभिति गोप-जाया । मिसें तया मन्मथ-कोप जाया ॥ ४४ ॥

करिशिल जशि आज्ञा तूं तसें अंग नाचे ।

करूं तुज वश ऐसे देह हे अंगनांचे ॥

गरति हि परि होऊं सुंदरा क्षिप्र दासी ।

तुज तनु हि समपू सर्व-सौख्य-प्रदासीं ॥ ४५ ॥

मदन-पाश-वळें हि न आंवेळे । हरि न दान परी वचना वळे ॥

निमिष^५ विस्मित होउनि राहती । मतिस^६ भेद करूं मग पाहती ॥४६॥

ह्मणति धर्म समस्त हि जाणतां । न करि येरिति पाप सुजाणता ॥

करुनि सार विचार करीं वरा । त्वरित दे वसेनें कैनकावरा ॥ ४७ ॥

मतिस भेद करोनि हि पाहिला । घन मणे न उगा हरि राहिला ॥

मग चेतुर्थ^७ उपाय हि दावितो । भिडानि देख्ल हें मनि भावितो ॥४८॥

चारी उपाय कथिले कथिले चि सारे ।

आत्मार्पणाविण वळेल हरी कसा रे ॥

१ अज्ञान २ शरीर ३ प्रातःकाली ४ हरणकर्ता ५ हातजाडून ६ योग्यता ७ गोकुळ
८ कृष्ण ९ वस्त्रे. १० सागर. ११ नग्न. १२ हे सकृपा. १३ साम, दान, भेद व दंड या-
पैकी एक. १४ गोकुळस्वामी. १५ प्रीतिकोध(?) १६ स्त्रियांचे. १७ अत्यल्पकाली. १८ सामादका
पैकी एक (फितुरी) १९ वस्त्रे, २० हे पीतांबरधारी कृष्णा, २१ चवथा उपाय, दंड.

* “ तयाचा भला पुत्र तूंही तसाची ” असें असतें तर छंदोभंग झाला नसता.

दानांत ते घडतसे तनु-संपदा ते ।

अर्पू ल्पणोनि ल्पणती हरिच्या पदातें ॥ ४९ ॥

अंबरे अजि न कां पर देशी । काय तूज गमतों परदेशी ॥

हा तुझा विनवुं दंडे कराया । जो समर्थ खळ-दंडे कराया ॥ ५० ॥

आत्मार्पणें चि हरिचे फळतील पाय ।

कीं भक्ति हे परि तिहीं गणिला उपाय ॥

अंगीकरी प्रभु न यास्तव त्या क्रमानें ।

जोडे कधीं न हरि-अन्य पराक्रमानें ॥ ५१ ॥

परंतु त्यांची कैनकांग-दानें । न मान्य केलीं कैनकांगदानें ॥

वाटे हरी फार उदार त्यांला । हें दुःख जाणे बहुधा स्यांला ॥ ५२ ॥

रति-सुख-विषयीं त्या सर्व जाल्या निरास ।

व्रत फळ पण नाही वाटला तो निरास ॥

ह्मणुनि च हरि योजी त्यांस त्या चि प्रसंगीं ।

निज-सुख-अभिलाषीं घातल्या क्षिप्र संगीं ॥ ५३ ॥

ह्मणे दासी होतां वचन जरि माझे करितसा ।

करा जो मी स्वामी विधि^१ वदतसें लौकारि तसा ॥

न वैसावें नीरी^२ मजजवळि येऊनि वरवें ।

म्हणावें “दे वस्त्रे” निज हासित-वस्त्रे शुभ-^३रवें ॥ ५४ ॥

हरि-वचन असें जो त्यांचिया जाय कारीं ।

व्रत स-फळ तिहीं तें मानिलें बायकारीं ॥

ह्मणति भलतसें हो वोळला अंग-दानें ॥

तदुचित रचिला हो यत्न रत्नांगदानें ॥ ५५ ॥

निघाल्या काळिंदी मधुनि सकळा इंदु-वदना ।

कर-द्वंद्वे गोपी लपवुनि उभ्या काम-सदना ॥

पुढे एकी एकी प्रति ढकलितो आणि लपतो ।

नदी-तीरीं ऐशा तैस्वरि उभा गोकुळ-पती ॥ ५६ ॥

१ वस्त्रे २ निराश्रित ३ बाहु ४ शिक्षा ५ सुवर्णांग-अर्पण ६ सुवर्णाचां बाहुभूषण धारण करणाऱ्याने ७ स्त्रियास ८ आशाराहित. ९ नाश. १० इच्छा ११ सत्वर १२ प्रकार, १३ पाण्यांत १४ हास्ययुक्त-मुख १५ शब्द १६ रत्नाची अंगदे धारण करणाऱ्याने १७ यमुना नदी १८ चंद्रमुखी १९ याने २० वृक्ष.

तरु-स्कंधीं वस्त्रे सिते हरिते आरक्तं असिते ॥

अनेकां रंगांचीं परि सकळ तंतू चि असिते ॥

कदंबाचे शाखेवरि नव-घन-श्यामल हरी ॥

वधू-वृंदीं दृष्टी पसरि करुणा-सिंधु-लहरी ॥ १७ ॥

कृपापांगे प्रीत प्रभु बहुत जाला पारि हरी ॥

स्थळे जीं कामाचीं कर युगुळ देखे तदुपरी ॥

क्रिया काम-स्थानीं भजन-विषयीं लाज दवडी ॥

जसा कामी भक्त प्रभुवर तसें त्यास निवडी ॥ ५८ ॥

क्रिया सर्व हाते असे दोनि हात । स्व-काम-स्थळीं हे असे तो पहात ॥

स-कामा जरी सेवितां लाज नाही । नसे वश्य ऐशा स्व-भक्ता जना ही ॥ १९ ॥

द्यावा निजांग-सुख-लाभ वधू-जनाते । ऐशी कृपा उपजली भव भंजनाते ॥

तो आड कामसदनावारि दोनि पाणी । ते काढिल्याविण न दे वरचक्रपाणी ॥ ६० ॥

परंतु गीतेत रथांगपाणी । करि प्रतिज्ञा उचलोनि पाणी ॥

कीं भक्त माझा न वजाये वायां । हे सय पार्था वद मानवा या ॥ ६१ ॥

दुराचारी भारी भजन जरि माझे करितसे ।

कृपेनें तो माझ्या यजित गुण ही लौकरि तसे ॥

स्ववाणी गीता हे निजविरिद सांभाळित असे ।

न झांकावे हस्तीं स्मर-गृह वदे शद्धचि असे ॥ ६२ ॥

कामालया वरुनि काढुनि दोन्हि पाणी ।

कृष्णा कडे करिति कीं अजि चक्रपाणी ॥

दे अक्षरे ह्यणुनि मागति गोप-दारी

हे युक्तिनें चि करणे पडिले उदारा ॥ ६३ ॥

ह्यणे केले देवी-व्रत तुझि विचारुनि च परी ।

विवेचि स्नाने या मलिन-पण जाले तदुपरी ॥

तया प्रक्षाळया मज निज कर-वृद्ध-नमने ॥

करा ऐशा शद्धीं हरि हरि जगन्मोहन मने ॥ ६४ ॥

व्रताच्या फळीं टेविला प्राण सारा । जयां इच्छिती मुक्त ही सर्व सारा ॥

स्वये तो चि हे गोष्टि ही बोलताहे । गमेनिष्फळा सक्रियची लता हे ॥ ६५ ॥

१ फादी २ पादरे ३ पिषळ ४ तांबडे ५ काळे ६ मेघ ७ सांवळा ८ स्त्री-स्मूढ
९ समुद्र १० लाटा ११ दयायुक्त कटाक्ष (अयांग) १२ संसारांतक (कृष्ण) १३ चक्र
१४ हात १५ जाणे १६ मदन. १७ हात १८ घस्त्रे १७ स्त्रिया २० विचारपूर्वक २१ नग्न.
२२ कृष्ण २३ हरणकरी २४ मोक्षास गेलेले. २५ कृष्ण (ईश्वर)

अंग हीन ह्यणतां चि निरास । भाव हा धरुनियं करि आस ॥
 प्राण न यजुनि मानव देहा । तो रुपाब्धि निज मान वदे हा ॥ ६६ ॥
 अशा शब्द बाणे निघों प्राण पाहे । परी स्तंभनीं हेतु जाली रुपा हे ॥
 ह्यणे शीघ्र वंदा मला या वरूनी । फळाशा वळें राहिल्या सांवरूनी ॥ ६७ ॥

केले नमस्कार परंतु कांहीं । लज्जा तिहीं रक्षिलि बायकांहीं ॥
 कीं काम-गेहावरि एक पाणी । एका करें वंदिति चक्र-पाणी ॥ ६८ ॥
 एके करें वंदिति त्या अजाला । काम-स्थळें काम हि वास जाला ॥
 परंतु कामावरि एक हात । हा ही हरी तो चि असे पहात ॥ ६९ ॥

यजुनि हि फळ-वांछा काम्य कर्म करीती ।
 प्रिय हरिस नव्हे ते सर्वथा लोक-रीती ॥
 सकळ-फळद कर्म-त्याग संन्यास साचा ।
 ह्यणुनि उमज होतो या कथेच्या रसाचा ॥ ७० ॥

कामालया उपरि ठेउन एक पाणी ।
 एका यजुनि नमिला प्रभु चक्र-पाणी ॥
 जो काम्य कर्म करि आणि मनीं अकाम ॥
 मानी तसे व्रज-वधू-जन पूर्णकाम ॥ ७१ ॥

असोनि ही काम्य नदी-तटाकीं । त्या कामना जो निज भक्त टाकी ॥
 तो अर्ध संन्यास हरी च सारा । करी हरी काम्य पैथा असारा ॥ ७२ ॥

कर्म स्व-सक्त करितो परि काम नाहीं ।
 ते टाकवे हरि नसे जरि कामना ही ॥
 या लागीं काम-सदनावरि एक पाणी ॥
 तो ही तयां कडुनि काढवि चक्रपाणी ॥ ७३ ॥

ह्यणे प्रायश्चित्त स्वविहित विचारें न घडलें ।
 दुजें या दोषांचें परिहरण ही आड पडलें ॥
 गुरूतें देवातें नमन करि एका जरि करें ।
 तयाचा छेदाचा कर ह्यणति धर्मज्ञ निकरें ॥ ७४ ॥

परी प्रायश्चित्तें स्व-पद नमनीं सर्व घडती ।
 फळ-प्राप्ति-द्वारें त्वरित अवर्धा ही न घडती ॥
 ह्यणे श्रीकांता त्या मज कर-युगे वंदन करा ।
 मग प्रेमें मागा वदति च खुणा वस्त्र-निकरा ॥ ७५ ॥

स्वहित मानुनियां व्रज भामिनी । कर-युगे नमिती गैजगामिनी ॥
 उचलुनी भुज मागति अंबेरा । पसरुनी कर-युगम दिगंबेरा ॥ ७६ ॥
 एकि येउनि पुढे स्व-दुकूलौ । मागती जसि महा अनुकूला ॥
 जे तिते इतर अंबर दावी । गोष्टि ते सरस काय वदावी ॥ ७७ ॥
 बनी गोपिकांते हरी चाळवीतो । तिचे वस्त्र नेदी दुजे दाखवीतो ॥
 हरीते ह्मणे गोपिका सारसाक्षी । तुझे हातचे पैल ते सारि-साक्षी ॥ ७८ ॥
 कौतुके आशच सर्व करीतो । जो मुकुंद भव-बंध हरीतो ॥
 गोपिकांस दिधले वसनते । हर्षयुक्त करितो वश नाते ॥ ७९ ॥
 नेसोनि वस्त्रे मग गोप-दारा । तीरी उभ्या पाहाति त्या उदारा ॥
 तेव्हां च त्या श्री-पतिशी रमाया । त्या दाविती नेत्रे-विकारमाया ॥ ८० ॥
 इतुक्रियांत रवी तिहि देखिल । उगवतां निज शत्रु च लेखिल ॥
 करुनि अंगुलि-भंग तयास त्या । अति निखंदिति^२ त्या समयी सत्या ॥ ८१ ॥
 जो वियोग हरिशीं करि मित्र^३ । त्यास तो ह्मणति सर्व^४ अमित्र ॥
 तत्व यांत इतुके अवलोकी । धन्य तोचि [तरि ?] मानव लोकी ॥ ८२ ॥
 रति न लाधलिया कुमुदेक्षणी । उगवला रावि ज्यास्तव ते क्षणी ॥
 ह्मणति मागति योग कधीं घडे । स्व-सुख दारिद्र्यटा कइं ऊघडे ॥ ८३ ॥
 कइं घडेल अशी परमा गती । ह्मणुनि ये विषयीं वर मागती ॥
 परि मनांत चि तो हरि जाणतो । सकळ-साक्षि दयाळु सुजाण तो ॥ ८४ ॥
 भाव ही समजला च हरी तो । जो मुकुंद भव-बंध हरीतो ॥
 धन्य त्यांसि करितो वर-दाने । ते असा वर दिला वरदाने ॥ ८५ ॥
 भोगाल वेगे मज देव-राया । गोपींस दामोदर दे वरा या ॥
 दामोदरार्थी शुक-भाव दावी । ते व्यास-वाणी रचना वदावी ॥ ८६ ॥
 दामोदरार्थी शुक भाव देतो । कीं नावडे त्यासि मने वदे तो ॥
 कीं गोष्टि जेव्हां न रुचे मला हो । तनूंत दामोदर नाम लाहो ॥ ८७ ॥
 व्रज-प्रेम-वद्ध स्व-पोटीं सदा मी । यशोदा करी वद्ध ऐशास दामि^५ ॥
 व्रजां याचिया गोपिका स्त्री-स्वभावे । रतिप्रीतीनें रंगल्या स्व स्वभावे ॥ ८८ ॥
 नेटूं कसा यांस हि मी वराते । ह्मणोनि वाटे कमर्था-वराते ॥
 आतां चि भोगूं तरि हे पहांटे । ग्रामस्थ येतांचि भरेल हांटे ॥ ८९ ॥

१ स्त्रिया २ गजगती ३ वस्त्र ४ नग्न ५ वस्त्र ६ गोड ७ कमलनेत्रा ८ सर्वद्रष्टा (ईश्वर
 कृष्ण) ९ नेत्रकटाक्ष १० मानिला ११ बोटें मोडणें १२ निदिती १३ सूर्य १४ शत्रु १५
 कमलाक्षी १६ दरवाजा, १७ दावे १८ लक्ष्मी १९ बाजार.

ह्यणोनियां लावुनि सब वांटे । पुढें रमावें मनिं हेंचि वाटे ॥
 या लागीं दामोदर हेचि वाणी । बोले फळाची न करोनि वाणी ॥९०॥
 ब्रजा जा ये वेळे तुळि सकळ सिद्धाच अवळा ॥
 ब्रजाची हे चर्चा त्वरित* देईल सकळां ॥
 शरद्रात्री येती तरु फळति नाशी शशि तमा ।
 रमाल श्यामा हो तुळि मजसिं तेव्हां प्रियतमा ॥९१॥
 प्रकाशी तो तीतिं तरि तसि हि ते होय सवळा ।
 निजानंद प्राप्ती पद निज-वरे दे निजवळा ॥
 नव्हे माया वस्तु प्रकृति पुरुषात्रीण अवळा ।
 ब्रजस्त्रीतिं तेथें ह्यणुनि ह्यणतो देव अवळा ॥९२॥
 वृत्ती तुळी हरि ह्यणे अवळा असिद्धा ।
 सिद्धा तथापि मज आत्मपणें प्रसिद्धा ॥
 सिद्धांत कीं अनुभवाल तुळी सुजाणा ।
 जाणा मला भजति संत जया सुजाणा ॥९३॥
 प्रवृत्ति प्रसंगांत दावी निवृत्ती । तया माधवातिं समपूर्नि वृत्ती ॥
 कथा वागिली वामनें केशवाची । जर्गी धन्य तो यांत जो लेश वाची ॥९४॥

१ मार्ग २ उर्णाव ३ षोडशवार्षिकी स्त्रिया (तरुणी)

* काळोखी, बघा या अर्थाचा काहीं तरी शब्द येथें असावासें वाटतें.

राज-योग.

सफळ सकळ योग श्रीहरीच्याच पार्या ।
श्रम मग करणें कां आणिकांही उपायां ॥
करुनि नमन त्यातें ज्या यमादीक रीती ।
कथिन अजड भावें भक्त जैसे करीती ॥ १ ॥

मृषां बाले बाला करुनि म्हणवी मी सुतवती ।
स्व-संतानें नांदे तसिच पति भोगून युवती ॥
जडलें जे आंगें इतर समजे योग भजनीं ।

चिदात्मवें तेंचि स्थिति धरिति माँ-बल्लभ जनीं ॥ २ ॥

विषय टाकुनि बैसति बापुडे । ध्वानि उगाच तरी श्रवणीं पडे ॥
नयानें देखति रूप तथा यमी । हरि-जनां वश तो यमसंयमी ॥ ३ ॥
विषय इंद्रिय-बुद्धुद तोर्य मी । म्हणुनि जो स्व-मुखें स्थिर तो यमी ॥
न उदकीं उदकाकृति कामना । इतर ही यम यावरि कां मना ॥ ४ ॥
ऐकूनि हा योग अंगाध कार्नी । अभ्यास आरंभुनि साधकांनीं ॥
भक्ति-प्रतापें कारितां यमातें । भिऊं नये दंड-धरा यमातें ॥ ५ ॥

जडलें नानातें त्रि-गुण-यम जो जो स्मरतसे ।

कृतांताच्या दंडें श्रुति म्हणति तो तो मरतसे ॥

जडे जी योगांगें गमनि भय दे केवि नियमा ।

प्रतापें भक्तीच्या अजड चिन्मात्र नियमा ॥ ६ ॥

नियम शौच जपादिक मांडणें । नियम लौकिक-संग्रह सोडणें ॥
त्यजुनि सर्व जडत्व अमंगळा । स्व-सुख लक्षिति भक्ति-सुमंगळा ॥ ७ ॥
जड-नैर्गी जडता कर्नाकाकृति । त्यजुनि लक्षिति चित्कनका कृती ॥
नियम जो अवलोकुनि नेम हा । जितचि मुक्ति-पदाप्राति ने महा ॥ ८ ॥
कनक कामिनि आकृति सांपडे । नियम दृष्टिसि हाचि ठसा पडे ॥
नैर्गी दिसोनि नसे मग आकृती । जग पहाति अशा नियमै कृती ॥ ९ ॥

असे चित्सर्वतें स्थिर-चर अलंकार उघडे ।

पहातां अद्वैत-स्थिति-पद महा-द्वार उघडें ॥

१ आत्मसंयमनादिक. २ सुज्ञ. ३ व्यर्थ ४ पुत्रवती. ५ स्त्री. ६ लक्ष्मी-पति. ७ बुडबुडा.
८ उदक. ९ गहन. १० साधन करणारे. ११ आत्मसंयमन. १२ यमधर्म. १३ अलंकार.
१४ सुवर्ण. १५ धन्य.

जरी त्याज्यांशाचा अवसर न देखे सुघड तो ।
तशालाही ऐशा परम नियम त्याग घडतो ॥ १० ॥

तृषित उदक देखे दृष्टि धावे तैरंगी ।

परि न धरिच उर्मी प्रत्यया अंतरंगी ॥

जड जग दिसताही वेध सच्छिद्र साचा ।

घडवि जड-पणाचा त्याग सच्चिद्रसाचा ॥ ११ ॥

न देखिला साच तैरंग वाटे । लावी जड-प्रत्यय मात्र वाटे ॥

प्रेमा जसा केवळ चिद्रसाचा । साधी जड-त्याग सुभद्र साचा ॥ १२ ॥

जडोर्मांत घेतां चिदात्मांबु भागा । जडत्वा नुरे ठाव होतां विभागा ॥

न होते चि जे लागले ते चि वाटे । अहो त्याग आश्चर्य-रूपीच वाटे ॥ १३ ॥

जड-त्यागी ऐसा म्हणुनि अजड-त्याग नुमजे ।

सुवर्ण-स्वीकारे त्यजिति नग हें योगि नुमजे ॥

अलंकार स्वर्णा सहित दिधले टाकुनि परी ।

अनेकीं प्रारब्धीं करुनि धरिले ते तदुपरी ॥ १४ ॥

स्वधर्म * येती भोगिती पूर्व दारा । न ते बोधके योगिया त्या उदारा ॥

जयीं कर्म योजी स्वभार्या रतेति । न योगींद्र भी भीय ती फार तीति ॥ १५ ॥

नचा प्रावृट्काळीं गडगडुन येतां न फुगल्या ।

न त्या तैशा ग्रीर्भीं म्हणुनि नसे साधु उगल्या ॥

गळे जे भोगींतीं तरू-फळ पिके आपण गळे ।

न इच्छी उत्पत्ती न धरि गळतां ही द्रुम गळे ॥ १६ ॥

जडीं चिःस्वीकारे त्यजिति जन जे दुर्लभ जनीं ।

जया ग्राह्या त्याज्य स्मृति हि न अशेषात्म-भजनीं ॥

नव्हे सर्वात्मज्ञाविण विषय हा त्याग सहसा ।

गृह-त्यागी ज्ञानी अबुध हि जया शत्रु सह सा ॥ १७ ॥

सर्प प्रतीति प्रतिकूळ जावी । ते त्यागितां माळ कशी त्यजावी ॥

एवंच सारे अनुकूल वाटे । लागे जड-प्रत्यय मात्र वाटे ॥ १८ ॥

टाकणे नियम हा प्रतिकूळ । स्वीकरोनि असणे अनुकूळ ॥

त्याग ही नियम जो बुध-रीती । मौन यावरि असेचि धरीती ॥ १९ ॥

१ प्रसंग. २ लाट (पाण्याची). ३ मार्ग. ४ सर्वात्मा (ईश्वर). ५ कामक्रोधादिक साहा शत्रु.

* 'ये' हें अक्षर छंदासाठीं न्हस्व म्हणावें म्हणून त्याजवर 'अशी खून केली आहे.

न बोले तो मौनी दृढ अचळ ओष्ठ-द्वय-पुटी ।
 स्थिरा वाणी स्थूळीं धरुनि करि पोटीं पुटपुटी ॥
 उठे जे संकल्पे करुनि हृदयीं शब्द-रचना ।
 करे नेत्रे दावी दपटुनि मुखामाजि वचना ॥ २० ॥
 अशब्दीं शब्दाचे उठति फुटती ही बुडबुडे ।
 तया सांगाते तें उदक न तरे आणि न बुडे ॥
 प्रतीतीनें ऐशा वदत असतां ही घडि घडी ।
 स्व-मौनाते पाहे इतर बक-मुद्राचि उघडी ॥ २१ ॥
 तनु-वर्नीं परिचीत असे जनीं । मनन आवाडे घे भव-भंजनीं ॥
 वसति दांभिक जेंवि जनीं असे । विजन-वास जनीं विजनीं असे ॥ २२ ॥
 न आद्यंतीं ब्रह्मीं जन तरि मधे ही विजन कीं ।
 न मध्ये ही ऐसा नग निज उपादान कनकीं ॥
 अशा ब्रह्मीं चित्ते करुनि असती ते वि वसती ।
 जनीं ही ते योगी स्थळ विजन ऐशा विलसती ॥ २३ ॥
 आधिष्ठान सिद्धासनीं क्षिप्र सिद्धी । जगद्रूप मी ब्रह्म ऐशी प्रसिद्धी ॥
 शरीरीं फिरावें उठावें वसावें । तरी नित्य योगासनीं त्या असावें ॥ २४ ॥
 शुभांगें दुष्टांगें त्यजुनि अवघी ही विषमता ।
 स्वयें अंगें होणें स्थिर चर जगीं आंग समता ॥
 अतक्ये या साम्ये जनिं विजनिं सिद्धासनिं वसे ।
 दुजा जाणों खुंटा-सम तनु समस्तांसि गवसे ॥ २५ ॥
 प्रत्यक्ष जे जड शिळाचि कठोर साची ।
 ते गार होय रसनेसि मऊ रसाची ॥
 ते दृष्टि कीं जिस जडीं अजडत्व सारें ।
 नासाग्र-दृष्टि किति काय तिची कथारे ॥ २६ ॥
 कोणी अखंड अति सादर मूळ बंधीं ।
 ते बद्ध मागुति गुण-त्रय-मूळ-बंधीं ॥
 चित्तास बांधिति विचारुनि चित्त मूळ
 होवोनि ते सकळ मूळ सदा अमूळ ॥ २७ ॥
 मनोवृत्ति जातां जडीं बाह्य रूपां । फिराजुनि तें शीघ्र योजी स्वरूपां ॥
 धरोनी स्थिरत्वे अशी शीघ्र सोडी । पहाया जडीं अंबरीं देह सोडी ॥ २८ ॥

१ संसार-नाशक (ईश्वर). २ एकांत. ३ ज्या द्रव्याची कोणतीही वस्तु बनवितात त्या द्रव्यास त्या वस्तूचें उपादान कारण म्हणतात; जसें लिहावयाच्या लेखणीचें उपादान बोरू.

जसा प्राणायामी त्वरित उदरीं वायु भरणे ।
 तशी प्रत्यावृत्ती स्थिर मग पहा प्राण धरणे ॥
 पुनः तो सोडावा हळु हळु तशी वृत्ति बरवी ।
 जर्गी योगी आत्मा प्रकट तिस दावी तमि रवी ॥ २९ ॥
 ध्यातां स्वये ध्येय चि आन नाही । कैचे मग ध्यान तयाविना ही ॥
 प्रतीति ऐशी असतां अखंड । ध्यानास त्याच्या न दिसेचि खंड ॥ ३० ॥
 जडोर्मी नव्हे ज्ञान हे चिद्रसाचे । पुन्हा पाहतां त्यांत ते नीर साचे ।
 चिदाब्धीमधे ठाव कैचा तरंगा । अशी धारणा बाणली अंतरंगा ॥ ३१ ॥
 स्वसंस्कारे चित्ती विषय मन चित्तिधुं-लहरी ।
 तरी सर्वात्मत्वे इतर-पण योगी परिहरी ॥
 स्वये जे जे जेथे विविध जड ऊर्मी बुडबुडे ।
 तरी प्रत्याहारा विण मन चिदब्धीत चि बुडे ॥ ३२ ॥
 चिन्मात्र मी सर्व अशी समाधी । योगांगमात्रांत तया समा^१धी ॥
 चित्पार्थिवाची पृथिवी पुरावा । जिताचि पाहो न पुरी पुरा या ॥ ३३ ॥
 जया चित्तिधूचे शत शत युगांचे बुडबुडे ।
 प्रतीति ही येती तरति बुडती ते चि न बुडे ॥
 तदात्मत्वे काळ त्रिगुण-वश सित्चोनि सकळा ।
 स्वये योगी काळ-त्रिगुण-मय नांदे अविकळा ॥ ३४ ॥
 या राजयोग-विभवानुभवा मनाते ।
 देतील ते वळखती मज वामनाते ॥
 सार्द्ध त्रिहस्त जरि वामन दीसती ते ।
 विष्णु स्वये तनु हि देव-नदी-सतीते ॥ ३५ ॥

समाप्त.

सुदाम-चरित्र.

श्री सहस्ररुच्या पद-सारसाते । वंदेनियां या कविता-रसाते ॥
 बोलेन जी भागवतीं शुक्राने । जें वर्णिलें आयकित्ते सुक्राने ॥ १ ॥
 सुदामाच्या धर्मां किमपि हि नसे अर्थ भलता ।
 पहातां वायूची सदानिं दिसते कीं प्रवळता ॥
 तृणें पर्णें जीणें करुनि शत छिद्रें मिरवळें ।
 जणो गंधर्वाचें नगर नभिं जैसे उगवळें ॥ २ ॥
 लागे त्या रजनीस विप्र-सदनीं कौजू-रुमीचा दिवा ।
 जैसा तंतु पट श्वभादिक गमे कीं वांधला चांदवा ॥
 पृथ्वी-पीठ पलंग विस्तृत दिसे निद्रा करी त्या वरी ।
 कांतालिंगन मंद दे द्विज-वरा तो इंद्रिये आंवरी ॥ ३ ॥
 जन्मादारभ्य नेणे द्विज-वर-वनिता एक ही जीर्ण चोळी ॥
 त्या रागे ते स्थळीं ते नकळत पतिला जें कर-द्वंद्व चोळी ।
 दस्रा येतां दिवाळी किमपि हि न मिळे गोडशी पूर्ण-पोळी ।
 दोषें दारिद्र्य-तापें-करुनि निजमनीं आपुलें चित्त पोळी ॥ ४ ॥
 वस्त्रें जशीं केवळ मीन-जाळीं । वदे कधीं पावक ही न जाळी ॥
 जें धुंडितां ही नव खंड खंडें । अप्राप्य कीं जर्जर खंडखंडें ॥ ५ ॥
 नसे अन्न भक्षावया मंदिरीं हो । हणोनी क्षेय वजिलें उंदिरीं हो ॥
 न ज्या आंगणीं त्या विहंगादि जाती । गृहा त्याचिया कोण भिक्षेसि जाती ।
 तो द्विजोत्तम तसा वन-वासी । सौख्य-लेश न कधींच जिवासी ॥
 दंपती कश शरीर गती नें । वागती परम मंद गतीनें ॥ ७ ॥
 खाती कंद मुळें पिती मधु जळें जे ज्ञेणती ओवळें ।
 दंपत्ये अंमळें स्व-साधन वळें ज्यांचें सदां सोवळें ॥
 नेसाया धवळें न वस्त्र पिंवळें शीतें सदां व्याकुळें ।
 पृथ्वी पाद-तळें फिरे हळहळें प्रारब्ध दैवगळें ॥ ८ ॥
 शिशू बाल-तृणांकुरे पसरलीं जाती न आच्छादिलीं ।
 कौपीनांवर-छिद्रतोमुख सदा निर्लज संपादिली ॥
 काखे पुष्कळ दों भुजीं अणिक ही संपूर्ण विस्तारलीं ।
 नाहीं नापिक नापिका हणानियां स्व स्व स्थळीं थारलीं ॥ ९ ॥

१ कमलार्ते. २ घरी. ३ द्रव्य. ४ काजवा नामक कीटक. ५ छत. ६ स्त्री. ७ कंचुकी.
 ८ आम्र. ९ घराळा. १० स्वळ. ११ शुभ्र. १२ थंडीनें. १३ न्हावी.

दाढी मिशा वावर भूत ज्याच्या । अश्लाघ्य तेणें मुखपंक जाचा ॥
 दिसो न येती समजा मनीं रे । सळे पळे देखुनि कामिनी रे ॥ १० ॥
 नासा-पुटीं तों भैरणी जैयांची । अन्यत्र नाहीं गणना तयांची ॥
 ज्या मस्तकीच्या केंवरी-भरानें । सभोवतीं दंग भुंजंग-रानें ॥ ११ ॥
 सर्वत्र मंदींदर कीं जयाला । बंधू न ते बोलवितो जयाला ॥
 कांता सती होउनियां जयाची । संतोष-वार्ता नकरी जयाची ॥ १२ ॥
 तो काळ कंठी जंव ये रितिनें । तों बोधिला ब्राह्मण कीं सतीनें ॥
 द्वारावनीचा पति मित्र लोकीं । तूं आपुला बोलसि कीं विलोकीं ॥ १३ ॥
 तडतडां मज तोडिति वाळकें । न मिळती उदरास हि वाळकें ॥
 बहुत हे समजा शिशु-जाचणी । मन असे पडिलें अति कांचणीं ॥ १४ ॥
 हीं सोकलीं दूध दहीं तुपासीं । सांगों किती दुःखाहे तूजपाशीं ॥
 बाळें आम्हां कां दिधलीं सुदैवें । न जाणतां श्री-पति-वासुदैवें ॥ १५ ॥
 जे मागती खांस हरी न देतो । न मागती खांस बळेंचि देतो ॥
 जो कामुकाची समजे अपेक्षा । म्हणोनि तोकीं करितो उपेक्षा ॥ १६ ॥

दुर्गाधि तों कधिचही न चुके मुखाची ।

शय्यासनीं किमपि गोष्टि नसे सुखाची ॥

तांबूल-हीन-वदनाधर-पान-काळीं ।

स्वप्नीं परंतु हि कधीं न पडे सुकाळीं ॥ १७ ॥

१ वैदिर-पर्ण-रसें दैर्घ्यावरें । वदन देखिलें न कधीं वरें ॥

परम शुष्क तुझ्या अधिरासि या । रस-विहीन अपेक्षित कासया ॥ १८ ॥

जालिया वमन ही न मिळे कीं । तूज तें केंभुक-फोडि फळे कीं ॥

कोण सौख्य म्हणवूनि क्क्यावे । जें परस्पर मिळोनि रमावे ॥ १९ ॥

१ स्नेह-शून्य वरि भार जटांचे । व्यर्थ हे वरुनि पाय भेटाचे ॥

दैव-हीन अग्नि काय करावे । जाण या अजि वयांत मरावे ॥ २० ॥

मरण कां मज नयेचि कळेना । पीवकीं पडुनि देह जळेना ॥

व्यर्थ जन्म धरिला नर-लोकीं । कीं आम्ही उभयस्तां श्रमलो कीं ॥ २१ ॥

अहा पाप म्यां काय केलें कळेना । पहा सौख्य स्वप्नांतहि आढळेल ॥

बुधा जन्म घेवोनियां या नृ-लोकीं । किती यावनी दंपती शीणलीं कीं ॥ २२ ॥

१ नाक पुडीत. २ अतिशय. ३ ज्या केसांची. ४ केश. ५ सर्पांचीं रानें. ६ आदराची
 कमताई. ७ एक प्रकारची कांकडी. ८ मुलें. ९ जाच. १० ज्यास इच्छा आहे त्याची.
 ११ इच्छा. १२ बुद्धि. १३ कात. १४ ओंठ. १५ खालचा ओंठ. १६ सुपारी. १७ तेल.
 १८ भिक्षुकाचे. १९ अर्घात.

त्वां हा मनीं खेद न तो करावा । या नंतरें यत्न मनीं धरावा ॥
श्रीकृष्णजीच्या चरणां भजावें । भेटावया शीघ्र निघोनि जावें ॥ २३ ॥

मुद्रामा बोले कीं “ जरि वदसि जा तूं मज सती ।

अहो तेथें गेल्या सकळ जन देखोनि हंसती ॥

तयीं चित्तीं दुःखें परम उपजेती न धरवे ।

क्षमा पाहों जातां तदुपरि हि आम्हां न करवे ॥ २४ ॥

अद्यासनें करुनि हीन हि दीन लोकां ।

कां बोध नाद पुसती जगती भुलोका ॥

आम्ही आर्किचन सार्किचनता जयासी ।

जागे समान प्रतिपाद्य न हो तयासी ॥ २५ ॥

ऐश्वर्यें भ्रमले जर्गां मिरवले थोडे भले देखिले ।

नाहीं पारखिले तुवां वळखिले गर्वांचि जे आंखिले ॥

सूरूपें प्रहिले भरें दडपले सौख्यें सदां मौल्ये ।

दुष्पंकीं रूतले बळेंचि उतले कामीं सदां रीतले ॥ २६ ॥

पर-धन पर-दारा सर्व-दोषापहारी ।

अनुदिन प्रिय-कांता-काम-संगीं विहारी ॥

किमपि हि न कूरी जो सज्जनासी प्रवृत्ती ।

अति कठिण घडेना साधु-निंदा-निर्वृत्ती ॥ २७ ॥

देखतां ऋषि तयासि न पूजा । वाटतो द्विज तयास रिपू जी ॥

भोवयी करुनि वक्र पहातो । मित्र भिक्षुक अमान्य अहा तो ॥ २८ ॥

न तो हालवी मस्तकार्ते कदापी । दुरूनीच तो शुष्क शब्देंचि दापी ॥

तयीं बोवडी ते वळे भिक्षुकाची । न ते गोष्टि ही गोड बोले फुकाची ॥ २९ ॥

अलक्ष्मीस लक्ष्मीस तो वैर-भाव । स्त्रियांचाच नैर्सर्गिं कीं तो स्वभाव ॥

म्हणूनीच शत्रुत्व या संततीतें । विचारुनि पाहे सती तूं मतीतें ” ॥ ३० ॥

प्रतिष्ठा लज्जाही धरुनि वसतां काय न घडे ।

प्रयत्ना वांचूनी समज सहसा दैव नुघडे ॥

दिनानाथा ! कांता मजवरि करावी बहु दया ।

विचारें आणावें वचन बरवें स्वात्म-हृदया ॥ ३१ ॥

करूं नये स्त्रीवचना अमान्य । समस्त लोकांत तुम्हीच मान्य ॥

दारिद्र्य-दोषास त्वरें हरावें । प्रस्थान येथूनि उद्यां करावें ॥ ३२ ॥

द्वारावतीचा पति आजि मान । देतो जना अन्य न तो समान ॥
अज्ञान हो दांभिक भाग्यवंत । तूं कृष्ण तो जाणसि ज्ञानवंत ॥३३॥
व्याची तुझां कीर्ति असोनि ठावी । कां कल्पना व्यर्थ मनीं उठावी ॥
देवोनियां राज्य ब्रह्मी स-दारा । राहे उभा जो समजा उदारा ॥३४॥

उचलुनि तळ-हातें जो धरी पर्वतातें ।

वैसु दिनकृत संख्या जाणसी मारि-तातें ॥

कशि करिल उपेक्षा आपुली या जनातें ।

द्विज-वरिं सनजावें तत्व हें कीं मनातें ॥ ३५ ॥

उच्छिष्ट धर्मा घरिचें स्वहातें । काढीतसे हें जनही पहातें ॥

ऐश्वर्यतेचा बोंडवार नाही । हें जाणशी तूं तंत्र सज्जना हि ॥३६॥

देतां उरीं तो भृगु ल्यात सोशी । सुब्राह्मणाचीच तया असोशी ॥

जाणोनि हें जा आजि दर्शनासीं । दारिद्र्य हें तत्क्षणिं देव नाशी ॥३७॥

हे आयकोनि वचनोक्ति-मुंघा सतीची ।

मालिन्यता परिहरी अपुल्या मतीची ॥

यानंतरे करितसे स्वमनीं विचार ।

सांडोनि दे मग समस्त हि पूर्व चार ॥ ३८ ॥

“रिया हातें जावें स्वमनिं समजावें गुणवती ” ।

उभी मुष्टी पोहे धरुनि पतिसन्मुख युवती ॥

हणणे “शार्कचें घे र्दळ अंशनं मानी बहु चंची ” ।

हणोनी भर्तारा खरित गमनोदेश सुचवी ॥ ३९ ॥

घेवोनियां पृथुक ते मग चालिल्या हो ।

वाचेसि सेवित असे प्रभु-नाम-लाहो ॥

तो देखिली दुरुनियां नगरी हरीची ।

चिचें विचित्र दिसताति परोपरीचीं ॥ ४० ॥

^१ नौरत्नें खचितें करुनि वरवें मंदीर तें देखिलें ।

सेजे सुंदर माळिया तदुपरी त्या त्या स्थळीं रेखिले ॥

पाहे पावठणीं हिरे जडियले द्वारावतीचे पुरीं ।

बिह्योरंगण त्या घरांत हि धरे सौंदर्य तें नूपुरीं ॥ ४१ ॥

१ स-स्त्रीका. २ आठ. ३ मदनपिता, कृष्ण. ४ डोल ५ अति आवड ६ अमृत. ७ भा-
जीचें. ८ पान. ९ भक्षण १० गोडी. ११ नऊ रत्नांचीं नांवें :—१ हिरा. २ माणीक.
३ मोत्यें ४ गोमेद. ५ इंद्रनील ६ पाच. ७ प्रवाल. (पॉवळें) ८ पुष्कराज. ९ वैदूर्य.
(अथवा तोरमळी) १० पैजण.

नक्षत्र शोभा प्रभु-अंगणीरे । विबें तयां कोण असा गणीरे ॥
देखानियां ते द्विज हंस जाती । मुक्ता-भ्रमं सर्व भुलोनि जाती ॥४२॥

प्रयक्ष मानस सरोवर त्या द्विजासी ।

भासोनियां ह्यणति.....*ज्या द्विजासी ॥

आश्चर्य होउनि तटस्थ उगाच राहे ।

मिथ्या भ्रमे मर्तित ते गति कीं नरा हे ॥ ४३ ॥

जीवेश्वरीं जरि असा भ्रम-भेद जाला ।

या लागीं नेणति तया पुरुषा अजाला ॥

कृष्णा ! तुझी प्रकृति काय अशी कुंडी रे ।

जे राजहंस परि घालति फूगडीरे ॥ ४४ ॥

तो बैसला दिसतसे हरि चित्र-शाळे ।

सोपे समस्त चहुंफेर महा विशाळे ॥

ज्याच्या अमीत फिरती वदनेट्टु जार्यो ।

सिंहासना समिप तो भयभीत जाया ॥ ४५ ॥

तो आंगणीं...तटस्थ असे उभारे ।

विबुल्लता सम दिसे वैनिता-प्रभारे ॥

देखोनि भ्रांत मग तो द्विज पूर्ण झाला ।

पाहो कसा विसरला च अधोक्षजाला ॥ ४६ ॥

तो देखे हरि अंगणीं द्विजवरा कीं हा सुदामा खरा ।

कोठें ये क्षणि पातला ह्यणुनियां देवांचिया शेखरा ॥

वाटे अद्भुत अंतरां म्हणुनि ये सिंहासना खालता ।

धांवूनी पद वंदुनी करिं धरी जाला मुखें बोलता ॥ ४७ ॥

सिंहासनीं बैसवुनी तयासी । सांगे हरी मित्र असें स्त्रियांसी ॥

चंद्रानना विस्मित होति भारी । कीं कौतुकाचीच गुढी उभारी ॥ ४८ ॥

सुदाम्याच्या पायां पडति सकळा इडुं-वदना ।

खुणावूनी सांगे त्वरित अणवी पुत्र मदना ॥

हरीच्या आज्ञेनें द्विज-पद सत्या त्याच नमिती ।

अनेका कृष्णाच्या समज गणितां त्यांस नमिती ॥ ४९ ॥

बोले अनंतर तयां प्रति पात्र पाणी ।

आणा असें त्वरित कीं प्रभु चक्रपाणी ॥

१ पक्षी. २ मोत्यांच्या भास होऊन. ३ कपटी. ४ स्त्रिया. ५ स्त्री-शोभा. ६ श्रेष्ठस.
७ चंद्रमुखी. ८ मर्यादा, गणती. * या अक्षराच्या पूर्वीचीं कांहीं अक्षरे मूळ प्रतीत
नाहींत सबब तेथें...असे ठिबके दिळे आहेत.

॥ श्री प्रक्षालणार्थं चरणा शरणागतौने ।

॥ ५० ॥ पूजावया परम योग्य हि दंपतीने ॥ ५० ॥

कुच-कलश-सुवर्णं कांचनी घे घटाते ।

अभिनव सति शोभे पूजितां हो भटाते ॥

सजल-भरित पूर्णा श्री स्वये श्रीकरौने ॥

॥ धरुनि लवुनि ओती पाय धूतां कराने ॥ ५१ ॥

कृष्ण आणखिहि रुक्मिणी सती । पूजितां स्त्रिजन-वृंदं हांसती ॥

हे समस्त जरि यांस साजलें । किञ्चिन्मत्त मग भाग्य लाजलें ॥ ५२ ॥

कैचा पूजिति जांबवंत वदतां ते जांबवंती रडे ।

तौ तौ हांसति गोपिका खदखदां डोळे न कीं कोरडे ॥

हास्यानंद हि बिंदु लोचाने भरे हेमांबरे वारिती ।

नाटोपूनि कृशोदरे धरिति कीं देहीं करे ये रिती ॥ ५३ ॥

जौ हांसती तौ तंव अंग नाचे । सभोवते वृंद हि अंगनांचे ॥

चर्चा द्विजाची बहुधा करीती । असो स्त्रियांची असि होचि रीती ॥ ५४ ॥

ज्याचे पायवणी शिरी धरि धणी जो शूळपाणी क्षणी ।

तो हा षड्विध-लक्षणी द्विज-पदे प्रक्षालितो जे क्षणी ॥

वामांगी रमणी रमापति गुणी त्रैलोक्य-चूडा-मणी ।

॥ सेवे तत्पर भूर्भुवः प्रति गमे चातुर्य-चिंतामणी ॥ ५५ ॥

आतिथ्य सर्व तदनंतर त्या हरीने ।

केले द्विजासि विधियुक्त परोपरीने ॥

तांबूल देउनि पुसे “ कुशळे मुले कीं ।

॥ स्त्री एक आणिक तुला किति लेंक लेंकी ” ॥ ५६ ॥

“ कृष्णा ! तुझे जाण देये करुनी । आली असो जीव तनू धरुनी ॥

॥ विश्वंभरा जै तुज नाठवावे । तें सौख्य कैचें मनि सांठवावे ” ॥ ५७ ॥

लज्जे करुनि द्विज तो पृथुकां न दे हो ।

तो रुक्मिणी-पति तया प्रति कीं वदे हो ॥

भेटीस भेटि बहुतां दिवसां जपे हे ।

॥ ५८ ॥ तो दे हरीस मगतो द्विज मुष्टि पोहे ॥ ५८ ॥

तौ भोवत्या सकळ ही मिळती सैती हो ।

१ जोडप्याने. २ सोन्याच्या. ३ लक्ष्मीपति कृष्णाने. ४ समूह. ५ झातारा आस्वल. ६ कृष्णस्त्री विशेष ७ सोनसळ्याने. ८ घटा. ९ स्त्री. १० शिरोभूषण. ११ पृथ्वी देव-ब्राम्हण. १२ पोष्टांस. १३ स्त्रिया.

देखोनि मुष्टि पृथुकां मग हांसती हो ॥

श्रीकृष्णजी परम आदरतेकरुनी ॥

बांधीतसे अपुलिया पदरीं धरुनी ॥ ५९ ॥

ज्ञोत्री पडे त्यावरि बायकांची । लील अहो हे यदु-नायकाची ॥

विप्र-प्रसादासि अयोग्य नारी । म्हणे तयांला मग पूननारी ॥ ६० ॥

ह्मणे “तुहां भक्ति नसे द्विजाची । कशी घडे प्राप्ति पृथू-रजाची” ॥

काकूलती येउनि त्यास दारा । पोहे स्वयें मागति त्या उदारा ॥ ६१ ॥

नेदीच पोहे मग तो कदापी । नेत्रें हरी त्या सकळांस दौपी ॥

स्थळीं स्थळीं स्तब्ध थेंवे तयांचे । गळोनि जाती मद ही स्त्रियांचे ॥ ६२ ॥ १

तयानंतरें श्रीहरी त्या द्विजातें । पुसे पूर्व वृत्तांत ठेवा गुजातें ॥

“कसे त्या गुरुचे गृहीं वर्तलों कीं । तुतें ठाउकें काय आहे विलोकीं ॥ ६३ ॥

नये वर्ण उच्चार जै अक्षरांचा । तर्षी क्रोध दावीतसे कीं क्षराचा ॥

जसे बागुलाच्या भये वाळकाशीं । तसा सद्गुरु अंतरी तो द्विजाशी ॥ ६४ ॥

माता मृषा क्रोध शिशूस दावी । तशीच शिष्या गुरु रीति दावी ॥

घेवोनियां प्रज्वळ जाण भीतें । देखोनियां बालक जेविं भीतें ॥ ६५ ॥

हरोनियां सर्व पहा अविद्या । बोधीतसे जाण कसी सुविद्या ॥

गुरुविणें थोर न तो दिसेरे । आम्ही तुम्ही वर्ततसों कसेरे ॥ ६६ ॥

क्षुधेनें बहू पीडिले जे दिनीरे । कळे त्यास कैसें पहा तूं मनीरे ॥

दयालुत्व तो सद्गुरुचे चि पायीं । पडों नेदिती सर्वथा ते अपायीं ॥ ६७ ॥

वेंचूं शुभा जाउनि दूर रानीं । आली तुम्ही या आपुले करानीं ॥

परस्परें वाहुनियां शिरीं रे । न वाटत केशहि अंतरीरे ॥ ६८ ॥

गंगोदका घेउनि घागरीला । राहों न देतां स्वसुखें गरीला ॥

जातां पहा अध्ययनीं रीतीरे । वाटे तुझी जाण सुसंगतीरे ॥ ६९ ॥

एके दिनीं श्रीगुरुचे संतीनें । सांगितलें कार्य आत्मास तीनें ॥

माते ! करूं वो ह्मणवोनि वाचे । बोलोनि गेलों शिशु मानवाचे ॥ ७० ॥

जवें म्हणे आजिच इंधनातें ॥

काष्ठा निमित्तें मग पर्वतातें । येतें वदाकीं तुमच्या मतातें ॥ ७१ ॥

त्यानंतरें जात असों वनाला । शंका न वाटे पहतां मनाला ॥

भारे बहू बांधुनि इंधनाचे ॥ घेतां शिरीं मोर समोर नाचे ॥ ७२ ॥

तो श्रांत जालों मग क्षुत्पिपासी । वनामधें त्या पडलों उपाशी ॥

१ पूतनेचा शत्रु कृष्ण. २ दावी, रागें भरे. ३ समूह. ४ खोटा ५ अज्ञान. ६ प्रीति.
७ स्त्रीनें. ८ लांकडातें. ९ दमळेउ. १० भूक व तहान यानीं.

तूं भक्षिसी चोरुनियां शिदोरी । शिकीं वृथा दाविसि दीर्घ दोरी ॥ ७३ ॥
जलदं गर्जत ये जंब अंबरीं । झळकते अणि बीज न ते बरी ॥

सुभय ते स्थळिं वाटतसे मनीं । फिरानि येत असों जंब नेमुनी ॥ ७४ ॥

कडकडुनि तयीं तो वर्षला मेघ भारी ॥

तनुवारी मग जो कां रोमैराजी उभारी ॥

अर्शन-वसैन-हीनें आर्ननें ग्लान दीनें ।

करानि जंब बसों तों वेष्टिलें त्या नदीनें ॥ ७५ ॥

पहा रवीचा मग अस्त जाला । घडे तयीं व्याकुळता द्विजाला ॥

कांहीं तरी ठाउक कीं सुजाणा । पुसे सुदाम्या प्रति देव जाणा ॥ ७६ ॥

केला कोप सतीवरी तदुपरी धांडुनि ये लौकरी ।

पायीं नम्र मिरां खडे क्षितिवरी प्रेमा अह्ला किंकीरी ॥

हाका मारानि अंबरीं मुखभरी रें रें सुदाम्या हरी ।

तों आह्लां वदनावरी मिठि पडे शीते अहाहा करी ॥ ७७ ॥

मौनें सन्मुख जातसों श्रमतसों कंपीत कीं होतसों ।

ओझे मस्तकिं घेतसों हळुहळू पाऊल टाकीतसों ।

विप्राला न दिसों उठों अणि बसों हुंकार ही देतसों ।

पश्चाद् भेटतसों पुसे तंब हंसों संतोष मानीतसों ॥ ७८ ॥

तों तो लणें श्रम तुम्हा दिधले सतीनें ।

संपादिला परम दोष अगत्य तीनें ॥

बाळें पहा बहुत हीं असती भुकेलीं ।

कष्टी उगेंचि वानिं धाडुनि फार केलीं ॥ ७९ ॥

वृत्तांत ऐसाच सुदामयाते । पुसे हरी हेंचि पहा तयाते ॥

कांहीं तरी आठवतें जिवीं रे । दिलें न त्वां यासहि सूचवीरे ॥ ८० ॥

तों तो सुदामा मारिं खोंचला हो । कृष्णास या ग्रास न अपिला हो ॥

ल्लणोनियां प्राप्त दरिद्र झालें । अद्यापि संतप्त न तें विशालें ॥ ८१ ॥

कृष्णार्पणाविण कसें फळ प्राप्त होतें ।

केल्या च सर्व हि समर्पण यास हो तें ॥

भक्तीस वश्य अणिली निज मुक्ति देतो ।

ऐसें मनींच अपुले द्विज कीं वदे तो ॥ ८२ ॥

पश्चात्तापें ग्लानता आननाला । आली वाटे त्याचिया त्या मनाला ॥

अंतर्यामीं कृष्ण साक्षी तयाचा । जाणे ऐसें नाश-कर्ता भयाचा ॥ ८३ ॥

श्रीकृष्ण पोहे मग तो स्वहाते । धेवोनियां तो कारितो स्वहा ते ॥
तोषावया चित्त सुदामयाचें । धरूनियां प्रेम महा तयाचें ॥ ८४ ॥

जो निय तृप्त अनपेक्षित देव जाणा ।

रक्षि मनोगत असेंचि हि कां न जाणा ॥

कीं दीनबंधु परि तो न अनाथ-बंधू ।

तोडी अनादि भव-पाश-अंधोर-बंधू ॥ ८५ ॥

तों त्या घरोघरिंच वाट पहाति नारी ।

रानीच येइल जपोनि हि पूतनारी ॥

लक्षोनि मार्ग क्रमिति जंव जागृतीने ।

तों पाहती ह्मणति कीं द्विज-संगतीने ॥ ८६ ॥

तों पाहती अयययो! ह्मणती अगाई ।

रानासि जाति जंव [येथ] मिळोनि गाई ॥

तों बोलणें किति असे अनुनी सरेना ।

या ब्राह्मणास हि मनांत कसे स्मरेना ॥ ८७ ॥

याचें असो परि तयास न नीज लागे ।

आश्चर्य वाटत असे मनिं हें मला गे ॥

सर्वाहुनीं हरिस आवड या द्विजोंची ।

चारी प्रहार परि झोंप सैतीस जाची ॥ ८८ ॥

देखोनियां द्विज तयां मग वायकांसीं ।

जाऊं पुसे त्वरित कीं यदु-नायकासी ॥

जाऊनि या ह्मणउनी हरि बोलिला हो ।

श्रीकृष्ण-वंदन विलोकुनि चालिला हो ॥ ८९ ॥

तो बोळवीत हरि जात असे पहा हो ।

तों त्या द्विजासि ह्मणताति सभाग्य हा हो ॥

ब्रह्मादि इच्छिति तयांस हि संग नाहीं ।

मार्गीं असेंचि मग बोलति अर्गना ही ॥ ९० ॥

द्वारावती-नगर-लोक मिळोनि सोरे ।

“हा ब्राह्मणोत्तम सभाग्य पहा कसारे” ॥

ऐसेचि शब्द उठती सकळां मुखीरे ।

श्रीकृष्ण हो म्हणतसे च तसे सुखीरे ॥ ९१ ॥

आतिथ्य तें पूर्ण करोनि सीमा । राहे उभा क्षेत्र धरोनि सीमा ॥
 पुनः पुन्हा वंदुनियां द्विजासी । आतां म्हणे काय घरासि जासी ॥९२॥
 माझा नमस्कारहि वेर्हिनीला । सांगा ह्मणे देव तया मुनीला ॥
 प्रार्थुनियां वंदन जेंचि केलें । त्या वर्णनीं चित्त असो भुकेलें ॥९३॥
 प्रयाण तेथुनि सुदाम-देवें । केलें असें देखुनि वासुदेवें ॥
 फिरे समस्तां सहवर्तमानें । पाहे सुरांचींच नर्भी विमानें ॥ ९४ ॥
 प्रवेशला कीं सदनीं हरी तो । लीला जसे लोक तशी करीतो ॥
 त्यानंतरें त्याच सुदामयाचें । जालें कसें आइकिजे तयाचें ॥ ९५ ॥
 द्विज मनीं मग होय विचारिता । हलवुनी कर जात असे रिता ॥
 किमपि नेटुनि शीघ्रचि धाडिलें । मज पुढें किति दुःखाहि काडिलें ॥९६॥

पोटांत क्रोध असतां हरि काय देतो ।

नाहीं तयासि दिधलें मज केंवि देतो ॥

“ नार्दत्तमुपतिष्ठति ” असे रिति वेद-वाणी ।

ते केंवि होइल कदापि असत्य-वाणी ॥ ९७ ॥

नाहीं तयासि दिधलें चि पहा वदे तो ।

त्याला अशी सर्थे असे कधिचें वदे तो ॥

माझे मनीं कृपणता नसती जरी हो ।

देता मला करुनि पूर्ण कृपा हरी हो ॥ ९८ ॥

स्वभार्येंतें पूर्वीं वदत असतां तीस न कळे ।

दरिद्राच्या त्रोहास्तव परम हें चित्त विकळे ॥

पहा काळें कैसें करुनि घडला भंश मतिचा ।

न मानुनी राहे अजि घरिं नथे शब्दहि तिचा ॥ ९९ ॥

अप्रार्थितां प्राप्तहि दुःख होतें । तैसेंचि तेंही सुख कीं अहो तें ॥

असोनिही निश्चय ये रितीचा । प्रसाद हा केवळ त्या सैतीचा ॥१००॥

नसे प्रार्थनीं तें कधीं देव देना । फुकाचा कधीं शब्द कोणी वदेना ॥

भला कीं हरी सद्य आतिथ्य दावी । उदासीनता सर्वथा तो न दावी ॥१०१॥

मान्यताच धन थोर जयाशी । मेरु पर्वताहि तुच्छ तयासी ॥

म्यां बरोचिहि न मागुनि केलें । चित्त मुख्य हरिलार्गि भुकेलें ॥१०२॥

। मागे हरीस नर तो बरवा न वाटे ।

मी बोलिलों स्वसुखरूप पहा सुवाटे ॥

ऐसैं मनीं वदत येत असे स्थळासी ।

तो देखिलें नगर रम्य महा विलासी ॥ १०३ ॥

झणे मार्ग मी चूकलों स्वस्थळाचा । कसा भोग कीं पाश हा दुर्बळाचा ॥

पुन्हा द्वारका देखिली संभ्रमानें । पहा पाठि हे घेतली कां भ्रमानें ॥ १०४ ॥

आतां कृष्ण म्हणेल आणिक घरा आला सुदामा खरा ।

मागायास मनीं तयासहि गमे देवांचिया शौरा ।

मोठा भोग पहा अहा पिडितसे आतां करावें कसें ।

येती लोक तयांसही पुसतसे गांवासमीपीं असें ॥ १०५ ॥

“कोणाची नगरी दिसे महिवरी द्वारावतीचे परी ।

सज्जे आणिक माडिया तदुपरी विस्तीर्ण ते ऊपरी ॥

कृष्णानें रचिली नसेल हि पहा किंवा स्वयें दूसरी ।

इंद्राची अमरावती मज गमे पाहूं न ते कूसरी” ॥ १०६ ॥

तो ते तयास वदती जन लोक सारे ।

“हा मूर्ख केवळ असें पुसतो कसा रे ॥

अद्यापि काय न कळे चि सुदामयाची ।

नौ-रत्न-शोभित अशी नगरी जयाची” ॥ १०७ ॥

आश्चर्य मानित असे मग तो मनांत ।

“कृष्णा ! दरिद्र हरिलें अमुचें जनांत ॥

कोणास ही हरि तुझी करणी कळेना ।

माझे मला संकृत तो तंव आंकळेना ॥ १०८ ॥

विनापराधी जरि मी म्हणूं रे । घडे मनीं दोष किती गणूं रे ॥

परंतु तूं दीन-दयाळु साचा । न आंवरे पूर कृपा-रसाचा ॥ १०९ ॥

म्यां दीघले मुष्टि भरुनि पोहे । तुझा केंपाळधी नर कोण पोहे ॥

उपसत्तिचें स्थान रमापतीचें । केले तुवां आपुलिया रितीचें” ॥ ११० ॥

ऐसा पहा प्रेम-भरें करुनी । सुखाश्रु-विंदू वदना वरुनी ॥

ते चालती नावरती तयाला । सभोवते हांसति कीं जयाला ॥ १११ ॥

नेणोनि हांसति तया जन-वृंदें सारे ।

“वेडा पहा द्विज अहा रडतो कसारे ॥

ऐश्वर्य येउनि हि कां सुख-लेश नाही” ।

आश्चर्य वाटत असे सकळां जनां ही ॥ ११२ ॥

वाचें अश्व गजादियानं सह ते सन्मुख येती प्रजा ॥
 श्रीकृष्णं करुणार्णवे निज दया केली असे कीं द्विजा ॥
 गाती भाट अचाट घोष करिती थाटीं पुढें चालती ।
 छत्रें चामर-युक्त मांडित दिसे सर्वत्र ही बोलती ॥ ११३ ॥

जों पावला तो गजरें करूनी । गृहासि दारिद्र्य पहा हरूनी ॥
 सालंकृता स्त्रीसह लेकरांसी । दृष्टीस देखे धन-धान्य-राशी ॥ १२४ ॥
 जें पाहिजे तें परिपूर्ण देखे । दारिद्र्य स्वप्नांत हि जो न देखे ॥
 स्त्री पाहतो तो [जणु] उर्वशी हो । ताकाळ जाली म्हणतो कशी हो ॥ ११९ ॥
 जो षड्गुणैश्वर्य दया तयाची । दारिद्र्य-चिंता च सुदामयाची ॥
 हरी हरी ये रितिनें सुकानें । सांगीत भूपा प्रति कौतुकानें ॥ ११६ ॥

सम्राज्य वामन तयास हि वामनानें ।

केली कृपा अनुभवोनि हि या मनानें ॥

ऐश्वर्य सा-साहित देह-पुरांत ठेवी ।

ज्याची जनास न कळें अनुभूति-ठेवी ॥ ११७ ॥

श्री सद्गुरूच्या पद-सौरसा रे । अर्पनियां काव्य-महा-रसारे ॥
 सांम्राज्य जाला कृतकृत्य लोकीं । तेणें स्वसौख्यास हि पावलों कीं ॥ ११८ ॥

१ वाहन. २ अनुभव. ३ कमळातें.

समाप्त.

योगवासिष्ठ.

क्षरोनी मनीं श्रीसरोजेक्षणैतं । जितां मुक्त त्यांच्या वदों लक्षणांतें ॥
 पुसे राम बोले वसिष्ठ स्ववाचा । प्रसंगांत त्या प्रश्न हा राघवाचा ॥१॥
 “ असा देहीं मुक्त स्थिर चर जर्गी निर्विषयता ।
 सदा पाहे त्याची कशि अजि अपूर्वातिशयता ॥
 न पूर्वी साधेसा अतिशय तुम्हां जो समजला ।
 तयाचा तो सांगा गुरुजि ! निज शिष्यास मजला ॥ २ ॥
 विना ज्ञान ही होति सिद्धि प्रसिद्धा । अपूर्वा न त्या ज्ञानियां ज्ञानसिद्धा ॥
 स्वबोधे च जे सिद्धता ते वदावी । वसिष्ठा प्रती राम हा भाव दावी ” ॥३॥
 असा प्रश्न ऐकोनियां राघवाचा । वदे उत्तर श्रीवसिष्ठ स्ववाचा ॥
 वदों भाव त्याचा महाराष्ट्र-वाणी । जरी शब्द थोडे न अर्थास वाणी ॥४॥

गुरु बोले ज्ञानी स्थिर निज सुखीं गा रघुपती ! ।
 न मानी तो कोणी अतिशय जयां अज्ञ जपती ॥
 निजात्मवीं तृप्त प्रिय पण असे हे त्रिजगती ।
 दुजे ठायीं वाटे तरि च विसरे ते निज गती ॥ ५ ॥
 अतिशय रघुराजा ! त्यास वाटे न कांहीं ।
 न गणि विभव नाहीं जें विरंभ्यादिकां ही ॥
 स्वरस पिउनि धाली बुद्धि धीरा जयाची ।
 निज वसति निजांगीं त्या महाराजयाची ॥ ६ ॥

आकाश-मार्ग-गमनादि जर्गी प्रसिद्धा ।
 सिद्धी उदंड दिसती तप-मंत्र सिद्धा ॥
 ज्ञानोदयाहुनि हि साधति पूर्व काळीं ।
 कैचें अपूर्वपण त्यांस अशा सुकाळीं ॥ ७ ॥
 मंत्रादि सिद्धि हि तशा अणिमादि-सिद्धी ।
 साधूनि यत्न निकरें करिती प्रसिद्धी ॥
 सिद्धी अशा इतरही जन अज्ञ साधूं ।
 पाहे न त्यास निज-बोध-निमग्न साधू ॥ ८ ॥

मनीं जड प्रीतिस वास नाहीं । न लिंग-देहकृत वासनाही ॥
 सर्वत्र सत्ताच समान साची । देखोनि कुंठे गाति मानसाची ॥ ९ ॥

वसे सुधा-सागर अंतरंगीं । आस्था तथा काय मृषा तैरंगीं ॥

सर्वत्र आस्था त्यजणे विशेषे । विशेष तो एक महाविशेषे ॥ १० ॥

विशेषांत ज्या मूढ होतील बुद्धी । म्हणावे विशेषे तयां मूढ-बुद्धी ॥

नव्हे ज्ञानियांचा तसा हा विशेष । जयामाजि ते तुच्छ होती विशेष ॥ ११ ॥

नव्हे मूढ तो मूढ बुद्धी समान । दुजा अर्थ हा केवळ त्यास मान ॥

असा भाव कीं त्यास नाहीं अविद्या । गळे वासना विंवतां आत्म-विद्या ॥ १२ ॥

अशी आस्था कांहीं अजि जरि मनामाजि न वसे ।

कसें प्रारब्धाचे विविध फळ भोक्तृत्व गवसे ॥

अशा ही संदेहा धरुनि विधिचा नंदन मुनी ।

वदे श्रीरामार्ते करुं विशद दोषांस नमुनी ॥ १३ ॥

जितां मुक्त जो त्याचिया लक्षणाते । वदे श्री वसिष्ठ सरोजेक्षणाते ॥

असे कीं दिसंदीस ही वेगळाले । स्व-अज्ञान-संस्कार ज्यांचे गळाले ॥ १४ ॥

अलिंग जें निर्गुण तत्स्वरूप । स्वलिंग जें आपण तेंचि रूप ॥

त्याचे अगा आइक चिन्ह रामा । गोष्टी जयाच्या हृदयाभिरामा ॥ १५ ॥

संशांति संसृति चिर भ्रम तो असा रे ! ।

कीं जो भव-भ्रम अनादि अशांत सारे ॥

ते पावले परम शांति अपूर्व रामा ! ।

गोष्टी तयांत स्वसुखें हृदया भिरामा ॥ १६ ॥

कुंलालाचे राहे भ्रमक तरि चक्र भ्रमतसे ।

अविद्या गेल्या ही भ्रम उरति कामादिक तसे ॥

परी ब्रह्मात्मत्व स्मरण-वळ त्याचे घडिघडि ।

उणे पाडी मुक्त-स्थिति पुसति ते हे चि उघडी ॥ १७ ॥

जरी राहे वारा तरु रघुविरा हालत असे ।

अविद्या गेल्या ही भ्रम उरति कामादिक तसे ॥

परंतु क्षीणत्वे चलन पहिल्याहूनि दुसरें ।

उणे पाडी ऐसें वळ धरिति जे आत्मविसरें ॥ १८ ॥

नव्हे वेग क्षीण क्षितिरुहं यथापूर्व चळतो ।

असे तेथें वारा जन ह्मणति तर्क प्रवळ तो ॥

वदे ब्रम्ह-ज्ञान क्षय अवगुणाचे न दिसती ।

अविद्येची तेथें अधिक-वळ-संयुक्त वसती ॥ १९ ॥

जसा आत्म-ज्ञाने क्षय अवगुणांचा दिसतसे ।
 अशक्तत्वे रोगे कृश गमति कामादिक तसे ॥
 परि श्रीरामा ! त्या अकुशल कुशलीं रूपणता ।
 स्वनोधे क्षीणत्व प्रतिदिवस तेथे निपुणता ॥ २० ॥
 अगा आत्म-ज्ञाने उरति जनकादीक सगळे ।
 परंतु प्रारब्ध-द्रुम-फळ विनाभोग न गळे ॥
 म्हणुनि श्रीरामा ! चेरम तनु हे नो जित असे ।
 कृशत्वाते कामादिक अनुदिनीं पावति असे ॥ २१ ॥
 कुशलमति नरांते बोधितां ये रितिने ।
 धरिति मनि सुयत्ने बोलिले जे यतीने ॥
 गुरु-पद-भजना हीहूनि कांहीं दिसेना ।
 तृण सम विभवाते मानिती भूत-सेना ॥ २२ ॥
 ज्ञानाहुनी थोर दिसे न कांहीं । समान जे संत शुकादिकां ही ॥
 ऐशा सुखा देखुनि रामराया जगद्रू वामन दे. वराया ॥ २३ ॥

॥ समाप्त ॥

पार्थभाग्य.

कुचयुगुलिं रमेच्या जो रतीं हस्त नाचे ।
 परिहरि नख-चंद्रीं कामदाह स्तनाचे ॥
 हय निववि हरी तो त्या करे स्पंदनाचे ।
 जळ पिति समरीं त्या पांडुच्या नंदनाचे ॥ १ ॥
 श्री-रमा-कुच-युगीं कर ज्याचे । बाळ चंद्र करिती कैरजांचे ॥
 त्या करे करुनि अर्जुन-वाजी । खाजवी करुनि नित्य नैवाजी ॥ २ ॥
 शास्ता हरी जो जैलजासनाचा । तो अर्जुनाच्या ह्यशासनाचा ॥
 चाबूक माथां च तुरा करितो । धूतां हयां चौं चतुरां करी तो ॥ ३ ॥
 रतति दंत रतीं कमळाधरीं । तुरग-रश्मिं तया दर्शनीं धरी ॥
 चहुं हयांसि धुतां स्व चहुं करी । परम कौतुक हें समरीं करी ॥ ४ ॥
 जो जीव योजी जड जंगमाते । जो निर्मितो चिज्जड-संगमाते ॥
 अर्पी रमा ज्यास सुरंग माळा । तो जुंपितो पार्थ-तुरंगमाला ॥ ५ ॥

१ वृक्ष. २ शेतटचा. । १ रयाचे. २ अज्ञानाचे. ३ नखाचे. ४ स्तुते. ५ ब्रह्मर-
 वाचा. ६ अशक्तिक्षेत्रा. ७ चोहों. ८ लक्ष्मीच्या अपरोक्षवर. ९ दोरे १० दांतांनीं.

योजितो हय-गळां गळ-सूत्रे । जो रमोसि वारे मंगळ-सूत्रे ॥
 या करे करुनि माधव देरे । पार्थ-भाग्य किति काय वदो रे ॥ १ ॥
 रमेच्या रतीं स्वेद शिंपुनि पाणी । जळीं ऋडती तो हरी चक्र-पाणी ॥
 हयांचे मुखीं लाळ हाणोनि वारी । रणीं सारथी अर्जुनाचा निवारी ॥ २ ॥
 तपें विधीला उपदेश हो हो । परंतु जो पार्थ-हयांस हो ! हो ! ॥
 म्हणे मुखीं या मधुकैटभारी । आश्चर्य हें मानिति देव भारी ॥ ३ ॥
 शिरीं हरीचा पद-रेणु ज्याच्या । न संपदा तो गणि अर्जुनाच्या ॥
 देतां धुरीं अश्व-खुरीं उडावी । ते धूलि माथांवरि हो पडावी ॥ ४ ॥
 धरी हाते दोरे कर ललिते चावूक दस रे ।
 मुखे हेरे ! हेरे ! म्हणुनि हय ते नाचवि वरे ॥
 पहारे पाहारे म्हणति जिकडे तो रथ फिरे ।
 न कोणी सामोरे त्वरित मनि दुर्योधन शुरे ॥ १० ॥

॥ समाप्त ॥

दशअवतार.

मीन मी हरि नमीन मनानें । जो सुरीं विनविला नमनानें ॥
 वेद घेउनि जळींच पळाला । शंख दैत्य वधि या चपळाला ॥ १ ॥
 कांसर्वे धरुनि मंदर साचा । मंथिला जळधि मंद रसाचा ॥
 देव हो अमृत-पान करा या । दानवांवरि कृपा न कराया ॥ २ ॥
 जो हुताशन खरा हवनाचा । तोचि होउनि वराह वनाचा ॥
 उद्धरी क्षिति रसातळ-गामी । तोचि हो तुरगासा चल गामी ॥ ३ ॥
 लांकडामधुनि देव निघाला । घातला दितिमुतावरि घाला ॥
 दुर्ज नारसिंह [?] ती दमनाची । जे न राखतील साधुमनाची ॥ ४ ॥
 याचिला बळि स्वभू-पद-मौने । स्थापिला बळि सभूप दमानें ॥
 थोर लाभ मार्खे आचरणाचा । लाभ जो हरिचिया चरणांचा ॥ ५ ॥
 जें प्रयुक्तम भार्गव हातें । तें रिपूवरिच शस्त्र वहातें ॥
 मा भयें युवति बाळक रानीं । धांवती धरुनि बाले करानीं ॥ ६ ॥
 मेळवोनि रिस वानर जाती । त्यांत दोघजणही नर जाती ॥
 राक्षसाधिप वधूनि करानें । आणिली निज वधू निकरानें ॥ ७ ॥

१ ब्रह्मदेवाला. २ धूलि. ३ ब्रह्मदेवाच्या. ४ सुंदर. । १ मत्स्य. २ दैत्यावर.

३ मापानें. ४ यज्ञ. ५ केश.

देवकी उदरिंचा सुत आठवा । तो तुम्ही पळ पळांतरिं आठवा ॥
 आगमानिगम जो ऋषि देवां । लाघला सरसिजानन देवा ॥ ८ ॥
 देखतां बहुत चोजै लपाला । सेविताति मुनि हो जळ पाला ॥
 बुद्धिगोचर तरी गवसेना । एक ठाव तरि योग वसेना ॥ ९ ॥
 काळ जो कलियुगीं यवनांचा । रक्षिता सकळही भुवनांचा ॥
 होउनी विविध या अवतारीं । कीर्तनें करुनि वामन तारी ॥ १० ॥

॥ समाप्त ॥

अपरोक्षानुभूतीची

मराठी समश्लोकी टीका (भाषांतर).

वंदूनि श्रीमुकुंदाते । अपरोक्षानुभूतिची ॥
 सम-श्लोकी करितसे । टीका मूळाचि सारिखी ॥ १ ॥
 श्रीराम परमानंद । श्रीगुरु श्रीश जो तया ॥
 वंदितो सर्व लोकांच्या । कारणा व्यापकास मी ॥ २ ॥
 अपरोक्षानुभूतीते । मोक्ष-सिध्दार्थ बोलतो ॥
 वारंवारं पहावी जे । संतीं यत्नें अशीच हे ॥ ३ ॥
 स्ववर्णाश्रम-धर्माते । अपिंतां हरि तोषतो ॥
 त्या तपें साधती चारी । वैराग्यादिक साधनें ॥ ४ ॥
 ब्रह्मादिक पदें तुच्छें । दुःख-दोषानुदर्शनें ॥
 वाटती काक-विष्टाशीं । तेचि वैराग्य निर्मळ ॥ ५ ॥
 आत्म-स्वरूपची नित्य । दृश्य सर्व अनित्य हें ॥
 जो निश्चय बरा ऐसा । नित्यानित्य विवेक तो ॥ ६ ॥
 यत्नें जो वासना-त्याग । सदा तो शम बोलिजे ॥
 बाह्य-वृत्ती इंद्रियांच्या । कोंडणें दम बोलिजे ॥ ७ ॥
 विषयापासूनि मन । परतावें निवृत्ति ते ॥
 सोसणें सर्व दुःखांचें । तितिक्षा बोलिजे तसें ॥ ८ ॥
 श्रद्धा ते कीं मनीं भक्ति । श्रुतीची गुरु-उक्तिची ॥
 एकाग्र चित्त लक्षावें । तें समाधान बोलिलें ॥ ९ ॥
 संसार-बंधा-पासूनी । सुटें देवा कसा कधीं ॥

दृढ बुद्धि अशी तीव्र । मुमुक्षा तोचि बोलिल्ली ॥१०॥
 या उक्त साधनी युक्त । होउनीयां विचार हा ॥
 करावा ज्ञान-सिद्धर्थ । ज्यास कल्याण पाहिजे ॥१०॥
 विचारा वांचुनि ज्ञान । घडेना अन्य साधनी ॥
 पदार्थाचें भान जैसें । प्रकाशा वांचुनी नव्हे ॥ ११ ॥
 मी कोण हें कसें झालें । कर्ता कवण या जगा ॥
 याचें उपादान काय । हें जाणावें विचार हा ॥ १२ ॥
 न मी देव न मी भूतें । नव्हे मी सर्व इंद्रियें ॥
 एतद्विलक्षण असें । कोणी एक विचार हा ॥ १३ ॥
 अज्ञानें रचलें सर्व । ज्ञानें हें लय पावलें ॥
 कर्ता विविध संकल्प । मिथ्या दोन्ही विचार हा ॥१४॥
 या दोंचें हें उपादान । एक सूक्ष्म सेंदव्यय ॥
 ते घटां मृत्तिका जेंवी । शास्त्र-दृष्टी विचार हा ॥१५॥
 स्वयें सन्मात्रही शुद्ध । ज्ञाता साक्षी सदव्यय ॥
 तोही मीच न संदेह । कीं मी सर्व विचार हा ॥१६॥
 आत्मा निष्कळ हा एक । बहुतीं देह उद्भवे ॥
 मानिती ऐक्य त्या दोतें । कोण अज्ञान याहुनी ॥१७॥
 आत्मा देहीं देह चाळी । त्यानें बाह्य चळे तनू ॥
 त्या दोंस पाहती ऐक्यें । काय अज्ञान याहुनी ॥१८॥
 आत्मा ज्ञान स्वयें शुद्ध । अशुची मांस देह हा ॥
 पहाती ऐक्य त्या दोतें । काय अज्ञान याहुनी ॥१९॥
 निर्मळ स्वप्रकाशात्मा । देह तामस बोलिल्या ॥
 त्या दोतें पाहती ऐक्यें । काय अज्ञान याहुनी ॥ २० ॥
 आत्मत्व नित्य सदूप । असदेह अनित्य हा ॥
 त्या दोतें पाहती ऐक्यें । कोण अज्ञान याहुनी ॥ २१ ॥
 सर्वत्र स्वप्रकाशात्मा । भासणें सर्व ज्यास्तव ॥
 दीपादि-भा एक देशीं । तदन्यत्र निशांधता ॥ २२ ॥
 देह हा मी ह्यणवुनी । असतो मूढ मानुनी ॥
 घट माझा तसा माझा । देह ऐसें कळोनिही ॥ २३ ॥
 आत्मा च मी शांत सम । सच्चिदानंद-लक्षण ॥

मी नव्हे हा मृषा देह । ज्ञानी हें ज्ञान बोलती ॥ २४ ॥
 निर्विकार निराकार । मी निर्दोष सदव्यय ॥
 नव्हे मी हा मृषा देह । ज्ञानी हें ज्ञान जाणती ॥ २५ ॥
 मी निर्मळ निराभास । कल्पनाभास व्यापक ॥
 नव्हे मी देह हा मिथ्या । ज्ञानी हें ज्ञान पाहती ॥ २६ ॥
 नव्हे अनित्य मी नित्य । अगुणाच्युत अक्रिय ॥
 नव्हे हा मी मृषा देह । ज्ञानी हें तत्त्व जाणती ॥ २७ ॥
 अनंत शुद्ध अचल । अजरामर निर्मळ ॥
 नव्हे मी हा मृषा देह । ज्ञानी हें तत्त्व जाणती ॥ २८ ॥
 ह्मणे देहात्म-वादी कीं । चांगला देह टाकुनी ॥
 कैचा आत्मा शून्य तो मी । मूर्खा तूं काय मानिशी ॥ २९ ॥
 ह्मणावें त्यास कीं मूर्खा । श्रुति-युक्ति-करूनियां ॥
 एक देहातीत आत्मा । जो अतर्क्य तुम्हां अशा ॥ ३० ॥
 मी द्रष्टा देह हा दृश्य । देह माझा ह्मणूनियां ॥
 जो प्रसिद्ध असे सिद्ध । देह आत्मा घडे कसा ॥ ३१ ॥
 विकार-हीन मी आत्मा । विकारी देह हा सदा ॥
 साक्षात्प्रत्यय हा आतां । देह आत्मा घडे कसा ॥ ३२ ॥
 ' यस्मात्परं ' हें श्रुतिनें । बोलिलें आत्म-लक्षण ॥
 वाखाणिलें सुजाणीं तो । आत्मा देह घडे कसा ॥ ३३ ॥
 ह्मणे ' पुरुष एवेदं । सर्वं ' पुरुष-सूक्त ही ॥
 श्रुति ऐसें च वदतां । देह आत्मा घडे कसा ॥ ३४ ॥
 ह्मणे ' असंग पुरुष ' । बृहदारण्यकी श्रुती ॥
 अनंत मळ ज्याला तो । देह आत्मा घडे कसा ॥ ३५ ॥
 तेथें चि बोलिला आत्मा । स्वयं ज्योति ह्मणोनियां ॥
 पर-प्रकाश जड तो । देह आत्मा घडे कसा ॥ ३६ ॥
 बोलिला कर्म कांडीं ही । आत्मा देह-विलक्षण ॥
 नित्य कर्म-फळें भोगी । देह नैश्वर मेळिया ॥ ३७ ॥
 ३ लिंग-देहहि ऐसाची । विकारी दृश्य चंचल ॥
 अव्यापक असद्रूप । तोहि आत्मा घडे कसा ॥ ३८ ॥
 देह-द्वयातीत ऐसा । आत्मा पुरुष ईश्वर ॥

१ देहरहित. २ पाहणारा. ३ पहाण्याचा विषय. ४ देहाहून भिन्न. ५ नाशवंत.
६ सूक्ष्मदेह.

सर्वात्मा सर्व जो तो मी । सर्वातीत सदव्यय ॥ ३९ ॥
 परि देहात्म-भागें या । प्रपंचाचीच सत्यता ॥
 हें तों तार्किकही बोले । पुरुषार्थ न यांतही ॥ ४० ॥
 रंजून-सर्पेक्य लटिकें । मिथ्या भेदहि यास्तव ॥
 वारुनि देहात्म-ऐक्य । आतां भेदहि वारितों ॥ ४१ ॥
 चैतन्य एक नानात्वा । त्याचा भेद घडेचि ना ॥
 जीवित्वाहि तसें मिथ्या । दोरीं सर्प भ्रमें जसा ॥ ४२ ॥
 नेणतां तक्षणां रज्जू । वसे सर्पी यथास्थित ॥
 विश्वाकारीं वसे तैसें । चैतन्य न कळे तया ॥ ४३ ॥
 प्रपंचाचें उपादान । विना ब्रह्म दिसेच ना ॥
 कार्य ब्रह्मचि कीं तेव्हां । दुजें काहीं न बोलवे ॥ ४४ ॥
 व्याप्य व्यापक हें मिथ्या । सर्व आत्मा अशा श्रुती ॥
 तत्व ऐसें समजतां । जड-भेदा नुरे उरी ॥ ४५ ॥
 तेह नानास्ति ह्यणुनी । स्व-मुखें श्रुति बोलतां ॥
 अद्वैत कारणीं कार्य । त्याशीं भाग घडे कसा ॥ ४६ ॥
 दोषहि श्रुति बोले कीं । मृत्यु पासूनि तो मरे ॥
 जडीं नानात्व जो पाहे । मायेनें वंचिला नर ॥ ४७ ॥
 परमात्मा परब्रह्म । त्या पासोनि जडोद्भव ॥
 ब्रह्मचि यालागिं भूतें । जाणावें युक्तिनें असें ॥ ४८ ॥
 सर्व नामें सर्व रूपें । विविधें विविधा क्रिया ॥
 ब्रह्म तें धरितें तेंची । सर्व ब्रह्म वदे श्रुती ॥ ४९ ॥
 हेमां पासूनि जे होती । नगें ते हेम शाश्वत ॥
 ब्रह्मा पासूनि होते तें । ब्रह्म जें ब्रह्म शाश्वत ॥ ५० ॥
 स्वल्पही भेद धरितां । जीव ईश्वर यां मधें ॥
 भय तो पावतो मूढ । ऐसेंहि श्रुति बोलते ॥ ५१ ॥
 रज्जू न कळतां सर्प । आत्मा नेणे तया जड ॥
 दिसे तो पाहतां आत्मा । अणुही न दिसे दुजें ॥ ५२ ॥
 जाणतो सर्व भूतातें । जो आत्मत्वें करूनियां ॥
 खाला नसे शोक मोह । सर्व एक म्हणूनियां ॥ ५३ ॥
 आत्मा च आपला ब्रह्म । तो सर्वात्म-पणें असे ॥
 निर्धारिलें हे श्रुतिनें । ब्रह्मदारण्यका मधें ॥ ५४ ॥

विश्व आलें अनुभवा । व्यवहारें जरी खरें ॥
 तरी मिथ्या जसे स्वप्न । न दिसे उत्तर क्षणीं ॥ १५ ॥
 स्नानांत जागृति नसे । नसे स्वप्न हि जागरीं ॥
 सुषुप्तांत न हे^१ दोनी । न त्या दांत सुषुप्ति ही ॥ १६ ॥
 तिन्हि मिथ्या अशीं होती । जीं गुण-त्रय-निर्मितें ॥
 यांचा ब्रष्टा गुणातीत । चिदात्मा त्रिगुणीं सम ॥ १७ ॥
 माती मधें घट-भांती । शुक्तींत रजत-भ्रम ॥
 ब्रह्मीं जीवित्व हा ऐसे । पाहों जातां च नाशतें ॥ १८ ॥
 मातींत नाम चि घट । हेमां नाम चि कुंडल ॥
 शब्द चि शुक्तींत रूपें । ब्रह्मीं जीवित्व ये रिती ॥ १९ ॥
 आकाशीं नीलिमा जैशीं किरणीं जैल जे रिती ॥
 स्थानुत्वीं पुरुषाकार । चित्स्वरूपां तसें जग ॥ २० ॥
 बागूल लटिका जैसा । गंधर्वांचें मृषा पुर ॥
 द्विसंद्रत्व नभीं जैसे । सद्गुणीं जग हें तसें ॥ २१ ॥
 तर्गांच्या आकृतिनें ॥ घाणी च स्फुरतें जसें ॥
 पात्र रूपें स्फुरे तांचें । ब्रह्मांडीं आत्मता तशी ॥ २२ ॥
 घट-नामें जशीं पृथ्वी । पट नामें चि तंतु ही ॥
 जग-नामें तसा आत्मा । असे आत्मा नसे जग ॥ २३ ॥
 ब्रह्म प्रकाशे चि ज्ञानें । वर्तती सर्व ही जरी ॥
 अज्ञानें न कळे मती । देखोनी घट मानिती ॥ २४ ॥
 कार्य-कारणता ऐक्य । घट-मातीस जे रिती ॥
 प्रपंच ब्रह्म दोहीस । श्रुतिनें युक्तिनें तसें ॥ २५ ॥
 पाहतां घट दृष्टानें । वळें माती च दीसते ॥
 प्रपंच पाहतां ब्रह्म । चित्प्रकाश दिसे वळें ॥ २६ ॥
 सदा शुद्ध निराकार । सदा साकार ही दिसे ॥
 सुज्ञातें सर्वदा दार । अज्ञातें सर्प सर्वदा ॥ २७ ॥
 मृन्मात्र चि जसा कुंभ । तैसा चिन्मात्र देह ही ॥
 आत्मा अनात्मा हा भेद । व्यर्थ ची करिती बुध ॥ २८ ॥
 सर्प-रूपें जसा रज्जू । रूपें ह्यणुनि शुक्तिका ॥
 मानिजे या रूपां मूर्दी । आत्मा ही देह मानिला ॥ २९ ॥

१ पुढील. २ जाणें असणें, ३ सांन. ४ स्वप्न व जागर. ५ शिवा. ६ हें. ७ मृगजळ.
 ८ खुटा. ९ बागूल बावा. १० दाट.

घटत्वे मानिजे पृथ्वी । पटत्वे तंतु मानिजे ॥
 मानिली ये रिती मूर्ती । देह-रूपे चिदात्मता ॥ ७० ॥
 कुंडलत्वे जसे सोने । तरंगत्वे जसे जळ ॥
 मानिजे ये रिती मूर्ती । आत्मा देह चि मानिला ॥ ७१ ॥
 मानिजे स्थाणु पुरुष । उष्णते मानिजे जळ ॥
 शरीराकृति हे मूर्ती । चिदात्मत्वे चि मानिली ॥ ७२ ॥
 गृहत्वे मानिली काष्ठे । खडूत्वे लोह मानिले ॥
 नेणोनि आत्मा मूढांनी । देहाकरे चि मानिला ॥ ७३ ॥
 वृक्षाचे विपरीतत्व ॥ कोणा एका जळें जसे ॥
 अज्ञाने आत्मया मध्ये । देह मूढा दिसे असा ॥ ७४ ॥
 नावेत नाव-चांचल्ये । सर्व चंचल दीसते ॥
 आत्मा अकर्ता तो कर्ता । अज्ञाने देहसा दिसे ॥ ७५ ॥
 पांवलसे दिसे शुभ्र । नेत्र-रोगे करूनियां ॥
 मूढ-दृष्टी तसा आत्मा । देह-रूपे चि भासतो ॥ ७६ ॥
 भोंवडी असतां नेत्री । सर्व ही भ्रमतें दिसे ॥
 मूढ-बुद्धी तसा आत्मा । कर्ता देह चि भासतो ॥ ७७ ॥
 भोंवडीतां कोळिताते । वाटोळा सूर्यसा दिसे ॥
 मूढ दृष्टी तसा आत्मा । देह-रूपे चि भासतो ॥ ७८ ॥
 ते दिसे स्थूल जे सूक्ष्म । उप-नेत्रे करूनियां ॥
 मूढ दृष्टी तसा आत्मा । देह रूपे चि भासतो ॥ ७९ ॥
 पदार्थ मोठ-मोठे ही । दुरूनी सूक्ष्म दीसती ॥
 मूढ-दृष्टी तसा आत्मा । देह-रूपे चि भासतो ॥ ८० ॥
 काच-भूमी दिसे पाणी । काचा-सम दिसे जळ ॥
 मूढ बुद्धी तसा आत्मा । देह रूपे चि भासतो ॥ ८१ ॥
 रत्ना सम दिसे अभ्रि । रत्न ही अभ्रिसे दिसे ॥
 मूढ-बुद्धी तसा आत्मा । देह-रूपे चि भासतो ॥ ८२ ॥
 न जाणतां पूर्व दिशा । वाटे पश्चिम ज्या रिती ॥
 मूढ-बुद्धी तसा आत्मा । नेणतां देह भासतो ॥ ८३ ॥
 पूर्वेत धांवतां मेघ । चंद्र ही धांवतो तसा ॥
 वाटे तैसा मूढ-दृष्टी । देह आत्मा च वाटतो ॥ ८४ ॥
 जळीं चळे जसा चंद्र । चंचळत्वे जळाचिया ॥
 मूढ-दृष्टी तसा आत्मा । देह चंचळ वाटतो ॥ ८५ ॥

ऐसा आत्मा न कळतां । शरीराध्यास होतसे ॥
 आत्मयांत चि तो लीने । होतो आत्मा कळे जरी ॥ ८६ ॥
 आत्मत्वे सर्व जाणावे । विश्व स्थावर जंगम ॥
 नसतां सर्व ही भावें । देहातें आत्मता कशो ॥ ८७ ॥
 जाणोनि आत्मा कंठावा । काळ आत्मानुभूतिने ॥
 भोगें प्रारब्ध सारावे । चिंता कांहीं करूं नये ॥ ८८ ॥
 जाला जरी आत्म-बोध । न प्रारब्ध तरी सुटे ॥
 श्रुति ऐसें बोलताहे । तें ही आतां निषेधितो ॥ ८९ ॥
 ब्रह्मात्म तत्त्व कळतां । भोग त्या आत्मया नसे ॥
 तेथें देहादि मिथ्यत्व । जागरीं स्वप्न जे रिती ॥ ९० ॥
 जें जन्मांतरिचें कर्म । तेंचि प्रारब्ध बोलिजे ॥
 जन्मांतर अभावे तें । विवात्म पुरुषा नसे ॥ ९१ ॥
 स्वप्न-देह जसा मिथ्या । तसा हा देह जो सुखी ॥
 तेथें कैचें जन्म-कर्म । ब्रह्मत्वीं भोग ही नसे ॥ ९२ ॥
 उपादान प्रपंचाचें । पाहे माती घटीं जशी ॥
 अज्ञान जातां वेदातें । विश्व नाहीं न कर्म ही ॥ ९३ ॥
 सोडूनि ज्ञान रज्जुचें । सर्प घेतो^१ जसा भ्रमे ॥
 तैसे असत्यांत सत्य । नेणतां जग पाहणें ॥ ९४ ॥
 जाणतां रज्जु-रूपातें । सर्प नाहीं च जे रिती ॥
 अधिष्ठान कळे तेव्हां । प्रपंच न असे मग ॥ ९५ ॥
 देह प्रपंच ची तेव्हां । कोठें प्रारब्ध राहिलें ॥
 अज्ञ-दृष्टि दिसे देह । तें प्रारब्ध हाणे श्रुती ॥ ९६ ॥
 “ क्षीयंते चास्य कर्माणि ” । साक्षात्कारीं ज्ञणे श्रुती ॥
 बहुत्वे बोलतां कर्म । प्रारब्ध हि निषेधिलें ॥ ९७ ॥
 हें नेणतां वदे अज्ञ । अनर्थ-द्वय तेधवां ॥
 हानि वेदांत-शास्त्राची । त्याणें अज्ञान नोलिलें ॥ ९८ ॥
 पूर्वोक्त-ज्ञान-शिष्यार्थ । आंगें सांगेन पंधरा ॥
 या प्रकारें सदा कीजे । निदिध्यासन उत्तम ॥ ९९ ॥
 नियाभ्यासाविणें बुद्धि । न पावे सच्चिदात्मता ॥
 निदिध्यासें च जिज्ञासु । आत्मत्वीं स्थैर्य पावतो ॥ १०० ॥
 यम नेम तिजा त्याग । मौन ही देश काळ ही ॥

आसनें मुञ्जिचा बंध । देह-साम्य स्वदृक्स्थिति ॥ १०१ ॥
 प्राणायामांग दशम । प्रत्याहारण धारणः ॥
 आत्मज्ञान समाधी हीं । क्रमै आंगै निरूपिणीं ॥ १०२ ॥
 सर्व ही ब्रह्म या ज्ञाने । इंद्रिये ब्रह्म दीसती ॥
 पुनः पुन्हा हा अभ्यास । तो चि इंद्रिय संयम ॥ १०३ ॥
 चैतन्य-हेम पाहावे । जडत्व-नग ठाकुनी ॥
 पाहती नियम ज्ञानी । स्वानंद-प्रद नेम हा ॥ १०४ ॥
 प्रपंच-जडता त्याग । आत्मा सर्वत्र पाहतां ॥
 पूज्य हा त्याग थोराचा । या त्यागें मोक्ष रोकडा ॥ १०५ ॥
 जेथुनि वाचा परते । न पावोन मनासह ॥
 जें मौन ज्ञाणती योगी । ज्ञानी मौन चि होय तें ॥ १०६ ॥
 जेथुनि वाचा परते । तें तो वाचे अगोचर ॥
 प्रपंच ही तें चि तेव्हां । वाचा ही ते चि निश्चित ॥ १०७ ॥
 सतातें मौन सहज । बोलण्यांत हि होय तें ॥
 वैखरी-मौन मूढांतें । पोटीं शब्द अनावर ॥ १०८ ॥
 देश निर्जन तो जेथें । आदि अंती नसे जन ॥
 ब्रह्म चि मध्ये जन हें । कीं मध्ये जन हेम ची ॥ १०९ ॥
 ब्रह्मादि भूतें चळती । निमिषादि हि ज्यास्तव ॥
 ब्रह्म चि काळ-शब्दें तें । अखंडानंद अद्वय ॥ ११० ॥
 असतां ज्या प्रकारांत । सुखें ब्रह्म स्फुरे सदा ॥
 तें चि आसन जाणावे । अन्य तें सुख-नाशन ॥ १११ ॥
 जें भूतादि स्वतः सिद्ध । विश्वधिष्ठान अव्यय ॥
 त्या च सिद्धासनीं सिद्धी । सिद्ध ज्ञाते प्रवेशले ॥ ११२ ॥
 माया विश्वैश्वर्य-मूळ । तिचें ही ब्रह्म मूळ जें ॥
 तेथें चि तें मूळ-बंध । सर्वदा राज-योगियां ॥ ११३ ॥
 लय अंग तरंगाचा । सर्मां चित्सागरीं स्फुरे ॥
 तें अंग सांग इतर । व्यर्थ जें शुष्क काष्ठवत् ॥ ११४ ॥
 कारणां ठेउनी दृष्टी । कार्य ब्रह्म चि पाहणें ॥
 तें स्थैर्य दिव्य दृष्टी चें । तुच्छ नासाग्र-लक्षणें ॥ ११५ ॥
 द्रष्टा दर्शन ही दृष्टी । मुरे चिद्रूप या स्फुरे ॥
 तेथें चि दृष्टि योजावी । काय नासाग्र पाहणें ॥ ११६ ॥

चित्तादि सर्व वृत्तीते । ब्रह्मात्मत्वे चि पाहणे ॥
 निरोधं सर्व वृत्तीचा । तो प्राणायाम बोलिजे ॥ ११७ ॥
 प्रत्यग्वृत्ति चिदात्मत्वा । तो अंतर्मुख पूरक ॥
 सुटे प्रपंच-जडता । तो रेचक हळु हळु ॥ ११८ ॥
 वृत्ति-स्थैर्य सदा द्वैती । तो प्राण स्थैर्य कुंभक ॥
 प्राणायाम प्रबुद्धां हा । अन्न ते घ्राण चोळिती ॥ ११९ ॥
 विषयांत स्फुरे स्वात्मा । चित्स्वरूपीं बुडे मन ॥
 प्रत्याहार भुंमुखने । शिकावा हा पुनः पुन्हा ॥ १२० ॥
 जेथे जेथे जाय मन । स्फुरे ब्रह्म चि त्यास ते ॥
 मनाचे धरणे ऐसे । धारणा हे चि उत्तम ॥ १२१ ॥
 ब्रह्मात्म-भावे सद्वृत्ति । निरालंबपणे स्थिर ॥
 ध्यान-शब्दे बोलिली ते । परमानंद-दायिनी ॥ १२२ ॥
 वृत्ति टाकोनि आकार । ब्रह्माकारपणे मुरे ॥
 ते समाधि दुजावृत्ति । विस्मृति ब्रह्म लक्षितां ॥ १२३ ॥
 आनंद आवृत्ति ते हा । आभ्यासावा पुनः पुनः ॥
 योजितां तत्क्षणीं चित्त । जो समाधि-सुखीं बुडे ॥ १२४ ॥
 साधनें मग कां सिद्धां । योगि-राजा तयास हे ॥
 न वियोगसा स्वरूपाचा । मना वाचेस ही जयीं ॥ १२५ ॥
 समाधि साधितां दिष्टे । बळें येताति साधकां ॥
 अनुसंधान तुटणे । भोगेच्छा आणि आळस ॥ १२६ ॥
 भय निद्रा कल्पना ही । तेज चांचल्य शून्यता ॥
 ब्रह्मत्वे विघ्न-बाहुल्य । लजावे हे हळुहळु ॥ १२७ ॥
 कल्पितां कल्पना हेते । निजतां शून्य होतसे ॥
 ब्रह्मीं ते वृत्ति ही ब्रह्म । साधावी पूर्णता तिनें ॥ १२८ ॥
 ब्रह्मात्म-वृत्ति ऐशी । सोडिती अति पावनी ॥
 जाणोनि ते जिती व्यर्थ । ते मानव पशू सम ॥ १२९ ॥
 जे जाणती ते वृत्तीते । वाढवीते कळोनि ही ॥
 ते सत्पुरुष ते धन्य । ते बंध भुवन-त्रयीं ॥ १३० ॥
 ब्रह्मात्म-स्फूर्ति हे वृत्ति । वाढली पैक पावली ॥
 ज्यांची ते पावले ब्रह्म । शब्द-ज्ञानी च अन्य ते ॥ १३१ ॥
 ब्रह्म बोलोनि कुशल । कामीं सद्वृत्ति-वर्जित ॥

आत्मज्ञ ते हि अज्ञान । येति जाति पुनः पुन्हा ॥ १३२ ॥
 ब्रह्म-स्फूर्ति-विना चित्त । निमिषार्द्ध न ठेवती ॥
 ज्ञानी जैसे विरिंचादि । सनकादि शुकादिक ॥ १३३ ॥
 कार्य कारणता गेली । नसतां कार्य कारणीं ॥
 कार्य मिथ्या नसे तेव्हां । न कारण हि त्याविगे ॥ १३४ ॥
 एवं अनिर्वाच्य शुद्ध । जड वाच्य हि ते स्वयं ॥
 पाहवें मृद्-घट-न्यायें । कीं कारण चि कार्य ही ॥ १३५ ॥
 अभ्यासितां हा प्रकार । वृत्ति ब्रह्मत्व पावते ॥
 वृत्ति ही ज्ञान ही बाणे । शुद्ध चित्तास त्या वरी ॥ १३६ ॥
 जें कार्य वेगळें तें ची । आधीं कारण पाहणें ॥
 अन्वयें व्यतिरेकें तें । कार्यांत मग पाहणें ॥ १३७ ॥
 पाहें कारण कार्यांत । अभावे कार्य तें सजी ॥
 कारणत्व हि तें जातां । शुद्ध जें शेष जे मुनी ॥ १३८ ॥
 जें जें निश्चय बुद्धिनें । तीव्र भावोल होय तें ॥
 भृंगी-कीटक-दृष्टांतें । होतो ज्ञानी स्वयं चि कीं ॥ १३९ ॥
 चित्तादि न दिसे आगी । दिसे तें ही चिदात्मक ॥
 निजात्मयातें सर्वस्वें । ध्यावें राहोनि सावध ॥ १४० ॥
 पक्षावें दृश्य ही ब्रह्म । चिद्रसान्वित बुद्धिनें ॥
 दृष्टी कठिण ही गार । रेंसने जळ तें मृदु ॥ १४१ ॥
 आंगें हीं पंधरा ज्यांत । बोलिलों राज-योग हा ॥
 हट-युक्त तयां ज्यांचे । जळाले न वरे मळ ॥ १४२ ॥
 मन पक्र तयां हा च । राज-योग चि सिद्धि दे ॥
 गुरु-भक्तां ईश-भक्तां । सर्वां सुख शीघ्र हा ॥ १४३ ॥

उपसंहार.

सम-श्लोकी टिका ऐशी । अपरोक्षानुभूतिची ॥
 वामनें अर्पिली पायीं । शेष-शायी गुरुचिवा ॥ १ ॥

समाप्त.

हनुमंत-स्तव.

जो ध्यातसे पैवन-पुत्र रघूत्तमार्ते ।
तो प्राण मुख्य तरि त्या कपि-सत्तमार्ते ॥
जे तेविती प्रकट राघव त्यास होतो ।
चित्तां स्मरा ह्मणवुनीं हनुमंत होतो ॥ १ ॥

बेध राघव-विलास-कळांचा । प्राण मुख्य कपि तो सकळांचा ॥
राम-भक्ति हृदयीं च निघाली । त्यासि जो स्वमनि आणुनि घाली ॥२॥
जेथें विलास रघुनंदन-गायनाचे ।
तेथें सैमीर-सुत आपण गाय नाचे ॥
जोडूनि अंजलि-पुट स्वशिरावरी तो ।
ऐके स्मरोनि रघुवंश वरावरी तो ॥ ३ ॥

एक्या उडाणे चि उडे समुद्रा । दे राघवाचीं क्षीतिजेस मुँद्रा ॥
जो ज्ञानकी वृत्त रघूत्तमार्ते । सांगे स्मरा त्या कपि-सत्तमार्ते ॥ ४ ॥
राघवाविण रूचे न मनार्ते । धन्य ज्यासि करिती नमनार्ते ॥
वार्यु-पुत्र सुचरित्र चि साचा । वामनीं तरिच आदर साचा ॥ ५ ॥

समाप्त.

राम-स्तव.

—:०:—

मुनि-मनें रमती रघु-नंदना । तुज मधें दैश-कंधर-सूदना ! ॥
ह्मणुनि निर्गुण ज्ञानकि-नायका । ह्मणति राम तुते गति-दायका ॥ १ ॥
करुनि दिव्य अँलोलिक सुव्रते । रमविशी मन तूं सगुण व्रते ॥
सगुण संत असे रिति राम तूं । सुजन-हृत्कमळीं अभिराम तूं ॥ २ ॥
सूर्य-वंश-अमृतांबुधि-सोमीं । रामचंद्र म्हणती तुज रामा ! ॥
पाप ताप हरि नाम जिवाचे । दाह शांत करणार शिवाचे ॥ ३ ॥
चंद्र आणि धरिली शिरें गंगा । जाय ना तरि विषानर्ळ भंगा ॥
राम नाम जपतां मग वाचे । दाह शांत करणार शिवाचे ॥ ४ ॥
राम हृत्कमळिं आतळवेना । राम नाम वदनीं पळवेना ॥

काळकूट मग शंकर-कंठी । काळ राघव भयास्तव कंठी ॥ ५ ॥
 शर्व-कंठ-विष-गर्व हराया । शक्त नामचि तुझे रघु-राया ॥
 सेतु सागर कपी उतराया । नाम-सेतु भव सिंधु तराया ॥ ६ ॥
 नाम राममय राम चि लोकीं । हे न जाणत वृथा शिणलीं कीं ॥
 राम-नाम धरिलें जायें वाचे । तूटले तयिच पाश भेवाचे ॥ ७ ॥
 सिंधु सेतु रचिला रघु-रामें । नाशिला भव-समुद्र चि नामें ॥
 तारिली स्वनगरी अवतारीं । राम-नाम भुवन-त्रय तारी ॥ ८ ॥
 मूर्ति ते प्रकटली घन-वर्णी । जो दिवाकर-कुळीं नृप वर्णी ॥
 तो चि हे गुण हि वामन वर्णी । मूर्ति आदिकवि वाल्मिकि वर्णी ॥९॥

समाप्त.

भगवद्गीता.

—:०:—

श्रीमद्वामन-पाद-पद्मे-युगुलीं अपू मना षट्पदी ।
 स्वात्मा जो जगिं सत्पद स्मरतसे दावी स्वयें चित्पदा ॥
 आनंदात्मक तो चि श्रीहरी गुरू आत्मा नसे वेगळा ।
 ऐसा श्रीभगवान् तया नभितसें प्रेमें जगन्मंगला ॥ १ ॥
 तो श्रीहरी सारीथ वामनाचा । होवोनियां प्रेरक जो मनाचा ॥
 अध्याय-अंती कथि एक श्लोका । म्हणोनि दावी स्व कृपावल्लोका ॥२॥
 अध्यायीं प्रथमांत पार्थ स्वजना देखोनियां मोहला ।
 कीं हे गोत्रज-सोयरे कुल-गुरू मारीं च ना मी मला ॥
 लागे पाप हणोनि “युद्ध न करीं ” कृष्णा असें बोलिला ।
 बाणेशीं धनु टाकुनी मग रथीं तो ऊगला बैसला ॥३॥
 सांख्यें आत्म अनात्मता निवडुनी योगें चि स्वात्मैक्यता ।
 पाहे हा न मरे न मारित असे आत्मा असे तत्वतां ॥
 अध्यायीं दुसऱ्या परेश वदला तो श्रीगुरू वामन ।
 टीका हे सम-पद्य-रूप रचिली संती पहावी मन । ४ ॥

१ शिष. २ संसाराचे ३ सूर्यवंशी. ४ समश्रीकी म्हणून जे भगवद्गीते भाषांतर वामन पंडितानें केलें आहे त्या भाषांतराचे प्रत्येक अध्यायांचे अखेरीस मोठया वृत्तानें रचलेला एक श्लोक असावयाचा. परंतु “ गीतार्थ बोधिनी ” नामक पुस्तकांत छापिलेल्या सम-श्रीकीचे प्रत्येक अध्यायाचे श्लोकटीं या श्लोका पैकीं एक एक श्लोक आढळत नाहीं. म्हणून हे बेथें छापिले आहेत. वस्तुतः हे सर्व श्लोक समश्रीकीचाच एक भाग होत. ५ कमल. ६ भ्रमरा.

अध्याय हा तृतीय नामक कर्म योग ।
 कर्मांग ब्रह्ममय जाणुनि स्वात्मयोग ॥
 निस्या अनिय अवधीं हरिच्या चि पायीं ।
 अर्पा असें वदतसे निजसौख्य-दायी ॥ ५ ॥
 चतुर्था अध्यायीं गुरुवर वदे ज्ञान-पथ हा ।
 तयाची हे टीका करि बहु सुखाचा सुपथ हा ॥
 वरा हा जाणोनी सुजन समजोनी तुझि पहा ।
 सम-श्लोकीचा हो निशि दिनिं करावा च जप हा ॥ ६ ॥

अध्याय हा पंचम स्वात्मयोगी । जो कर्मसंन्यास करी सुयोगी ॥
 तो श्रेष्ठ संन्यास ह्मणे हरी तो । जो पार्थ-मोहास हि संहरीतो ॥ ७ ॥
 षष्ठाध्यायीं योग अध्यास नामा । बोधी पार्था श्रीहरी तो अनामा ॥
 अभ्यासीतां तत्र बोधावलोका । दे सैख्याते क्षिप्रं हा संत लोकां ॥ ८ ॥
 अध्याय हा सप्तम योग नाम । विज्ञान विख्यात स्वयं अनाम ॥
 आध्यास अभ्यास करी महात्मा । चतुर्विधा माजि हि भक्ति-वैर्त्मा ॥ ९ ॥
 अध्याय हा अक्षर-योगनामा । जो आठवा आठवितां अनामा ॥
 पावाल हो सब चि स्वात्म-ठेवा । अविस्मरें हें चि मनांत ठेवा ॥ १० ॥
 नवमाध्यायीं नवविध भक्ती । अनुभवरणें या नव नव युक्ती ॥
 विज्ञानासह ज्ञान हि एथें । सेवा नव नव रस हो स्वार्थें ॥ ११ ॥
 दशमाध्यायीं हरी विभूती- । योगा सांगे सकळां भूतीं ॥
 यातें जें... मुख्यत्वे नामें । अनुभवरसिका निज सुखधामें ॥ १२ ॥
 अध्याय एकादश विश्वरूपी । अयोग्य ऐश्वर्य निजस्वरूपीं ॥
 दावीतसे ध्यान करा विशेषीं । अहनिशी कीटक भृंगि जैशी ॥ १३ ॥
 अध्याय हा द्वादश भक्ति-योग । सप्रेम जे वाचिति स्वात्मयोग ॥
 जे प्रीति ते भक्ति असो जयाला । कळे तया तारक देव जाला ॥ १४ ॥
 अध्याय तो हा चि त्रयोदशावा । निरीक्षिती संत मनांत ठेवा ॥
 क्षेत्रज्ञ हा चिद्रूप सर्व क्षेत्रीं । व्यापीतसे तो चि हि भूतमात्रीं ॥ १५ ॥
 अध्यायीं चवदावियांत वदला श्रीकृष्णजी अर्जुना ।
 श्रोत्रादी गुण या विभाग वदतों ऐकें ह्मणे सज्जना ॥
 तीन्हो हे गुण लघुनी निजसुखा जाणोनि जे वर्तती ।
 ते योगी निजभक्त ते गुणत्रयातीतःप्रमता पावतीं ॥ १६ ॥
 अध्याय हा पंचदशाख्य नामें । जे वाचिति ऐकति अर्थ प्रेमें ॥

ते जाणती श्रीगुरुषोत्तमाते । क्षरक्षरा होउनि उत्तमा ते ॥ १७ ॥
 अध्याय हा षोडश निर्णयाचा । कीं दैव ही आणिक आसुरीचा ॥
 विभाग एथे विषयार्थ वाणी । बेले हरीची न सुखासि वाणी ॥ १८ ॥
 अध्याय हा सप्त दशाख्य योग । श्रद्धा त्रिधा तीं गुणिचा विभाग ॥
 जे कर्म ते ब्रह्ममय स्वरूपी । पाहे वदे हा हरि विश्वरूपी ॥ १९ ॥
 अध्याय अष्टादश सौख्य-धामा । हा मोक्षसंन्यास चि मोक्षनामा ॥
 वाचाल भावें जायें सर्वदा हो । तयीं नुरे लेश प्रपंच-दाहो ॥ २० ॥
 अध्यायांतीं एक हा श्लोक जाणा । पुष्प प्राय श्रीगुरूतें सुजाणा ॥
 पार्यी त्याच्या लेहुनी अर्पिला हो । मागें हा ची सर्वदा स्वात्मलाहो ॥ २१ ॥

सम-श्लोकी टीका प्रकटलि जगीं ज्ञान-सरिता ।
 सदा स्नाने पाने करुनि करि आनंदभरिता ॥
 अनंतां जन्मांच्या हरुनि सकळा साच दुरिता ।
 स्वयें दे मोक्षातें श्रवण-पठणीं हे चि त्वरिता ॥ २२ ॥
 सत्संगासि धरां कुसंग न करीं आत्मैक्यता मोहरीं ।
 चित्तातें अत्रिं कुकर्म न करीं वेदोदिनें आचरीं ॥
 सप्रेमें श्रवणादरीं अनुदिनी गातां सुखें अंतरीं ।
 हे टीका वरदायिनी शडकरी अज्ञान हो संहरी ॥ २३ ॥

समाप्त

विष्णुध्यान

सवाया.

पार्दसरोज उरोजयुगांघरि ठेवुनि सेवि सरोज-भर्वा ॥
 भृंग असंग मुनींद्र मनीं रस घेति जयांतिल निख नवा ॥
 ध्यान-परास निधान सुखप्रद विष्णुपरं पद जेथ जिवा ।
 अंबुज-संभव-धौत-पदांबुजें जे चरणांबु किरीट शिवा ॥ १ ॥
 दिव्य शशांकें दशांगुलिकांघरि शोभति रम्य पदांबुजें-नखें ।
 आठवितां मनिं संत महत्तम नासुनि उत्तम देति सुखें ॥

लेश महत्त्व हि वणुं ह्यणे परि भागलि शेष-अशेष-मुखे ।
 ध्यान असे बहु दान-तपे जन-मानसि होय अनेक मुखे ॥ २ ॥
 चित्त असे चरण-द्वय चितुनि चितितसे मन वर्तुळ घोंटे ।
 हाटक-पीत-पटी काटि व्यावरि वेष्टित पुष्ट तनू मनि वांटे ॥
 विश्व-सरोज सुनाभि-सरोवरि ज्यांत सरोरुह-संभव भेटे ।
 पोटा सुरम्य वलित्रय ज्यावरि आंत जगत्रय-कोटि न दाटे ॥ ३ ॥
 श्रीप्रियमंदिर सुंदर तो उर शोभतसे स्वविशाळपणे ।
 केवळ तो करुणा-वरुणालय तो कमलालय या चि गुणे ॥
 कंबु नये सम रम्य गळा परि सिंधु-सुतां निज बंधु तिणे ।
 आणुनियां समते ममतेस्तत्र सार्थक केलें * तयाचें जिणे ॥ ४ ॥
 सायुध सुंदर बाहु-चतुष्टय पुष्ट जसे करिचे करे ते ।
 जे भुज वीर-रसा अवलंबुनि लय हि जानुवरी पुरते ॥
 स्कंद सुरम्य न साम्य दिते वृष होति पशुत्व-गुणे पर ते ।
 वस्त्र अपूर्व वरी रविचे करे पूर्वागिरी-शिखरावरुते ॥ ५ ॥
 श्रीमुख ते सुख नीर सरोरुह ज्या वदनीं निगमामृत-खाणी ।
 विंभ-फलाधर कोटि कलाधर आणुं शके उपमासि न वाणी ॥
 सेवि रमा परमामृत जेथिल पाहण्याचि जियेस शिराणी ।
 पाहि अनादि अनादिपणे तरि ह्रींभ्रमरांची पुरे न शिराणी ॥ ६ ॥
 श्रीहरिचें मुख पंकज त्यांत हि लोचन-पंकज-युग्म वसे ।
 श्रीहरिचा मुख-चंद्र तयांत हि सुंदर ते द्विज-पंक्ति दिते ॥
 प्राकृत पंकज चंद्र न त्यासम अद्भुत हार न त्यांत असे ।
 ध्यान मुनी करिती हरिचें मनि सांपडती रस त्यांत असे ॥ ७ ॥
 आस्य-सरोरुह हास्य-लवे अति रम्य उपास्य-मनो-भ्रमरीं ।
 भूयुग भूरि अनुग्रह-सूचक भूसुर भूपरुषा अमरीं ॥
 लेश अनुग्रह घेउनि दानव मारियले अमरीं समरीं ।
 भक्ति विरक्ति जनीं तरि त्यांसि च मागितली विधिच्या कुमरीं ॥ ८ ॥
 नासिक ते तिलपुष्प ह्यणों तरि त्यास न ये तिल हे उपमा ।

१ सहस्रमुख सर्प. २ सुवर्ण. ३ ब्रम्हा. ४ कृपासागर. ५ लक्ष्मीचें स्थान. ६ शंख. ७
 लक्ष्मी. ८ हत्तीचे. ९ शंडा. १० किरण. ११ वेदामृत. १२ तोंडले. १३ चंद्र. १४ क-
 मताई. १५ आवड. १६ नेत्रभ्रमर. १७ दंतपंक्ति. १८ कमळ. १९ मुख. २० उपासनेस
 योग्य २१ पुष्कळ. २२ कृपा. २३ ब्राम्हण. २४ देवांना. * 'ले' हें अक्षर वृत्त सुखार्थ-
 ह्रस्व म्हटलें पाहिजे.

प्राकृत जे शुक्र-चंचु नये तिस चित्सुख-नासिकिंचा महिमा ॥
 भाळ विशाळ टिळा वरि सुंदर वैणि न वर्णुं शके सुषर्मा ।
 चांगुल गाल हनू अति सुंदर विस्मित देखुनि जेथ रमा ॥ ९ ॥
 दोन सहस्र-दळे चरणीं तसिं चारि करीं हरिच्या कमळे ।
 लोचन-आनन-अंबुज कानन अंबुहं सकळे विमळे ॥
 चित्सुख ज्यांत सुधारस केवळ या करितां मुनि-भृंग कळे ।
 केश-मिषे वरि केशव-मस्तकिं देखिलिं दिव्य मनं कुशळे ॥ १० ॥
 रत्न-किरीट शिरीं मकराकृति कुंडल कौस्तुभ कंठमणी ।
 श्रीवनमाळ गळां पदकावरि वेष्टित ज्यांत रमा रमणी ॥
 पीत-पटीं कटिं सूत्र सुनूपुर दुःखहरें विरुदें चरणीं ।
 अंगैद-कंकण-संघं भुजांवरि रत्न-समूह जसे तरणी ॥ ११ ॥
 वर्णिति वर्ण अनेकविध श्रुति तप्त सुवर्ण सुगौर तसा ।
 सत्य-युगीं स्फुरतो स्फटिकोपम कर्म-युगीं उदयार्क जसा ॥
 द्वापरिं नील सुनील सुनीरदें माधव याहि युगांत असा ।
 श्यामल कोमल वामन-मानसिं सुंदर या कलिं माजि ठसा ॥ १२ ॥
 श्रीधरणी-चरणीं मन ठेउनि सेविती ज्या विमळा दिक शक्ती ।
 होउनि भांटे अचाट गुण श्रुति वर्णिति शास्त्र पुराण सयुक्ती ॥
 दृष्टि-लवामृत मृष्टिस लक्षुनि धावति ते स्थळिं चारि हि मुक्ती ।
 अंबुज-संभव शंभु सुखीं पद पुजियलें सनकादिक-भक्ती ॥ १३ ॥
 अंग पलंग करुनि भुजंग-पती सुपती स्वतनूचिच केली ।
 स्तोत्र अजस्र सहस्र मुखें मति मागुति भक्ति निमित्त भुकेली ॥
 वामन-वैखरि तृप्ति नव्हे परि वर्णुनियां हरि-भक्ति निवाली ।
 ध्यान निदिध्यास सत्राद्-चतुर्दश-रत्नकला हरि-अर्पित जाली ॥ १४ ॥

समाप्त.

स्फुट सवाया

बोधपर.

नीपट्टे हें मन लंपट होऊनि सोंकविलें रतिच्या सदना ।
 दाऊनियां प्रमदौ नट वैभव नाचवि काम-भरें मदना ॥
 शेवाटें काळ लपेटिल हें वय सोडवितां न दिसे कदना ।
 स्वप्न असोनि नसे सुटका घटका पळ राम न ये वदना ॥ १ ॥
 अंबुज एक करीं अवलंबुनि भक्तिपुरःसर बोलतसे ।
 तटकमळीं कर्षळापनि चितुनि मंद-गिरा मग बोलतसे ॥
 तटद्रत तूं निजमूर्ति-सुखा तुजवीण दुजा मज कोण असे ।
 पाव अपाव निवारुनि मी मज दाउनि वारि समूळ पितें* ॥ २ ॥
 भक्ति-सुखें प्रहराद तरे मुनि नारद भक्ति-सुखें विचरे ।
 भक्ति-सुखें सनकादिक पावन भक्तिसुखें उपमन्यु सरें ॥
 भक्ति सुखें ध्रुव वाळ सुखावे व्यास सुखें जगताप हरे ।
 वाल्मिकि अंबकधी वालि भीष्म शुकादिक तन्मय भक्ति-भरें ॥ ३ ॥
 उधव अर्जुन धर्म विभीषण राम-पदीं रत चित्त जयांचें ।
 अक्रूर वैष्णव भक्त कपी हनुमंत सभाग्य जिणें विदुराचें ॥
 भानु कुळीं रखमांगद भक्त सुधींकर-वंशि परीक्षिति साचे ।
 ऐक्य निरंतर चित्स्वरूपीं निज भक्त वदे श्रुति नाम तयाचें ॥ ४ ॥
 उद्धरिला अज्ञप्रेळ अहंकुंति तारियली गणिका अर्ध-रासी ।
 हिसक व्याध अगाध जिवांप्रति विधुनियां शर भक्षित त्यांसीं ।
 चोज कसें मज सांग तयाहुनि पातक काय असे मजपाशीं ।
 दीन-दया-कर हे विरुदावलि वानिति वेद निरंतर कैशी ॥ ५ ॥
 पांडव-भाग्य सहस्र-मुखींस हि वाच्य नव्हे न धरे अनुमाना ।
 जे अति थोर पितामह-वैभव त्याहुनि ही अति उत्तम माना ॥
 लोक चतुर्दश निर्मुनि ही विधि पात्र न ज्या पुरुषोत्तम-माना ।
 तो हरि भाय रे भाय-ह्यणोनि हि धापाटे पार्थ-तुरंगम-माना ॥ ६ ॥
 वैभव त्यांत समस्त किं मस्तकिं त्या हरिचें पद-रेणु जरी ।
 अश्व त्रिवृतिं स्वरीं उठतां रज ते पडतात तयाचें शिरीं ॥

१ अत्यंत २ योनी ३ स्त्रिया. ४ लक्ष्मीपति. * वेड. ५ सूर्यवंशी. ६ चंद्रवंशी. ७
 अभिमान. ८ वेश्या. ९ पावराशी. १० शेषात्, ११ अश्वपत्तें

क्लेश न लेश उरे स्मरतां मुख जे सुख नित्य अशेष करी ।
 त्या वैदनेदुवरि श्रमविंदु हि दीसति पार्थ-रथीं समरीं ॥७॥
 तूं अज अव्यय नित्य निरामय तूं सद चिन्मय सौख्य-निधाना ।
 हें जग डंबर भासत तद्वत वोघ तेरंग जळावरि नाना ॥
 कुंडल किंकिणि नूपुर कंकण कांचन हें बहुधा अभिधाना ।
 वेद वदे जग तद्वत एक निरंतर नातळसी भव नाना ॥८॥
 विश्वरूपा अरूपा अविकार अनाम असंग अनंत अपरा ।
 शास्त्र पुराण विधीध विवाद सदां करिती परि नेणति निश्चित पारा ॥
 विश्व तुझ्या स्वरूपीं परि कल्पिति विद्यत वानिति विश्व अधारा ।
 "नेति" वदोनि सरे श्रुति वाद न वाच्य अवाच्य वृथा श्रम सारा ॥९॥
 साच नसे मृगतोय सुनिश्चित आश्रय भानुं तथा प्रति पाहे ।
 लोह चळे परि चुंबक अक्रिय निष्क्रय तोर्वे विलासत आहे ॥
 साच नसे घन चिद्रूप तद्रूप तंतु पटादि-रूपे दिसताहे ।
 हें निजं गुह्य अलोलिक जाणाति संत अनंत रूपे रमतांहे ॥ १० ॥
 निर्गुण जे रूप या परिचे विग भेद सगूण हि त्या वदती ।
 ते सुखदायक मानुनि एक विराग धरुनि मनीं भजती ॥
 भक्तिसुखें तुज अर्चिति उत्तम ते परमात रहीत क्तिती ।
 त्या करुणाकर श्रीचरणाम्रति मी शरणागत आर्तमति ॥ ११ ॥
 काळकि लाविति जे गगनास हि काळ किं लागे करीं चवरी ।
 भूचर भानुवरी जरि थुंकिति थुंकि पडे वदना चि वरी ॥
 कर्म करुनि अकर्म तथापि हि धर्म विरुद्ध कदां न करी ।
 त्यासिं च वंदिति वंद्य जगत्रय हें क्षणे वामन त्याचि परी ॥ १२ ॥

समाप्त.

स्फुट सवाया

—:०:—

बोधपर.

वैभव हें क्षणभंगुर केवळ दो प्रहरीं जसि चंचळ छाया ।
 आस जनें असती परि शेवटि कोणि हि सिद्ध नव्ह तेंम जाया ॥

दुर्घट हा भवसागर दुस्तर कोण करील त्यासि उपाया ।
 होई तरी शरणागत स्वागत लक्षुनियां धरि श्रीगुरु-पायां ॥ १ ॥
 नाभि-सरोरुहें गंध असोनि न जाणुनि तिडतसे मृग रानी ।
 कंठ-मणी निज कंठि असोनि परा पुसते .... दुल्लुनि पाणी ॥
 काम-दुघो निज आंगाणि नेणुनि मागतसे मज तक्र शिराणी ।
 तेवि सदैव न जाणति हें गुज अंतरिं राघव चिन्मय खाणी ॥ २ ॥
 प्राथिल्याविण दुःख तसे सुख निश्चित ऐसे जयासि कळे ।
 लोचेंचि एक मुकुंद-पदीं मन होउनि स्थीर कदां न टळे ॥
 श्रीहरि-भक्तच दुर्लभ आणिक होणार तें तों कदा न टळे ।
 या करितां वय हें ह्मणे वामन वोजळिचें जळ जेंवि गळे ॥ ३ ॥
 दुःखचि तें सुख मागुनि इच्छिसि सुखचि तें अपणा न कळे ।
 जो वरि तें न कळे सुख जो मन श्रीगुरुचे चरणीं न मिळे ॥
 ब्राह्म सुखा धरितां हि न सांपडे दूरि जसे मृगनीर पळे ।
 वेंचतसे वय हें ह्मणे वामन चाळणिचें जळ जेंवि.... ॥ ४ ॥
 दुर्लभ मानव देह त्यांत हि दुर्लभ तें किति काळ जिणें ।
 त्यांत हि दुर्लभ संत-समागम काय जिणें हरि-भक्ति-विणें ॥
 ज्यासि हरि प्रिय जे हरिचे प्रिय भेटति ते जगदात्मपणें ।
 दुर्लभ दुर्लभ तें ह्मणे वामन जे मन शोधिति विष्णु गुणें ॥ ५ ॥
 जंथवरी मन धांवडिशी तरि स्याहुनि ही तुं पुढें असती ।
 ऐसे असोनि हि आत्म शरीर हें अपुलें मानुनि कां नसती ॥
 दीसत सर्व अविद्य हि पूर्वक शुक्तिवरी रजता भुलती ।
 नास्तिक हें सुख दुःख हि मानुनि वा कवणावरि रे रसती ॥ ६ ॥
 शिष्य गुरू बहु मेळविती परि दुर्लभ तो जगि शिष्य करी ।
 ब्रह्मचि हाउनि शेष उरे तरि ते खुण शिष्यपणाचि खरी ॥
 मंत्र हि देतिल जे शिकवीतिल नाटक काव्य कळा कुसरी ।
 ते हि गुरूपरि श्रीगुरू वांनुनि शिष्यपणाचि असेचि उरी ॥ ७ ॥
 निस्य अनिस्य अनात्म निषेधुनि सत्य-सुखात्मपणें मिरवी ।
 जो अविशेष चिदंबुधिचा रस विश्व तरंगपणें स्फुरवी ॥

१ नाभिकमळां. २ कामधेनु. ३ आवड. ४ चें=चं (जेथें दीर्घ अक्षर असून छं-
 दाकरितां-ह्रस्व असल्याप्रमाणें वाचावें लागतें तेथें) अशी खूण केली आहे.) ५ मृग-
 जळ. ६ मोत्याची शिप.

तो सुख-कल्प-तरूचि जगद्गुरु देह विदेहपणे उरवी ।
 फुंकित कान दुकान हि जै स्थळि हे पदवी न दिसे बरवी ॥ ८ ॥
 एक घटीं नभ तें सकळां घटिं तें चिमटीं नभ हें तों खरें ।
 पाहसि आत्म-शरीर जसे जग पाहसि सर्व हि पाहें बरें ॥
 सर्व हि तूजमधें सकळांत तुं जाणणें तें तों नसे दुसरें ॥
 तेंचि तुं जाणतसे ह्मणे वामन होसिल ब्रह्म तुं एकसरें ॥ ९ ॥
 आंगाणें सूर्ये जळीं प्रतिबिंबत तेज घरांत तें भित्तिवरी ।
 तेंचें दिसे उदकांतिल भास्कर मुख्य रवी हि तया उपरी ॥
 ज्यास्तव इंद्रिय-ध्राम सचेतन जाणिव मीपण तें दुसरी ।
 तेंचि तुं जाण तुझे ह्मणे वामन हे परमार्थ कळा तिसरी ॥ १० ॥
 जान्हैवि सागरीं ऐक्य हि होउनि भेटि अखंड तयासि तिला ।
 त्याचेंचि मेघ-मुखें जल घेउनि त्यांतचि मेळवि त्या सलिलौ ॥
 सर्व हि तूज मधें सकळांत तुं ये रितिनै दिसतोसि मला ।
 भक्ति अशीच असो म्हणे वामन मुक्ति कदापि न मागुं तुला ॥ ११ ॥
 एक शरीर अहंमतास्पद तें विकिलें तुजलागिं हरी ।
 आत्म-सुवर्ण चराचर-मुद्रित घेतलें वीतदिगांतभरी ॥
 त्यांत जिणें मरणें सुख दुःख हि चिंतन कां मज या उपरी ।
 आपण अश्व जसे विकिलें मग एक बसो अथ दोष वरी ॥ १२ ॥
 सिंह जसे प्रतिपर्वतिं नाहंत कस्तुरि-एणें वनोवनिं कैचे ।
 हस्तिचे मस्ताकिं मुक्त असे परि ते गजराज हि प्रस्तुत कैचे ॥
 कल्पतरू अणि कामदुघा बहुसाल परीस हि पट्टाणें कैचे ।
 तेंचि ते सद्गुरु सज्जन संत महा-अनुभाव घोघरिं कैचे ॥ १३ ॥

समाप्त.

कात्यायनी-व्रत

सवाया

श्रीमधुवंशपते मधुसूदन यादव-नन्दन ते^१ सुचरित्रम् ।
 त्वां प्रणिपत्य रमाधरणी-प्रियमंशुर्जलोचनमंशुर्दगौत्रम् ॥
 ब्रह्मशिवादितैरैर्यदि नर्क्यमहो चरितं तव देव ! पवित्रम् ।
 त्वत्कृपया करुणांशुनिधे तव जातु वदामि चरित्रविचित्रम् ॥ १ ॥
 एक दिनीं ब्रज-गोप-नितंविनि^२ जाउनियां यमुनेप्रति तीरीं ।
 ठेवूनि अंबरं न्हाति दिगंबरं होउनियां अति शीतळ^३ नीरीं ॥
 येउनियां हरि तीं वसनें हरि वैधे^४ कदंबत्ररुवरि शौरी ।
 देखुनि लाजलिया मनिं पाहति लोचनिं मेध^५-शरीरी ॥ २ ॥
 जोडुनि अंजलि बोलति मंजुल कोकिल-वैखरि^६ गोकुल-नारी ।
 दे ह्मणती लुगडीं उघडीं हरि ! बापुडिं कांपतसों बहु नीरीं ॥
 तूं ब्रज-पाळक-बाळक होउनिये हे अनुवाळि करीशि गुरारी ।
 श्रीहरि ! चोरि हि थोरि नव्हे तुज नागविया जळिं पाहसि पोरी ३
 शीत जळें बहु व्याकुळ होउनिये काकुळती करि गोकुल-नारी ।
 लूगाडिं त्यासि घडीघडि मागति ऊघडिया उदकांत कुमारी ॥
 गोप-नितंविनिचीं वदनें जासिं पद्मवनें अति शोभति नीरीं ।
 उदक-विंदु मरंदं^७ तयांवरि घट्टेपद ते कुटिलैलक भारी ॥ ४ ॥
 सूर्य-समीर-जवे चढतां हरि ! चीरं^८ दे होत उशीर मुकुंदा ! ।
 सासुरवाशिणि आभिह सुवासिनि शंकर-राणि पुजूं सुख-कंदा ॥
 सासु जशी घरिं वीवीसि^९ दारुण त्याहुनि गांजिति लेंसि नणंदा ।
 नेदिसि तूं वसनें तरि होइल या व्यैसनें हरि ! तूज हि निंदा ॥ ५ ॥
 वंदुनि निंदुनि भोंदुनि यापरि या उपरी लुगडीं तुज मार्गो ।
 देसिल तूं तरि दासि तुझ्या तुजपाशिं असों चरणासि हि लागों ॥
 ऐसें परोपरि वीनावि सुंदरि त्या करुणा करि ना किति सांगों ।
 आण न वाहे तुझी लटकी हरि जाण तुझ्या बटकीपरि वागों ॥ ६ ॥

१ तुल्ये. २ कमलनेत्रास. ३ मेघशरीरास ४ कदाचित्. ५ स्त्रिया. ६ वस्त्रे. ७ नम्र.
 ८ पाण्यांत. ९ हरण करी. १० चढे. ११ मेघश्याम. १२ वाणी. १३ भ्रमर. १४ पुष्परस.
 १५ काले केश. १६ वायुवेगाने. १७ वस्त्र. १८ पार्वती. १९ जस्तीण. २० मांजरी. २१
 कट.

ऐसैं परोपरि बोलति सुंदरि एकट जाउनि तेथ मुरारी ।
 माहित पंचशरें रोहती मग पाहति तखिन गोपकुमारी ॥
 देखुनियां उदयात्रिवरी शशि ऊगवलीं मुकुटें जासैं नीरों ।
 कृष्ण कदंबतरुवरि जीवनि उत्पललाचनि त्या ब्रज-नारी ॥ ७ ॥
 त्यांप्रति कृष्ण वदे “ उदकांतुनि बाहिर या तुम्हि देइन चौरें ” ।
 आयकुनी हणती ब्रजकामिनि “ केलें निलाजिरें या यदुवीरें ” ॥
 जाणुनियां हटवादि मुरारि करें कर झांकुनि कामशरीरें ।
 तीरिं निघोनि उभ्या युवती अति लज्जति कांपति शीत सैमोरें ॥ ८ ॥
 एकि करें मदनालय झांकुनि नेसुनि एकि सैरोरुह-पानें ।
 ऊघडि एकि बसोनि रतीपतिमंदिर त्या लपवीत उरूनें ॥
 एकिस एकि पुढें करुनी निजवंश शरीर त्रपां-अभिमानें ।
 तीरिं उभ्या ब्रज-गोप-कुमारि तरी न करी हरि अंबर-दानें ॥ ९ ॥
 लोचन ऊर कपाल अलोलिक आणिक सुंदर हो तनु पृष्ठी ।
 श्रीहरिची अति सुंदर देखुनि कामिनिची जडली दृढ दृष्ठी ॥
 वाटतसे करिताति नितंबिनि त्यावरि तों नयनांबुज-वृष्ठी ।
 येणें मितें तरि देखल अंबर मानुनि सिंधुसुता-पति तुष्ठी ॥ १० ॥
 विव्हल पंचशरें तंव होउनि वीसरल्या वसनें ब्रज-नारी ।
 ऊर्ध्वमुखें करिं पाहति सुंदरि दृष्टि समर्पिलि कृष्ण-शरीरिं ॥
 जेथ पडे जिचि ते नुचडे मग चित्त रमैत जडे दृढ भारी ।
 वर्ण जसे न निघेत कदापि हि पुस्तकिं जे लिहिले लिहिणारिं ॥ ११ ॥
 लूगाडें ही हरिलागि न मागति वीसरल्या निज सर्व हि धंदा ।
 हासुनि बोले विनोद मुकुंद तदा ब्रज-गोप- नितंबिनि-वृंदां ॥
 होउनि नागविया यमुना जलिं मज्जन केलें अशा तुळिं मंदा ।
 बाँजळिया शिरिं दोहिं करें कर जोडुनि शीघ्र दिवाकर वंदा ॥ १२ ॥
 बोलति त्या ब्रजनारि परोपरि आमुतें तूं छळितोसि मुरारी ।
 हें हि करूं परि या उपरी तरि पांडु नको ब्रज-गोप-कुमारी ॥
 जोडुनियां कर दोनि दिवाकर वंदति सूर्य-सुता-जल-तीरिं ।

१ मदनानें. २ कमलनेत्री. ३ वस्त्रें. ४ वायूनें. ५ कमलपत्रें. ६ मांडीनें. ७
 लज्जा. ८ वस्त्र-दानें. ९ नेत्रकमल. १० लक्ष्मीपति. ११ समूह. १२ सूर्य. १३
 यमुनातीरिं.

जालें सुखी निज अंतरि श्रीहरि देखुनि कामगृहे अति गोरीं ॥ १३ ॥
 बोले हरी तुझि जोडुनि अंजलि वेगळि वेगळि अंबरे वागा ।
 येकलि येकलि ण जवळी निज लुगडियाचि बरी खुण सांगा ॥
 देइन मी वसनें मग सत्वर नेसुनि झांकुनि आत्म-वरांगा ।
 पूजुनि पार्वति जा सदनाप्रति निर्भय सर्व सुखी करिं नागा ॥ १४ ॥
 गोपि अनन्यगती अति होउनि जाणुनि श्रीहरिचा हठ भारी ।
 येकलि येकलि येउनि मागति अंबर ऊर्ध्व करे व्रज-नारी ॥
 पाहे न्यहाळुनि कृष्ण गिऱ्हाइक-वृत्ति करुनि तयाचि शरीरी ।
 हांसुनि दे वसनें यदुनंदन गोप नितंबिनीचा सुखकारी ॥ १५ ॥
 कोणि म्हणे हरि दे चुनडी बरी एक ते मागतसे दुरवाने ।
 सांगति गोपि कुशोदरि सुंदरि लूगडियांचि अशीं अभिधाने ॥
 देउनि श्रीपति हांसति त्यांप्रति घेउनि त्या करिती परिधाने ।
 खोबज ती युवती अति लाजति जाति घरा मग सौख्यसमाने ॥ १६ ॥
 ऐसें परोपरि नित्य कुशोदरि भूलवि अंतरिं मेघ-शरीरी ।
 त्याच रिती श्रवणे करि श्रीहरि मुक्ति मुमुक्षुसि काम हि तारी ॥
 अंबुज-नेत्र-चरित्र विचित्र पवित्र जनासि करी सुखकारी ।
 कृष्ण मुकुंद रमाधरणी-प्रिय वामन-मानस-हंस मुरारी ॥ १७ ॥

समाप्त.

बालक्रीडा

—:0:—

सवाया

एक दिनीं व्रज-गोप-नितंबिनि बोलति श्री-हरिच्या जननीते ।
 कृष्ण घडीभर दे सदनाप्रति नेउनि खेळउं यासि सुचित्ते ॥
 जाय ह्मणे व्रजपाळ-वधू निज बाळक जाणुनियां भगवंते ।
 मीं नवजाय कदापि ह्मणुनि हि लोळणि घेतलि तेथ अनंते ॥ १ ॥
 लोळणि घेतलि देखुनि विस्मय मानुनि बोलिलि माय यशोदा ।
 ना नवजाय ह्मणोनि तुं काय निमित्त असें वदतोसि पुढुंदा ॥
 कृष्ण ह्मणे प्रमदो मज नेउनि आंवाळिती हृदयीं मदमदा ।

तीक्ष्ण कुचार्धं मला रूतती परि स्यांसि नसे मज वाचुनि धंदा ॥ २ ॥
 शून्य घरीं मज नेउनि कोंडिति खेळण मांडिति गोपिकां शौरी ।
 फडुनि लूगाडें घालिति फूगडि उघाडें काम-गृहे अति गोरीं ॥
 दाखविती ह्यणऊनि करीं भय लोचन झांकुनि दृष्टि मि चोरीं ।
 गूदगुल्या करितो मजला मग दुष्ट अशा मज गोवळ-पोरी ॥ ३ ॥
 खेळति शून्य विन्हाडें वैन्हाड कळुनि मला नवरा अति आर्ते ।
 नीजति गौरिहरा जवळी परि नीजविती स्वतनूवरि माते ॥
 तेण मुली मज पाडुनियां भुलि हालविती बुलि ही निज हाते ।
 फगलि ते काशि ऊगलि राहिल फुंकिलि आणि जशी मुखवाते ॥ ४ ॥
 गोप-नितंबिनि लागिं विटंबुनि सांगे विटंबुनियां जननीते ।
 गोपि विरामति आयकतां जातिं पावकिं वीधैरती नैवनीते* ॥
 ....
 आणिक काय ह्यणेल ह्यणुनि कितेक भये मुख झांकिति हाते ॥ ५ ॥
 मंजुळ आणि सुमंगळ केवळ आयकुनी निज बाळक-वाणी ।
 पातेजतां तुझि बाळ ह्यणुनि तयांसि वदे व्रज-पाळक-राणी ॥
 ....
 लेंकहं जाणुनि खेळवितां परि तूमचि हीं बहु थोर घराणीं ॥ ६ ॥
 याहुनि ही हरि नित्य परोपरि भूलवि अंतरिं त्या व्रजनारी ।
 एक त्रुंटी जरि देखति हो तरि कोटि युगांहुनि मानिति भारी ॥
 कामीनिचा मुख-पद्म वधू व्रज-गोप-नितंबिनिचा सुखकारी ।
 कृष्ण मुकुंद रमाधरणीप्रिय वामन-मानस-हंस मुरारी ॥ ७ ॥

समाप्त.

प्रेमसरी.

—०—

हरिस वंदुनि संत समागमीं । हरि-गुणां वरितो अनुराग मी ॥
 सकळ सावध या परिसा रसा । लणुनि लागतसे पद-सारसा ॥ १ ॥
 कथा-प्रेम-रंगीं तुझां श्रोतयांला । पहा मागतो हेंचि मी दातयाला ॥
 अजी आजिचें चित्त सर्वोत्तमानें । समपाल तें दीधळें चित्त मातें ॥ २ ॥
 न मुरडे जैळ-वंद नदीस तो । नदि दिसे च तसा जन दासतो ॥
 न परते क्षण जो पुढिल्या क्षणीं । सफळ तो क्षण जो कमलेक्षणीं ॥ ३ ॥
 म्हणोनी हरीच्या कथा-प्रेम रंगीं । अजी आजि रंगा तुम्ही अंतरंगीं ॥
 तुम्ही घ्याल तेव्हां कथा-प्रेम-लाहो । प्रसंगीं तया लाभ मोटा मला हो ॥ ४ ॥
 जया गोरसें तृप्ति सर्वा सुरांला । स्रवे गाय ते देखतां वांतुरांला ॥
 तुम्ही वत्स हे राम-कीर्ती च गाय । ब्रजे प्रेम त्यालागिं जो तीस गाय ॥ ५ ॥
 अहो वांसुरा स्वाद आधीं सदेवा । तसा प्राप्त तो होमितां होय देवा ॥
 तया ऊपरी गाय ज्याची तयाला । म्हणोनी तुझां प्रार्थितो श्रोत्यांला ॥ ६ ॥
 जनाच्या मुखीं हो सुखी राम जेवी । मुखे ब्राह्मणाच्या घनश्याम जेवी ॥
 पटीं तंतु ऐसा अहो सर्व भूतीं । तुम्ही संत तो सर्व त्याच्या विभूती ॥ ७ ॥
 तुझां वासुरांच्या अजी सन्निधानें । स्रवे हे कथा-कामधेनू निर्धानें ॥
 स्वकर्में मुखें स्वाद घ्यावा रसाचा । न वाटे तथीं दुःख संसार साचा ॥ ८ ॥
 अजी जें तुझां मागतो श्रोतयांला । न देजा तुम्ही सर्वदा दातयांला ॥
 मुखीं नाम गर्जोनि ही हस्त-टाळी । बरी वाजवावी अनर्थास टाळी ॥ ९ ॥
 करा दूर आलस्य पापीं जळांलां । सत्रा प्रेम-धारा-धराच्या जळाला ॥
 जळाची तया वोल नेत्रीं जयाच्या । कळा साधल्या त्यास निद्रा जयाच्या ॥ १० ॥
 करी काय नेत्रांस लावूनि पाणी । स्मरा रे घनश्याम कोदंड-पाणी ॥
 घनाच्या तया प्रेम नीरे न वाहे । नये झोप क्रिया अविद्या नरा हे ॥ ११ ॥
 तसें जो तुझां देखतां सावधानें । स्रवे कीर्ति हे प्रेम गानें निधानें ॥
 सुरां तृप्ति तें इंद्रियाशीत होमी । तया ऊपरी कीर्तनें धन्य हो मी ॥ १२ ॥
 अवस्था-त्रया जीव अज्ञान राहे । तिहींमाजि हे झोप अज्ञा नरा हे ॥
 महावाद्य-घोषे वृथा नागवीते । मनीं नागिणी स्वप्निचे नाग वीते ॥ १३ ॥
 अवस्था तिन्ही मूळ अज्ञान सेना । परित्राण या जागृतीला असेना ॥
 घडे नाश तीमाजि तीच्या पतीचा । लणोनी न मानी च विश्वास तीचा ॥ १४ ॥

ज्ञान वीर उठतां भजनाचे । झांकती नयन झोंप जनाचे ॥
 कीं हृषीक जन जागृति सेना । एक भाव दृढ खांत असेना ॥ १५ ॥
 कुबोधा कडे इंद्रिये भोग-काळीं । सुबोधाकडे कीर्तनाच्या सुकाळीं ॥
 न निद्रा तशी स्वामि विश्वास सेना । धण्यावांचुनी इष्ट कोणी दिसेना १६
 अशीं इंद्रिये जागृतीचीं डुलावीं । हणोनी त्वरे झोंप नेत्रांस लावी ॥
 हाणे इंद्रियां भक्ति हे गोड वाटे । कुबोधा तयीं मृत्यु ये लाच वाटे ॥ १७ ॥
 कवाडे च नेत्रांत येऊनि घाली । अशी झोंप जे देह-दुर्गीं निघाली ॥
 घडे घात हा जागृतीनें पतीचा । हणोनी करी झोंप हा लेप तीचा १८
 पळे झोंप हा कोट टाकोनि सारे । गडे हो करुं यत्न आतां असा रे ॥
 क्षणे नाम-टाळी-ध्वनीच्या उठाणीं । पळों लागती कोट टाकूनि ठाणीं १९
 निद्रा पळे जागृति सांपडे हो । सेना तिची नाम-रसीं बुडे हो ॥
 अज्ञान राजा झगडां पडे हो । होती सुखी हे मग बापडे हो ॥ २० ॥
 देहात्मता केवळ पारखी जे । टाकूनि चिद्रेत चि पारखीजे ॥
 हा कीर्तनाचा महिमा च जाणा । तो जागृतीमाजि घडे सुजाणा ॥ २१ ॥
 तूर्या अजो केवळ बोध-सेना । तद्दृष्टिची जागृति जो दिसेना ॥
 कुबोध तो दुष्ट रणीं पडेना । निद्रा बळें जे खळ सांपडेना ॥ २२ ॥
 सिंह-दृष्टिस न जो दिसे करी । तो गजेन्द्र-बध केंवि तो करी ॥
 जागृतीस हरि नाम-गर्जना । हेंचि संहारि कुबोध दुर्जना ॥ २३ ॥
 मरो न दे जागृति हे कदापी । परी स्वसैन्यास च जे न दापी ॥
 फुटे जयीं इंद्रिय-वृंदे-सेना । जिणे कुबोधास तयीं दिसेना ॥ २४ ॥
 हणोनि द्यावा अजि लांच कांहीं । सेनेस तीच्या श्रवणादिकांहीं ॥
 कर्णांत होईल अहो तनाना । तो लांच दिव्हा स्वर-गीत नाना ॥ २५ ॥
 दानें न साधे धरि लोक-रीती । उपाय भेदाख्य तिजा करीती ॥
 उपाय सामादिक हे प्रासिद्ध । किजे तशा ही परि कार्य सिद्ध ॥ २६ ॥
 नामाविणे जे स्वर गीत नाना । अज्ञान हेतू च वृथा तनाना ॥
 नामें हरीचीं जन गाय नाचे । तो मोक्ष हेतु ध्वनि गायनाचे ॥ २७ ॥
 महा अपेक्षा रस संनिधानें ! पथ्ये चि होतीं बरवीं निधानें ॥
 एवं च नामामृत जाय कार्नी । कीजे असा भेद उपासकार्नी ॥ २८ ॥
 न भेदें जयीं शत्रु साधे निदानीं । वधावा अहो स्फूट साधूनि दानीं ॥
 मनीं स्पष्ट एकाचिया हो निघाली । रणीं ते धण्यालागीं आणूनि घाली २९

लांचावले इंद्रिय कीर्तनासी । ते हेतु अज्ञान-विवर्त-नासी ॥
 ते स्वामि घाताप्रति वाट दावी । प्रसिद्ध हे गोष्टि कितो वदावी ॥ ३० ॥
 रस स्वाद कर्णी जसे गायनाचे । तसे नेत्र ही भक्त जो गाय नाचे ॥
 तया पाहती लांच तो खांस वाटे । पुढे प्रेम भेटीस ये त्या च वाटे ॥ ३१ ॥
 रडे जीव कीं प्रेम जें स्व स्वरूपां । कुबोधे जडे घातले देह-रूपां ॥
 मुखें गातसे जो असंगा जयाला । शरीरीं च त्या क्षेमे दे गातयाला ॥ ३२ ॥

काळे बहू न वळखे स्वसुतास माय ।

पान्हा फुटे स्तन तटांत तरी न माय ॥

हा गातसे प्रियतमा निज आत्मयाला ।

हे नेणतां सहज रोदन ये तयाला ॥ ३३ ॥

बळे प्रेम ही ते कुबोधे चि बंदी । असे घातले भोग वार्ता प्रवर्दी ॥
 जयीं भेदिती इंद्रिये बोध-राया । कुबोधा न ये शक्ति त्याला धराया ॥ ३४ ॥
 डांब्या वाटे प्रेम ते बोध राया । सामोरा ये पाय त्याचे धराया ॥

जे हाडांचा पाय खोडा न सोसी । स्वात्मा भेटो हे चि त्याला असोशी ॥ ३५ ॥

रसें कीर्तनीं भक्त जो त्यास गातो ।

हणें प्रेम आत्मा मला दाखवा तो ॥

द्रवोनी निघे लोचनीं जेंवि पाणी ।

हणें दाखवा राम कोदंडपाणी ॥ ३६ ॥

करुनियां इंद्रिय-वृंद पाळी । प्रेमांबुधे हीं च कुबोध पाळी ॥

नामांबु याची अति वृष्टि होते । प्रेमें तयीं पाळ फुटे अहो ते ॥ ३७ ॥

कुबोधास ऐसें जयीं प्रेम सोडी । धरी चित्त विश्वभराची देसोडी ॥

प्रताप प्रभूच्या असा कीर्तनाचा । हणोनी उठा आणि गा कीर्त नाचा ॥ ३८ ॥

अशी सिद्धि हे ज्या अवस्थेत होते । तिला पाषिणी शौप झाकी अहो ते ॥

हणोनी अहो जागृती माजि सेना । तिला फोडितां स्वामि तीचा असेना ॥ ३९ ॥

अशी फूट होतां च अज्ञान राया । धरुनी अहो राहवेना नरा या ॥

पळे कीर्तनीं दूरि चिर्तीं असेना । दुरुनी च धाडी पुन्हा शौप सेना ॥ ४० ॥

दुरुनी जया शौप सैन्यास धाडी । गमे नाम टाळी तया राज-धाडी ॥

घडी एक ते राहतां नाम टाळी । शिरे लोचनीं इंद्रियांतें विटाळी ॥ ४१ ॥

ज्या वरी हय दळीं टकलीते । त्यास मूर्च्छित करी टकली ते ॥

दापिते दुरुनि जे हरि-दासां । आतळीं तरि शके न उदासां ॥ ४२ ॥

देखोनि त्याला मग हाय हाय । हणोनि जो धन्य करी सहाय ॥

यां मूर्च्छितां डाकिनि तौ दिसेना । नाशी तिला सावध संत-सेना ॥ ४३ ॥

अस्त्राय फट् ह्यणुनी वाजवितात टाळी ।

कीं बीजयुक्त अजि ते जप-विघ्न टाळी ॥

हे गोष्टि तौ सकळ मंत्रविदांस ठावी ।

या लागिं नामसह एकसरें उठावी ॥ ४४ ॥

असे भायका बोल ते वामनाचे । स्वयें तो चि रंगी जया या मनाचे ॥

जगद्धाम नाचे तयीं काम नाचे । जगीं हारती दोष जे कां मनाचे ॥ ४५ ॥

मार्गे तुह्मां मी रसे-वित्तमार्ते । कीं चित्त तें वा निज वित्त मार्ते ॥

गातों हरिचे गुण गीत नाना । जें सार्वेडे ज्यांत नसे तनाना ॥ ४६ ॥

जरी कथेचे रस रंग केले । ते ही कथे लागिं तुम्ही भुकेले ॥

सुदाम याच्या ष्ठीकांस देव । तसा भुकेला अजि वासुदेव ॥ ४७ ॥

असोमियां ही जलर्धांत शिपी । मेघ स्वभावे जल यांत शिपी ॥

जो बिंदु तो रत्न चि दिव्य होतो । रत्नाकराचा महिमा अहो तो ॥ ४८ ॥

पिऊनि ज्याचें जल मेघ नाचे । सिंधूंत त्या बिंदु तया घनाचे ॥

पडोनि जो रत्न कर्दंब होतो । न होय अन्यत्र विधी अहो तो ॥ ४९ ॥

स्वाती विना जो जल मेघ शिपी । सरत्न तो सिंधु करी न शिपी ॥

वृथा तुह्मां ही न रुचे तनाना । नामाविणें गीत वृथा तनाना ॥ ५० ॥

एवं तुह्मीं गोड कराल मार्ते । जो गातसे जी पुरुषोत्तमार्ते ॥

मनीं जयाच्या मग नाम नांदे । वाटे मला हें जग आजि ना दे ॥ ५१ ॥

तुम्ही सिंधु स्वामी श्रवण हरि नामीं पसरले ।

जशा मुक्ता-शुक्ती इतर जन वार्ता विसरले ॥

तयीं नाम स्वाती उदक चि धरावे न दुसरें ।

मदुक्ती त्या मुक्ताफळ करिति जे ऐक चि सरें ॥ ५२ ॥

नेणें चि काहीं विधिं गायनाचे । रंगीं असा ही हरि गाय नाचे ॥

तो मानिला सर्व चि गोड संतीं । कीं कोकिळा-शद्ध जसा वसंतीं ॥ ५३ ॥

गळा कोकिळेचा जसा श्रीवसंतीं । कळा गोड माझ्या तशा सर्व संतीं ॥

न गोडी वसंताविना कोकिळांला । विना संत तैशा चि माझ्या कळांला ॥ ५४ ॥

न जाणें स्वरा गीत तालानुरागा । अजी जाणतों गीत नीमानुरागा ॥

श्रमें मात्र गातों उगें जें जपावे । अशालागिं ही तो महाराज पावे ॥ ५५ ॥

मला राम गातां सुख-प्राप्ति होते । गमे कीं समस्तांस होते अहो ते ॥

१ मंत्रज्ञ. २ उत्तम रसज्ञ. ३ साधे. ४ पोहे. ५ समुद्र. ६ समूह. ७ मोत्याची शिपी.

नमो गोड रामास कीं गोड भक्तां । न वाटे न वाटे अभक्तां विभक्तां ॥ ५६
अजो ताल संगीत देतील दृष्टी । तयां रंजवावें न ऐसें अदृष्टीं ॥

जयां आवडी श्री-महाराज-नामीं । तयां प्रार्थितो लोक साऱ्यां जनां भी ॥ ५७

ग्रंथ हा चि प्रेम-सरी । विघ्न-मातंग-केसरी ॥

जो भक्तिची गळसरी । पाहावा निशि^१-वासरीं ॥ ५८ ॥

समाप्त.

नृहरि-दर्पण.

हरि नरहरि-रूपे कूर दैत्यां विभक्तां ।

परम सुलभ शांत श्रीकर स्वात्म-भक्तां ॥

स्वचरण शरणार्ते साम्य ही शीघ्र तो कीं ।

जननि भय निमित्ते मानिजे व्याघ्र तोकीं ॥ १ ॥

नरतनू मुख उत्कट केसरी । काटि-तटीं पिवळा पट केशरी ॥

परम सौम्य रमा-हृदयांबुजीं । मज असा वरषे स्वदयांबु जी ॥ २ ॥

विषम कारक कोप हरी समीं । करिन वंदन या नृहरीस मो ॥

कथिन दिव्य चरित्र-कथा रती । तरति यांत चि जे जन थारती ॥ ३ ॥

वचन अल्प कथा अधिका दिसे । धरिति संत मुखें सनकादिसे ॥

बहुत सूचउनी चिमणों असे । नृहरि-दर्पण यास ह्यणा असे ॥ ४ ॥

ग्रंथ हा नृहरि-दर्पण जाणा । सूचवी बहुत अर्थ सुजाणा ॥

बामनीं विभुवनीं प्रकटावें । यांत ये रिति च पुण्य लुटावें ॥ ५ ॥

जया निर्गुणत्वे स्वसंकल्प नाहीं । करी ईश्वरत्वे जगत्कल्पना ही ॥

स्थितीमाजि ही यामधें स्वैर भावें । जर्गी त्या च नानावतारीं रमावें ॥ ६ ॥

स्वये कल्पितो जो जर्गी कल्प कांहीं । करीतो जनोद्धार-संकल्प कांहीं ॥

ह्यणे म्यां स्वदिव्यावतारीं रमावें । जळीं भूतळीं व्योमै ही आक्रमावें ॥ ७ ॥

विना ज्ञान जे भक्त वैकुण्ठ-वासी । अमुक्त स्थळीं चिंतिलें त्या जिवासीं ॥

तयां माजि ही द्वार-पाळ-द्वयाते । स्वये जन्म द्यावें गमे अद्वयाते ॥ ८ ॥

न कळतां निज तव हि सादर । स्व भजनीं द्विज दोघ सहोदर ॥

धन-निमित्त परस्पर शापिती । द्विरद नक्रं हि एक नदीपती ॥ ९ ॥

घरी गंडिकेमाजि हस्तीस पार्यां । न सोडी च तो ग्राहू कोणा उपायां ॥

१ नशिबी. २ विघ्नरूप हचीस सिंहाप्रमाणें. ३ रात्रादिवस. ४ लहानसा. ५ आकाश.
६ हत्ती. ७ सुसर.

गजें प्रार्थितां नैक मारोनि चक्रे । हरी सोडवी पाहती देव-चक्रे ॥ १० ॥
 शिळा गंडकीच्या तदारभ्य देवें । स्वमूर्ती च केल्या तया वासुदेवें ॥
 अमुक्त स्थळीं द्वार-पाळ-द्वयातें । करी कीं न तें जाणती अद्वयातें ॥ ११ ॥
 न मोडी अमुक्त स्थळीं कर्म वारें । नव्हे ज्ञान तैसें चि तें दुर्निवारें ॥
 तयां यास्तव क्रोध-संस्कार भारी । करी दैत्य इच्छी असें कैठभारी ॥ १२ ॥

द्वारीं तिहीं च सनकादिक मानसाचा ।

केला दुरुक्ति वचनें अपमान साचा ॥

ते शापिती असुर योनित त्यांस जाया ।

दोनीं हरी करि च कीर्ति जर्गी सजाया ॥ १३ ॥

जय विजय असे ते जावळे हो दितीचे ।

असुर इतर झाले पुत्र-पौत्रादि तीचे ॥

प्रथम उपजला जो धाकुटा बंधु होतो ।

धरणि-धर वराहें मारिला दैत्य हो तो ॥ १४ ॥

बुडे दैमा तयीं ऊद्वरी जो क्षेमलौ । तया क्रोडें-रूपें हिरण्याक्ष मेल्य ॥

सखा दूसरा ज्येष्ठ ज्या अग्रजाला । मनीं क्रोध उत्पन्न अत्युग्र जाला ॥ १५ ॥

हिरण्याक्ष नामें वधी क्रोडें ज्याला । सखा बंधु साचा च जो त्यां दुजाला ॥

मुनी बोलती अग्रज ज्ञान रीती । श्रुतीच्या पथें ज्येष्ठ ज्याला करीती ॥ १६ ॥

दोंत बिंदु पहिला स्थिर होतो । जन्मतो तनुज मागुति हो तो ॥

अग्र जन्म उदरांत जयाला । अग्रजत्व ऋषि देति तयाला ॥ १७ ॥

तो हिरण्यकशिपू प्रिय भावा । कारणे निज तमोगुण-भावा ॥

दाखवी त्वरित ठाकुनि मांडी । द्वेष विष्णु-चरणांप्रति मांडी ॥ १८ ॥

अजर अमर काया आपुली तो कराया ।

तप करि वर मागे धानर्या लोकराया ॥

अमृत मज ह्मणे हो वेतना चेतना ही ।

मरण हरि असे कीं दासरातींत नाहीं ॥ १९ ॥

या वरें अमर मानव लोकीं । स्वामि तो चि फळ हे अवलोकीं ॥

देव-वृंद अवघा च पळाला । भी लपोनि अवघा चपळाला ॥ २० ॥

ते देव हो प्रार्थिति देवदेवा । कीं आपुले तें पद देवदेवा ॥

झाली बहू बुद्धि अधीरवाणी । तीं बोलिली ते अशरीर-वाणी ॥ २१ ॥

कीं हा तपें तोषुनि अब्जजाला । त्याच्या वरें सर्व अवध्य झाला ॥

तथापि मारीन चि दुर्धरा या । गांजील माइया जयिं भक्तराया ॥ २२ ॥
 प्रन्हादु याचा सुत या कुमारी । घडे तयीं द्वेष मुकुंद मारी ॥
 केव्हां असें होइल हे असोशी । दुःखें बहू तो सुर-वंद सोशी ॥ २३ ॥
 ऐशी प्रतीक्षा हृदयांत देवा । तों दैत्य या भोगवता सदैवा ॥
 पुरोहिताच्या सदनीं च ठेवी । ते शिकविती अति नीच ठेवी ॥ २४ ॥
 एके दिनीं घे सुत दैत्य अंकीं । तो स्नेह याचा गणवे न अंकीं ॥
 पुसे तया भागवतोत्तमाते । कीं “ आवडे जें तुज सांग माते ” ॥ २५ ॥
 प्रन्हादु बोले “ सदन खजावे । तपोवनालार्गि अगस्य जावे ॥
 तेथें भजावे हरिच्या पदाते । जो आपदाते हरि दे पदाते ॥ २६ ॥
 दैत्येश्वरा ! आवडि हे चि माते । कीं सेवणें श्रीपुरुषोत्तमाते ॥
 त्यज्जनि विष्णुसि भजे गृहाते । तो आपला घात करी स्वहाते ॥ २७ ॥
 दुःखार्णवी जो धरि कांस याची । सिता तयाला मग कासयाची ॥
 न वीसरावे चि कदापि खाला ” । प्रन्हादु इत्यादि वदे पियाला ॥ २८ ॥
 परिसतां अमुरेश्वर हांसला । मग ह्मणे “ कवणें शिशु नाशिला ॥
 शिकविलें कवणें अथवा जसें । वदति तें चि मुलें अशि राजसें ॥ २९ ॥
 ह्मणे हा करावा गुरूनें विचार । स्वयें लेंकरा ठाउका काय चार ॥
 हरी आमुच्या वाइटाचा भुकेला । तयाचे कुळीं हा जनीं भेद केला ३०
 झणी देव होऊनियां भृंग पक्षी । गृहामाजि येऊनियां विष्णु-पक्षी ” ॥
 अशीं नाशितो लेंकरें हो निधानें । द्विजे राहिजे ते स्थळीं सावधानें ॥ ३१ ॥
 गुरूते असें दैत्य सांगोनि धाडी । तया वाटली गोष्ट हे देव-धाडी ॥
 भिऊनी मनीं तर्क नाना करीती । तया पूसती विप्र सामादि-रीती ॥ ३२ ॥

“ अरे हे प्रन्हादा ! ” गुरू पुसाति “ कोठून शिकसी ।

कशी होसी प्राज्ञा यजुनि तिस तूं स्वैर ठकसी ॥

स्ययें तूझ्या पोटामाधिल अथवा बुद्धे उकळी ।

कळी हत्पन्नाची उगवलि कशी घेउनि कळी ” ॥ ३३ ॥

ह्मणे श्रीप्रन्हादु “ स्वपर ह्मणिजे भ्रांति उकळी ।

कळी ईंच्यामूळें असुर-अमरीं आणि सकळीं ॥

कळी हत्पन्नाची उकललि अशी मोह रजनी ।

जनीं ऐशा मूर्ढीं मति न धरितां विष्णु-भजनीं ॥ ३४ ॥

स्वपर ह्मणुनि ज्याची मोहिते स्वैर माया ।

स्ववश करि तिला जो षड्गुणत्वे रमाया ॥
 नामिन मि भगवंता जो तुम्हां आकळेना ।
 स्वपर कुमति भेदें तो चि आत्मा कळेना ॥ ३५ ॥
 उपाध्ये हो नेणा तुल्लि जरि तया श्रीकरधरा ।
 धरा पोटीं हें कीं मग न करणें स्पंदें अधरा ॥
 धरौ-स्वामी चक्रें वधि मम हिरण्याक्ष चुलता ।
 लता बुद्धीची त्या तरुवरि करी योग भलता ॥ ३६ ॥
 शिळें चुंबे लोह* भ्रमत तिस येतां च जवळी ।
 वळी माजी तैशी मति हि हरि ते त्यास कवळी ॥
 वेंळी पोथ्यांच्या या तुल्लि असुर-रीती शिकवितां ।
 वितां व्यर्थे काव्ये अलवण हरीवीण कविता ” ॥ ३७ ॥

प्रन्हाद बेलोनि असें द्विजांला । जाला उगा ध्यात अधोक्षजाला ॥
 पुढें न बेलें च पुरोहितातें । तातें दिला धाडुनि जो हितातें ॥ ३८ ॥
 तों बुद्धि कोपें खवळे द्विजाची । जाची म्हणे “ टाकि कथा अज्ञाची ॥
 बाबूल हें चंदन-काननाशीं । नाशील भेटोनि निरंजनासी ॥ ३९ ॥
 प्रन्हाद हा विष्णु-कुंठार-दंड । दंड प्रसंगें असुरां उदंड ॥
 दैत्याचिया चंदन-काननासी । नाशील भेटोनि निरंजनासी ” ॥ ४० ॥
 भविष्यानुरूपे वदे विप्र वाणी । न ते तर्जना भर्जना लागि वाणी ॥
 असे दंड दुःशब्द दंडें करीती । पुन्हा शीकवीती तया लोक-रीती ॥ ४१ ॥
 तो रीति ते दानव-वैभवाची । वाची मनीं च स्मृति माधवाची ॥
 बाहेर आणी न अधोक्षजाला । जाला भला हें गमलें द्विजांला ॥ ४२ ॥
 बापास तों भेटविती सुतातें । तातें निजांकावरि सुव्रतातें ॥
 घेतां सुखाची न दिसे चि वाणी । वाणी वदे राजस मंजुवाणी ॥ ४३ ॥

“ वा ! शिकलासि गुरुपासुनि जो पसारा ।

सारा असो तुज रुचे वद त्या च सारा ” ॥

गोष्टी वदे कुशल यावरि ज्या पित्याला ॥

त्या लागतील मधुरा न कदापि त्याला ॥ ४४ ॥

श्रवण हरि-कथेतें कीर्तिनीं गा भजावें ।

स्मरण चरण-सेवा अर्चना ही भजावें ॥

नमन करुनि दास्ये सख्य आत्मार्पणातें ।

१ समग्र ऐश्वर्य, समग्र धर्म, समग्र यश, समग्र श्री, समग्र ज्ञान, समग्र वैराग्य. २
 हलवणे. ३ पृथ्वी-पति. ४ लोहचुंबक. * 'चुंब-लोह' पाठ ५ ओळी. ६ प्रसवता. ७ ईश्वराची
 ८ चंदन वन. ९ कुहाडीचा दांडा. १० सगळा. ११ मुख्य (उत्तमार्श)

करुनि तरति वाटे सार हें आपणार्ते ॥ ४५ ॥

हिरण्यकशिपू स्वयं परिसतां अशी वैर्वरी ।

म्हणे गुरू-सुता तुझी कपट मित्रता हे खरी ॥

पुरोहित वदे “नमीन जन अन्य हा भाव दे ।

अजी सहज बुद्धि कीं तव कुमार जें जें वदे” ॥ ४६ ॥

“ गुरू-मुखें न अरे जरि शीकशी । कुमति उद्धवली तुज हे कशी ” ॥

सुत म्हणे “विषयांत सदा पित्या ! । आशि न बुद्धि नरासि कदापि त्या ॥ ४७ ॥

सार मानित असे विषयांतें । विष्णु-भक्ति गमते विष यांतें ॥

न स्मरे हरि तयीं प्रिय वाटे । बोधिला हरि न ये च सुवाटे ॥ ४८ ॥

सर्व प्रयत्नें भजती गृहातें । न सेविती भागवता महातें ॥

गृहाव्रतीं ते मति त्या जनाची । न गोष्टि हे घे भव-भंजनाची ॥ ४९ ॥

जे दीस नेती धन-मान-संगें । कीं रात्रि निद्रा-सुरत-प्रसंगें ॥

गृहाव्रतीं ते मति त्या जनाची ॥ न गोष्टि ही घे भव-भंजनाची ॥ ५० ॥

चिंता मनीं नित्य असे गृहाची । खाला गमे कीं गुरूषार्थ हा ची ॥

गृहाव्रतीं ते मति त्या जनाची । न गोष्टि ही घे भव-भंजनाची ॥ ५१ ॥

चिंता मनीं एक वसे गृहाची । चिंतामणो प्राप्त तरी स्पृहा ची ।

गृहाव्रतीं ते मति त्या जनाची । न गोष्टि ही घे भव-भंजनाची ॥ ५२ ॥

करोनि पापें भरती गृहातें । जे दोष आरोपिति निस्पृहातें ॥

गृहाव्रतीं ते मति त्या जनाची । न गोष्टि ही घे भव-भंजनाची ॥ ५३ ॥

हरी तंतू आड त्रिभुवन-पटाचा पदर जी ।

असे जो लोळेना नर गुरू-वराच्या पद-रजीं ॥

जडीं दावी ब्रह्म श्रुति निकर त्याच्या च करजीं ।

विदेही देही ही अमर जगदानंदकर जी ॥ ५४ ॥

हे तों गुरू पाप-तेरू ल्हाणावे । अंधाहुनी अंध असे गणावे ॥

दे प्रीति कृष्णीं गुरू तो च साच । श्रुत्यर्थ इत्यर्थ असे असा च ॥ ५५ ॥

पशू जसे चाविति चाविल्यातें । पुनः पुन्हा सेविति सेविल्यातें ॥

कृष्णीं नव्हे प्रीति कदापि त्यांला ” । प्र-हाद इत्यादि वदे पियाला ५६

“ करी जो प्र-हाद प्रिय भजन वार्ता च परमा ।

रमा-कांताच्या त्या चरणिं मन पावे उपरमा ॥

रमाया ही वृत्ती हारि च जग होऊनि पसरे ।

सरे द्वैत-भ्रांती स्व-पर-अनुसंधान विसरे ” ॥ ५७ ॥

असे वणितां वणितां त्या अज्ञाला । पित्याचे च अंकीं समाधिस्थ जाला ॥
 अहो तो स्वमांडीवरुनी अभाग्ये । दिला लोटुनी लभ्य जो पूर्वभाग्ये १८ ॥
 ताऊनि डोळे अति कोप तापे । “ मारा ” ह्मणे राक्षस हो प्रतापे ॥
 कुपुत्र पोटांतिल रोग वाटे । छेदुनि लावा यम-लोक-वाटे ॥ १९ ॥
 “ याचा वधी जो चुलता सखा रे । हा त्या रिपू जी तुझि यासि खा रे ॥
 दातें नखें पर्वत शस्त्र-पातें । मारा ” ह्मणे राक्षस निस्त्रपातें ॥ ६० ॥
 “ जो त्रिष्णु माझा स्वपितृव्य हंता । त्यातें भजों कैवि न हे अहंता ॥
 वैरी महा आपुलिया पियाचा । जाणे असें दास तथापि त्याचा ॥ ६१ ॥
 मी बाप माझी नलगे च माया । तो आवडे त्रिष्णु कुलाधमा या ॥
 हें पांचवें वर्ष चि या कुमारा । तो हा असा सत्वर यास मारा ” ॥ ६२ ॥
 उचंबळे कोप मनीं न सांचे । साचे च ते भार हि राक्षसांचे ॥
 गदा-त्रिशूळें करिती क्षतातें । तातें स्वयें मारवितां सुतातें ॥ ६३ ॥
 ते मारिती बाप ह्मणे चि “ मारा । मारा ” न लागे तरि त्या कुमारा ॥
 न सोडिते खडू रुते न भाला । भों लागते कीं तम ही नभाला ॥ ६४ ॥

शस्त्रें क्षतें न करितां अजित-व्रतातें ।

शंका मनीं धरिली अजि तीव्र तातें ॥

तो मारणादि करवूनि अघात पातें

त्यातें वधीन चि म्हणे खळ घात पातें ॥ ६५ ॥

न अग्नि ही माजि अहो जळाला । न मग्न तो ही करवे जळाला ॥

उरावरी आदळि पर्वतातें । केलें उर्पायांतर सर्व तातें ॥ ६६ ॥

इयादि केले जरि घात नाना । तो त्रिष्णु-नामें करितो तनाना ॥

मुखीं मनीं तोचि मनीं हरी तो । नेत्रां हरी दिग्भ्रम जो हरी तो ॥ ६७ ॥

प्र-हाद इयादिक भाव दावी । ती भक्ति त्याची कितो हो वदावी ॥

न मृत्यु एवं च कदापि त्याला । वाटे मनीं धाक तयीं पित्याला ॥ ६८ ॥

चित्तांर्णवांत बुडतां असुराधमातें ।

वाटे मनीं मरण या च निमित्त मातें ॥

तो नीतिनें करिति ते निजबोध राया ।

कीं बाळ-चेष्टित न योग्य मनीं धराया ॥ ६९ ॥

वडिल शुक्र तपाहुनि ये कवी । तरि सुबुद्धि अशास हि शीकवी ॥

जरि असा तरि बुद्ध चि तो असे । भृगु-कुमार भयें वदती असे ॥ ७० ॥

राजा म्हणे मग तयांच पुरोहितांतें ।
 कीं “ यास न्या स्वसदनीं शिकवा हितातें ॥
 ऐसें करा त्वरित कीं धरि लोक-रीती ” ।
 नेऊनि त्या द्विजगृहास तसें करीती ॥ ७१ ॥

तेथें मुलें जीं गुरु-गेह-वासी । तीं योजिलीं सर्व जगन्निवासीं ॥
 त्या दैत्य-बाळां गुरु हाचि झाला । जो दाखवीतो स्वसुखा अजाला ॥ ७२ ॥
 मुलांस ही विस्मय फार वाटे । कीं लागला हाचि कसा सुवाटे ॥
 ते पूसती हें तंव या द्विजांला । ठावें न तूतें गुरु कोण जाला ॥ ७३ ॥
 प्रन्हाद् सांगे “ स्वपिता तपातें । जाऊनि सोशी हिमै-आतेंपातें ॥
 इंद्रासि मागे विजयी शिराणी । धरुनि ने तो दितिजेंद्र-राणी ॥ ७४ ॥
 गर्भात मी हें भय तीस वाटे । तों भेटला तो मुनिवर्य वाटे ॥
 ल्लणे ‘ सतीची हरिसी त्रपा हे । संहस्र-नेत्रा ! निज नेत्र पाहें ’ ॥ ७५ ॥
 ल्लणे इंद्र ‘ पौर्टां इच्या पुत्र वाटे । तया जन्मतां लावणें मृत्यु-वाटे ॥
 प्रतापे दिसे अग्नि-कुंडीं विधूमि । वधुनी तया सोडवीतो वधु मी ॥ ७६ ॥
 ऋषी बोल ‘ भक्त त्रिभुवन-पतीचा परम हा ।
 महा योगी पै हा धरिसि ज्ञणि ऐसा नियम हा ॥
 महात्मा हा ज्याची अचळ हरि-सेवा-विभव-धी ।
 वधी यातें कोण ? प्रभु कवच यातें निर्रवधी ’ ॥ ७७ ॥
 इंद्रें भिऊनि नमिली दितिजेंद्र-राणी ।
 हो सुप्रसन्न हरि भक्ति अशा शिराणी ॥
 जातां सुरेंद्र तिस सांडुनियां सुवाटे ।
 केली प्रदक्षिण गुरू हरिभक्त वाटे ॥ ७८ ॥
 जननिला च तयीं मुनि-शेखरें । श्रुति रहस्य निरूपियलें खरें ॥
 परि मदर्थ अनुग्रह तो करी । उमजला मजला हरि लौकरी ॥ ७९ ॥
 उमजला मजला हरि ज्या मुखें । गुरू च तो रुचतो हृदयीं सुखें ॥
 शिकवणें कवणें मज त्याविना । निजपणीं जपणी जड दाविना ॥ ८० ॥
 मानुनि मिथ्या न गणी भवासी । हातो बहु वत्सर गर्भ-वासी ॥
 भिऊनियां या असुर-प्रसंगा । त्याच्या च या दुर्जन विप्र-संगा ॥ ८१ ॥
 प्रपंच मिथ्या परि दुष्ट-संगें । वाटे खरासा विषय-प्रसंगें ॥
 भ्यावें कुसंगा प्रति साधकानें । न शब्द त्याचा धरिजे स्वकानें ” ॥ ८२ ॥

दैर्घ्यांर्भकां ही हित शब्द वाटे । समस्त ते लागति त्या च वाटे ॥
 हे सर्व ही आयकतां च तातें । पाचारिलें क्रोध-वशें सुतातें ॥ ८३ ॥
 गाळी-प्रदानां न करुनि वौणी । वाणी वदे हो अपवित्र वौणी ॥
 म्हणे “ मरुं इच्छिसि रे ! निघातें । मारीन जो तूं न भिसी च मातें ॥ ८४ ॥
 मी क्रुद्ध होतां मज लोक सारे । भीती भिसी एक न तूं कसा रे ॥
 या शासना लंघुनि दुर्गमातें । कोणा बळें सत्वर सांग मातें ” ॥ ८५ ॥
 प्रन्हाद बोले “ जग गांजितोसी । ज्याच्या बळें आत्मपणें जितोसी ॥
 रक्षी अनाथा मज ही हरी तो । ज्याला असा बाप चि संहरीतो ॥ ८६ ॥

माझे तुझे बळ चि तों इतुके चि नाही ।

त्याचें च कीं बळ असे सकळा जना ही ॥

तूं शत्रु मानिसि तथा असुर-स्वभावे ।

तो टाकिं देखसिल त्यास निजात्म भावे ॥ ८७ ॥

जिकिले ह्मणसि लोक हि सारे । त्यांस नागाविसि तस्करसा रे ॥
 तें न ज्यास वश होति मनीं च । स्वर्ग मृत्यु जित मानिति नीच ॥ ८८ ॥
 शत्रु सा स्वहृदयीं च रहाती । निय नागाविति हें न पहाती ॥
 शासनें दश दिशांत करीती । देखतों अशि हि कौतुकरिती ॥ ८९ ॥
 चोर सा स्वहृदयांत रहाती । आणि मानिती चराचर हातीं ॥
 श्लाघ्यता स्फुट हि ते च करीती । देखतों अशि हि कौतुकरिती ॥ ९० ॥
 सा शत्रु कामादिक तूं निकामी । न जिकिसी चित्त धरुनि कामीं ॥
 कां श्लाघ्यता व्यर्थ तुवां वदावी । ” प्रन्हाद इत्यादिक भाव दावी ॥ ९१ ॥
 या गोष्टिनें फार चि तप्त जाला । घे खड्ग बोले मग आत्मजाला ॥
 कीं “ तूं मरुं इच्छिसि रे ! निघातें । स्वयें असें बोलसि सन्निघातें ॥ ९२ ॥
 शब्दासि या उचर हें चि वाटे । कीं तूज लावूं यम-लोक-वाटे ॥
 जितोसि तूं हा क्षिण कोण सोसी । मी सोसितों आइक ते असोशी ॥ ९३ ॥
 त्रिभुवनेश्वर तो मज वेगळा । तुज गमे सकळांहुनि आगळा ॥
 जरि दिसेल अरे मज ये क्षणीं । वधिन त्या च पुढें तुज ये क्षणीं ॥ ९४ ॥
 जरि समर्थ असेल तुझा धणी । तरि तुझी पुरवील चि तो धणी ॥
 परि वद स्थळ कोण तथा असे ,, । ह्मणानि गर्जत शब्द करीतसे ॥ ९५ ॥
 “ असे कोठें तो रे ! तुज बहुत ज्याचे भरंवसे ”
 “ वसे सर्वां ठायीं स्थिर-चर-पटीं तंतु गवसे ” ॥
 “ दिसेना कां स्तंभी ” “ मज दिसतसे तो नरहरी ॥

हरीतो दुष्टांचे त्वरित मद जो एक चि हरी " ९६ ॥

“असे स्तंभी ” ऐसे श्रवणि पडतां शब्द असुरा ।

सुरा-पानी मत्त स्वहित विषयीं जो निजसुरा ॥

सुराधीश-द्वेषे करुनि दृढ खड्ग क्षय-करे ।

करे हाणी मुष्टी करुनि खळ खांवासि निकरे ॥ ९७ ॥

स्तंभ तो अवचितां चि कडाडी । अर्द्ध झाड भवघे चि तडाडी ॥

अर्जजादि-हृदयांत घडाडी । काळ मेघ-शत-नाद घडाडी ॥ ९८ ॥

खरी कराया निज भृत्ये-वाणी । आणी सखी व्याप्तिस ही न वाणी ॥

स्तंभीं सभे अद्भुत मूर्ति दावी । मनुष्य ना सिंह न ते वदावी ॥ ९९ ॥

मनुज-रूप नव्हे च न केसरी । सकळ सृष्टि कळं न सके सरी ॥

कनक-वर्ण कटीं पट केशरी । प्रकट हांय असा नर-केसरी ॥ १०० ॥

पसरित मुख मोठें आंत दंष्ट्रा कराळा ।

परम चपळ जिह्वा खड्ग जैशा निराळा ॥

युगल नयन जाणो तापलें हेमं पाणी ।

चहुं भुजिं नख-शस्त्रे देखिला चक्र-पाणी ॥ १०१ ॥

माना मनीं देखुनि दुष्ट भारी । कीं मूर्तिनें या मज कैठभारी ॥

मारील कीं जो वर धातयाचा । केला चुकावा बहुधा तयाचा ॥ १०२ ॥

सिंहावरी त्या मद-दैत्य-हस्ती । धांवे गदा घेउनि थोर हस्ती ॥

पतंग अभीवारि जेवि जातो । हाणी गदा थोर अधोक्षजा तो ॥ १०३ ॥

विधि-वर-प्रतिपालक जो हरी । न दिवसा न निशांत हि संहरी ॥

ह्यणुनि युद्ध निशा-मुखें तो करी । मग वधी बुडतां रवि लौकरी ॥ १०४ ॥

अमरतो मरतो आति लौकरी । चपळ तो पळतो धरितां करी ॥

उखळला खळ लाघव-लक्षणी । विलपती लपती सुर ते क्षणी ॥ १०५ ॥

आश्चर्य हें नृहरि मानुनियां महासे ।

सक्रोध हास्य कारि उत्कट अट्टहास्ये ॥

तो झांकिले नयन भ्रांति मनीं निघाली ।

मांडीवारि हरि अशास धरुनि घाली ॥ १०६ ॥

“ न धरणीवारि मृत्यु न वा नभी ” । वर असा म्हणऊनि च जो न भी ॥

निज तनूवारि त्याखळ-शेखरी । चिरि धरुनि करी वर ही खरा ॥ १०७ ॥

न गेहीं न बाहेर यालागिं दारीं । बसे उंबरा पोटां खाचें विदारी ॥

सजीवें अजीवें मरेना तसा ची । चिरोनी नखें ते करी गोष्टि साची ॥ १०८ ॥

१ मद्य. २ दैत्य. ३ मेघ. ४ ब्रह्मादि. ५ सेवक. ६ वाचा. ७ कमताई. ८ सिद्ध.

९ तरवार. १० सोने. ११ सायंकाळ. १२ श्रेष्ठ.

चळवळे निसटे करि तांतडी । असुर तो हरि काडुनि आंतडी ॥
 उदर फाडुनि घालितसे गळां । करि सुमंगळ देव अमंगळा ॥ १०९
 चिह्नि वारुनि गंड जसा हरी । असुर मारुनि शोभतसे हरी ॥
 दितिजे तो गज केशव केसरी । इतर साम्य करू न शके सरी ॥ ११० ॥
 दितिज यूथप तो मृति पावला । असुर वारुण-यूथपि धांवला ॥
 मृतक ते ढकलोन धरा तळीं । वधि त्या हरि लाथबुक्क्यां तळीं ॥ १११
 पदतळें किति एक नखें करे । तुडविले तनुजेद्रें भयंकरे ॥
 असुर-नाथ-नृपासन स्यावरी । हरि बसे परि कोप न सांवरी ॥ ११२ ॥
 निवावें कोप असें सुर धानया । विनविती स्तविती बहुधा त्या ॥
 विधि ह्मणे दुर्खीं च नमो हरि । कवण या समयीं मन मोहरी ॥ ११३
 स्तविति देव अजी कनकांबरा । असुर मारियला म्हणती बरा ॥
 परि अनावर कोप रमा-पती । समय लोक चतुर्दश कांपती ॥ ११४ ॥

विधि प्रार्थितो तेधवां श्रीरमला ।

ह्मणे " थोर जो दुष्ट तो स्वैर मला ॥

करीं जाईं माते ! प्रभु-क्रोध शांत ।

विलोकी भिती हे दहा ही दिशांत " ॥ ११५ ॥

प्रार्थितां भ्रमूर्त-सागरजा ते । सांवरोनि कनकांबर जाते ॥

जाय पाड किति एक रमा ते । तो गमे भय चराचरमाते ॥ ११६ ॥

परततां कर्तव्यं वर नावरे । पदर ही हृदयीं वरि वावरे ॥

स्मरण भाव न शीघ्र तिचा वळे । नयन चंचळ जीभ हि च वळे ॥ ११७ ॥

मग प्र-हादातें ह्मणति अवघे भक्त परमा ।

" रमा ब्रह्मा कीं न स्वकृत विभु-कोपा उंपरमा ॥

रमा-कांता येना तुजविण दया दैत्य-दमना ।

मनाच्या विश्रामा त्वरित करिं गा ! क्रोध-शमना " ११८ ॥

ज्याला भिती देव विरिचि-पक्षा । प्र-हाद स्याच्या धरि पाद-पद्मा ॥

जो वंदिला वंदित सर्व भूतें । करी त्या दंडवत प्रभूतें ॥ ११९ ॥

बाळकें स्तचरणां बुद्धिहाते । वंदितां प्रभु जगद्गुरु हाते ॥

ऊचलोन अवलोकुनि ठेवी । मस्तकीं अभय हस्तक ठेवी ॥ १२० ॥

कर-स्पर्शे झाले परम सुख तें दैत्य-तनया ।

न या संसाराचें स्मरण उरलें त्या सुविनया ॥

न ये नेत्री दोनीं श्रवणिं न निघे शब्द सगळा ।
गळा दाटे प्रेमें त्वरित हरि जो मोह सगळा ॥ १२१ ॥

प्रःहाद याउपरि होउनि सावधान ।

प्रेमें स्तवी त्रि-भुवनेश दया-निधान ॥

“ ब्रह्मादि सात्विक तयां कळशी न देवा ! ।

मी तों ” ह्मणे “ असुर राजस वासुदेवा ! ॥ १२२ ॥

भक्ती करुनि तुज गाय अधोक्षजाला ।

झालासि तूं स्वपद-दायक त्या गजाला ॥

मारुनि नक्र गति दे द्विरदा तयाला ।

यालागिं मी स्तवितसें वर-दातयाला ॥ १२३ ॥

मुखांतूनि नकाचिया कुंजरासी । जसें सोडवीलें कृपा-पुंज-रासी ॥

तसें सोडवीलें मला देव-देवा । पित्याच्या करापातुनीं वासुदेवा” ॥ १२४ ॥

प्रःहाद इत्यादि करी स्तुतीतें । अपां नृसिंहासि सरस्वतीतें ॥

कृपा तया ऊपरि देव दावी । यानंतरें ते चि गमे वदावी ॥ १२५ ॥

ऐशा स्तुतीनें हरि तुष्ट झाला । बोले कृपेनें असुरात्मजाला ॥

कीं “ वर्णितां या निगमागमाते । संतोषलो मी वर माग माते ” ॥ १२६ ॥

ह्मणे श्रीप्रःहाद “ त्रिभुवन चि हें लोभकर जी ।

रैजीं माते घाली झणि म्हणुनि हा शब्द वरजी ॥

रैजीं या पायाच्या सुख कवण नाहीं मज हरी ! ।

हरी दुःखे सारीं तव गुण कथा श्रीनरहरी ॥ १२७ ॥

अंतरीं धरुनि पूर्ण रिरिक्षा । पाहतोसि निज *भक्त परीक्षा ॥

अन्यथा स्वभजन भाव न नासी । कां वदे करुण त्या वचनासी ॥ १२८ ॥

स्वामीस जो वैचिल काम्य वाणी । वाणीज ते भक्ति हि दीनवाणी ॥

वाणी च कां सेवक वेतनाचा । निष्काम तो पंथ पुरातनाचा ॥ १२९ ॥

जशी लौकिकी भक्ति भृशजनाची । तशी क्षुद्र देवांस हो पूजनाची ॥

न तूं स्वामी तैसा नव्हे भृत्य कामी । वरा अल्प यालागिं मागे न कामी ॥ १३० ॥

म्हणसि माग चि जी कमळावरा ! । त्वरित दे तरि या अमळा वरा ॥

किमपि ही उपजे च न कामना । करिं असें विधिच्यां जनका ! मना ॥ १३१ ॥

मनीं उद्धवे जेधवां काम काहीं । तयाते करीं तेज लज्जादिकाहीं ॥

तनू प्राण सर्वेद्रियां कष्ट भारी । जळाला करीं काम हा कैडभारी ॥ १३२ ॥

१ इची. २ रजोगुण. ३ धूळ. ४ रक्षण करण्याची इच्छा (रक्षितुमिच्छा) ५ इच्छा
६ ' भृत्य ' पा० भे०.

सकळ काम मनामधुनी च जी । सुख अपार त्यास चि सत्य जी ॥
 वर चि देशिल जी जरि लौकरी । न उपजे मनिं काम असें करीं ॥ १३३ ॥
 प्र-हाद-शब्दे हरि तुष्टला हो । ध्यावा ह्मणे हा चि येथेष्ट लाहो ॥
 लक्ष्मी-पतीचे मन जो हरीतो । बोलि असा त्यास वदे हरी तो ॥ १३४ ॥
 “ कीं बोल हे सत्य न अन्यथा रे ! । मद्भक्ति चित्तांत न अन्य थारे ॥
 ज्याला असें कांहि न पाहिजे तें । त्याचें असें मी मनिं पाहिजे तें ॥ १३५ ॥

ऐसें तथापि जिस सिंधुचिया च पाळीं ।

पाळी स्वभूमि फळ हें तुझिया कपाळीं ॥

पाळीं तुझी ह्मणुनि सर्व र्वसुंधरा या ।

राया ! तुतें इतर योग्य न तें धराया ॥ १३६ ॥

एकाहात्तर चौकड्या कालि-कृत-त्रेता-युगीं द्वापरीं ।

हैं मन्वंतर काळ एक इतुका जो होय या ऊपरी ॥

प्र-हादा ! इतुकीं युग अधिक हीं कांहिं तुझ्या शासनीं ।

पृथ्वी सर्व असो म्हणे नरहरी कीं, बैस सिंहासनीं ॥ १३७ ॥

सा माजि माझी स्मर हे कृपा कीं । या पूर्वच्या पातक पुण्य पर्फीं ॥

उद्विग्न दुःखी न सुखी स्पृहा ही ॥ ऐसें असावे तरि निस्पृहां हीं ॥ १३८ ॥

स्पृहा-द्वेष-त्यागे अनुभाव अहो योग भलता ।

लंता प्रारब्धाची असि च जरि तोडी कुशलता ॥

वदे प्र-हादातें हरि कुशल भागा समज गा ! ।

जगामध्ये ऐसे तुम्हि सकळ मद्भक्त मज गा ॥ १३९ ॥

जहीं ही चिद्रूपा कपट-पट तंतूस मज गा ।

जगामध्ये पाहें हरि-सुमन-हारा न भुजगा ॥

जगाया या लोकीं भजन गुण गातो सतत रे ! ।

तरे साचे पायीं जन भव नदी-पार उतरे ॥ १४० ॥

प्रपंचाच्या त्रासे वनिं वसति कीं मौन धरिती ।

तरी सांची भेटी क्षय भव-भयाचा न करिती ॥

व्रती या गोष्टीचे बुध असति कीं विष्णु भजनीं ।

जनीं जाणावे ते रवि हरिति अज्ञान रजनी ॥ १४१ ॥

धे भक्ति ही मुक्ति हि भक्त-राया । दे मुक्ति ही अन्य जना तराया ” ॥

प्र-हाद माथां धरि शासनातें । अंगीकरी तात-नृपासनातें ॥ १४२ ॥

स्वपितयास न हो अधर्मा गती । ह्यणुनियां विनवी शिशु मागुती ॥
 हरि म्हणे “ सुत ज्यांस असा असे। सुगति पावति पातकि ही असे ॥ १४३
 एकवीस निज पूर्वज सारे । उद्धरी सुत होतां तुजसा रे ! ॥
 सत्क्रिया करिं तथापि तयाची । म्यां तन् चिरियली पितयाची ॥ १४४ ॥
 या परी निज कृपा-अवल्लोका । दाखवूनि अपुनर्भव लोकां ॥
 ते चि हें चरित लोक तराया । ठेविलें भव-नदी उतराया ॥ १४५ ॥
 भुक्ति मुक्ति अशि दाखवि भक्ता । वामनें मन तया अविभक्ता ॥
 अपिलें करुनि अर्पण बोला । ग्रंथ हा नृहरि-दर्पण बोला ॥ १४६ ॥
 नृहरि थोर लहान हि दर्पण । प्रभु तयांत करी स्वसमर्पण ॥
 इतुक्रियांत चरित्र समस्त कीं । जनिं धरू सुपुरुष हि मस्तकीं ॥ १४७
 बोलतो करुनि अर्पण बोला । ग्रंथ हा नृहरि-दर्पण बोला ॥
 वामनें त्रिभुवनीं प्रगटावें । यांत ये रिति च पुण्य वदावें ॥ १४८ ॥

समाप्त.

स्थालिपाक.

पांडूचे सुत द्रौपदी सहित ते होते जया काननीं ।
 तेथे शिष्य दहा सहस्र सम तो दुर्वास आला मुनी ॥
 क्रोधे तो स्फुट बोलिला निज मुखे दे अन्न ऐसें तिला ।
 नेले सत्व असें चि जाणुनि मनीं तीनें हरी चातिला ॥१॥
 ये ये येइं रमा-पती यदु-पती गोपी-पती गो-पती ।
 हे दामोदर दैत्य-भंजन दया प्रार्थोनि घे मत्पती ॥
 ये भक्तांबुज-पद्मिनी-निशिर्पती विद्वत्पती वाक्पती ।
 दुग्धाब्धीत हि विव्हळा सुरपती काटीं मला श्रीपती ॥ २ ॥
 ये ये ये करुणाकरा सुखकरा ये ये कृपासागरा ।
 ये ये मन्मथसुंदरा धरधरा विश्वंभरा भूधरा ॥
 ये गोपीजन सागरा गुणवरा ये सर्व अभ्यंतरा ।
 ये माझ्या निज मंदिरा सुखकरा पाळीं मला श्रीधरा ॥३॥

हे द्वारकावासी सरोज-नेत्रा ! । कोठें अहेसी वद नंद-पुत्रा ।
 ऐशी अवस्था मज प्राप्त झाली । तूं आसतां नाथ अनाथ झालीं ॥४

तेव्हां सुभाव धनुओढूनियां कराने ।
 तो विंधिला श्रवणि हो करुणा-शराने ॥
 भेदानी तें स्थळ उरावारि जो निजला ।
 झाली बहू गमनिं तांतडि त्या अजाला ॥ ५ ॥

गलद्वसन सांवरी पडत हो हरी आंवरी ।
 पडे चि धरणीवरी ल्यजुनि खेचरी केसरी ॥
 कृपांबु नयनांतरीं तिलक तो हि निद्रा हरी ।
 दयांबुधि तया परी त्वरित पावला श्री हरी ॥ ६ ॥

कृष्णे ! आज मला क्षुधा धडधडी दे अन्न कांहीं तरी ।
 बोले द्रौपदि नाही कृष्ण बदला पाहें स्वपात्रांतरीं ॥
 तेणें निर्मित एक पत्र हरिच्या हस्तावुर्जी आपिलें ।
 तेणें तृप्त समस्त विश्व अवघे होऊनियां राहिलें ॥ ७ ॥

समाप्त.

राधा-भुजंग.

हरीचा वियोगाग्नि-संताप राधा । न सोसूनियां आठवी स्वापराधा ॥
 सखी एक दूती प्रिया फार तीची । बहू शाहणी मूर्ति जे भारतीची ॥१
 करी तीस काकूळती सारसाक्षी । ह्मणे भेटवीं सर्व संसार-साक्षी ॥
 हरीवीण जाल्ये बहू दीन माये । त्रिलोकीं सये दुःख माझे न माये ॥ २
 सदानंद जो सर्वदा मोदराशी । तया भेटवीं आजि दामोदरासी ॥
 त्वरे आणि वो तो सये दानवारी । जयावीण कोणीच खेदा न वारी ॥३
 वियोगाग्नि जाळी मला केशवाचा । न बोलों शके ते सये केश वाचा ॥
 न तें सांगवे दुःख जें काम दे हा । त्वरे आणि वो त्या घन-श्याम-देहा ॥३
 तनू जाळितां त्रास येना शशीला । प्रभा तावि तो ये सये नाश शीला ॥
 उरें वीक्षतां जाळ भो विंगळांची । फुलांची तशी माळ भावी गळांची ॥५
 दिशा तावितो चंद्रमा आजि दाहा । असा निर्मितो या तनूमाजि दाहा ॥
 नव्हे चंद्रमा कोण कोणी वदेना । सुंधा-रश्मि तो या परी ताप देना ॥ ६
 न ये नीरंद-श्याम तों मी न जेवीं । नदी शुष्क तीमानि तो मीनं जेवी ॥
 तृषा लागली नाथ-ओष्ठामृताची । शरीरासि ज्या वीण निष्ठा मृताची ॥ ७
 सये कृष्ण-उत्कंठित प्राण कंठी । धरूनी बळें काळ निर्वाण कंठी ॥
 ह्मणे भर्वशानें तुझ्या प्राण वाहें । त्वरे हें म्हणोनी तिची आण वाहे ॥ ८
 दुर्जा कोण तत्पाद-रिजीव दावी । वृथा अन्यथा गोष्टि कां हो वदावी ॥
 वदे लोचनी नीरं सक्केश वाहे । अवस्था ह्मणे सांग वो केशवा हे ॥ ९
 अशी राधिका बोलतां दीन वीणी । भरे कंठ झाली परार्थीनवीणी ॥
 धरूनी तिला पोढिशीं दूतिका ही । रडे आणि सांगे तिला नीति कांहीं १०
 ह्मणे खोडि खोटी तुम्हां मानिनीची । पुढें तूं तरी बुद्धि ही मानि नीची ॥
 हरी दुःख त्या नींगे-नीकेंद्रासी । नको दाखवूं साजणी क्रोध-राशी ॥११
 धरी मत्स्य-कूर्मादि रूपें दहा हा । तया ही वरी कोप केला अहा हा ! ॥
 धरी पाढिशीं सागरीं मंदरासी । हरी तो चि कीं हा चिदानंद-राशी १२
 जगन्नाथ जो कृष्ण नानावतारी । स्वयें होउनीयां जना नाव तारी ॥
 हरि काम-कोपादिकां साजणांती । नको कोप त्या तारका साजणासी* १३

१ सरस्वती, २ कमलाक्षी, ३ आनंदपुंज, ४ दैत्यशत्रु, ५ शोभा, ६ निस्वारा, ७ अ-
 मृत, ८ किरण, ९ मेघ, १० मासा, ११ कमळ, १२ पाणी, १३ शब्द, १४ सदश,
 १५ हत्ती, १६ सुसर, + सहा जणांस (षड्विंशत), * हृदयवक्रभास.

खगेईं अर्हाद्रा नुरें जेथ दावा । तया दाविशी कोपरूपाभि-दावा ॥
 बनामाजि निर्वैर त्या व्याघ्र-गई । कसा क्रोध त्याशींच तूझा अगई ! १४
 तरी क्रोध तूं टाकि वेो स्वापराधें । करीना हरी तूजशी कोप राधे ! ॥
 स्वयें जातसें मीच आधीं वनातें । त्वरें आणितें त्या जगगजीवनातें ॥ १५ ॥
 झणे दूतिका टाकि या काळजीला । त्वरे आणितें शीघ्र गोपालजीला ॥
 वदानी असें चालिली काननातें । बनीं देखिलें त्या मृगांकाननातें ॥ १६ ॥
 शिरीं पाय त्या गोप-कांता-पतीचे । नमूनी वदे श्लेश संताप तीचे ॥
 झणे चूक तीची क्षमा देवराया ! । करूनी पुन्हा पाय हे दे वराया ॥ १७ ॥

जरी चूक झाली तरी राधिकेला । नव्हे योग्य हा जो तुम्ही औंधि केला ॥
 तुतें मी झणों काय हो लोक-पाळा । असे बोल आहां स्त्रियांचे कपाळा १८
 विवेगे तूझ्या बजिलें अन्न-पाणी । मुखातें सदा वाहते लिज्ज पौंणी ॥
 करे पूर्ण तौरा-पती अर्द्ध जाला । घना दाट त्या ही वरी मूर्द्धजांला ॥ १९ ॥
 मुखीं सर्वदा गुंतला एक पौंणी । दुजा तैर्जनीनें हरी शोक-पाणी ॥
 तरी काय सांगों तिच्या मी कराची । प्रभा जो धरी तप्त चैर्माकराची २०
 सुंधे तुल्य पाजोनि दंतर्त-च्छदासी । कशी आजि केली जशा तुच्छ दासी ॥
 नसे पाड जेथे जगत्सवामिनीचा । तया काय लेखां अशा कामिनीचा ॥ २१
 तथापि स्त्रिया भाग्य-युक्ता सदैवा । भजों तूज ज्या नित्य मुक्तास देवा ! ॥
 मनीं काम या बायकांचे च पेटे । तुम्हांला न तत्सार्यकांचे चैपेटे ॥ २२
 जरी प्रीति हे होय देवा नराशी । तरी नाचवूं जे रिती बानरासी ॥
 कुयुक्ती वृथा ये स्थळीं भागिनीची । प्रभा चंचळा जैवि सौर्दांमिनीची ॥ २२
 म्हणानी च टाकोनि सर्वा उपायां । सकामा तरी सेवितों या च पायां ॥
 असे बोल बोलोनियां पाद-पुंझा । धरी मस्तकीं ज्या पदीं नित्य पुंझा ॥ २४
 असा प्रार्थुनीयां हृष्टीकेश वाचे । धरी पाय सप्रेम त्या केशवाचे ॥
 घरा भक्ति-भावें सत्ता चालवीला । न अन्या तरा सारिला चाळवीला ॥ २५ ॥
 करूनी क्षमा सर्व राधा-घराशी* । हराया तिची काम-बाधा घरासी ॥
 तिच्या चालिला दूतिका-हस्त हस्तीं । धरूनी जसा चालतो मत्त हस्ती ॥ २६
 प्रतीक्षा करी मंदिरीं कंबु-कंठी^३ । सुंटी जे युगाहूनियां घोर कंठी ॥
 शुभे सूचती तों अकस्मात तीला । झणे दूतिका आणिते श्री-पतीला ॥ २७

१७ गहूड. १८ सर्पश्रेष्ठ. १९ वन. २० चंद्रमुख. २१ मनोव्यथा. २२ हात. २३ चंद्र.
 २४ केश. २५ आंगव्या जवळचें बोट. २६ सोनें. २७ अमृत. २८ ओठ २९ नीच. ३०
 हिशेब. ३१ बाण. ३२ ठडाला. ३३ वीज. ३४ कमल. ३५ लक्ष्मी. ३६ हृष्टीकेश = ईश्वर
 + ईश = स्वामी. = जितेंद्रिय. * पापराशि. ३७ शंस. ३८ अत्यल्प काळ.

म्हणे लोचनाचें लवे सैव्य पातें । पाहायासि लोकवर्षाच्या नृपातें ॥
 त्वरें आजि भेटेल मांडीस मांडी । म्हणूनी स्फुरे भावि उल्हास मांडीं ॥ २८
 म्हणे कृष्णजी आजि दृष्टी पडावा । भुजांमाजि माझ्या हरी सांपडावा ॥
 हरीचा रती-संग तो ही घडावा । शुभीं सूचकीं अर्थ हा उघडावा ॥ २९
 असा हर्ष मानूनियां गोपदारा । उठे जाय बाहेर तत्काल दारा ।
 पहाते बहू दूर न्हाळूनि दृष्टी । लहणे लाभ आहे मला हा अँदृष्टीं ॥ ३०
 अकस्मात तों मूर्ति गोवर्द्धजीची । दिसे पुत्रता मानि जो नंदजीची ॥
 पहाते प्रिया ती प्रियाचे मुखासी । त्रि-लोक मधें दाटि जाली सुखासी ॥ ३१
 भुर्जी कंचुकी फाटताहे तडाडां । करीं कंकणें फूटती ही कडाडां ॥
 पुढें होउनी तत्करांभोरेंहातें । उरोजीं धरी गाढ रंभोरु हातें ॥ ३२ ॥
 घरामाजि नेऊयियां ये रितीनें । मुकुंदासि आलिंगिलें गाढ तीनें ॥
 वियोगें तुझ्या दीन मी चक्र-पौणी । म्हणे तों भरे लोचना माजि पौणी ॥ ३३
 पुशी चक्र-पाणी करे अश्रु तीचे । जया वर्णिती वेद वृंद श्रुतिचे ॥
 करी जो स्वदासाचिया ध्वस्त काळा । जळें कज्जळें तो तिच्या हस्त काळा ३४
 शिरीं वंदितो वेद पौंदांनु ज्याचें । पुशी तो तिचे नीरें^३ नेत्रांनुंजीचें ॥
 कुचांभ्रा वरी बिंदु जे कां जळाचे । पुशी थेंव काळे निळेकाजळाचे ॥ ३५
 हराया तिचे सर्व ते कष्ट भारी । करी मुक्त-नीवी तिला कैठभारी ॥
 धरी सर्व जानूवरी भार तीचा । समारंभ ऐशा रिती त्या रतीचा ॥ ३६
 स्वयें फेडुनी शीघ्र चोळीस तीच्या । कुचांभ्रां करे शीघ्र चोळी सतीच्या ॥
 उरोजीं रतीं सर्वदा हस्त नाचे । तिचे नीववी सर्व दाह स्तनाचे ॥ ३७ ॥
 कुचांभ्रां वरी हार मुक्ताफळांचा ॥ रतीं शोभतो श्रीहरीच्या गळांचा ॥
 शिळा गंडकी मूर्ति पुष्पायुधाची । वरी माळ ते शंख-धारा दुधाची ॥ ३८
 रति-स्वेद शुद्धाभिषेकासि पाणी । करी तेथ निर्माण शंखार्जुन पाणी ॥
 यजी कृष्ण मूर्ती तशी चूचुकांची । रती माजि ही भक्ति दावीत साची ३९
 जया अंबरीं स्पर्श भूतां बराचा । न मूर्तीस या स्पर्श दंतांबराचा ॥
 कटी सूक्ष्म राधा वयें धाकुटी ते । शिळा-भार बाहे उरीं संकटीं ते ४०
 जगद्व्यापका मन्मथा काय जी तो । स्तन-द्वंद्व-रूपें हरी तो यजीतो ॥
 जर्गी जे स्थळीं द्वंद्व संपुष्ट होतो । पहा देव तो ते स्थळीं स्पष्ट होतो ॥ ४१
 करी गोपिका-संग-लीला हरी तो । जिणें विश्व-पापावलीला हरीतो ॥
 पदें पावती वर्णितां उंच देही । रते तो ब्रज-स्त्री-सरोमांच-देही ॥ ४२ ॥

रती काम देहीं समारंभ भारी । रती-नाथ रोमा गुह्या हो उभारी ॥
 स्मरें क्रीडतां ये रिति संग जाला । गमे तो चि अष्टादिकां अंगजांला ४३
 नैर्गांचे पर्दां घोष एके चि काळां । सुवाद्ये च कीं त्या सुखाचे सुकाळां ॥
 ध्वनी ते सुरांच्या चि वाजंतरांचे । न त्या उत्सर्वां नाद वादांतरांचे ॥४४
 नर श्रांत देखोनि पुंभाव-राती । रतज्ञ स्त्रिया भोग-काळां करीती ॥
 ह्यणोनी प्रिया आपणा सांवरूनी । करी त्या रतीच्या विलासा वरूनी ॥४५
 जसें वर्णितो काम-शास्त्रीं निबंधीं । यथापूर्वं बंधा न सोडूनि बंधीं ॥
 अकस्मात घाली तळीं श्री-पतीतें । वरूनी करी ऊफराट रतीतें ॥ ४६ ॥
 स्थिर ब्रह्म तेथें चल स्वैर माया । तिहीं घेतलीं दोन रूपे रमाया ॥
 न हाले हरी त्यावरी गोप-दारा । करी रम्य चांचल्य-लीला उदारा ॥४७
 उठे ऊफराट्या विलासा चि माजी । असे घोष तो मेखळांचा समाजी ॥
 तिच्या उँतमांगाहुनी उत्तमांगीं । फुलें वर्षती आणि सर्वोत्तमांगीं ॥ ४८ ॥
 उभारी हरी छत्र मीन-ध्वजांचे । हराचे भये राज्य विध्वंस्त ज्याचे ॥
 बहू वर्षले देव देखोनि दृष्टी । पडे ब्रह्म-लोकाहुनी पुष्प-वृष्टी ॥ ४९ ॥
 स्मराचा रथ स्वामि गोपाळ साजे । ध्वजां राधिका मीन-नेत्री विगजे ॥
 पताकांसि दृष्टांत तीच्या कुचांचे । वरी बांधिले गुच्छ भारी कचांचे ॥५०
 हरी उँर्ध्व-रेता द्रवे गोप-जाया । रमे जो तिचा शोकसंताप जाया ॥
 जयाला न ये भोगआल्हाद-वार्ता । निवे ते च कामाग्निने जे दवार्ता ॥५१
 रतातीं तिच्या त्या सुखाच्या समुद्रा । पडे वर्णितां मौन्य वाचेस मुद्रा ॥
 सुखीं मग होतां चि आत्मा सतीचा । नुरे स्फूर्ति राती मध्ये ती सतीच्या ५२
 निजानंद-सिंधूमधें जैवि योगी । सुखें मज्जती कल्पनेच्या वियोगी ॥
 गळां हस्त वक्ष-स्थळीं कृष्णजीचा । रतातीं दडे काम तो पूर्ण जीचा ५३
 जरी टाळिल्या कामना वामनानें । कथा वर्णिल्या विश्व-नावा मनानें ॥
 जरी निर्गुण्यात्मत्व दे देव तारी । मना आवडे कृष्ण लीलाऽवतारी ॥ ५४
 न या तो कथा मन्मथावायकांच्या । जगोद्धारका द्वारका-नायकांच्या ॥
 सकामां जरी श्रोतयां काम वाटे । तरी चित्त लागे घन-श्याम-वाटे ॥५५
 ह्यणोनी च वर्णितसे वामनाची । अशी वैखरी हे चि सेवा मनाची ॥
 अहो चाळितो जो हृषीकेश वाचा । असे निर्मिला ग्रंथ त्या केशवाचा ॥५६
 कथा वर्णिली हे भुजंगप्रयातें । असे वर्णिलें जेथु राधाप्रियातें ॥
 असे नांव राधा-भुजंग प्रबंधीं । हरी कीर्तनें वर्णनें क्षिप्रं बंधा ॥ ५७ ॥

समाप्त.

सत्यभामा-विनोद.

अंगुल्या कः कपाटं प्रहरति ? कुटिले ! माधवः किं वसंतो ? ।
 नो चक्री किं कुंलालो ? न हि धरणिधरः किं द्विजिव्हः फर्णाद्रः ॥
 नाहं घोराहिमर्दा किमपि खर्गपति ? नो हरिः किं कर्पाद्रो ?
 इत्येवं सत्यभामाप्रतिवचनजितः पातु वः पद्मनाभः ॥ १ ॥
 येतां देखोनी सैद्या यदु-कुल-तिलका सत्यभामा विनोदे ।
 देवोनी द्वार तेव्हां समरसलिलया लागिं ठाके प्रमोदे ॥
 कृष्णे बोटे कपाट-प्रहरण करितां बोलिली सानुरागे ।
 द्वारते अंगुलीने प्रहरण करिशी कोण तूं सत्य सांगे ॥ २ ॥
 हरि म्हण कपटी हो ऐक तूं सत्यभामे ।
 भ्रम तुज बहु आहे भूलशी देह धर्मे ॥
 अभिनव अभिमाने नेणशी कोण माते ।
 भव-नट नटला जो माधवो नाम ज्याते ॥ ३ ॥
 बाला सत्रैजिताची पुनरपि पुसते माधवो कोणता तूं ।
 कर्दपाचा सखा जो कुसुमनिधि कृती क्षांतिला की वसंतू ॥
 हा काळो शरदेचा सुख करि सकळां नाहिं गेला हिमंतू ।
 येथे येणे अकाळीं अवचित घडले सांग पां कोण हेतू ॥ ४ ॥
 ऐसे प्राण-प्रियेचे वचन पारिसतां बोलिला कृष्णनाथ ।
 जो कां लीलाविलासी निज-जन सुख दे इंदिरीं-प्राणकांत ॥
 मुग्धे वैदग्ध्य सोडी म्हणासि मज ज्ञानी पुष्प-छंदे वसंत ।
 जोकां प्रख्यात चक्री खल-दळ समरीं जाणिजे तो चि कांत ॥ ५ ॥
 श्रवण करुनि सत्या वाक्य विश्वभराचें ।
 म्हणासि कवण चक्री होसि गा कोण माते ॥
 घडिशी बहु घटाते काय होशी कुंलाल ।
 मज तंव तुजशीं गा कार्य नाहीं च चाल ॥ ६ ॥
 अमृत मधुर तीचे वाक्य कृष्णासि वाटे ।
 पुनरपि वदताहे बोलसी केवि खोटे ॥

१. कुंभार. २. गरुड. ३. गृह. ४. लावून. ५. दार. ६. सत्यभामेच्या बापाचे नांव
 ७. मदन. ८. शरदतु. ९. हेमंतकृत. १०. लक्ष्मी. ११. शहाणपण. १२. कुंभार.

शणि ह्यणसि कुलाला रूसणें कोण कैसें ।
 धरणिधर असा जो जाण मी तो चि ऐसें ॥ ७ ॥
 यदुपति वचनातीं बोलिली सत्यभामा ।
 धरणिधर असा जो सांग तूं कोण आम्हां ॥
 अगुण सगुण बोली पावला द्वैत जिव्हा ।
 फणिधरवर शेषो येथ आलासि केव्हां ॥ ८ ॥
 लक्ष्मी-कांत वदे तियेसि पुढती नोहे प्रिये मी फणी ।
 चातुर्यो बहु वाटतें ह्यणउनी हे आमची साजणी ॥
 आह्मी घोर-फणींद्र-मर्दन जगीं प्रख्यात हें बोलणें ।
 जिव्हा एक चि आमुतें शरण जो आला तया पाळणें ॥ ९ ॥
 यदुपति-मुख-चंद्रीं चांद्रिका वाक्य पाहे ।
 श्रवणपुट-चकोरां सेवितां तृप्ति नोहे ॥
 म्हणउनि पुसताहे कोण तूं सर्प-हंता ।
 खगपति विनंतेचा पुत्र पीयूषहर्ता ॥ १० ॥
 गोपी-वल्लभ मागुती रमणितें बोले प्रिये ! धन्य तूं ।
 जो कां सौभाग्य-वैभवो (?) मज सर्वें नाना परी हास्य तूं ॥
 नोहें मी खैगराज गे भव हरी जाणें प्रिये ! सत्य तूं ।
 ऐसें देवकि-नंदनू सुवचनीं सत्येप्रती बोल तूं ॥ ११ ॥
 पद्माक्षी पुसती हरी कवण तूं त्वद्दास वृक्षावरी ।
 होसी वानर तूं तरी झडकरी जाई वनाभीतरां ॥
 जो देवां श्रुति-स्मृतींस न कळे जो योगियां नातळे ।
 फाटे जेथ परात्परा वृति तया लक्षासि जो नातळे ॥ १२ ॥
 पद्माक्षी हरिपाद-सेवन करी श्रीशंभु-तीर्थावरी ।
 या मागें हरिशीं विलास करितां तो हासत श्रीहरी ॥
 श्रीकृष्णा-मुकुंद-पाद-रज हे देखावया उत्सुक ।
 उद्घाटोनि कपाट कृष्ण-चरणीं ठेवीतसे मस्तक* ॥ १३ ॥

समाप्त.

१. गरुडमाता. २. अमृत. ३. गरुड. * हें प्रकरण वामनपंडिताच्या नावावर आमचे कडे आलें आहे, परंतु हे वामनकृत नव्हे असें आम्हांस वाटतें.

द्वितीय सुदाम चरित्र.

~~~~~000~~~~~

मंगल-प्रद समस्त मंगला । कीर्ति-हार हरिचा धरुं गळां ॥
जो कृपा-घन सुदाम-चातका । वर्षला हरि दरिद्र चातका ॥ १ ॥
वृथा गोष्टि ही बोलतां काय वाचा । पुराण-श्रुतीची अभिप्राय-वाचा ॥
वदा वाग्मनें कृष्ण सर्वार्थ थारे । तरी भक्ति-संपन्न सर्वार्थ तारे ॥ २ ॥
परीस चिंतामणि सिंधु काचा । कोट्यावधी कोठडिया फुकाच्या ॥
हा त्या तरी तो हरि-नाम वा गा । कल्प-द्रुमाचा जरि होय वागा ॥ ३ ॥
अद्यासिनें वज्रित जो सुदामा । दृष्टी न पाहे परि एक दामा ॥
चितीं हरीचीं दृढ पाद-पद्मे । धरी बरीं मानुनि सौख्य-सैधे ॥ ४ ॥
जाया मुशीला पति मानसाची । पतिव्रता केवळ शुद्ध साची ॥
उपाय नाहीं जरि जीवनासी । तरी न वांचे पति-सेवनासी ॥ ५ ॥
ह्मणे जाया जाया उशिर झणि जाया तुल्लिं करा ।
झणी लाजा लाजा तुज न हरिला गात चि भना ॥
ह्मणा दाता त्राता तुज विण अनाथास न दुजा ।
चला मागा भागा मग हि हरिला जाउनि भजा ॥ ६ ॥
हरि-जना उदरार्थिक कामना । परि न वाटतसे बखी मना ॥
गृहिणि आग्रह फार करीतसे । द्विज ह्मणोनि हरि प्रति जातसे ॥ ७ ॥
स्वभार्ये पुढे विप्र बोलें सुवाणी । ह्मणे त्यास भेटूं कसा रिक्त-पाणी ॥
फिरे चार-पांचा गृहीं होय कष्टी । मिळाले प्रयत्नें फवे चार मुष्टी ॥ ८ ॥
बांधावया स्वपदरीं जंव विप्र पाहे । तों ठाव देखत स्वर्णस सच्छिद्र पाहे ॥
तों चौघडी करुनि बांधियले स्त्रियेनें । जातो हरीजवळि पाहे न तो दयेनें ॥ ९ ॥
धन्य आजि हरि-दर्शन-जोडी । रुक्मिणीसहित पाहिन जोडी ॥
पारणे मजकडे नयनांचे । हे चि चितनि निरामय नाचे ॥ १० ॥
तो मोक्षदायक पुरी द्विजवर्ष पाहे ।
शोभे सुरेंद्र-नगरी प्रति- इंद्र पाहे ॥
वैकुण्ठ-नाथ हरि आपण नांदताहे ।
ध्यानीं द्विजेंद्र सुख मानुनि नांदताहे ॥ ११ ॥

दोखिलें हरिचिया सदनासी । पाहतां परम सौख्य मनासी ॥
स्वस्थ चालत निवारण नाही । भाग्य हें न करवे गणना ही ॥ १२ ॥

दरुनि देखत असे हरि तो सुदामा ।

आत्मा च कीं लणतसे प्रिय हा चि आह्मां ॥

धांवोनियां झडकरी हृदयीं धरुनी ।

प्रेमाश्रु-बिंदु गळती उभयां वरुनी ॥ १३

बंध जो सनकादिक नंदना । तो निघे द्विज-पदाब्ज-वंदना ॥

हस्तकें धरुनि आदरें वरी । बैसवी द्विज निजासनावरी ॥ १४ ॥

दिव्य हंस-तुलिका मृदु भारी । बैसवूनि निज भक्त उभारी ॥

आणवूनि बहु शीतल वारी । क्षालुनी पद पथ-श्रम वारी ॥ १५ ॥

दिव्य चंदन तनासे चर्चिलें । आदरें द्विजवरासि अर्चिलें ॥

हार कल्पतरूच्या सुमनांचे । अर्पि जैवि निज सौख्य मनाचे ॥ १६ ॥

अन्न बैडस सुधेहुनि गोडी । ब्राह्मणा प्रथम हे बहु गोडी ॥

रुक्मिणी परम सावध वाडी । दाखवी पतिस आदर-वाडी ॥ १७ ॥

बैसका द्विजवरासि पलंगी । वोटिका सहित कात-लवंगी ॥

श्रीहरी परम सादर देतो । सज्जनासि पदवी निज दे तो ॥ १८ ॥

भेटि हे परम दुर्लभ तूझी । सांग कीं कुशल होइ न माझी ॥

अंतरीं च नमिले मज जीणें । भेटि काय दिधलें मज तीणें ॥ १९ ॥

लज्जा-डोहां विप्र चित्तांत पोहे । कैसे देऊं भाग्यवंतास पोहे ॥

तों देखिलें ग्रंथिती कृष्णनार्थे । भावार्थे घे दीधले जें अनार्थे ॥ २० ॥

धाडिलें लणुनि वाट पाहतों । अर्पिशी लणउनी च राहतों ॥

विप्र तो निज कुंचेल ओढतो । श्रीपती त्वरित गांठ सोडतो ॥ २१ ॥

पत्र पुष्प फल तोय भक्तिने । अर्पितां परम तृप्ति भक्ति ने ॥

ते फवे त्रिभुवनेश्वरें मुखीं । घालितां निज कुंचेल तो सुखी ॥ २२ ॥

एकदा स्वमुखि मुष्टि हि ओतिली । मागुती मुष्टि हि भरोनि घेतली ॥

रुक्मिणीन मग हात हि घातला । आपुला मग विभाग हि घेतला ॥ २३

कृष्णाची वनिता पयोनिधि-सुता सादृश्य सालंकृता ।

विद्युत्सर्चिभ अंबरीं परिवृता चंद्रानना सस्मिता ॥

आश्वर्यानुनिधींत पोहति मुनी कीं पाहती ब्राह्मण ।

यांचें भाग्य अगम्य ज्यास भजतो सर्वेश नारायण ॥ २४ ॥

सय हंस-तुलिका सुकुमारा । ठाव तेथ न दिसे सकुमारा ॥
 ब्राह्मणा निजसुखासन देतो । बाळ-मित्र कथनें हि वदे तो ॥ २५ ॥
 म्हणे आम्ही तुम्ही गुरू-सदनि अभ्यास करितां ।
 कथा शाली कैशी वनिं उपवनामाजि फिरतां ॥
 तुम्हां आम्हां धाडी गुरू-गृहिणि काष्टांस्तव वर्ना ॥
 निशा शाली तेथें तम निबिड अदृश्य अवनी ॥ २६ ॥
 पर्जन्य वृष्टि अति घोर तया च काळी ।
 दिड् मोह नेत्र-युगळीं अतिराविकाळीं ॥
 शीते प्रकंप सुटला परिहार नाही ।
 कै निस्तरेल भय वाटतसे मना ही ॥ २७ ॥
 उभय-वर्ग-मनीं गुरू हीमनी । परम संकट पावतसे तिन्ही ॥
 करिल संकट मित्र निवारण । ह्मणुनि पाहतसों तम दारुण ॥ २८ ॥
 शाला ह्मणे गुरू अकल्पित घात मोठा ।
 शाल्या जडा अपयशें अपकीर्ति-मोटा ॥
 प्राणाहुनी मदिय आवडता मनासी ।
 कां धाडिलें तयांस मूर्खपणें वनासी ॥ २९ ॥
 सांदीपनी गुरू विचारुनियां मनासी ।
 घेवोनि शिष्य-समुदाय निघे वनासी ॥
 तों भेटलों उभय अंतरिं हर्ष मोठा ।
 शाला; हळू उतरल्या अपकीर्ति-मोटा ॥ ३० ॥
 जावोनि धर्म-सदनीं गुरू-पुत्र मागे ।
 होता बुडोनि मृत जो बहु काळ मागे ॥
 आणुनि देडानि मनोरथ पूर्ण केला ।
 जो मानसीं बहुत काळ असे भुकेला ॥ ३१ ॥
 हे च म्यां उचित काळ दक्षिणा । कल्पुनी मग करुनि प्रदक्षिणा ॥
 वंदुनी मग गृहासि पातली । त्यावरी स्वसदनीं च राहिली ॥ ३२ ॥
 रातलों पर बहू दिवसांचा । होतसे स्वमनिं आठव साचा ॥
 हें अपूर्व न गमे मुनिवर्या । कृष्ण पाद-रज-तत्पर आर्या ॥ ३३ ॥
 कर्म अनंत दृढ बद्ध अनंत जाती ।
 कर्मानुरूप नियमी जन रे थ जाती ॥

ते काळिच्या हरि वदे न अपूर्व गोष्टी ।

हो त्या मुखीं प्रकट त्या सहजें चि ओर्षी ॥ ३४ ॥

ह्मणे हरी जें कथिलें तुला म्यां । ठाऊक आहे तुजला सुदाम्या ॥

कुटुंब माझे तुजलागिं ठावें । यांतून कैसें मन हें उठावें ॥ ३५

यांच्या पोषण तोषणाविण दुजा धंदा नसे वा मला ।

जें उत्पन्न सर्वें च तें न असतें हें ही कळावें तुला ॥

जें जें कस तयासि आपण विणें नाहीं दुजा सोयरा ।

मी जाणें दुसरा हि जो अनुभवी तो शब्द मानीं खरा ॥ ३६ ॥

मागेल तें हि कळलें धन धान्य कांहीं ।

देईन दुर्लभ सुरेंद्र अजादिकां ही ॥

या कारणें द्विजवरा पुसिलें च नाहीं ।

देणार वैभव अंगोचर जें मना ही ॥ ३७

सुदामयाच्या हरि आशयाला । जाणोनि कांहीं न वदे तयाला ॥

हरी च या तो वचनामृतानें । झाला जसा स्तन्य पिऊन तानें ॥ ३८ ॥

गोमतीस करि मज्जन संध्या । आपुल्या चि मग घेउनि चिंध्या ॥

श्रीपती प्रति निरोप चि घेतो । श्रीपती मग निरोप हि दे तो ॥ ३९ ॥

सुदामा स्वीचर्त्ती विचारुनि पाहे । ह्मणे रिक्त हस्तें चि जातों त्रैपा हे ॥

परी श्रीहरीची दया पूर्ण मातें । न शीवों दिलें द्रव्यलोभा तमातें ॥ ४०

बोलाविला जवळि तो मग विश्वकर्मा ।

आज्ञा करी हरि ह्मणे निज शिल्पकर्मा ॥

वेगीं उभारुनि बरी नगरी करावी ।

संपत्तिनें परम दुर्लभ ती भरावी । ४१

होतां आज्ञा हरीची अभिनव नगरी निर्मिली भासमान ।

नाहीं जोडी त्रिलोकीं अणु भरि न पवे स्वर्ग-शोभा समान ॥

ऐशीं चिन्नें विचित्रें मणिमय विविधें हांटे भांडारें नाना ।

लोकां आनंद मोठा हरि-गुण नटती गायकांच्या तनाना ॥ ४२ ॥

सामाजि एक गृह धोर सुदामयाचें ।

जें राज-मंदिर निरूपम भाग्य याचें ॥

रत्नें अमूल्य बहु हाटकसांडे तेजें ॥

दूरुनि त्या लकलकी रवि-रश्मि-तेजें ४३ ॥

अनेत देणें कमला-पतीचें । तेथें किती वर्णन संपदेचें ॥

सुदामया जात असे अंगारा । झाला पुढें एकसरें नगारा ॥ ४४ ॥

तो देखिली एकसरें पुरी ते । आश्चर्य वाटे मन जें करीतें ॥

तो देखिले लोक हि पूर-वासी । आले पुढें ते नृप-आर्जवासी ॥ ४५ ॥

जी ही कोण पुरी सुदाम-नगरी राजा सुदामा भला ।

होता भिक्षुक हें खरें पर तथा श्रीकृष्णजी तुष्टला ॥

याला काय दिलें मुठी न पृथुका ब्रम्हण्य-भावे तथा ।

अर्पा अल्प हि आदरें तरि करी संपूर्ण भावें तथा ॥ ४६ ॥

आमात्य मंगल-तुरें सह सर्व येती । राजा अलंकृत सुखासनि बैसविती ॥

आरूढतां नृपति आसनि त्या करीती । केलें तसें च अभिवंदन राजनीती ४७

कोशादि वास हय-वारण-रत्नशाला । पाकालयादि विविधा अठरा विशाला ॥

सौभाग्य-पूर्ण पॅरिचारक दास दाशी । न्यूनत्व एकाचि उणें अमित-प्रदासी ४८

येऊनि त्या स्वभवनीं द्विजराज पाहे । आश्चर्य मानुनि म्हणे हरिची कृपा हे ।

नीराजना करि मुख स्मित-युक्त राणी । स्वामीस वंदन म्हणे मधुर स्ववाणी ४९

हा कृपाघन हरी अवधारा । वर्षला निज कृपा-रस-धारा ॥

तो म्हणे द्विज खरें च बरा हा । भाव तच्चरणि ठेवुनि राहा ॥ ५० ॥

भक्ती न मुक्ति अशि भक्ति सुदामयाची ।

पाहा विचित्र करणी करुणालयाची ॥

वर्णन आदर बरा बरवा मनाचा ।

हा विश्वनाथ निज किर्कर घामनाचा ॥ ५१ ॥

समाप्त.

जल-कीडा.

नमन करुनि आधीं सद्गुरु श्रीहरीतें ॥

काथिन चरित गोपी-गर्व-वारी हरी तें ॥

कळवि भजन ऐसें तें भवावर्धांत तारी ।

पशुप-वधु-जनातें त्या कर्लिर्दांत तारी ॥ १ ॥

१ कृष्ण. २ गृह. ३ वाघें. ४ सेवक. ५ आरती. ६ हास्यमुख. ७ करुणागृह. ८ से-
वक, ९ उदक. १० यमुना नदी.

स्वजन ही जरि गर्व मनीं धरी । तरिच मित्रपणे हरि तो हरी ॥
उचळितां गिरि गोप बळें बळें । कळवि त्यांस हरी च बळें बळें ॥ २ ॥

वधू नीरां जातां हरि तिस हरी जाणुनि मनीं ।
पहातां गर्वाते सकळ खजिला खेळ तमनी ॥
नदीमध्ये नौकेवरि निज कुळीं स्वामि सरिता ।

निगर्वा ह्या सख्या करुनि मग तो तारि वनिता ॥ ३ ॥

नीरानिमित्त यमुनेप्रति गोप-नारी । जातां सर्वे कडिस घेउनि पूतनारी ॥
नेला तिहीं न कळतां जननीस जेव्हां । केले विचित्र हरीनें यमुनेत तेव्हां ॥ ४ ॥

पावल्या जंव वधू यमुना-तिरीं । नाव देखिलि तिहीं बरवी निरीं ॥
इच्छिती वरि बसोनि फिरावया । यत्न कांहीं न चले चि धरावया ॥ ५ ॥
सांपडेल कसि नाव बसावया । यत्न त्या पुसति विश्व-विसावया ॥

कृष्ण बोलत असें किं मूढ हो । अर्भकासि प्रउढा पुसतां हो ॥ ६ ॥

आज्ञानत्व वधूस दावि पर तो सर्वज्ञ त्याच्या मनीं ।

आहे तें करणें परंतु वर तो बालत्व भावी जनीं ॥

चिर्त्तां तैसें चि तो ही धरुनि मग तो कृष्ण नावेस लक्षी ।

ऐसें देखोनि तेव्हां स्वमनि सकळा हर्षल्या त्या मृगाक्षी ॥ ७ ॥

कळुनि व्रज वधूसी स्वामिचा स्नेह भारी ।

त्वरित मरूत-नेटें चालवी नाव तीरीं ॥

चढति उडति नौके माजि घेऊनि कृष्णा ।

न कळत जल मध्ये न्यावया फार तृष्णां ॥ ८ ॥

नेती नाव पुढां पुढां जरी हरी वारी जळा भीउनी ।

जाणों कीं फिरावावयास म्हणती आणूं तिरीं नेउनी ॥

आज्ञा-भंग वधूसि संग करितां तेणें हरी कोपला ।

क्रीडे माजि अनर्थ थोर यमुने माक्षारि आरभिला ॥ ९ ॥

साच्छिद्र नौका जळ आंत चाले । प्रचंड वातें नुडवूं सकेले ॥

तों त्या जळा हाणिति पाद-घातें । आणूं पहाती तिरीं नाव हातें ॥ १० ॥

निघत सरिल्लें नौके माजि अर्द्धास आलें ।

वधूसि कटिसि कृष्णा कंठपर्यंत झालें ॥

हणति वधु बरें कीं आधिं गे आह्नि मेल्या ।

सगुण मरण भेणें स्कंधिं वाहूं निमाल्या ॥ ११ ॥

वधूस ही कंठ पर्यंत आलें । तें देखुनी कृष्ण वधूस बोले ॥
 कां आणिलें गे मज एथ मारूं । या संकटां कोण शकेल तारूं ॥ १२ ॥
 एक मी तुझि उदंड धरावया । बांधल्या च न सुटो चपळा या ॥
 मारि त्या जरि थडीस चि मातें । सांग त्या कवण जाऊनि माते ॥ १३ ॥
 जळतयावरि तेल पडे जसें । परम दुःख वधूस घडे तसें ॥
 न वदवे परि प्रार्थिति बायका । ह्मणति राक्षे वधू यदु-नायका ! ॥ १४ ॥
 नौका जुनी नदि हि पूर्ण जल-प्रवाहीं । आह्मी मुढा सकळ व्यर्थ अनर्थ पाहों ॥
 विश्वास मूळ इतुकाचि व्रजांगनासी। कीं कर्णधार दुसरा हारि तूं च होसी ॥ १५ ॥
 कैल्या ही अपराध थोर न मनी तूं तों जगाचा धनी ।
 नोपेक्षीं शरणागता समुळ तो सांगे उपाया धनी ॥
 लावा कंचुकि नावरे तरि चिरे फेडूनि वस्त्रें भरा ।
 तों त्या लाजति हांसती ह्मणति गे हा जार पूरा खरा ॥ १६ ॥
 परंतु त्यांच्या मनिं साच वाटे । लाऊं सखी कंचुकि नीर-वाटे ॥
 त्या उत्तरीं बोलति या उपायें । आहे उरीं अंचल लाज काये ॥ १७ ॥
 मग उरीं दृढ अंचल ओढुनी । त्वरित लावित कंचुकि सोडुनी ॥
 नावरे च जल आंवरत्यास त्या । प्रार्थिती शरण येउनि त्या सखा ॥ १८ ॥
 अशा जरी प्रार्थिति गोप-नारी । वस्त्रें हि सोडा ह्मणतो मुरारी ॥
 त्या लावुनी राहाति जों फिरोनी । तों दाटली नाव जळें भरोनी ॥ १९ ॥
 बोलतो सकळ नंद-नंदना । या नदींत जरि तारिसि अंगना ॥
 मोल पांच कवड्या अथवा सा । सोडवीसिल कसा वर्षु-वासो ॥ २० ॥
 विवुलता तडतडी घन वर्षताहे । आंधार थोर रजनी सम भासताहे ॥
 नौका हि ते डळमळी पवन-प्रचंडें । एकीस एक वधु आंवाळि बाहु दंडें ॥ २१ ॥
 असा मांडला थोर आकांत जेव्हां । तशा लावितो वस्त्र सोडूनि तेव्हां ॥
 सखी वांचल्या लाज लौकीक वाहूं । जिवें वेंचल्या कृष्ण कोटूनि पाहूं ॥ २२ ॥
 नाव-रंघ्रिं शिरुनी मग अंबरा । राहिल्या वधु निरांत दिगंबरा ॥
 हरिस तारिल आस सखांस ते । टाकिली तनु समंधिक आस ते ॥ २३ ॥
 प्रकृति पर पहातां योनि आहे मतीनें ।
 वसनराहित कांता कां करी हेमतीनें ॥
 हरि-भजनिं मनींची टाकिजे लाज लोकीं ।
 तरि हरि-पादिं जाती धन्य ते या त्रिलोकीं ॥ २४ ॥
 आपापुला देव स्मरों चि सांगे । वाटे तयां कीं हरि हीत सांगे ॥

तो जाणवी कीं धणि ज्यासि मारी । त्यातें बळें किकर काय तारी ॥ २५ ॥
 न कळतां हरि-हार्द सया सया । चिंतिती स्वकुल-दैवतास त्या ॥
 भाव आधि च तया वरि ज्यांचा । त्यांत सख लणती हरि-वाचा ॥ २६ ॥
 न पवती सुर कोण हि तेधवां । पुढति पाहति सुंदरि माधवा ॥
 मग तया सकळां कळलें असें । चरित हें अवघे हरिचें असे ॥ २७ ॥
 नियंता विश्वाचा हरि च मति यां सख कळलें ।
 कळों आलें ऐसें स्वसुर सुर-सामर्थ्य न चले ॥
 पिता माता भ्राता हरि च अवघा सर्व कळुनी ।
 तया लागीं आल्या शरण सकळा गर्व गळुनी ॥ २८ ॥
 जननिशीं धरि बाळ दटाविल्या ॥ वधु तशा हरिनें मग मानिल्या ॥
 नयन झांकवि त्यां करवीं च त्यां । करुनि कौतुक दाखवि त्या सयां ॥ २९ ॥
 नसे नांव वारा न पर्जन्य-धारा । नसे नीर तीरीं उभ्या सर्व दारा ॥
 तशीं दीधलीं शुष्क वस्त्रें अंनंतें । जशीं घेतलीं नाव-रंध्रें अंनंतें ॥ ३० ॥
 पहाती जों तीरीं वधु उघडुनी नेत्र सकळा ।
 दिसे त्यां स्वप्नाचे परि मनिं सुविस्मीत विकळा ॥
 कळों आलें कीं हा हरि च करितो खेळ अवघे ।
 लणुमी कृष्णाचीं नमिति पद-पद्मों चि निर्दोषें ॥ ३१ ॥
 लणति सकळ माया हे तुझी देवराया ।
 न कळत नर तूतें मानितो मंद जाया ॥
 तरति भव-समुद्रीं चिंतिल्या भक्त तूतें ।
 निज-जन-वधु-रक्षीं हे नदी काय तूतें ॥ ३२ ॥
 कळोनियां ब्रह्म असें स्वभावे । आलिंगिती मोहुनियां स्वभावे ॥
 नाना परी खेळतसे स्वभावे । ध्यातो मनीं वामन त्यास भावे ॥ ३३ ॥

समाप्त.

उपदेश-माला.

अभंग

वंदुनियां आत्माराम रमापती । उपदेश-रीती वदों काहीं ॥ १ ॥
 गुरू पद्मनाभा अरे! शिष्यराया ! । भवाब्धि तराया शरण रीघ ॥ २ ॥
 पद्मनाभ नाभी-पद्मीं निर्मां ब्रह्मा । त्यासि स्वमाहिमा उपदेशिला ॥ ३ ॥

पूर्व कल्पों ज्ञानी सर्व मुक्त ज्ञाले । आतां जन्मा आले सर्व अज्ञ ॥४॥
 सर्व माया स्वप्न दुःखातें भोगिती । कोणासि जागृती कोणें दावी ॥५॥
 निख जागा एक सर्वेश्वर हरी । आधीं जागें करी ब्रह्मायासी ॥६॥
 त्यानें जागे केले पुत्र सनकादी । विद्या हे अनादी प्रकटली ॥७॥
 तें चि आलें जर्गा संताचिया मुखा । संत निज सुखा दाखवितो ॥८॥
 निख जागृताची हरीची हे विद्या । संहरी अविद्या संत-मुखें ॥९॥
 निख जागृताची प्रतिमा श्रीगुरू । सुख कल्पतरू तो चि जाण ॥१०॥
 ह्मणोनि ब्रह्मया विद्या दिली ज्यानें । श्रीगुरू सुजाण जाणें तो चि ॥११॥
 तो चि कीं हा ऐशा भावें ये शरण । वंदुनी चरण मोक्ष मार्गें ॥१२॥
 शिष्य आइकतो ऐसा संप्रदाय । ह्मणे जय जय गुरूनाथा ॥१३॥
 ब्रह्मयाचा बाप गुरू विद्याप्रद । तोचि तूं सांप्रद भेटलासी ॥१४॥
 स्मरोनी संसार-दुःख कोटी कोटी । शरण ये पोटीं एक भावें ॥१५॥
 स्वयें विश्वरूप ऐशा अनुभवें । गुरू स्ववैभवें पाहे शिष्या ॥१६॥
 ठेवी त्याच्या मार्थां सव्य पद्मकर । कृपेचा सागर बोध करी ॥१७॥
 ज्ञाता जो मी तो चि ज्ञेय ऐशी खूण । श्रीगुरू निपुण सांगे तया ॥१८॥
 स्पष्ट अविद्येचें रूप त्याच्या मुखें । करवूनि सूखें सांगे विद्या ॥१९॥
 ह्मणे शिष्या आधीं कोण तूं हे सांग । तों तो दावी आंग सांगे नांवा ॥२०॥
 ह्मणे गुरू स्वर्गी देह तूं ऐसाची । देखतोसी साची कोण तनू ॥२१॥
 स्वर्गी तो चि खरा एथें हा चि साच । देहत्व आहाच झालें ऐसें ॥२२॥
 आतां देह देहा वापा जरी जाणे । तरी करि ! नेणे आपणासी ॥२३॥
 एवं नव्हे देह ऐसा झाला शोध । परी गेला बोध प्राणावरी ॥२४॥
 कीं प्राण न असे मृत कैलेवरी । देह द्रष्टा तरी प्राण होय ॥२५॥
 प्राण आत्मा नव्हे स्वप्न अनुभवें । मनाच्या वैभवें स्वप्न झालें ॥२६॥
 स्वप्न देह तेथ आत्मत्व प्रखेंय । तो तों मनोमय कल्पनेचा ॥२७॥
 आतां मन आत्मा ह्मणतांचि ऊडे । सुषुप्तींत बुडे तमीं जेव्हां ॥२८॥
 नव्हे मन परी वळखावा मनें । बोलावा जिव्हेनें जिव्हातीत ॥ २९ ॥
 वळखावा मनें त्या चि मना आंत । आत्मत्व असंत जेथें वाटे ॥ ३० ॥
 चित्त बुद्धि मन आणि अहंकार । हे चारी प्रकार मनाचे ची ॥ ३१ ॥
 आत्मत्व-प्रत्यय चहूं माजी जेथें । वाटे तुज तेथें दाऊं आत्मा ॥ ३२ ॥
 आत्मत्व-प्रत्यय जे ठायीं अचल । तो सर्प चंचल रंजु आत्मा ॥ ३३ ॥
 होऊनियां द्रष्टा त्याचा त्यास पाहे । तों तो सर्प आहे हा चि रंजु ॥३४॥

आतां सख ज्ञान अनंत ही तो ची । सख प्रपंचाची मिथ्या गोष्टी ॥३५॥
 वारुळींचा सर्प प्रकाशे आपणा । मिथ्या सर्प-खूणा दावी रज्जू ॥ ३६ ॥
 स्वयें दिसे सोने सोन्याच्या आधारे । मिथ्या अलंकारें मिरवावें ॥ ३७ ॥
 काल-त्रयीं हेम एके काळीं नंग । तैसें ब्रह्मीं जग मिथ्या पाहे ॥ ३८ ॥
 मिथ्या चराचर या दो चि लक्षणीं । त्यांच्या विलक्षणीं ब्रह्म सख ॥३९॥
 स्व प्रकाश हेम काल-त्रयीं असे । नंग यानें दिसे एके काळीं ॥ ४० ॥
 सख ज्ञान आणि अनंत त्रिपद । ब्रह्म मुक्तिप्रद ओळखावें ॥ ४१ ॥
 सत्यत्वाच्या त्यांत ऐशा दोनी रीती । त्याच्या विपरीतीं मिथ्यत्व ही ॥२२॥
 आत्मा ब्रह्म ऐसा सख जड जग । तया हेमीं नग मिथ्या जाण ॥४३॥
 सख-पदें ऐसा आत्मा ओळखावा । मग-समजावा ज्ञान-पदें ॥ ४५ ॥
 जड जग त्याच्या विपरीतें ज्ञान । करावें हें ध्यान ज्ञान-पदें ॥ ४६ ॥
 आतां अनंतत्व पाहें बापा याचें । ज्ञाता तो तूं साचें तत्व कीं रे ॥४६॥
 तें तों जैसे देहीं तैसें ची बाहेरी । ब्रह्मांड उदरीं तुझ्या मातें ॥ ४७ ॥
 अंतवंत जग अनंत तो तूं ची । हे तों गोष्टी साची पाहें बरी ॥ ४८ ॥
 तया अनंतत्वीं अंतवंत जग । सुवर्ण तूं नग विश्व कीं हें ॥ ४९ ॥
 तेव्हां तूं चि जग खूण हे अंतरां । धरूनियां बरी ध्यान करीं ॥ ५० ॥
 पाहें आत्मा-सोने विश्व-अलंकारीं । ध्यान या प्रकारां सविशेष ॥ ५१ ॥
 ह्यणिजे तो कोश हा विज्ञानमय । सर्व ही अद्वय ब्रह्म जेथ ॥५२॥
 आनंदमय तो कोश निजतत्व । लक्ष्मी शुद्ध सत्त्वं उन्मनी तें ॥५३॥
 चित्त थोर तेव्हां उन्मनी समाधी । न थारतां सार्धी अभ्यासानें ॥५४॥
 येऊं देऊं नये तेथें निद्रा-लेश । लय तो प्रवेश तमीं चित्ता ॥५५॥
 थुक्ताऽऽहार- निद्रा करूनी जो ध्याय । यासी निद्रा-लय बाधीना हा ॥५६॥
 लय-परिहार याचा हा संक्षेप । दुसरा विक्षेप विघ्नरूप ॥५७॥
 विक्षेप ह्यणिजे उठे जी कल्पना । तेथें बाधी मना तत्व स्मृती ॥५८॥
 अलंकार सोन्याविणें तो न दिसे । तेव्हां तत्व असे कल्पना ही ॥५९॥
 कल्पनेचा माग ये रीती मोडावा । यत्न न सोडावा अभ्यासाचा ॥६०॥
 आनंदमय हा कोश सिद्ध तेव्हां । कल्पनेचा जेव्हां माग मोडे ॥६१॥
 उपदेश-माला सुता देवराया । नृसिंहें त्रिबाया करविली ॥६२॥
 ते चि सर्व शिष्यां उपयोगा आली । कंधरीं घातली ज्यानें यानें ॥६३॥
 वामनें अपिली श्रीगुरुचरणीं । सकळ करणी तयाची च ॥ ६४ ॥

समाप्त.

गोपी-गीत.

प्रकटलासि तूं नंद - गोकुळी । ह्यणुनि इंदिरा - वास हेस्यळी ॥
 सकळ ही सुखी यात्रेजी हरी ! । विरह-दुःखिता गोप-सुंदरी ॥ १ ॥
 प्रकट होई तूं विश्व-भूषणा ! । प्रियतमा ! त्वरे दावि आपणा ॥
 हुडकितो तुते गोप-कामिनी । तुजवरी हरी प्राण ठेउनी ॥ २ ॥
 कमळ-गर्भचे श्रीसै जे हरी । करिं रुपा तये दृष्टिने हरी ॥
 सुरत-नाथ तूं शूलक-दासिका । बटाके गोपिका त्या तुझ्या फुका ॥ ३ ॥
 वर हि देउनी आस लावुनी । विरह-कूपि या माजि घालुनी ॥
 तदुपरी हरी दोर कापणे । तरि मृतासही काय मारणे ॥ ४ ॥
 विगत - दर्प तो सर्प कालिया । करुनि रक्षिले गोकुळास या ॥
 विष-जलाचिया नाशुनी भया । विरह-सागरीं घातले प्रिया ॥ ५ ॥
 व्रज गिळूं ह्यणे त्या अघासुरा । अजगरासि कौरुण्य-सागरा ॥
 वधुनि रक्षिले त्या तुला हरी । व्रज-वधूं वरी कोप कां परी ॥ ६ ॥
 प्रळय-मेघ ही वर्षतां वरी । गिरि धरुनियां रक्षिल्या हरी ॥
 प्रळय तो स्वये सां वरी करी । कठिण चिस हें आजि कां परी ॥ ७ ॥
 पिउनिं अग्नि तूं ज्यांस रक्षिसी । विरह-अग्निनें आजि जाळिसी ॥
 हरुनि सर्व ही आमुचीं भये । विरह-संकटीं घालिसी स्वये ॥ ८ ॥
 नव्हसि गोपिका-पुत्र निश्वये । सकळ-अंतरीं सासि तूं स्वये ॥
 यदु-कुळीं विधि-प्रार्थना-मिषे । भुवन तारिसी या कथा-रसे ॥ ९ ॥
 ह्यणुनियां तुते प्रार्थितो हरी । सफळ आमुची प्रार्थना करी ॥
 प्रकट शीघ्र तूं होउनि प्रिया । अभय देउनीं छेदि या भया ॥ १० ॥
 भव-भयास ही दूरि जो करी । निवति लागतां गोप-सुंदरी ॥
 अभय-हस्त तो आमुच्या शिरीं । करुनिया रुपा ठेविं गा ! हरी ॥ ११ ॥
 प्रकटतां रमा क्षीर-सागरीं । धरिसि तूं तिचा हात ज्या करीं ॥
 अभय-हस्त तो मस्तकावरी । निवविं ठेउनी गोप-सुंदरी ॥ १२ ॥
 व्रज-जनाचिया दुःख-नाशका । मदन-दाविं कां गोप-नायिका ॥
 बटाके आपुल्या ज्या तयांवरी । हृदयि एवढा कोप कां हरी ॥ १३ ॥
 सहज दाउनी भाव हांससी । तरि तूं आमुचे गर्व नाशिसी ॥

१ लक्ष्मी. २ गोकुळ. ३ शोभा. ४ " भोगदायका " असाही पाठ आहे. ५ " कापट्य सागरा " असाही पाठ आहे. ६ पर्वत. ७ ब्रह्मा. ८ " वदन दावि, " असाही पाठ आहे.

नख न लावितां छेदिजे जया । हरि कुन्हाडि कां हाणणें तया ॥ १४ ॥
 अशुभ शीघ्र जो वंदनै हरी । कर्मलजा वसे ज्यांत सुंदरी ॥
 तृणचरां सर्वे हिडतो वर्नी । चरण ठेविं तो अमुचे स्तनी ॥ १५ ॥
 निज सुखामृता लुब्ध होउनी । भ्रमरि ज्यामधें सिंधु-नंदिनी ॥
 पद-भरौज तें या कुचांवरी । करुनियां दया ठेविं गा हरी ॥ १६ ॥
 रगडुनी फणा कालिया फणी । दवडिलें खळा चिच्छरोमणी ॥
 मदन दुष्ट हा आमुचे उरी । पद-तळें तसा मर्दि कीं हरी ॥ १७ ॥
 हरुनि दर्प कर्दप हा हरी । दवडिं काळियाचे परी भरौ ॥
 रवि-सुता-हर्दी कालिया जसा । हृदयिं आमुच्या काम ही तसा ॥ १८ ॥
 मधुर वैखरी बोल आमुशी । निर्गम-रूप जें संत-मानसीं ॥
 विरह-मूर्च्छता या स्वकिंकरी । स्वाधगमृतें जीवनीं हरीं ॥ १९ ॥
 तुझि कथा सुधा तापल्या जना । निववि अंतरी विश्वजीवना ॥
 अमृत निंदिती स्वर्गिचें मुनी । तव कथामृता वंदिती जनीं ॥ २० ॥
 अमृत मातवी स्वर्गिचें हरी । तुझि कथा सुधा बंध संहरी ॥
 अमृत जे पिती त्यांचिया शिरीं । चरण ठेउनी नेक थावरी ॥ २१ ॥
 अमृत गोड तें जो जिभवरी । तुझि कथा-सुधा गोड हे हरी ॥
 श्रवणिं आनिनीं बाह्य अंतरीं । मधुर सर्वथां जे परोपरी ॥ २२ ॥
 कनक आणि ते गुंज जोखणें । तशि कथा सुधेतुल्य लेखणें ॥
 सुलभ जे सदा सर्व ही स्थळीं । अमृत तुच्छें तें देवता-कुळीं ॥ २३ ॥
 त्रिभुवनेश तूं या तुला जशी । करिति तुल्यता ऊर्ण-नाभिशीं ॥
 अमृत-साम्य ही श्रीकथामृता । वदति तेथ हा भाव तत्त्वतां ॥ २४ ॥
 सवत लक्षुमी ती तुझ्या उरीं । तसि च मुक्ति ते श्रीकथेवरी ॥
 बहु उदार जे जे अशी कथा । श्रवण याचकां देति सर्वथा ॥ २५ ॥
 सुजन याचकां अपिती धनें । परि मर्दोसि तीं होति साधनें ॥
 हरि कथा तुझी विश्वपावनी । बहु उदार जे वर्णिती जनीं ॥ २६ ॥
 विरहें जरी प्राण टोकिती । तरि कथामृतें गोपिका जिती ॥
 परि हरी तुझे संगतीविणें । मरण तें बरें काय हें जिणें ॥ २७ ॥
 सरस हास्य सप्रेम पाहणें । विहरणें चिदानंद-लक्षणें ॥

१ लक्ष्मी. १० लक्ष्मी. ११ कमल. १२ मदन. १३ शत्रु. १४ यमुना. १५ डोह. १६ वाणी. १७ "सुगम जें रुचे सत्य मानसीं" असाही पाठ आहे. १८ अमृत. १९ कान. २० तोंड. २१ 'सर्वदा' असाही पाठ आहे. २२ क्षुल्लक. २३ कोळी. २४ गर्व. २५ विरहानें. २६ 'कठिती' असाही पाठ आहे. २७ 'बोलणें,' असाही पाठ आहे.

करिति अंतरीं ध्यान जे मुनी । विसरती कशा गोप कामिनी ॥२८॥
 स्मर- विलास एकांतीचे वनी । बहु रूतानि जे राहिले मनी ॥
 करिति आमुच्या क्षोभ मानसीं । कपाटिया! कसा गुप्त ओर्मुशीं ॥२९॥
 फिरसि गोधने चारितां वनी । पद तुझे व्रजां आठजं मनी ॥
 दुखवतील कीं ते तृणांकुरीं । ह्यणानि वूडतो दुःख-सागरीं ॥ ३० ॥
 दिवस मावळे येसि तूं व्रजा । नयनिं दाविशी श्रीमुखांबुजा ॥
 कुरळ केश जे भंग ते जसे । वरि पराग ते धूलि ही दिसे ॥३१॥
 परतसी वनीं दैत्य मारुनी । दिससि थोर तूं वीर- लोचनीं ॥
 वदन—चंद्रं साजिस दाउनी । मदन सोडिसी आमुचे मनीं ॥ ३२ ॥
 पुरविं वंदनें सर्व कामना । चरण तो तुझा नंद—नंदना ॥
 त्वरित टेउनी आमुचे कुचीं । पुरविं ईतुकी आस आमुची ॥ ३३ ॥
 सतत पूजिला जो चैतुर्मुखें । वसति ज्यामध्ये सर्व ही सुखें ॥
 धरणिला अलंकार या वनीं । चरण ठेविं तो आमुचे स्तनीं ॥३४॥
 सकळ संकटीं ध्येय अंतरीं । स्मरति त्यांचिया आपदा हरी ॥
 त्वरित गोपिकांच्या पयोधरीं । चरण आपुला ठेविं तूं हरी ॥३५ ॥
 सुरत वाढवी शोक जो हरी । स्वरित वेणुने चुंबिलाऽधरीं ॥
 विसरेवी जनां सर्व रक्तता । त्वरित पाजिं त्यां स्वाधरामृता ॥ ३६ ॥
 सुरत-तृप्ति ही झालियावरी । अधर जो तुझा चुंबितां हरी ॥
 सुरत—वासना होय मागुतीं । अमृत तेथिंचे दे रमा—पतीं ॥३७ ॥
 ढकलुनी युगासारख्या चुंटी । दिवस कंठुनी थोर संकटीं ॥
 नयनिं पाहतां श्रीमुखाप्रती । लवति पापण्या त्या न सोसती ॥ ३८ ॥
 नयनिं पाहतां तूज माधवा । करिति पापण्या विघ्न जेधवां ॥
 करुनि अंगुली-भंग तेधवां । बहुत निंदितो पैश्र्च—संभवा ॥ ३९ ॥
 न पुरती मुखा पाहतां धणी । करिति पापण्या विघ्न पापिणी ॥
 कपाटिया अशा ज्या विलासिनी । खजिल कोण खां तूज वांचुनीं ॥४० ॥
 कुंलें-पती-सुत-भ्रातृ-बंधुते । खजुनियां शठा प्रावलों तुते ॥
 स्वरित मोहिल्या गोप-सुंदरी । खजिल कोण रात्रीं वनांतरीं ॥ ४१ ॥

२८ 'मानसी' असाही पाठ आहे. २९ 'इंदु' असाही पाठ आहे. ३० ब्रह्मा. ३१ 'त्वरित' असाही पाठ आहे. ३२ "विसरली जनीं सर्व शूचिता असाही पाठ आहे. ३३ निमेषाचा ३००० (तीन हजारवा) हिस्सा निमेष—डोळ्याचें पातें एकदां लवण्यास लागणारा काळ. ३४ ब्रह्मदेव. ३५ "पति—सुतान्वयीं बंधु बंधुता । त्यजुनी पातलों तूज अच्युता ॥ मुरलिच्या रवें मोहिलीं मनीं । कपटि कोणसा टाकि यामिनी" असाही पाठ आहे.

पूर्व सूचना कळति आमुतें । तरि न धांवतो काननीं तुतें ॥
 कशि निराश विश्वास-घातका । करुनि मारिल्या दासि गोपिका ॥४२॥
 वदन लोचनीं पाहतां हरी । अँजे विशाळता देखतां उरीं ॥
 उपजती मनीं काम-कामना । घाडे घडी स्पृहा वाढते मना ॥ ४३ ॥
 विविध शब्द एकांतचे तुझे । श्रवणि ऐकतां मदन उपजे ॥
 तुजविणें हरी प्राण जातसे । करिं कृपाळु! वा वाचती असें ॥ ४४ ॥
 भुवन मंगळें मूर्ति जे करी । व्रज जनास ते फावली हरी ॥
 यजुनि कोप या गोप-सुंदरी । निवारिं दाउनी काम-कूसरी ॥४५॥
 चरण ठेवितां कर्कश स्तनीं । बहु भितो मनीं गोप-कामिनी ॥
 फिरसि त्या पर्दीं तूं चहूंकडे । झणि तयासि ही रूतती खडे ॥४६॥
 सकळ ही अशा गोप-सुंदरी । करिति गायनें त्या परोपरी॥
 रडति सुस्वरें अश्रु लोचनीं । धरुनि लँलँसा कृष्ण-दर्शनीं ॥४७॥
 रडति तो तयां माजि ये हरी । प्रकट आपुलें रूप तो करी ॥
 मदन-मोहन श्रीपति स्वयें । पुसतसे तयांलागिं विस्मयें ॥ ४८ ॥
 वसन पीवळें हार कँवरीं । नयानें देखुनी गोप-सुंदरी ॥
 उठलिया जशा प्राण आलिया । सकळ शक्ति त्या येति इंद्रियां ॥ ४९ ॥
 धरिति धांडनी एकि त्या करीं । धरिति एकि त्या पीत अँवरीं ॥
 भुज धरीति त्या एकि अँगदीं* । कितिकिनीं मिठया घातल्या पर्दीं ॥५०॥
 हरि-पर्दीं तया नित्य वामनें । त्रिभुवनीं मिठी घातली मनें ॥
 अमन या मनें वृत्ति गोपिका । सकळ शालिया चित्सुखात्मिका ॥५१॥

समाप्त.

३३ आज. ३७ कौशल्य ३८ इच्छा. ३९ कंठ. ४० वस्त्र. ४१ बाहुमूषण.

* " × × × × × ×, × अंगदीं कितिक त्या गळां घालितो मिठी " ॥ असाही पाठ आहे.

भक्ति-माहिमा.*

माते न सेवी जन जो सुटेना ॥ संसारवेडी सहसा तुटेना ॥
 सेवा करावी तरी पूर्णकाम ॥ मी काय माझे करणार काम ॥१॥
 खरारा खेगेन्द्रास माझ्या कराया ॥ न कोणी मला पाहिजे लोकराया ॥
 न लागे तया घांसै दाणा न पाणी ॥ उभा जो पुढें नित्य जोडोनि पॅणी ॥२॥
 लगामाविना माझिया जो लैगामी ॥ जिनावीण वाहे मला व्यभिगामी ॥
 अशा वाहनालागीं ते माणसाची ॥ अपेक्षा नसे गोष्टे हे जाण साची ॥३॥
 मी नित्य तृप्त मज रांधिल अन्न काय ॥ मर्दाल काय तरि केवळमी अकाय ॥
 जो मी अनंत मज रक्षिल तो कसार ॥ व्यापूनियां उरतसे जनलोक सार ॥४॥
 ज्ञानांबरे स्वसुखकंचुकि जी सतीची ॥ वस्त्रे कशीं धुइल कोण रमेश तीचीं ॥
 कीं खेळवील उचलोनि मुला विधीतें ॥ माझा करील जन हा कवण्या विधीतें ॥५॥
 धरुनि मोहारितुल्य असे जगा ॥ दशशतानन तो मज शेज गा ॥
 नर तयावरी अस्तरणा रची ॥ इतर काय असे करणार ची ॥ ६ ॥
 ऐविल्याविण नसे सुटका ही ॥ सेवणें तरि घडे न च कांहीं ॥
 जोडती सहज हे नुज पाय ॥ अर्जुना परिस तो चि उपाय ॥ ७ ॥
 सुकृत वैदिक लौकिक पांडवा! ॥ मज समर्पुनियां करिं तांडीं ॥
 करिसि भक्षिसि होमिसि देसिरे ॥ मज मधें च समर्पित तें शिरे ॥ ८ ॥

समाप्त.

लघुचंद्रफळी.*

नाविभ्रविधूननोद्यतकरारुहा रतेरिच्छया
 लृण्णस्तलक्षणमागतामभिमुखीं दृष्ट्वा यशोदां रुदन ॥

* या प्रकरणाचे शेवटीं वामनाचें नांव नाही, तरी शेवटचे पद्याचे शेळीवरून हें पांडि-
 तांचें असावें असे वाटते. यास्तव हे “अनेक कवि” या सदराखालीं न घालतां पांडि-
 तांचे ग्रंथांत घालावें कदाचित् हें बुद्धित्त असेल.

१ मदन. २ गरुड. ३ तृण. ४ हस्त. ५ स्वाधीन. ६ निराकार. ७ ज्ञान वस्त्र. ८
 रमा-पति. ९ ब्रह्मा. १० शेष. ११ नृत्य.

* कवि—नाम अखेरीस नाही तरी पांडितांचेंच हें प्रकरण असावें असे वाटते.

१ वस्त्र—ग्रंथी.

मातः पश्य जुगोप गोपवैनिता मर्कटुकं वाससी
खेवं वाचमुदीरयन् दहतु वः पापानि पूतो हरिः ॥ १ ॥

॥ टीका ॥

रागेजली माय तथा हरिते ॥ चरित्र ज्याचें टुरिते हरिते ॥
मारावया धांवालि कृष्णजीते ॥ तो भासला ब्राय अचाट जीते ॥१॥

पुरुषयुवाति ऐसी दाटली लोकरांशी ॥

अनिमिष नयनाने पाहती श्रीधराशी ॥

मग हळु जननीते फुदफुंदोनि सांगे ॥

अर्मय निरखिली म्यां चोरटी चौदिसां गे ॥२॥

आह्मीं सर्व मुलें विदीते अमये चेंडूफळी खेळतां ॥

अर्भो उंच उफाळला क्षितितळीं तो येथ आंदोळतां ॥

तो आला इचिया घरा मग इनै चोरोनिया ठेविला ॥

नेदी मागतमागतां पदर म्यां यालागिं गे गोंविला ॥३॥

माता ह्यणे सुंदर कृष्णजासी ॥ बाले च ना काय वदेल यासी ॥

मारावया घे मग फोर्क हातीं ॥ समस्त ही लोक तदां पहाती ॥४॥

हरि ह्यणे जरि सोडिल कंचुकी ॥ रित धरोसे पडे न चुके च कीं

त्रैजवधू उकली मग ते घडी ॥ कुचपर्तातर चंचल ऊघडी ॥ ५ ॥

वक्षोज गोल अलुमाळें तमाल नील ॥ देखोनि मंद रुदना करि जे सुशील ॥

माता ह्यणे रडसि कां लटकें वदोनी ॥ चेंडू कुठें निसटला न कळे उडोनी ॥६॥

हरि ह्यणे अमये कमलैक्षणा ॥ जरि निरी उकलिल सुलक्षणा ॥

लपविला ज्ञणि कंदुक सांपडे ॥ अनृत मी न वदे धरणी पडे ॥७॥

तैं ते गोपवधू वधूर्तवैसना सोडो निरीग्रथिका ॥

झाडी वस्त्र पुनः पुन्हा गमतसे आश्चर्य त्या पांथिका ॥

चेंडू दिव्यपदाहुनी क्षितितळीं आंदोळितां कौतुकें ॥

देखोनी जन हांसती खदखदां अलि तदां जितुके ॥ ८ ॥

॥ समाप्त. ॥

२ लपविला. ३ स्त्री. ४ चेंडू. ५ पाप. ६ समुह. ७ तटस्थ. ८ आई. ९ रस्ता.
१० काठो. ११ पृथ्वी. १२ गोपी (राधा) १३ किञ्चित् (अगुमान) १४ पंकज नेत्री,
१५ वस्त्र.

मनाचे श्लोक.

—010—

मना आइंचा बोध मानी अनंदें ॥ कसें त्यागिलें राज्य त्या गोपिचंदें ॥
 धनैश्वर्यकांतादि सर्वत्र त्यागी ॥ म्हणे वामना तो जिता मुक्ति भोगी ॥१॥
 मना बोध रे भर्तरी लागिं जाला ॥ निवाला स्वयें वैभवा वीट आला ॥
 चिरंजीव अद्यापि तो पूर्ण भोगी ॥ ह्मणे वामना तो जिता मुक्ति भोगी ॥२॥
 मना वैभवा भूलला व्यर्थ प्राणी ॥ सखे सोयरे दीसतां सौख्य मानी ॥
 जिवाचा सखा तूं विचारुनि पाहें ॥ ह्मणे वामना मुक्ति सन्निध आहे ॥३॥
 नको आस रे कामिनीकांचनाची ॥ तयाच्या मुळें हांव ते मीपणाची ॥
 मनीं मीपणें मानवी देह जातो ॥ ह्मणे वामना व्यर्थ चिंता वहातो ॥४॥
 मना जन्मजन्मांतरीं पुण्य ठेवा ॥ नसे संचिख्या मागसी कां तुं देवा ॥
 कदां दीधन्यावीण तें पाविजेना ॥ ह्मणे वामना मूर्ख तें ऊमजेना ॥५॥
 मना व्यर्थ संसार येथेंचि पाहीं ॥ पुढें मागुती मानवी देह नाहीं ॥
 करीं हीत तूं चूकवीं जन्मखेपा ॥ ह्मणे वामना जाणिजे पुण्यपापा ॥६॥
 मना वासना कल्पना टाकिं वेगीं ॥ निजेच्छासुखें अक्षयी मुक्ति भोगीं ॥
 किती शिकवूं तूजला पापरूपा ॥ ह्मणे वामना जाणिजे पुण्यपापा ॥७॥
 मना सज्जनासारखा काय होसी ॥ विचारि मना पाहिं तूं आदरेंसी ॥
 मला दीसतौ हा चि ऊपाय सोपा ॥ ह्मणे वामना जाणिजे पुण्यपापां ॥८॥
 मना वासना शुद्ध तूला असावी ॥ दया सर्व भूतांदिकीं ही बसावी ॥
 असावें तुवां सात्विकें सांडिं कोपा ॥ ह्मणे वामना जाणिजे पुण्यपापा ॥९॥
 मना कर्मठा ऐकरे ऐक माझे ॥ नको घोर संसार हा व्यर्थ ओझे ॥
 बुडाला वृथा मानवी देह तापें ॥ ह्मणे वामना जाणिजे पुण्यपापें ॥ १०॥
 मना रे तुला सत्य संसार भासे ॥ नव्हे सत्य संसार हा व्यर्थ नासे ॥
 असें जाणुनी बुडसी अंधकूपा ॥ ह्मणे वामना जाणिजे पुण्यपापा ॥११॥
 मना बोलण्याचें नको दुःख मानूं ॥ जनीं निंद्य तें व्यर्थ वाचेस आणूं ॥
 दिशदीस तूं मूर्ख हे शील बापा ॥ म्हणे वामना जाणिजे पुण्यपापा ॥१२॥
 मना वासना सत्य जीवीं धरौवी ॥ पराशा तुला स्वरूप ते ही नसावी ॥
 विवेकें मदा लेश तो आंजरावा ॥ ह्मणे वामना पुण्येठवा करावा ॥१३॥
 मना मानसीं सांगतों हीत तूजें ॥ तुटे सर्व अज्ञान हें भ्रांति ओजें ॥
 तुझा हेत तो रामरूपीं भरावा ॥ ह्मणे वामना पुण्येठवा करावा ॥१४॥

मना वीषयीं गुंतसी कोण काजें ॥ तुला ज्ञान वैराग्य हें सर्व साजे ॥
बहूतां परी बोध जीवीं धरावा ॥ ह्मणे वामना पुण्यठेव करावा ॥१५॥
मना बोध जीवीं धरीं हातद्वारी ॥ नव्हे व्यर्थ हा पाहि तूं कां विचारी ॥
तुझे अंतरां संशयेतो नुरावा ॥ ह्मणे वामना पुण्यठेवा करावा ॥१६॥
मना रे तुला सांगतो गर्वराशी ॥ धरीं भाव तूझा असे तूज पाशीं ॥
किती शीकवूं तूजला ज्ञानमूढा ॥ ह्मणे वामना सांडिं तूं भाव कूडीं ॥१७॥
मना लौकिकीं जें दिसें गोड गावें ॥ तुवां तें चि कीजे महा शुद्ध भावें ॥
परी अंतरां बुद्धि तैसी करावी ॥ ह्मणे वामना वासना ही मरावी ॥१८॥
मना वासनेचे मुळें जीव जाती ॥ मना वासनेचे मुळें जन्म घेतां ॥
अशी वासना टाकिं तूं पापरूपी ॥ ह्मणे वामना तूजला मुक्ति सोपी ॥१९॥
मना वासनेचे मुळें क्रोध झाला ॥ मना वासनेचे मुळें सर्व घाला ॥
मना वासना तूजला काळ मोठा ॥ ह्मणे वामना वासनासंग खोटा ॥२०॥
मना वासनेचे मुळें कष्ट होती ॥ मना वासनेचे मुळें नर्कप्राप्ती ॥
मना वासनेचे मुळें दुःख भोगी ॥ ह्मणे वामना वासना टाकिं वेगीं ॥२१॥
मना वासना स्पष्ट रे संग ज्यासी ॥ सदा सर्वदां तो जिता नर्कवासी ॥
तयाला नसे धर्मकामार्थमोक्ष ॥ म्हणे वामना तो अघोरी प्रत्यक्ष ॥२२॥
मना वासनेचेमुळें निंदिताती ॥ जर्गी वासनेचेमुळें हीन होती ॥
अशी वासना तोडिं तूं सर्व बापा ॥ ह्मणे वामना ऐकरे ज्ञानरूपा ॥२३॥
मना वासना तृप्तहोतां दिसेना ॥ तया भ्रांतिचें चित्त कोठें वसेना ॥
तयाचे मुळें क्रोध संपूर्ण आंगीं ॥ म्हणे वामना चित्त दे साधुसंगीं ॥२४॥
मना वासना टाकिं रे टाकिं आतां ॥ मना सज्जना सांडिं संसारचिंता ॥
मना चित्त रे ज्यासि से ना रूपरेखा ॥ म्हणे वामना तें चि कैवल्य देखा ॥२५॥
मना ज्यासि आकार तें पाहि नासे ॥ कळेना तुला मोह माया विकासे ॥
जसें स्वप्न जागृत झाल्या दिसेना ॥ म्हणे वामना तेंवि संसार जाणा ॥२६॥
मना टाकरे भोगिल्या दुःखकोटी ॥ मना कल्पना वीषयीं फार मोठी ॥
परी भोगिल्यावीण ते कोण सोडी ॥ म्हणे वामना साधुचा संग जोडीं ॥२७॥
मना पाहिं तूं व्यर्थ हा जन्म गेला ॥ नसे साधिला मुक्तिचा यत्नकित्ता ॥
तुला लागली वीषयीं फार गोडी ॥ म्हणे वामना साधुचा संग जोडीं ॥२८॥
मना त्वां दया सर्व भूतीं धरावी ॥ जितामुक्ति सायुज्यता आंवावी ॥
जर्गी निदा तें कर्म तूं सर्व सोडीं ॥ म्हणे वामना साधुचा संग जोडीं ॥२९॥

मना कां सर्वां व्यर्थं चिंता वहासी ॥ दिसे तें नसे काय अज्ञान होसी ॥
 नको रे मनाया जिवा कर्मवेडी ॥ म्हणे वामना साधुचा संग जोडी ॥३०॥
 मना चंद्रसूर्यादि आकाश वारा ॥ भुमी अग्नि पाषाण हे सर्व तारा ॥
 महाकल्प काळीं तो सर्वासि जोडी ॥ ह्मणे वामना साधुचा संग जोडी ॥३१॥
 मना साधुसंगे महादुःख भंगे ॥ बहू सार हें सार्धं तूं प्रेमसंगें ॥
 हरी वा अघा सर्व अज्ञान तौडी ॥ ह्मणे वामना साधुचा संग जोडी ॥३२॥
 मना कीर्ति ज्याची सदां वाणिजेती ॥ वहूतांपरी आणिकां सुख देती ॥
 जर्गी वर्तती नेणती काम क्रोधू ॥ ह्मणे वामना जाणजे ते चि साधू ॥३३॥
 मना बुद्धि ज्याची सदा स्थीर राहे ॥ चळेना कदा नित्य अनित्य पाहे ॥
 जयाचे मुखें बोलणें ब्रह्मबोधू ॥ ह्मणे वामना जाण रे तो चि साधू ॥ ३४ ॥
 मना सर्वदां चित्त ज्याचें चळेना ॥ महासंकटीं निंद्य कर्म वदेना ॥
 विचारीं सदा लौकरी आत्मबोधू ॥ म्हणे वामना जाण रे तो चि साधू ॥३५॥
 मना जाणसी सर्वदा काळ ग्रासी ॥ असें जाणुनी काय पां भूल्लासी ॥
 पतंगा दिपा देखिल्या सुख वाटे ॥ ह्मणे वामना हें चि आश्चर्य मोठें ॥३६॥
 मना सुख रे दुःख तें फार होतें ॥ घडे कर्म तें पूर्व संचित होतें ॥
 तयाचा नको खेद मानु तूं वायां ॥ तरी वामना लागती येम पायां ॥ ३७ ॥
 मना पाहिं रे काय सांगूं जनाला ॥ वळेना कदा भूलला मीपणाला ॥
 मना मीपणें व्यर्थ आयुष्य गेलें ॥ म्हणे वामना हीत त्वां काय केलें ॥३८॥
 मना मीपणें व्यर्थ दूर्योधनासी ॥ मदें मातला आवरेना मनासी ॥
 तयाचेमुळें गोत्रसंहार झाला ॥ ह्मणे वामना टाकि तूं मीपणाला ॥ ३९ ॥
 मना मीपणें व्यर्थ तो मुखें जाणा ॥ मना मीपणें यासि रे नर्क नाना ॥
 मना मीपणें पाहिं परमार्थ गेला ॥ म्हणे वामना थोर अन्याय केला ॥४०॥
 मना मीपणें यासि रे गर्व मोठा ॥ मना नीच तूं अंतरीं भाव खोटा ॥
 पडे जें मना मीपणें या भ्रमाला ॥ म्हणे वामना थोर अन्याय केला ॥४१॥
 मना मीपणें शीर्षतो जीव होय ॥ मना मीपणें लोपली ज्ञानसोय ॥
 मना मीपणें सर्वथा हा वुडाला ॥ म्हणे वामना थोर अन्याय केला ॥४२॥
 मना सज्जना टाकिसी मीपणासी ॥ स्वभावे जगामाजि तूं धन्य होसी ॥
 तपोनी धन्या मीपणाशा जयाला ॥ म्हणे वामना थोर अन्याय केला ॥४३॥
 मना मीपणें यासि रे गर्व झाला ॥ तयामाजि तो कामक्रोधू निघाला ॥
 घृते शिपिला मातला अग्नि जैसा ॥ म्हणे वामना मीपणें होय तैसा ॥४४॥
 मना सर्वथा शोक चित्ता नसावा ॥ सदोदीत तो हेत ब्रह्मी असावा ॥

उदासी मनीं द्रव्यकांता न मानीं ॥ म्हणे वामना मीपणा होय हानी ॥४५॥
 मना तूं करीं हीत सर्वां भुतांचें ॥ जनीं जाणतें मुक्तिचें गेह साचें ॥
 न बोलें कदां अल्प तूं दृष्ट वाणी ॥ हणें वामना मी पणें होय हानी ॥४६॥
 मना घोर वाहे सदा सर्व काळीं ॥ मिळाला स्वयें कल्पनेचे निमळीं ॥
 बळें गुंतला मोहपाशीं अभागी ॥ हणें वामना तो जिता नर्क भोगी ॥४७॥
 मना निंब कर्मीं सदा चित्त ज्याचें ॥ न बोलें कदा सत्य तें नित्य वाचें ॥
 कुसंगीं अति प्रीत ज्यातें कुसंगी ॥ हणें वामना तो जिता नर्क भोगी ॥४८॥
 मना हीत ज्याचेमुळें जाण होय ॥ करीं तें चि तूं बा धरीं ज्ञानसोय ॥
 कळेना तरी सर्व शोधोनी पाहें ॥ हणें वामना काळ सन्तोष आहे ॥४९॥
 मना जाणुनी कर्म त्वां आचरावें ॥ जनाला रुचे तें च बापा करावें ॥
 परी अंतरीं शुद्ध होऊनी पाहें ॥ हणें वामना काळ सन्तोष आहे ॥५०॥
 मना देहयाचा नको गर्व मानूं ॥ मुखें आपल्या वैभवाळ्यां वणूं ॥
 अकस्मात जाईल काहीं उरेना ॥ हणें वामना हेत तूझा पुरेना ॥५१॥
 मना द्रव्यदोरादिसर्वत्र पाहीं ॥ तुला वाटतें यापरी काहीं नाहीं ॥
 गुरूअंजनावीण माया विरेना ॥ हणें वामना हेत तूझा पुरेना ॥५२॥
 मना ज्ञानवैराग्य रे तें चि जाणें ॥ असावी दया सर्व भूतीं समानें ॥
 अनाथा दिना लागीं तूं पाळि बापा ॥ हणें वामना चुकवीं जन्मखेपा ॥५३॥
 मना वादसंवाद बापा नसावा ॥ सदोदीत सद्भाव चिर्ती वसावा ॥
 करीं कर्म ना पाहिं तूं आत्मरूपा ॥ हणें वामना चुकवीं जन्मखेपा ॥५४॥
 मना पाहिं रे सोस तो फोल होतो ॥ असे सचिर्ती तें चि तो देव देतो ॥
 मतीहोन तो कां सदां घोर वाहे ॥ हणें वामना हेंचि आश्चर्य आहे ॥५५॥
 मना सज्जना जन्मांतरीं पुण्यठेवा ॥ नसे संचिह्या मागसी काय देवा ॥
 नसे दीधल्यावीण तें प्राप्त काहीं ॥ हणें वामना तूं विचैरुनि पाहीं ॥५६॥
 मना हिंडसी स्वर्ग मृत्यू वलोकूं ॥ वृथा श्रामसी कोण तूझा विवेकू ॥
 असंख्यात ब्रह्मांड शोधुनि पाहीं ॥ म्हणे वामना दीधल्यावीण नाहीं ॥५७॥
 मना पाहिरे कोण कोठोनि आला ॥ कसा भूलला वीषयीं लुब्ध शाला ॥
 प्रपंचीं जया लागली फार गोडी ॥ म्हणे वामना बंधनें कोण तोडी ॥५८॥
 मना देखतां देखतां मूर्ख होती ॥ अहंता जयाला गिळी काळराशी ॥
 तयाचे मुळें क्रोध निर्माण देहीं ॥ हणें वामना नाठवे त्यासि काहीं ॥५९॥
 मना शुद्ध जें ब्रह्म तें व्यक्त शालें ॥ अहंतेमुळें त्यासि अज्ञान आलें ॥
 आशा लागली द्रव्यकांतादिकीं ही ॥ हणें वामना यामुळें मुक्ति नाहीं ॥६०॥

मना बाल्य तारूप्य वृद्धत्व गेले ॥ विचारी च ना हीत म्यां काय केले ॥
 अहंता तुला काळ और्वर्तमोठे ॥ म्हणे वामना वांधि तूं ज्ञानपेटे^{१३} ॥ ६१ ॥
 मना रे तुला ज्ञान होईल जेव्हां ॥ अहंता तुझी पालटे सर्व तेव्हां ॥
 गुरूअंजनावीण काहीं न भासे^{१४} ॥ म्हणे वामना पाहिं तूं सावकाशे ॥ ६२ ॥
 मना धर्म सोडूं नको पाप जोडूं ॥ यदर्थी असे कायपां तूज कोंडूं ॥
 बलचे घरी लिप्त आलिप्त व्हावे ॥ म्हणे वामना ब्रह्म होतो स्वभावे ॥ ६३ ॥
 मना रचना सर्व कोठूनि झाली ॥ विचारी च ना तूज कां भूल आली ॥
 चराचर ह्या निर्मिल्या चारि खाणी ॥ म्हणे वामना देव तो साच मानीं ॥ ६४ ॥
 मना बोलती सृष्टिकर्ता विधाता ॥ प्रतीपाळिता विष्णु तो अन्नदाता ॥
 महारुद्र संहारितां सर्व काहीं ॥ म्हणे वामना सत्य आत्मत्व पाहीं ॥ ६५ ॥
 मना कर्मकर्ता असेची निराळा ॥ तया पासुनी जाण हे सृष्टि-लीला ॥
 जशा बाहुल्या नाचवी खांबमूत्री ॥ म्हणे वामना पाहिं तूं ज्ञाननेत्रीं ॥ ६६ ॥
 मना पिंड ब्रह्मांड आनंत कोटी ॥ कसा चालवी लाघत्री शक्ति मोठी ॥
 न दीसे कदां कोंदली सर्व सृष्टी ॥ म्हणे वामना पाहिं तूं ज्ञानदृष्टी ॥ ६७ ॥
 मना कर्म सोडोनियां एक देती ॥ स्वये ब्रह्म ऐसें मुखे बोलताती ॥
 परी संपती नासतां खेद पावे ॥ म्हणे वामना ब्रह्म कैसें म्हणावे ॥ ६८ ॥
 मना तृप्ति नाही जया अंतरामीं ॥ करी कर्म ते हेत संकल्प कामीं ॥
 नसे बुद्धि निष्काम देहांतकाळीं ॥ म्हणे वामना गुंतला मोहजाळीं ॥ ६९ ॥
 मना मी असें पाहिं ते कोण काय ॥ कुठें जन्मले कोण ते बापमाय ॥
 विचारूनियां मीपणा ठेविं ठाई ॥ झणे वामना यापुढे ज्ञान नाहीं ॥ ७० ॥
 मना वेद शास्त्रार्थ धुंडीं पुराणीं ॥ नसे देखिला थोरला देव कोणी ॥
 तिन्ही देव नीर्माण केले जयाने ॥ झणे वामना पाहिं तूं आत्मज्ञाने ॥ ७१ ॥
 मना आपल्याते विचारुनि पाहे ॥ न गुंते कदां देह औनिय आहे ॥
 शिवाला जिवा लोभ तो या प्रसंगीं ॥ म्हणे वामना लाविले कर्म अंगीं ॥ ७२ ॥
 मना जे घडे कर्म प्रार्थकानुयोगे ॥ नको लिप्त होऊ अणुमात्र भोगे ॥
 अहंता तुझी तूजला बाध झाली ॥ म्हणे वामना पाहिं परमार्थ बोली ॥ ७३ ॥
 मना देह तूझा नव्हे सत्य मानीं ॥ वृथा भूलसी कोण वाटे शिराणीं ॥
 अनियासि आत्मा कसा युक्त होय ॥ झणे वामना तूं धरीं ज्ञानसोय ॥ ७४ ॥
 मना जाण रे देह तो नाशवंत ॥ निराकार आत्मा असे आदिअंत ॥

१२ आवर्त=पाण्यांतला भोंवरा. (आवर्तांभसां भ्रमः) १३ पेटा=पोहते समयीं कभरेस ओंपळा इत्यादि बांधताता १४ तेभासे=दिसते. १५ अशास्वत. १६ पूर्वकर्मरूप. १७ आवड.

घटीं सूर्य विंवा जता लेप नाही ॥ ह्मणे वामना तूं विचारुनिपाहीं ॥७५॥
 मना जोण आत्मा असे ब्रम्हरूप ॥ अविद्यादेह तो चि हा अंधकूप ॥
 जया ज्ञान हें तो चि सज्ञान मानी ॥ म्हणे वामना तोचि कैवल्यदानी ॥७६॥
 मना ब्रह्मकर्मासि कोण्या प्रकारीं देहेसंभर्मे जेवि कां पद्म धारी ॥
 देहोतीत तो कर्म कां सत्य मानी ॥ ह्मणे वामना थोर वाटे शिराणी ॥७७॥
 मना पद्म जें जन्मलें वारियोगें ॥ परी लिप्त नाहीं अणूमात्र भोगें ॥
 असें जाणुनी भूलती आत्मज्ञानी ह्मणे वामना थोर वाटे शिराणी ॥ ७८॥
 मना ज्ञानचर्चा करीं दीनरतीं ॥ जंया शिकवी जाणतो बोध पाती ॥
 मना निश्चयें बोधर्षीं लुब्ध प्राणी म्हणे वामना थोर वाटे शिराणी ॥७९॥
 मनारे जळीं आलिप्तत पाहें ॥ देहोतीत आत्मा निराकार आहे ॥
 देहें नासितां मानिती मूर्ख हानी ॥ म्हणे वामना थोर वाटे शिराणी ॥८०॥
 मना आपला भाव तो देव जाणें ॥ नसे भाव ते भक्ति लाजोरवाणे ॥
 धरी भाव ना एक सर्वत्र पाहीं ॥ ह्मणे वामना देहवेगळा देव नाहीं ॥८१॥
 मना ज्ञान रे तें चि तूं ध्यान मानी ॥ मना भाव रे देव हा सत्य वानी ॥
 मना देव हा संदेह तूं जाण बापा ॥ ह्मणे वामना यामुळें जन्मखेपा ॥८२॥
 मना देव आकारिला भक्तराजें ॥ तया लाविलें ध्यानभावार्थओझे ॥
 कसा देतसे चितिलें सर्व कांहीं ॥ ह्मणे वामना भाव तो देव पाहीं ॥८३॥
 मना भाव देहीं असे शुद्ध ज्याचा ॥ जनीं जाण रे तो असे भक्तसाचा ॥
 तयाकारणें देव आकारिलासे ॥ ह्मणे वामना चर्मचक्षू न भासे ॥८४॥
 मना मानवी देह पां थोर आहे ॥ बहू संचितें जोडला तूज पाहें ॥
 करीं ज्ञानचर्चा सदा सर्व कर्मी ॥ पुरा वामना वर्ततूं कां स्वधर्मी ॥८५॥
 मना सज्जना ज्ञानचर्चा करावी ॥ तरी अंतरीं शुद्ध क्रीयें धरावी ॥
 विवेकें बहू अंतरा आंवरवें ॥ ह्मणे वामना हें चि जीवीं धरावें ॥८६॥
 मना मान्य ते स्यांसि तो मान व्हावा ॥ सदा अंतरीं सद्गुरू तो भजावा ॥
 जयानें तुला लाविली ब्रह्मगोडी ॥ ह्मणे वामना पाय स्याचे न सोडीं ॥८७॥
 मना सद्गुरू तो चि देवाधिदेव ॥ तयापासुनी ब्रह्मविद्या उपाव ॥
 भवीं सागरीं तूज तारील साचा ॥ ह्मणे वामना तोडि संशयो जिवाचा ॥८८॥
 मना रे गुरूवीण तें काय जीणें ॥ गुरूवीण तो दीन आत्मार्थ नेणें ॥
 जर्गी मोक्षदाता गुरू सत्यमानी ॥ ह्मणे वामना पाहिं वेदीं पुराणीं ॥ ८९ ॥
 मना जाण तो सद्गुरू मोक्षदारी ॥ दया अंतरीं स्याचि आम्हां शिराणी ॥
 नको चाट वाचाट गर्विष्ठ कोपी ॥ ह्मणे वामना तो गुरू पापरूपी ॥९०॥

मना ज्या गुरूलागिं कामार्थ गोडी ॥ स्वयें तो दुजाची कशी भ्रांति फेडी ॥
 कटीं बांधिल्या जेंवि पाषाण थोर ॥ कसा वामना होय तो पैल पार ॥९१॥
 मना रे गुरूशिष्य कोऽह्यानुकोटी ॥ नसे साध्यसाधन त्या हेत पोटी ॥
 गुरूद्वयें काजा करी शिष्य मोठा ॥ हणने वामना तो गुरू ची करंटा ॥९२॥
 मना रे गुरू जाण मोह प्रपंची ॥ अतीआदरें पूर्ण भावार्थ संची ॥
 दया सांगतो तो पिता आणि माय ॥ हणने वामना त्या गुरू शर्ण जाय ॥९३॥
 मना रे गुरू तो अती जो निगर्वा ॥ करी तो तुझें चितिलें अर्थ पूर्वी ॥
 तुला सांगतो ज्ञानमूर्तीउपय ॥ हणने वामना त्यां गुरू शर्ण जाय ॥ ९४ ॥
 मना जो गुरू रंकराजा समान ॥ करी कर्म निष्कामबुद्धी विधान ॥
 जडाचे कळीकाळ वंदाति पाय ॥ हणने वामनां त्यां गुरू शर्ण जाय ॥९५॥
 धना तीर्थ पाणी तोष पाषाण देव ॥ बरा धुंडुनी पाहिं सर्वलें ठाव ॥
 असे तो [च] पाषाण सर्वत्र पाहीं ॥ गुरूवांचुनी वामना मुक्ति नाहीं ॥९६॥
 मना देव पाषाण रे तीर्थ पाणी ॥ तिर्थे गेलिया काय फीटे शिराणी ॥
 गुरू झोलता चालता देव तीर्थी ॥ हणने वामना चितिलें दे समर्थी ॥९७॥
 मना तीर्थ वाराणशी मोक्षराज ॥ तिर्थे गेलिया चितिलें होय काज ॥
 परी तोय पाषाण तीजे दिसेना ॥ हणने वामना मूर्ख तें उमजेना ॥ ९८ ॥
 मना तूज विश्वास कोठें च नाहीं ॥ तयालागिं उपासना सर्व पाहीं ॥
 दिसे एक आनेक कोठें दिसेना ॥ हणने वामना मूर्ख तें उमजेना ॥९९ ॥
 मना देश दीवाकरो देशद्रष्टा ॥ तुझी मावळे त्रीपुंटी सर्व चेष्टा ॥
 तेव्हां अंतरीं होतसे ऐक्य भावे ॥ हणने वामना चितिली मुक्ति पावे ॥१००॥
 मना मुक्ति चत्वारि होतील दासी ॥ तुझ्या दग्ध होतील रे पापराशी ॥
 अखंडीत स्वयंभू ब्रह्मवैभवी ॥ हणने वामना कल्पना पालटावी ॥१०१॥
 मना पाहिं रे देव कोऽह्यानुकोटी ॥ जयामाजि रे कोणती भक्ति मोठी ॥
 विचारूनियां सांडिं तूं मूर्खचाळा ॥ हणने वामना देव आहे निराळा ॥१०२॥
 मना देव अव्यक्त तो व्यक्त नाहीं ॥ दिसे व्यक्त तो जीवप्रपंच पाहीं ॥
 निराभास निर्वैर जें ध्यान ज्यांचे ॥ हणने वामना तें च कैवल्य सांचे ॥१०३॥
 मना बोलतां खुंटल्या चौर वाणी ॥ असा देव तो कोण ध्यानास आणी ॥
 म दीसे तया ठाव ना कूळ नांव ॥ हणने वामना सांपडे एक भाव ॥१०४॥
 मना एक जाणुनि ऊगाच राहें ॥ तरी देव कां तूज सन्नीध आहे ॥
 कदा नापडे ठाउका द्वैतभावा ॥ हणने वामना अंतरीं ओळखावा ॥१०५॥

२० त्रिपुटी = ज्ञान, ज्ञेय, ज्ञाता. २१ चत्वारि = चार (मुक्ति-मार्गे टोप पत्री
 पहा). २२ चार वाणी = परा, पश्यती, मध्यमा, वैशरी.

मना अंतरीं राहि अव्यक्त देव ॥ तयावीण तो कोणता रिक्त ठाव ॥
 जयाकारणें तीर्थयात्रेसि जासी ॥ ह्मणे वामना देव तो तूजपार्शी ॥१०६॥
 मना तीर्थयात्रेसि जाऊनि काय ॥ कदा हि तुझी भ्रांति कोठें न जाय ॥
 अहा अक्षरा जाळुनी टाकिं वेगीं ॥ ह्मणे वामना मुक्ति सत्वर भोगीं ॥१०७॥
 मना जें निराकार कैसें नि ध्यासी ॥ अरूपासि कां रूप तूं लावितोसी ॥
 असे देव तो पंच तत्वांनिराळा ॥ ह्मणे वामना सांडें तूं मूर्खचाळा ॥१०८॥
 मना देव डोळां दिसेना कदाही ॥ जवें तूजला अंतरीं ज्ञान नाहीं ॥
 नये दावितां भावितां रूप ज्याचें ॥ ह्मणे वामना तेंचि कैवल्य साचें ॥१०९॥
 मना शीणले देव तिन्ही कळेना ॥ पहा वेदशास्त्रीं कदा आढळेना ॥
 तुझा दग्ध तो होय प्रपंचमेळा ॥ दिसे वामना देव प्रयक्ष डोळां ॥११०॥
 मना जाण माया अकारे प्रपंच ॥ तया माजि रे एक [से] उंच नीच ॥
 तिन्ही देव इंद्रादि सर्वास जाणा ॥ नव्हे वामना मुख्य तो देवराणा ॥१११॥
 मना रे तिन्ही देव ते आदि माया ॥ तयांला असे लागली जीवकाया ॥
 जरा मृत्यु इयादिकें त्यांस पाहें ॥ ह्मणे वामना देव कैसेनि दोंय ॥११२॥
 मना रे तिन्ही देव निर्माण होती ॥ महा कल्पकाळीं क्षया पावताती ॥
 नसे थोरला देव तो जन्मनासे ॥ ह्मणे वामना दृश्य माया विकासे ॥११३॥
 मना दृश्य ते जीव प्रपंचमेळा ॥ तया बोलिजे जाण हे सृष्टिलीला ॥
 ह्मणी मानिती त्यांसि देवत्वभावे ॥ ह्मणे वामना अंतरीं उमजावे ॥११४॥
 मना रे जळीं होय जैसा तरंगें ॥ दिसे पां तया माजि नाना सुरंग ॥
 तया जाण आकार ब्रह्म जयासी ॥ म्हणे वामना पाहिं कां भूललासी ॥११५॥
 मना रे तुवां देहभाव खजावा ॥ देहातीत आत्मा मनीं उमजावा ॥
 देहा भास हा जें निवारी तरंग ॥ तसा वामना देह आत्म्यास संग ॥११६॥
 मना देहोर्पणीं पाहसी आत्मरूपा ॥ तसें ज्ञानयोग दिसे ब्रह्म बापा ॥
 देहातीत होऊनियां शुद्ध भावे ॥ ह्मणे वामना ब्रह्म तें उमजावे ॥११७॥

२३ रिक्त = रिकामा. २४ पंच तत्त्वे = पृथ्वी, आप, तेज, वायु, आकाश. अर्वा-
 चीन रसायन-शास्त्रज्ञांच्या मतें या पांचांतून एक ही तत्व नाही. कारण पृथ्वी
 सुवर्णादि अनेक तत्व घटित आहे. आप हें प्राण वायु व जलोद्भव या वायुनीं बनलें.
 आहे. वायु (हवा) हा प्राणवायु, ताक्ष्योद्भव = (नूत्रोजन), व अंगाराम्ल वायु (कार्बाप
 निक आसिड ग्यास) व इतर कांहीं पदार्थांच मिश्रण आहे. तेजाचें स्वरूप अद्यावि
 रोबर समजलें नाही. आकाश ह्मणजे कवळ पोकळी अर्वाचीन मताप्रमाणें आजपर्यंत
 ६५ तत्त्वे सांपडलीं आहेत. पैकीं सुमारे १३ अधातु व बाकींचीं धातुरूप आहेत
 २५ कैवल्य = मोक्ष. २६ तरंग = लाटा.

मना मानवी दानवी देवयोनी ॥ असंख्यात ज्या वर्णिल्या कां पुराणी ॥
 तयावेगळा तोचि सर्वासि मूळ ॥ ह्मणे वामना यासि ना नांव कूळ ॥११८॥
 ॥ इति श्रीवामनकृत मनाचे श्लोक संपूर्ण. ॥

सिद्धांतसवाई.

प्राथिल्याविण दुःख तसें सुख निश्चय हाचि जयासे कळे ।
 एक तदीय मुकुंदपदीं स्थिर होउनि चित्त कधीं न ढळे ॥
 श्रीहरिभक्ति च दुर्लभ आणिक होणार तें न कदापि ढळे ।
 यत्न तयासि वृथा करितां वय चाळणित्चें जळ जेंवि गळे ॥१॥
 दुःख चि तें सुख मानुनि इच्छिति तें सुख आपण हें न कळे ।
 तोवरि तें न कळे सुख जों मन श्रीगुरुचे चरणीं न मिळे ॥
 बाह्य सुखें धरितां हि न सांपड दूर जसें मृगनीर पळे ।
 याकरितां वय हें म्हण वामन ओजळित्चें जळ जेंवि गळे ॥२॥
 चित्त जगांत अहंमते करि माखल सर्व जनाच असे ।
 श्रीहरि तूं धन ज्यांस तयांस हि आतळतील मनें हि कसे ॥
 मागितल्याविण भीड न मानुनि देतिल सत्वगुणासरिसे ।
 तें तरि दान तुझें जगदात्मक तूं तुज वांचुनि कोण असे ॥३॥
 एक शरीर अहंमतास्पद तें विकिलें तुजलागीं हरी ।
 आत्मसुवर्ण चराचर मुद्रित घेतलं वीतदिगांतभरी ॥
 त्यास जिणें सुख दुःख हि चिंतन × × × का मज या उपरी ॥
 आपण अश्व जसे विकिले मग एक बसोत हि दोग वरी ॥४॥
 कोठवरी मन धावडसी तरि याहुनि तूंच पुढें अससी ।
 ऐसं असूनि हि एक शरीर तुं आपुलं मानुनियां बससी ॥
 सर्व हि तूज मधें सकळांत तुं येरिति तूज चि तूं दिससी ।
 मागुति जीव मिं बद्ध मिं मानुनि वा कवणा वरि तूं रुससी ॥५॥
 एक घटीं नभ तें सकळां घटिं तें चि मदीं न हि तो चि खरें ।
 जाणसि आत्मशरीर जसें तसं जाणुनि सर्व हि पाहि बरें ॥
 भेद हि मीतुंपणें अभिमान चि जाणसि तें किं नसे दुसरें ।
 तें चि तुं जाण ह्मणे कवि वानन होसिल ब्रह्म चि एक खरें ॥६॥

भास असत्य चि सत्य तुं मानुनि दासत सय असोनि पहाना ।
 टाकुनि सर्प भयास मनांतुनि निर्भय दोर धरुनि रहाना ॥
 जाणालियाविण तो न कळे जडरज्जु भुजंग असा समजाना ।
 श्रीगुरुचे चरणीं ह्यण वामन ठेउनियां मन कां उमजाना ॥७॥
 आंगणिं सूर्य जळीं प्रतिबिंबत तेज घरांत तसं भित्तिवरी ।
 तेणं न दिसे उदकांतिल भास्कर मुख्य कळे रवि त्याउदरी
 जीस्तव इंद्रिय देह सचेतन जाणिव मीपण ते दुसरी
 श्रीगुरुवाक्य कळे ह्यण वामन ते परमार्थ कळा तिसरी ॥८॥
 विश्व समस्त हि हें सचराचर ब्रह्म चि ऊघड दीसतसे ।
 दृष्टिस गोचर दोर असोनि हि त्यावरि पन्नैग भासतसे ॥
 आपण रज्जु चराचर त्यावरि सर्प असत्य विराजतसे
 या चि निजानुभवे करि वामन श्रीचरणीं जग मोहितसे ॥९॥
 स्वप्न जनसि रचोनि मनें करि यास सचेतन तो चि करी ।
 एक तनू अभिमान तयास चि मानुनि भेद अनेक परी ॥
 ऐस च जागृत विश्व हें जाणुनि कोठ हि भाव दुजा न धरी ।
 जागृत तो चि जर्गी ह्यण वामन यासि च सांपडला हि हरी ॥१०॥
 विश्व समस्त दिसे तुज अंतरिं आरसिया जशि[ती] नगरी ।
 कांहीं च जें न दिसे तुज वांचुनि भासवितोसि तुं तूजवरी ॥
 विंबाविणें प्रतिबिंब चराचर मूर्तें परोपरिच्या कुसरी ।
 चित्सुखपूर्ण सदोदित दर्पण तूजहि काय अशक्य हरी ॥११॥
 शिष्य बहू गुरु मेळविती परि दुर्लभ तो चि जो शिष्य करी ।
 ब्रह्म चि होउनि शेष उरे तरि ते खुण शिष्यपणाचि खरी ॥
 मंत्र हि देतिल जे शिकवीतिल नाटक काव्य कला कुसरी ॥
 ते हि गुरु परि सद्गुरुवांचुनि शिष्यपणा चि असे उरी ॥१२॥
 दुःख असत्य अनात्मक शोधुनि सत्य सुखात्मपणें उरवी ।
 दुःख असत्य अनात्म मृगांनुहि तो करि सत्य सुखात्म रवी ॥
 तो सुख कल्पतरू हि गुरु जगिं देह विदेहपणें भिरवी ।
 फुंकिति कान दुकान तये स्थळीं हे पदवी न दिसे वरवी ॥१३॥
 नाठवितां हि परोक्ष नसे परि आठवितां अपरोक्ष दिसे ।
 आठव नाठव दोन्ही हि मोडुनि आत्मसमाधि सुखांत वसे ॥

देह विरक्षण आपलें लक्षण हें स्मरतां हृदयीं गवसे ।

व्यर्थ कळा सकळां ह्मण वामन ते गुरुच्या भजनीं च वसे ॥१४॥

समाप्त.

करुणाष्टक.

॥ लोपोनि भास्कर जयद्रथ मारियेला । लज्जानळांतुनि धनंजय वांचवीला ॥
 ॥ लाक्षागृहीं विवरीं पांडव रक्षियेले । माझे विशीं च मन निष्ठुर केंवि केलें ॥१॥
 ॥ दुग्धामिषे द्विजसुते स्तविला मुरारी । दुग्धार्णवीं अचल ठेविसि पूतनारी ॥
 ॥ कुब्जेचे भक्ति तरि देखुनि क्षेम दील्ले । माझे विशीं च मन निष्ठुर केंवि केलें ॥२॥
 ॥ आणोनि राजतनया अधमे सभेला । दुष्टोत्तरे करवि नम्र करीं सभेला ॥
 ॥ ती कारणे स्वकरिं अंबरे नेसवीले । माझे विशीं च मन निष्ठुर केंवि केलें ॥ ३ ॥
 ॥ उत्तानपाद नृप केवळ पुण्यराशी । तत्सूत तो ध्रुव तपोधन-योग-राशी ॥
 ॥ त्याकारणे अचळ धाम करोनि दिल्ले । माझे विशीं च मन निष्ठुर केंवि केलें ॥४॥
 ॥ नक्रे जळांत चरणीं धरिल्ले गजेद्रा ॥ म्लानोत्तरे करुनियां स्तवि देवइंद्रा ॥
 ॥ तें दीनबंधु ब्रिद सत्वर रक्षियेले ॥ माझे विशीं च मन निष्ठुर केंवि केलें ॥ ५ ॥
 ॥ वृत्रारि कोपुनि शिळाघन वर्षवीला ॥ तेव्हां भयप्रळय कंप गमे जनाला ॥
 ॥ घेवोनियां गिरि करीं व्रज रक्षियेले ॥ माझे विशीं च मन निष्ठुर केंवि केलें ॥ ६ ॥
 ॥ सिंधूजळांत कनकापुर दूर गावें १ ॥ तेथोनि शीघ्रगति मोक्षपुरीस यावें ॥
 ॥ काष्ठाभि घे भरत दर्शन त्यास दिव्हे । माझे विशीं च मन निष्ठुर केंवि केलें ॥७॥
 ॥ जे शापदग्ध पडली बहुतां दिसांची ॥ लावूनि पाय हरली जडता तयेची ॥
 ॥ त्या भक्तवत्सलपणा प्रति काय झालें । माझे विशीं च मन निष्ठुर केंवि केलें ॥८॥
 ॥ दुर्योधने ऋषिस धाडियले वनाते ॥ धर्मा लुळ्ळनि मुनि मागति भोजनाते ॥
 ॥ त्याकारणे परम अन्न निशीत दिल्ले । माझे विशीं च मन निष्ठुर केंवि केलें ॥९॥
 ॥ द्विजवर हि दरिद्रे पीडिला तो सुदामा ॥ पृथुक भरुनि मुष्टी पातला कृष्णधामा ॥
 ॥ देऊनि कांचनपुरी द्विजराज केलें ॥ माझे विशीं च मन निष्ठुर केंवि केलें ॥१०॥
 ॥ विकालीं करा घोष या अष्टकाचा ॥ मनींचा पुरे अर्थ तेव्हां च साचा ॥
 ॥ विनंती असे भक्त हो वामनाची ॥ उपेक्षा न कीने यया अष्टकाची ॥११॥

१ अर्णव = सागर २ पूतनारि = पूतनेचा-शत्रु ३ क्षेम = आलिंगन ४ राजत-
 नया = राजकन्या (द्रौपदी). ५ अंबर = वस्त्र. ६ उत्तानपाद = ध्रुवाचा बाप. ७
 धाम = स्थान. ८ वृत्रारि = इंद्र. ९ गावें = योजनें. १० पृथुक = पोहे.

अथ चतुःश्लोकी भागवत.

हा तो मी च उगाच विश्व नव्हतें कांहीं अरे धातया ॥
 कैचें हे सदसत् प्रधान पर जें मद्राव नाही तया ॥
 आतां व्यावरि विश्व मी च गुज हें अद्वैत पाहें वरें ॥
 आहे तेंच विरे हि विश्व सकळीं अद्वैत पाहें खरें ॥ १ ॥
 साची वस्तु नसे नसोनि गंवसे हे ज्यांत माया असे ॥
 तैसाची न दिसे दिसोनि हि असे जीवात्ममाया असे ॥
 मिथ्या सर्व शरीर ज्या चरित तो रज्जू कळोनी कळे ॥
 आधारी स्वतनु प्रतीति असतां दृष्टीस जी नाकळे ॥ २ ॥
 भूतें या च निघोनियां प्रति तनू आहेतशीं भासतीं ॥
 भूतांवांचुनि अन्य देह नसतां भूतींच भूतस्थिती ॥
 भूतें ते मज माजि ये रिति तयांमध्ये निघालों दिसे ॥
 अन्योन्ये ह्यणुनी तयांत न निघे आहे तसा मी असें ॥ ३ ॥
 जो जाणोनि ह्यणूनि यत्न करितां जिज्ञासु सयात्मता ॥
 जाणावें इतुकें चि स्या सुपुरुषे रे ब्रह्म या तत्वता ॥
 सर्वत्र व्यतिरेक अन्वयपणे जें निख तें जाणणें ॥
 जाणोनि त्रिगुणीं जडीं जडपटीं चिंतंतुतें पाहणें ॥ ४ ॥

समाप्त.

स्फुट श्लोक.

(१)

उष्टीं धुतां काय न अन्न सांचे ॥ गर्ताजळीं स्या मग वायसांचे ॥
 समूह वाती न कदापि जाती ॥ स्या काकतीर्थाप्रति हंस जाती ॥ १ ॥
 केले मऊ न गिळिजेच कठोर कांहीं ॥ तो उष्ट्र खाय वदनीं वनकंटकां ही ॥
 तो तो स्वसूकरे खैरोष्ट्र समान होतो ॥ वाहे वृथा नरपणें अभिमान हो तो ॥ २ ॥
 जें जाणणें जाणतसे जगातें ॥ नव्हे तमोऽप्योतिहि तेज गा तें ॥
 चिदंबुधी साच जडा न गारा ॥ हें ब्रम्ह जाणा पिटितों नंगारा ॥ ३ ॥

१ वायस = कावळा. २ सूकर = डुकर. ३ खर = गाढव. ४ चिदंबुधि = चित्सागर.

जरी हरि गुण आली गुंफिली होय वाणी ॥
 तरि परम सुखाला काय हो त्यास वाणी ॥
 स्तवि इतर नरातें जीभ ते दैन्यवाणी ॥
 मुठिहि भरि न देती पुष्ट संतुष्ट वाणी ॥ ४ ॥
 रघुपतिभजना जो सर्व ही काळ सारी ॥
 न वधि भवतमा तो जन्म पावे असारी ॥
 ह्यणुनि जन तुझी गा गातसां राघवातें ॥
 ऋषिवर गुण गाती नीरसाया भवातें ॥ ५ ॥
 ज्या मांडिया खर्गभुजावरि वर्तमाना ॥
 ज्या सावळ्या अतासिका कुसुमासमाना ॥
 पीतांबरा वरि कठी अति रम्य कांची ॥
 पंक्ती जिला मणिमया सह मुद्रिकांची ॥ ६ ॥
 वर्णरिति यमकीं समजाते । ते चि कीं विषय कीं समजाते ॥
 वामनें हरिगुणीं रसनेलीं । अर्पुनी अनुभवें रस नेला ॥ ७ ॥

(२)

अरे प्रासोप्रासीं रघुपतिसि कैसा विसरसी ॥
 ज्याचीं हें नामें वदानि वदतां भ्रांत सरसी ॥
 मुकुंदा गोविंदा म्हणत मनि जिव्हेसि सुचवीं ॥
 वरीं घ्यावीं ऐसीं जन सकळिकां राम सुचवी ॥ १ ॥
 माय ते सदय लेंकुरवाळी । बालकाप्रति जशी कुरवाळी ॥
 राम ते द्रुम भैवांकुर वाळी । तारिला शतमखांकुर वाळी ॥ २ ॥
 दास्य दे हरि तुझ्या चरणाचें । कीर्तन श्रवण आचरणाचें ॥
 दे अनन्य हृदयीं स्मरणाचें । हें न देशि तरि दे मरणाचें ॥ ३ ॥
 जाणेल जो गुरुकृपेस्तव आपणातें ।
 तो कां स्मरेल नसत्या पहिले पणातें ॥
 तो तूं च कीं ह्यणुनि पूसति लोक सारे
 हा देह सात विति होइल तो कसारे ॥ ४ ॥

(३)

मुनिमनें रमती रघुनंदना । तुजमधें दृशकंधरसूदना ॥

५ वाणी = वाचा. ६ वाणी = कमताई. ७ वाणी = दुकानदार ८ खग = गरुड
 ९ अतासिका = पुष्पविशेष १० कांची = कमरपट्टा ११ रस्तना = जीभ १२ भव-
 = संसार १३ शतमखांकुर = इंद्रपुत्र १४ सूदना = नाशका

म्हणुनि निर्गुण जानकिनायका । म्हणति राम तुते गतिदायका ॥१॥
 कहनि दिव्य अलौकिक सुव्रते । रमविशी मन तूं सगुणामृते ॥
 सगुणतंतु असे रिति राम तूं । स्वजन हक्कमलीं अभिराम तूं ॥ २ ॥
 सूर्यवंश-अमृतांबुधिसोर्मा । रामचंद्र म्हणती तुज रामा ॥
 पाप-ताप हरि नाम जिवाचे । दाह शांत करणार शिवाचे ॥ ३ ॥
 चंद्र आणिक धरी शिरि गंगा । जाय ना तरि विषानल भंगा ॥
 रामचंद्र हणतां मग वाचे । दाह शांत अवघे च शिवाचे ॥ ४ ॥
 राम हक्कमळि अंत लवेना । राम नाम वदनीं पळवेना ॥
 काळकूट-विष शंकर कंठीं । काल राघव-भयास्तव कंठीं ॥ ५ ॥
 शर्वकंठ-विषगर्व हराया । शक्त नाम चि तुझे रघुराया ॥
 सेतु सागर कपी उतराया । नाम-सेतु भवसिंधु तराया ॥ ६ ॥
 राम नाममय राम चि लोकीं ॥ हे न जाणत वृथा शिणलीं कीं ॥
 रामनाम धरिले जयि वाचे ॥ तूटती तयिच बंध भवाचे ॥ ७ ॥
 सिंधु-सेतु राचिला रघुरामें ॥ नासिला भवसमुद्र चि नामें ॥
 तारिली स्वनगरी अवतारी ॥ रामनाम भुवनत्रय तारी ॥ ८ ॥
 मूर्ति न प्रगटली घनवर्णा ॥ जो दिवाकर कुळीं नृप वर्णा ॥
 तो चि हे गुण हि वामन वर्णा ॥ मूर्ति आदि कवि वाल्मिक वर्णा ॥९॥

(४)

जो न गाय हरिचे महिमेलां ॥ तो असे जित चि या महि मेला ॥
 ऐसियासि यम केवि न जाची ॥ मूर्ति भ्रष्ट न जयासि अजोची ॥१॥
 कीर्तनीं आजि पुढें बसवा हो ॥ नायके तरि दुजा बस वाहो ॥
 तो बरा पशुचि यान भवाचा ॥ हा नराधम जसा विभवाचा ॥२॥
 ईश्वरें तुज दिली नरकाया ॥ साधनें करिशि तूं नरका या ॥
 भोगिशी निशिदिनीं विषयातें ॥ मानसी न मनिं तूं विष यातें ॥३॥
 कृतयुगाहुनि उत्तम हा कली ॥ म्हणुनि भागवतीं मुनि हाकली ॥
 नरतनू अति खांतहि जीभली ॥ अजितनाम वदे तरी जी भली ॥४॥
 गाऊनियां मधुर हें हरिनाम नाचा ॥ पाहो मग भ्रम कसा हरिना मनाचा ॥
 तत्रापि कीर्तन चि मुख्य केली करीतो ॥ होतो सदा प्रगटतारक लौकरीतो ॥५॥
 न गर्जती जे हरि गाढ वाचे ॥ ते पापरूपी नर गाढवाचे ॥

१५ अभिराम = शोभायमान १६ सोम = चंद्र १७ विषानल = विषाग्नि १८ शर्व
 = शिव १९ भव = सत्तार २० महिमा = मोठेपणा २१ अज = परमेश्वर २२
 कली = कळीत

न आतळावे अजि त्यांस वाटे ॥ ज्यांच्या मनीं वास न केशवा टे ॥ ६ ॥
 दाटूनि-एक हरिनाम-रसास पाजी ॥ पाजी च जो न चवि घे न करी तपा जी ॥
 हा मानवी च कृतदेह गमावितो कीं ॥ खेळोनि कांच मणिती विषया पितो कीं ॥ ७ ॥
 जो घे विलास रघुनायक-गायनाचे ॥ तेथें समीरसुत आपण गाय नाचे ॥
 जोडोनि अंजुळि पुढें स्वशिरावरी तो ॥ शोभे खराच रघुवंश-वरा वरी तो ॥ ८ ॥
 सकळ जन्म कसा तरि मारवा ॥ जरि खरा उतरे तरि मी रवा ॥
 मम समस्त अशेचि ये महा ॥ जग तसें दिसतें निज नेम हा ॥ ९ ॥
 हरिनाम माझे हरिनाम तूझे ॥ हरिरूप माझे हरिरूप तूझे ॥
 हरिध्यान माझे हरिध्यान तूझे ॥ हरिज्ञान माझे हरिज्ञान तूझे ॥ १० ॥

(५)

पूर्वी नसे शेवाटि ही नसेना ॥ तें मध्य काळीं दुसरें दिसेना ॥
 दिसे असे जो नगजा वरूनी ॥ ते तें चि हें जाण मनीं धरोनी ॥ १ ॥
 ऐकें प्रसिद्धें हरिचीं सुभद्रें ॥ जीं जन्मकर्म हरिती अभद्रें ॥
 नामांत त्यातें च कथाप्रसंगें ॥ ते गाय निर्लज्ज कि रे असंगें ॥ २ ॥
 हे नेम ज्याला हरिगायनाचे ॥ प्रेमें द्रवे स्वप्रिय गाय नाचे ॥
 हांसे रडे गर्जतसे अहो तो ॥ दृष्टीं जनाच्या दृढ मूढ होतो ॥ ३ ॥
 कैवल्यनाथा वरदैश्वरातें ॥ नरा वरीना बुध नश्वरैतें ॥
 जें भोगिती कीं नरकांत कामी ॥ मागेन तें कां नरकांतकीं मी ॥ ४ ॥
 तो मोक्ष ही मज नसो श्रुतिसार साचा ॥ जेथें नसे रस तुझ्या पदसारसाचा ॥
 तूझे सदुक्त चरितामृत देवराया ॥ ऐके मनीं युवतकर्ण दिजे वरा या ॥ ५ ॥
 वारा तुझ्या पदसरोज-सुधालवाचा ॥ जो वारिणां निघतसे तव भक्त वाचा ॥
 आह्मांसजो श्रुतिस योगिजनास योजी ॥ यावेगळा वर मुलास तुझ्या न योजी ॥ ६ ॥

(६)

ज्याच्या कदापि न निघे गुरुगायकांनीं ॥ गातां मुकुंद चरितामृत गायकांनीं ॥
 तो तो स्वसूकरखरोष्ट्रसर्मान होतो ॥ वाहे वृथा नरपणें अभिमान हो तो ॥ १ ॥
 हाडि हाडि ह्मणतां हि न राहे ॥ श्वानबुद्धि वे श यां त नरा हे ॥
 ग्रामसूकर असा वळखा तो ॥ कीं अमंगळ चि केवळ खातो ॥ २ ॥
 केलें मज न गिळवे न कठोर कांहीं ॥ तो उष्ट्र खाय वदनं वनकंटकां ही ॥

२३ आतळावे = स्पर्शाने. २४ समीर-सुत = हनुमान. २५ कैवल्य = मोक्ष.
 २६ नश्वर = नाशवंत. २७ नरकांतक = ईश्वर (नरक-नाशक) २८ पद-
 सारस = पाद-कमळ. २९ सूकर = डुकर. ३० खर, उष्ट्र = गाढव, उंट.

सोपा फुका न रुचतो मधुकैटभैरी ॥ घे क्लिष्ट भोग वदनें निजकैटभारी ॥३॥
 लत्ता प्रहार वदनीं अति गाढवाचा ॥ हा यत्न गाढावि निमित्त चि गाढवाचा ॥
 हाले निमेष^३ इतुक्यांत चि भोग झाला ॥ ऐशा सुखे कुनर हो भजणे अजाला ॥४॥

समाप्त.

उपादान.

उपादान माती च जैशी घटातें ॥ उपादान तंतू च तैसा पटातें ॥
 विना ब्रह्म येना जर्गी प्राणिया तें ॥ उपादान तैसें मिळें सत्य यातें ॥१॥
 नैगाचे सबाह्यांतरीं भाव दावी ॥ नगातें उपादान सत्ता वदावी ॥
 सबाह्यांतरीं ब्रह्म जैसें जगातें ॥ सबाह्यांतरीं हेम^३ तैसें नगातें ॥२॥
 नगीं दृष्टी मुष्टी कनक नुसतें सांपडतसे ॥
 उपादानें येतें ह्मणवुनि च ठार्यीं पडतसे ॥
 असे सर्वा पातीं प्रतिति हि अधिष्ठान गवसे ॥
 ह्मणोनी ब्रह्मीं हें जग ह्मणति हेमीं नग वसे ॥३॥
 स्फुरे ज्ञानें आणी स्फुरण चि जया वीण न घडे ॥
 असें अंतर्बाह्य प्रगट दिसतां तत्व नुघडे ॥
 जडीं आत्मा ऐसा परि विरल ऐसा अनुभवी ॥
 जडद्रष्टा मात्र स्फुट वदाति भेदज्ञ हि भवी ॥४॥
 दसोडी जे देखे तिस च वळखे वाळक पंटीं ॥
 कळोनी ही स्वात्मा अकळ नकळे विश्वकर्पटीं ॥
 दसोडी पासोडी रचुनि उरली प्रौढ सम जे ॥
 जडीं आत्मा ऐसा अनुभवित सर्वज्ञ समजे ॥५॥
 प्रतीति अशि आपुली तनुमधे चि जें सांपडे ॥
 सचेतन अचेतनीं जरि तसाचि ऐसा पडे ॥

३१ मधु-कैटभारी = मधु व कैटभ या दैत्यांचा शत्रु. ३२ निमेष = डोळ्यांचे पातें.

१ उपादान = ज्याच्या इंग्रजी भाषेत Material cause ह्मणतात तें. २ नग

॥ = दागिना. ३ हेम ह्मणजे = सोनें. ४ प्रतीति = अनुभव. ५ गवसे = सांपडें.

६ दसोडी = दशी. ७ पट = वस्त्र.

जडोर्मि मग ते दिसे निजचिदांबुसर्चा खरी ॥
 जडैक्य न दिसे अशी मग दिसेल कां वैखरी ॥६॥
 मग व्यापकें ब्रह्म होतां चि ठावें ॥ जडद्वैत येणें समूर्त्ती उठावें ॥
 दिसे सर्व पाणी असें स्या तरंगीं ॥ उरें द्वैत कैसें तरी अंतरंगी ॥७॥
 जो खरें जड ह्मणेल असाधू ॥ द्वैत तो श्रुतिविरुद्ध हि साधू ॥
 ब्रह्म सर्व गणोनि जडाला ॥ जो ह्मणे अमृत तो चि उडाला ॥८॥
 जया सर्वत्वाचा निगम न तया स्वानुभव दे ॥
 असें सर्वां हें ही विदित असतां कल्पुनि वदे ॥
 जडोर्मिव्यापी जो सकळ हि चिर्दब्धी च समजे ॥
 स्वसर्व ब्रह्मत्वीं पुरुष मग तो कां न उमजे ॥ ९ ॥
 दिवांधाचे दृष्टीं दिसति न रविं रश्मि उघडे ॥
 न सर्व ब्रह्मत्वीं तशि उघडि ही दृष्टि नुघडे ॥
 अपूर्तें पूर्णत्वीं ह्मणति सकळ ब्रह्म न घडे ॥
 × × × × × × × × × × × × × × ॥ १० ॥
 आत्मा जडांस सकळांस अतर्क्य वाटे ॥
 श्रुत्यर्थता करुनि लावित अन्य वाटे ॥
 स्याचे नसे नकळते कुमताभिमानी ॥
 तैसैं चि हें वदति अद्वयबोध मानी ॥ ११ ॥
 असें सर्वांचा मी ह्मणुनि ह्मणतीं सर्व हि असे ॥
 जडब्रह्मद्वैत श्रुतिविहित मोडीत हि असे ॥
 अशांच्या शिष्यांला कशि अजडअद्वैतरचना ॥
 कळे साक्षात्काराविण विकळ तो वेदवचना ॥ १२ ॥
 नगा एकाचे ते दिसति तुटतां चार तुकडे
 न भेद स्वर्णत्वीं सम चि मिरवे जे चहुंकडे ॥
 न तें चारि स्वर्ण विगणविति चारीहि शकलें ॥
 घडेना मोडेना कनकपण इत्यादि उकलें ॥ १३ ॥
 न सर्वत्र ठायीं न सर्वत्र ठावें ॥ जडद्वैतठाणें कसें हो उठावें ॥
 जडावेगळा जो स्वदेहीं च पाहे ॥ अपूर्णा गुरूची तयातें रुपा हे ॥ १४ ॥
 तरंगीं जळ व्यापकत्वे कळावें ॥ तपीं ऊर्मिभित्थत्व तें आकळावें ॥

८ जडोर्मि = जडपदार्थरूपी जाट (ऊर्मा) १ चिदंबु = चैतन्यरूपी पाणी. १० सत्ता
 = अस्तित्व. ११ वैखरी = वाणी. १२ चिदब्धि = चैतन्यरूपी समुद्र. १३
 रश्मि = किरण.

मग व्यापकत्वास मिथ्या ह्येतावै॥ वृथा शब्दपांडित्य तै तौ गणवै॥ १५॥

“ तमैवांशो जीव ” प्रभु ह्यणतसे पांडुतनया ॥

चिदंशज्ञानी तो करित निज देहीं जतन या ॥

जसे नाना भौंनुं प्रति जळघटीं भिन्न दिसती ॥

अहंशब्दे तैसैं प्रतितनु चिदात्मे गवसती ॥ १६ ॥

सचेतन तनूमधें वसति चित्प्रकाशद्वया ॥

स्वरूप सचराचरीं सकळ वर्जितां अद्वया ॥

तदंश चि चिदंश तो जळ तरूफळे भक्षिती ॥

तया जड निषेधुनी जन अपूर्ण ते लक्षिती ॥ १७ ॥

तया जो या देहीं जड तनुनिषेधा समजला ॥

गमे खाला झालें अधिगते परब्रह्म मजला ॥

पुसेना कीं ब्रह्म श्रुति ह्यणति सर्वत्र वसते ॥

मला कां हो ऐसैं निज तनु च मध्ये गवसते ॥ १८ ॥

द्विधा चैतन्याचा अनुभव असे तो न समजे ॥

पहाती सर्वत्र स्थिरचरजगामाजि सम जे ॥

स्वकर्माचें भोगी कृतफळ गुणी तौ वरि वसे ॥

अशेषात्मा ज्ञानी सुतरपण याचेंचि गवसे ॥ १९ ॥

न भोक्तृत्व ब्रह्मीं प्रकृति जड सर्वांस न घडे ॥

चिदंशातें भोक्ता ह्यणउनि ह्यणा तत्व उघडे ॥

“ ममैवांशोजीव ” प्रभु ह्यणतसे वेद हि असैं ॥

मनातें मानावें तरि जड गुणा मोक्ष न दिसे ॥ २० ॥

जया बद्धमोक्षत्व ही त्या भवार्ता ॥ तयाची न मोक्षाचि ही लाभवार्ता ॥

जया योग्य आरोग्य त्याला प्रसिद्ध ॥ श्रुतिप्रोक्त सिद्धांत हा क्षिप्र सिद्ध ॥ २१ ॥

ह्यणे श्रुति शरीर हें रथ चिदंश आत्मा रथी ॥

हय द्विविधं इंद्रियें फिरवि बुद्धि हे सारथी ॥

हयासि मन दोर ते विषय ज्यामध्ये लोळती ॥

तयासहित भोक्तृता कुशल आत्मया बोलती ॥ २२ ॥

चिदंशज्ञ सर्वत्र नेणें कदापी ॥ स्वअज्ञानशौर्यें तरी येक दापी ॥

ह्यणे इंद्रियातीत आत्मा स्वरूपी ॥ न देवो जगद्रूपकाहीं अरूपी ॥ २३ ॥

स्वरूपीं त्या आहे जग सकळ आकाशसुभनें ॥

१३ मानु = सूर्य. १५ अधिगत = प्राप्त. १६ द्विविध = दोनप्रकारची (ज्ञान-
द्रियें व कर्माद्रियें). १७ सुमन = फूल.

प्रतीतीमध्ये त्या बुडवुनि असें निस्य सुमनें ॥
 अविद्या ते गेली अजड निजसत्ता च उरली ॥
 वदे गोष्ठी ऐशा चतुर परविद्या न कळली ॥ २४ ॥
 नसोनी सर्वत्र स्वसुख जरि देहीं च असतें ॥
 तुझे तें सज्ञान स्वतनुभरि बोधें निरसतें ॥
 स्वदेहीं देहाचा सुकृतफलभोक्ता ।चि फळला ॥
 अगा ब्रह्मज्ञानें द्रुम अजुनि नाहीं समजला ॥ २५ ॥
 गुरू दावी देहीं स्मरण तनुमध्ये च समजे ॥
 न देखे चित्तता स्थिरचरजगा माजि समजे ॥
 कृतार्था ज्ञानें त्या ह्यणवि गुरू सर्वज्ञ न करी ॥
 धनाचे आशेनें अधम अधन स्थान उकरी ॥ २६ ॥
 वदे जो गायत्री प्रथम गुरू तो एक असतां ॥
 नव्हे द्रोही ज्ञानें गुरू करुनि अद्वैत पुसतां ॥
 अपुर्ता तो ही जो जगनग उपादान नुघडे ॥
 न दावी कां तेव्हां गुरू न करणे पूर्ण सुघडे ॥ २७ ॥
 इति वामनकृत “उपादान” समाप्त.

॥ व्याधारूयान ॥

एके दिनीं कौळिक पारधीतें ॥ गेला वना घेऊनि शस्त्र अस्त्रें ॥
 फिरे वनीं लक्षितसे मृगातें ॥ उष्णीं न दीसे मृग लोचनातें ॥ १ ॥
 भ्रमत भ्रमत तेव्हां पातला पर्वतातें ॥
 कठिण बहु गुहा ते देखिली लोचनातें ॥
 मृगवत तनु ज्याची ते तनू भासलीसे ॥
 अतिशय मग व्याधू बाण योजी हि हीसे ॥ २ ॥
 गुहेमाजि तो तापसी कोणि एक ॥ बहूकाळ ध्यानस्थ त्यागी स्वलोक ॥
 निराहार तो निर्जळी एकचित्ती ॥ स्मरे अंतरीं तो रमाकांत मूर्ती ॥ ३ ॥
 व्याधें लक्षुनि बाण लावुनि गुणीं संधान जो योजिलें ॥

तो तेथें मनुजाकृती स्वनयनीं तात्काळ या देखिलें ॥

तेजःपुंज बहू तपोधन महा ध्यानस्थ तो देखिला ॥

शस्त्रें टाकुनि सत्वरें अतिशयें साष्टांग तो वंदिला ॥ ४ ॥

अनूतापें तेव्हां हरहर वदे जी पशुपती ॥

कसी जाली होती अनुचित x x आजि नसती ॥

महाब्रह्महत्येचें दुरित घडतें हो अवचिता ॥

पुढें जन्मोजन्मीं सतत नरकीं कोण बुडता ॥९॥

या नंतरें व्याध पुसे मुनीतें ॥ कां सेविलें कानन सांग मातें ॥

संसारदुःखें अनुताप जाला ॥ वैराग्यभावे भजतां अजाला ॥६॥

कीं राज्य गेलें धन हारविलें ॥ कीं शत्रुचें तें भय फार जालें ॥

कीं तस्करीं सर्व हिरोनि नेलें ॥ कीं सोयरे सर्व उदास केले ॥७॥

पत्नी नसे देइन आपुली जी ॥ अभीष्ट तें मानस कोण कीं जी ॥

जे इच्छिलें पूर्ण करीन अर्तें ॥ वेगें वदावें लक्षणे सुव्रतातें ॥८॥

उपरि बोलतसे मुनिराव तो ॥ परियसी ब्रवा अभिप्राय तो ॥

पातलों मि हि या वानें पारधी ॥ लक्षितों परि नव्हे मृगपारधी ॥ ९ ॥

वदत व्याध कथा मृगलक्षणें ॥ अणिन मी मजला नलगे क्षणें ॥

मुनि लक्षणे परिसें अरे भाविका ॥ हें चि लक्षण मृगासिनै भावि कां ॥ १० ॥

चहूं ही हातातें मृगर्षद तनू शामळ असे ॥

गळां माळा कांसे कसुनि पिवळें वस्त्र विलसे ॥

चहूं हातीं चाव्ही जडित मकराकार असती ॥

जया पायीं लेणें रुण झुण बहू नाद करिती ॥ ११ ॥

हे ऐकुनीयां मुनिची सुवाणी ॥ बोले तयातें मग व्याध वाणी ॥

करीन आज्ञा अजि सत्वरेंसी ॥ सांगा तयाचें स्थळ आदरेसी ॥ १२ ॥

झाडावरी कीं विवरांत राहे ॥ खातो फळें कीं तृण भक्षिताहे ॥

सांगा असा नेम कटाव त्याचा ॥ धरोनि आणीन यथार्थ वाचा ॥ १३ ॥

मुनी बोले सर्पावरि निजतसे एक दिवशीं ॥

कधीं पक्षीपाठी बसुनि उडताहे गगनिशीं ॥

बहु स्थानें त्याचीं मज हि न कळे लोक जपती ॥

त्वरें आता जाईं उशीर न लवों गा मज प्रती ॥ १४ ॥

घेऊनि आज्ञा मुनिची त्वरेसी ॥ शोधी वनें जाउन उत्तरेसी ॥

२ दुरित = पातक.

३ अर्त = आवड.

४ मृगमद = कस्तुरी.

५ शामळ = सांबळी.

केला मृगाचा बहु यत्न लाहो ॥ तौ अस्तमाना रवि चालला हो ॥१९॥

असाध्य देखोनि पडे विचारी ॥ मनीं ह्मणे काय करूं मुरारी ॥

आलों द्विजा देवुनि भाकदानं ॥ न साधितां होइल अस्तमान ॥ १६ ॥

शब्दा गुंतुनि तापसा भरंवसा म्यां दीधला आसतां ॥

जावें x x धरा फिरोनि मजला मी त्यागितो जीविता ॥

सांगों काय तथा तपस्वि मुनिला जात्रोनियां ते स्थळीं ॥

ऐसें बोलुनि शस्त्र काढुनि करे कंठासि जां आकळी ॥१७॥

तदा देवा त्याचें अति निकट निर्वाण कळलें ॥

पुढें त्याच्या कैसें प्रगट करुनी रूप धरिलें ॥

चहूं हार्तीं चान्ही अयुध असती पिच्छ मुकुटीं ॥

असे त्या व्याधानें प्रगट हरिला देखत दिटी ॥ १८ ॥

व्याधें पाहुनियां हरि स्वनयनीं सन्नीध जो योजिलें ॥

माजाचे काटि बंधनें शडकरी कंठास ते घातले ॥

घेवोनी अतिसत्वरें तपस्विना सन्नीध जो पातला ॥

बोले दीर्घ स्वरे तपस्विना घे सावजा आपुल्या ॥१९॥

मुनी पाहे तेव्हां सगुण हरिचें रूप नयनीं ॥

ह्मणे हें आश्चर्य त्रिभुवनपती शेषशयनीं ॥

श्रुती नेतीनेती विधिहर जयातें हुडकितो ॥

असा त्या व्याधानें प्रगट करवीला निजमती ॥२०॥

नमो विश्वोद्धारा अघमतिहरा कंजनयना ॥

क्षिराब्धीयावासी श्रुतिसि नयेसी कर्कोटशयना ॥

स्तुती मगती योगी नमुनि हरितें नम्र वदनीं ॥

रुपासिंधू देवा स्थिर येउभया मूलि सदनीं ॥२१॥

बहू योगी ध्याती हृदयकमळीं ह्याचि चरणा ॥

न लाभे हें तें ची मम दृढीकसें बंधहरणा ॥

उभा केला व्याधें त्वरित मग भावें गवासिला ॥

न लाभे वेदा हा अजि तपयज्ञीं न सिणला ॥२२॥

नमो विश्वानंदा निज प्रणवकंदा अगणिता ॥

नमो जी स्वच्छंदा मम भवबंधा उफणिता ॥

मला तूझा धंदा आणिक मतिमंदा नलविहो ॥

नमो जी गोविंदा तव पादिं मुकुंदा जवळि हो ॥२३॥

कृपा आली देवा त्वरित करुनी दिव्य स्वरूपा ॥
 स्वलोकीं नेऊनी दिधलि उभयां मुक्ति सरूपा ॥
 ऋषी ब्रह्मादीक सुरवर मुनी स्तूति करिती ॥
 बहू साभूवृंदें हरिपदयुगीं प्रेम धरिती ॥२४॥
 ऐसे परी हरि हि भाविकु या जिवाला ॥ दावी क्षण न लागतां पदराजिवाला ॥
 हा प्रस्ययो दृढतरें बरवा मनाला ॥ आला ह्मणोनि हरिछंद हि वामनाला ॥२५॥
 समाप्त.

भीष्म शरपंजर.

बंदूनियां पद शिरीं प्रभु केशवाचे ॥ वर्णीन भीष्मशरपंजरलेश वाचे ॥
 ज्या कारणें खजुनि कृष्ण निज प्रतिज्ञा ॥ घे चक्र दे यश चि या निज भक्तप्रज्ञा ॥
 भरुनियां धनुवासर तो दहा ॥ भरितसे स्वयशें चि दिशा दहा ॥
 धारे पुन्हा मरणीं निज कामना ॥ करि सुखप्रद तो यमनंदना ॥२॥
 रथाखालीं गंगातनय शरतल्पाविरि पडे ॥
 हहाकारें दुर्योधन सकळ सेना चरफडे ॥
 रणीं एकामिकां ह्मणति नृप पहूं मुख चला ॥
 नव्हे हा हो भीष्म क्षिनिवारि रवी आज खचला ॥ ३ ॥
 सभोंते पांडूचे तनय धृतराष्ट्रात्मज महा ॥
 पहाती भीष्मानें तव जपत विश्वात्मज पहा ॥
 जशी काया बाणावरि सहित बाहू पसरली ॥
 शुजाया बेरांची मग सकळ बा हूप सरली ॥ ४ ॥
 गुरू ज्या भीष्माशीं कदन करितां वा परतला ॥
 व्रतीं जो कां राहे कृतयुवतिशीं बाप रतला ॥
 शिखंडीचे बाण प्रसरति कसे यासि मरणीं ॥
 नसे हो त्रैलोक्यीं सुर असुर ही यासम रणीं ॥ ५ ॥
 खालीं नदीज पडतां चि जसा रथाच्या ॥ आनंद हो विजयी मग सारथ्याचा ॥
 चिचीं न होतां चि दिसे झगडावयाचा ॥ द्रोणादिकांसि गत कोप घडावयाचा ॥ ६ ॥

८ सरूपा = सरूपता मुक्ति- चतुर्विधमुक्ति यें प्रमाणें.—१ सायुज्यता, सरूपता,
 ३ सलोकता, ४ समीपता. ९ राजीव = कमळ.
 १ यमनंदन = धर्मराज. २ तल्प = बिछाना.

सहस्र दश मारणें नियम सैन्य भार्गी रथी ॥
 दिसांत झणऊनियां जननि ज्यासि भागीरथी ॥
 जरा भर टिकेचिना तरुणसा रणीं वावरे ॥
 कसे शर शिखंडिचे तनुस भेदले वा बरे ॥ ७ ॥
 शिखंडी शरें काय मारील यातें ॥ कसा भीष्म हा देह सांडील यातें ॥
 पुढें भर्जुना यासि सारुं नको रे ॥ शरां हाणितां जो ह्मणे ना नको रे ॥ ८ ॥
 शराची श्रीशय्या करुनि वारि गंगोद्भव निजे ॥
 कदापि स्पर्शेना क्षितिवर वरांगा अवनि जे ॥
 मथें लेंवूं लागे फळ पवन योगस्तरुतळीं ॥
 विनाकाशीं जेवीं विलसत रवीविंव चि तळीं ॥ ९ ॥
 कां शरीर न शिवे धरणी तें ॥ पावला पतन शुद्ध रणीं तें ॥
 बोलती क्षितिस या परदारा ॥ हा भिडे बहु परात्परदार ॥ १० ॥
 गांगेय तेथुनि कसे उघडुनि डोळे ॥ दुर्योधनासि अवलोकुनि काय बोलें ॥
 देशीउशीतरिचमस्तकहेंनहाले ॥ रायाशरीरअतिभारमिसें चि लोळे ॥ ११ ॥
 नृपें आणिली दिव्य उदाम ऊशी ॥ शिरा खालतीं देत वृद्धा मऊशी ॥
 ह्मणे ये स्थळीं हे उशी काय देशी ॥ पहा हो पडे कोणत्या काय देशीं ॥ १२ ॥
 बोले नदीज अबलोकुनि पांडवातें ॥ जेणें हुताशन दिव्हा वनखांडवातें ॥
 पाहोनि सेज समयोचित दे उशीला ॥ कैवल्यधामपदपर्वानेदवशीलां ॥ १३ ॥
 पडे भीष्मवाणी च कौतयकारी ॥ उशी सिद्ध केली च ते सायकारी ॥
 शिराच्या तळीं लावितां ते उभारे ॥ रवीविंव हें आननीं तेज भारे ॥ १४ ॥
 ह्मणे भीष्म दुर्योधना पाजि पाणी ॥ पुरे राहिले आमुचे आजि पाणी ॥
 असें ऐकतां ऊठिला लागवेगें ॥ जळा आणितां तो जळाला चि वेगें ॥ १५ ॥
 बोलिला नृप तथा जळ प्यावें ॥ त्वां पुन्हा मजवरी जळपावें ॥
 जालिलें मम शरीर शरानीं ॥ कीं हुताश करि दिग्बश रानीं ॥ १६ ॥
 पृथेच्या पुत्रा तूं अमल जळ तें पाज मजला ॥
 नदीजाची ऐसी हृदयगत बोली समजला ॥
 प्रकर्षें गांडीव प्रवळ धनु वोढी निजवळे ॥
 शरा तैसें योजी तंव सकळ सेना खळवळे ॥ १७ ॥
 शराच्या संधानें रणगत जनाला भय पडे ॥
 न जाणों हो याची न जरि कवणाचा वध घडे

अशी बोली होती तंव शर सुटे चापमुखिचा ॥
 विदारी भूमीतें गुण नव दवोत्युष्ण शिखिचा ॥ १८ ॥
 तळीं लागे जों जों उरगंशिर तों तों वरि शिरे ॥
 फणी बोले त्यातें कवण कवणा तूं वधिशि रे ॥
 शरस्तंबी गंगातनय पडला भारतरणी ॥
 जसा ये अस्तातें सहित किरणा भार तरणी ॥ १९ ॥
 जयाचे हो होते बहुत धृतराष्ट्रा भरंवसे ॥
 तसे खालीं आले हृदयगत विश्वंभर वसे ॥
 शरीरीं संतप्त प्रसर शर ज्यातें कुरुपती ॥
 श्रमी केला युद्धीं ह्रुपदतनयानें कुरुपती ॥२० ॥

पार्जे पाणि मजला वसुधेचें ॥ मानिलें वचन जेवि सुधेचें^{१६} ॥
 पाडवें न धरितां अविनीतें^{१६} ॥ पाठऊनि मज दे अविनीतें ॥२१॥

वदे जो शेषासी अमरसरिता वानसरसी ॥
 महीवतीं आली त्वरित सुतनिर्वाण सरसी ॥
 विलोकी ते जेव्हां कठिण शरतर्पी निजविलें ॥
 शरीरातें त्याच्या नयनजळपातें भिजविलें ॥ २२ ॥
 अरे बाळा माझ्या कदनसमयीं तीत्र तपनें ॥
 तुवां कां वा केले असुनि वय हें तित्र तपणें ॥
 सुनेचें म्यां नाहीं मुख निरखिलें धाकुटपर्णी ॥
 गुरूंशीं तूं अवेस्तंत्र झगडलासी दृढपर्णी ॥ २३ ॥
 तळीं बाणाग्निनें वरि तपनें उष्णें तळासिरे ॥
 अशी माता तेव्हां विलपुनि पुन्हा भूताळें शिरे ॥

९ शिखि = अग्नि. १० उरग = सर्प, शेष. ११ फणी = सर्प. १२ शरस्तंब = शर-समूह.
 १३ तरणी = सूर्य. १४ वसुधा = पृथ्वी. १५ सुधा = अमृत. १६ अविनीत = दांडगा.
 १७ अविनि = पृथ्वी. १८ अमरसरिता = देव-नदी (भागीरथी). १९ गुरु = परशुराम.
 २० अंबा—या नांवाची कन्या भीष्मानें विचित्रवीर्या करितां जिंकून आणली. परंतु
 तिचें प्रेम दुसऱ्या राजावर जडलें असल्यामुळें तिला परत पाठविलें. त्यानें परजिता अस-
 ल्यामुळें तिचा स्वीकार केला नाही. तेव्हां ती परत येऊन “मला वरा” असें भीष्मास
 झणूं लागली. ती गोष्ट भीष्मानें नाकबूल केली. तेव्हां तिनें परशुरामाकडून आपला
 अंगोकार करण्या विषयीं बोलणें लाविलें. भीष्म परशुरामाचें ऐकेना झणून त्या दोघांचें युद्ध
 झालें. त्यांत परशुरामाचा पराभव झाला. अखेरीस अंबेनें अंग्रिकाष्ठे भक्षण करून भीष्मा-
 ला मारण्या करितां शिखंडी अवतार घेतला. २१ तपन = सूर्य.

रणीं श्रीपार्थाचे शर बहुत उत्कर्ष दिसले ॥

विलोकी तो जेव्हां तंव हृदयिं दुर्योधन सले ॥ २४ ॥

वीरांत वीर हरिसारथि पार्थ हारे ॥ ज्याच्या पुढे चि अवघा पुरुषार्थ हारे ॥
जैसा वनांत हरिणीवरि सिंह घोरे ॥ तैसा रणीं प्रतिभटीं सित्तवाह तोरे ॥ २५ ॥

वदे श्रीभीष्माते विगतनयनीचा सुत पुसे ॥

मनीं मोठे भाती अति पार्थादि रिपु असे [?] ॥

कशी आज्ञा देशी कठिण करणें युद्ध वदसा ॥

चमूवतीं आली वडिल पडतांना अवदसा ॥ २६ ॥

वदे ते क्षणीं भीष्म दुर्योधनाते ॥ नको तूं धरूं पांडवीं युद्धनाते ॥

सुखीं दोष ही एक होऊनि राहा ॥ पुरे होय संग्राम माझेनि हाहा ॥ २७ ॥

अशी भारतीं भीष्मपर्वी कथारे ॥ तरे या चरित्रीं जरी चित्त थारे ॥

ऋषी बोलिला भूपारिक्षितीते ॥ करी धन्य जो सर्वथा या क्षितीते ॥ २८ ॥

काशींत नाम जननी जनकाभिधानी ॥

श्रीविश्वनाथ मम दैवत कृष्णवेषी ॥

श्रीमन्महेश अघमर्षण जो उपार्यी ॥

दासानुदास चि तरे यादव तो सुपौर्यी ॥ २९ ॥

॥ श्रीरामचंद्रार्पणमस्तु ॥

समाप्त.

राधा-विलास.

करुनि नमन देवा बाळरूपा हरितें

सुरसं चरित ज्याचें जें कलीला हरितें ।

कथिन सुरैत राधा-कृष्ण-लीला-प्रबंध

तुटति पठेण-मात्रें सर्व मायीक बंध ॥ १ ॥

कोणेके दिनि नंद-भाजें-सदनीं ते राधिका सुंदरी

आली सुंदर रूप पाहुनि तिचें थाया बहु घे हरी ।

२२ सितवाह = अर्जुन. २३ विगतनयन = अंध (धृतराष्ट्र). २४ या प्रकरणाचे शेवटीं वामन पंडिताचें नांव नाहीं. त्यामुळे हें प्रकरण त्यांचेच कीं काय या विषयीं संशय येतो.

१ 'सुरत' पाठान्तर. २ कलील = पातक. ३ 'चरित' पाठान्तर. ४ 'श्रवण' पाठान्तर. ५ भाज, भाजा = भार्या = स्त्री.

राहेना जननी कडेवरि रडे लोळे मही माधवा
कां रे वा उगला न राहासि कसा मंथूं दधी केधवां ॥ २ ॥

उचलि जननि त्यातें सर्वथा तो न थारे
निजवि फिरवि दात्री पांखरांचे हि थारे ।
शुक पिर्क आणि लावे पारवे हंस मोर
हरि-मन न रमेची चित्र-शाळे-समोर ॥ ३ ॥

तें ही तयासि न रुचे बहु कोप दात्री । त्याची अगम्य करणी कवणें वदावी
क्रोधें करुनि जननी मग त्यास दापी । राहें उगा ह्मणत तें न मनीं कदापी ॥४॥
नाना प्रयत्न जननी करितां वळेना । कां आजि बाळ चळला सहसा कळेना
राधे प्रती वदतसे मग नंद-दारा । घेऊनि सात्वन करीं तरि या उदारा ॥५॥

तियोसि संतोष विशेष जाला । त्वरें करुनी मग त्या अजाला
कडेवरी घेत धरोनि पाणी । राहे उगा तो मग चक्र-पाणी ॥ ६ ॥
आश्चर्य मानी मग नंद-दारा । जालें ह्मणे काय कसें उदारा
मातें बहू कष्टविलें खळानें । राधे तुवां शांतविला पळानें ॥ ७ ॥

ह्मणे राधा मातें उशिर बहु जाला चपळ हा
त्वरें घ्यावा बाई रमण घरिं पेटेल कलहा ।
वदे ऐसें ठेवी हरि जनानि-अंकीं आणि निघे
रडे तों आक्रोशें उचलुनि कडेला जननि घे ॥ ८ ॥

कृष्ण फार करितो रुदनानें । अंतरीं धारिततो निज नातें
मागुती जननि दे तिजपाशीं । खेळवीं ह्मणतसे व्रज-वासी ॥ ९ ॥
राधा ह्मणे बहुत एथ उशीर जाला । वाटे मदीय सदनीं निज कांत आला
क्रोधें करुनि मज ताडिल तो नसोडी । तेव्हां जिणें सजणिकायतयांत गोडी ॥१०॥
घेवोनियां कृष्ण घरासि जावें । राधे पतीचें भय हें व्यजोवें ॥
जेव्हां तुला कांत वदेल रागें । तेव्हां तया एथिल वृत्त सांगे ॥११॥
ऐसें तिला बोधुनि पूत नारी । दे तीजपाशीं मग पूतनारी ॥
मागेल तें दे न करौनि वाणी । माता अशी सांगत तीस वाणी ॥१२॥
या नंतरें त्वरित घेउनियां उदारा । आली पहा स्वसदना प्रति गोपदारा ॥
आनंदला हरि मनीं बहु ल्याच काळीं । राधा हि ते पडलि हर्ष-महा-सुकाळीं ॥१३॥
ठेवूनी निज मंचकावरी हरी राधा उभी राहिली

६ पिक=कोकिल. ७ पाणी=हात. ८ अंक=मांडी. ९ व्रज=गोकुळ. १०
पूत=पवित्र. ११ पूतनारी=पूतना + अरी=पूतनेचा शत्रु (कृष्ण). १२ वाणी=
कमताई. १३ वाणी=वाचा.

नेत्रीं ते मदनास निदित अशी मूर्ती बरी पाहिली ।
तेव्हां ते मदविव्हला निजमनीं होऊनियां कामिनी
मानी अंतरिं खेद हा युव नसे आणि नव्हे यांमिनी ॥ १४ ॥

देखोनी तरि बाळ-रूप हरिचें राधे मनीं काम हा
जालासें कथिलें परंतु सकळां आश्चर्य वाटे महा ।
अद्यापी शिशु-दर्शनीं युवतिला उन्माद कामा नसे
राधे अंतरिं हो विकार घडला भावार्थ ऐसा असे ॥ १५ ॥

पूर्वी हे गणिकां असोनि शुचिने कर्णाट-देशीं पहा
श्रीरंगीं तरि अर्पुनी मन सदा केलें व्रतातें महा ॥
स्नानातें करि कार्तिकां नुगवतां मित्रां करी पूजना ।
त्याचें रूप मनांत आणित सदां नेणे दुज्या साधना ॥ १६ ॥

बहुत दिन अशी ते आचरे हो व्रतातें ।

परम संदयतेनें पाहिलें काम-तातें ॥

हणउनि तिस नेमी स्वर्गता ते उदारा ।

अमर-पुरित जाली श्रेष्ठ ते देव-दारा ॥ १७ ॥

श्रीरंग-तीर्थीं करि मज्जनातें ॥ धरी मनीं त्या सह कामना ते ॥

यथाविधी नृत्य हि भा । नाना ॥ सप्त स्वरें गाय करी तनाना ॥ १८ ॥

पण्यांगनां [बहुत] पावलि तेथ माना ॥ रंभादि ऊर्वशि तिच्या नसती समाना ॥
इंद्रादि देव गुरु यास्तव रूप लाहो ॥ घेऊनियां स्वमनिं मानवती तिला हो ॥ १९ ॥

कोणकें^२ दिनिं संत्य-नाथ-सदना येऊनि ते सुंदरी ।

वीणा वाजवि गाय नर्तन-कळा नानापरी आदरी ॥

एकोनी मग तोषलां निज मनीं मागे हणणे हो वरा ।

तेव्हां ते विनये वदे त्वरित दे श्रीरंग ऐशा वरा ॥ २० ॥

यानंतरें वदत तीप्रति ब्रह्मदेव ॥ द्वापार-अंत-समया प्रति वासुदेव ॥

क्रीडेल नंद-सदनीं शिशु-रूप नारी ॥ तो कीं रमेल तुजशीं प्रिय पृतनारी ॥ २१ ॥

त्वरित वर असा ते लाधली हो सुशीला ॥ तदुपरि वृषभानू-योषितेच्या कुशीला ॥

उपजलि मग राधानाम ठेवोनि तीला ॥ परम पुनिर्ते हो ते रीतली श्रीपतीला ॥ २२ ॥

१४ यामिनी = रात्र. १५ गणिका = वेश्या. १६ मित्र = सूर्य. १७ काम-तात = मदन-
पिता. (श्रीरंग = विष्णु) १८ देवदारा = अप्सरा. १९ मज्जन = स्नान. २० पण्यां-
गना = वेश्या. २१ "कोणकेंदानीं ब्रह्म-देव-सदनीं ते सुंदरी आदरें ! आली गायन
नृत्य तेथ करितां वेणीं अशी सादरें ॥" पाठांतर. २२ वृषभानू = गोप-वशेष (राधिका-
पिता. २३ "विनित" पाठांतर. २४ "पावली" पाठांतर.

श्रीमत्केदार-खंडी सुमानिसि वदला सूते जो कां महात्मा ।
 पंचाध्यायीं पहावे चतुर नरवरीं कार्तिकीच्या महात्म्या ॥
 ते हो जाणा कथा हे झणउनि हरिला बाळ-रूपासि पाहे ।
 पूर्वीच्या त्या अधारें त्वरित हरि करी तीवरी हो कृपा हे ॥ २३ ॥
 या योगें करुनी च बाळ वपु हे ऐसा असोनी हरी ।
 तीची सुंदर ते तनू निरखुनी कामानळें ते हरी ॥
 जीचें* रूप रतीस येथ न तुळे दासी गमे मेनका ।
 तीच्या वर्णानि हो पदार्थ जितुका तो साम्य वर्णू नका ॥ २४ ॥
 अंधर विद्रुमं सम्यक रेखिला । दर्शन हीरं-समुच्चयं देखिला ॥
 परम आतुर होउनि माधव । सुरत चुंबन इच्छि रमा-धव ॥ २५ ॥
 नाकीं तिच्या मौक्तिक हो सुतेज । कैचें तसें दैत्य-गुरूस तेज ॥
 देखोनि त्यातें मग देव-देव । कामानळें व्याकुळ बासुदेव ॥ २६ ॥
 जळीं मीन तैसे चि कीं नेत्र तीचे । बरे शोभले कज्जलें हो सतीचे ॥
 स्मराचेच कीं बाण त्या भू-कमाना । हरीच्या मनीं भेदले सत्यजाणा ॥ २७ ॥
 कुच तिचे घन वर्तुळ देखिले । मृग-मैदांकित सुंदर रेखिले ॥
 निरखुनी मग पाहतसे हरी । करिं धरीन अशी मति तो धरी ॥ २८ ॥
 वदन-कमल कैसें शोभताहे सतीचें ।
 विभव कवण वर्णीं यामिनीच्या पैतीचें ॥
 नयनिं मृग मुरारी पाहताहे मुखातें ।
 अवनिं^३ सकळ जाली मानि ऐशा सुखातें ॥ २९ ॥

जाला हरी बहुत व्याकुल पंच-बाणें । राधा हि ते परम विव्हल त्या प्रमाणें ॥
 जाली झणे युव जरी असता मुरारी । मी लाधतें रतिसुखास हि आजिभारी ॥ ३० ॥

ऐसा वधू हेतु मनीं उभारी । हा भाव जाणोनि हि कैउभारी ॥
 सर्वांतरीं साक्षि असे हरी तो । ते इच्छि लीला च तशा करीतो ॥ ३२ ॥

परस्परें हेतु हि एक जाला । या कारणें कीं नटणें अजाला ॥

सकाम जाला युव ही हरी तो । तीच्या स्वयें काम-मैदां हरितो ॥ ३२ ॥

२५ सूत = पुराण-वक्ता. * "जी ची नागरता रतीस न तुळे" पाठांतर. (नागरता = शहाण-पण.) २६ अंधर = खालचा ओंठ. २७ विद्रुम = पोंवळें. २८ दर्शन = दांत. २९ हरि = हिरा. ३० समुच्चय = समुदाय. ३१ दैत्य-गुरू = शुक्राचा तारा. (महां मध्ये दिसण्यांत यांचे इतका तेजस्वी ग्रह नाही. स्थिर ताऱ्यांत लुब्धकाहून तेजस्वी तारा नाही.) ३२ मृग-मद = कस्तुरी. ३३ या मिनीचा पति = रात्रीचा भतार (चंद्र). ३४ अवनि = पृथ्वी. ३५ "झगोनि" पाठांतरे. ३६ "व्यथा" पाठांतर.

तों देखिलें परम सुंदर रूप तीनिं । हें दाविलें हणत लाघव मीपतीनें ॥
 सत्रीडें होउनि मनीं उगली च राहे । त्या नंतरें करित माधवतो त्वरा हे ॥ ३३ ॥
 तो मंचकीं धरि करीं कर सुंदरीचा । झाडी त्वरें ^३ तरि हि आदर तो हरिचा ॥
 हें कायहो करितसां रवि मध्यव्योमीं । जावें जिवें पति गृहाप्रति आल्या मी ॥ ४४ ॥
 हे वागती नगरिचे नर आणि नारि । एकांतिचें सुरत-संगरें पूतनारी ॥
 हे देखती नयनिं लोकविहार जेव्हां । म्यां हारिलें हरिपहा स्वकुळासि तेव्हां ॥ ३९ ॥
 सांगें ^२ तयासि परि तो न उगा रहात । टाकी उरोज-युगुलावरि दोनि हात ॥
 हें ऊघडें सदनद्वार दिसोनि येतें । राधा हणो हरिसि झांकुनि शीघ्र येतें ॥ ३६ ॥
 भरंवसा वचनीं हरिला न ये । धरुनि अंचल ती सरसाचि ये ॥

अगळ घालुनियां मग सुंदरी । हरिस घेउनि ये राति-मीदरीं ॥ ३७ ॥
 त्या नंतरें खचित-रत्न-पलंग- सेजे । नानाविधो राति-विलास करीतसे जे ॥
 तेव्हां तिचे अधर-चुंबन घे हरी तो । मदीं कुचांस वसना स्वकरें हरीतो ॥ ३८ ॥
 कामालया युवाति झांकितसे कॅरॅनें । तो काढिला कर करे कमळाकरानें ॥
 त्या नंतरें सुरत-कार्य करी हरी तो । राधेचिरीं सकळ वृत्ति अशा हरीतो ॥ ३९ ॥
 पोटीं चतुर्दश हि जो भुवनां धरीतो । हा जन्मला यदु-कुलाग्र-मणी हरी तो ॥
 रीधेचिया चुचुक-मंडळि हस्त ठेवी । शंभू-शिरीं कैमल शोभत शुभ्र जेवी ॥ ४० ॥
 दंतांवरिं आणि उरोज-युगीं सतीच्या । दंत-क्षते स्व-कॅरॅजे समयीं रतीच्या ॥
 लागोनि तप्त हृदयीं बहुसाल जालीं खालीं हरीस मग ते स्वबळें चि घाली ॥ ४१ ॥
 कॅशी बोलिली राधिका गोप-दारा । बँहुं श्रांत जालेति एथें उदारा ॥
 हणोनी च म्यां वैपरित्ये रमावें । न लागे चि एथें तुझांला श्रमावें ॥ ४२ ॥

तो तिशीं रमतसे अनुरागें । राधिकेसि न वदे अणु रागें ॥

प्रेमयुक्त हरि तो अध राहे । चुंबिते तंव सखी अधरा हे ॥ ४३ ॥

ते वैपरित्य-राति-संगरिं मग्न राधा । जाली परंतु मनिं भौवि निजापराधा ॥
 अन्याय आपणहरि स्वबळें चि केला । या गोष्टिचें सगुण तो नसतां भुकेला ॥ ४४ ॥

३७ मा-पति = लक्ष्मी-भर्ता. ३८ सत्रीड = सलज्ज. ३९ "परंतु मनिं" पाठांतर. ४० व्योम = आकाश. ४१ "सुंदर" पाठांतर. ४२ "सांगे हरी प्रति बहू परि तो न राहे वक्षस्यळा वारे बळें कर ठेउं पाहे ॥" पाठांतर. ४३ "जडित" पाठांतर. ४४ "झांकित काम-सदना वनिता" पाठांतर. ४५ "आशा मनांतील तिच्या पुरवी बरी तो" पाठांतर. ४६ "राधा अशा स्वकुच-अग्नि धरीत साच" पाठांतर. ४७ "तुळासि पुष्प गमे तसाच" पाठांतर. ४८ करज = नस. ४९ "असा कृष्ण तो" पाठांतर. ५० "वदे" पाठांतर. ५१ "भावित स्वापरधा" पाठांतर. ५२ "तो अध" पाठांतर. ५३ "हेतुचा" पाठांतर. ५४ "काय न तो" पाठांतर.

म्यां कासया संगैरिं या चुकावें । काहो तरी आत्म-सुखा मुकावें ॥
 संताप हा कीं जरि यासि जाला । वंदीन या मी पद-पंकजांला ॥ ४९ ॥
 अर्पुनी स्वमन नंद-कुमारीं । ते निमग्न वृषभानु-कुमारी ॥
 माजला रस बहु उभयांत । ये तिचा पति अशा समयांत ॥ ४६ ॥
 प्रवेशावें गेहीं तंव दिसतसे द्वार दिधलें ।
 उभा राहे शब्दे करुनि महिलीं-चित्त हरिलें ॥
 असे आला द्वारीं रमण हरि या काय करणें ।
 मला ऐसें जालें त्वरित सखया आजि मरणें ॥ ४७ ॥
 तदुपरि स्वैमनीं कुमुदेक्षणी । परम विव्हल होउनि ते क्षणीं ॥
 उठतसे मंग ते वारिच्या वरी । वर्सनं कांचुकि कुंठळ सांवरी ॥ ४८ ॥
 निटिलि^{६३} ठेवुनियां कर-पंकजा । ह्मणतसे मदना मज अंत्यजा ॥
 छळियलें ह्मणुनी घडिलें असें । पुढिल संकट हें निरसे कैसें ॥ ४९ ॥
 ह्मणे माते अंबे शरण विनयें आजि तुजला ।
 अशा या अर्धावतीं सद्य-हृदये राक्षे मजला ॥
 उपेक्षा हे माजी न करि अनुकंपा करिं हरी ॥
 करुनी देवेशा झडकरि भयातें परिहरी ॥ ५० ॥
 अंगीं विराली बहु सारसक्षी ॥ तों आठवी अंतरिं सर्व साक्षी ॥
 होता लघू तो युव पूर्ण जाला ॥ हें काय आशक्य अधोक्षजाला ॥ ५१ ॥
 त्यागी शिशुत्वा युव-रूप दावी ॥ तो काय हो पूर्व तनू न दावी ॥
 या निश्चया आणुनियां मनातें ॥ प्रार्थितसे श्रीमधु-सूदनातें ॥ ५२ ॥
 राधा ह्मणे हरिस थोर अनर्थ जाला ॥ द्वारीं कृतांत सम तो मम कांत आला ॥
 हाकाटितो उघडिं दार ह्मणोनिमातें ॥ हें काय हो श्रवणहोतनसे तुझातें ॥ ५३ ॥
 जाला उशीर पति येईल फार रागा ॥ तूं गुंतशी भ्रमर जेंवि रमे परागा ॥
 हा तों मला निर्धन-काळ गमे उदारा ॥ येऊनियां रमण त्या रुधिलें चि दारा
 कां आजि म्यां नंद-गृहीं बसावें ॥ आणोनियां आजि तुझां फसावें ॥
 हें काय मी फार वदो कृपाळा ॥ हा बोल माझ्या चि असे कपाळा ॥ ५५ ॥

५५ सगर = युध्द. ५६ पंकज = कमळ. ५७ महिला = स्त्री. ५८ "सग ते" पाठांतर.
 ५९ कुमुदेक्षणी = कमलनयना. ६० "युवती" पाठांतर. ६१ वसन = वस्त्र. ६२
 कुंठळ = कस. ६३ निटिल = कपाळ. ६४ अंत्यज = चांडाल. ६५ निरसे =
 निवारि. ६६ आवत = पाण्यांतला भोंवरा (संकट). ६७ अनुकंपा = कृपा. ६८
 तससाक्षी = कमळ-नेत्री. ६९ कृतांत = यम (कृतांत-कटका-मल-ध्वज जरा दिसो लागली
 -केकावली). ७० निघन = मरण.

रमण करिल तूझे काय हो देव-देवा ।
 सबळ जनक नांदे नंद तो वासुदेवा ।
 झडकरि लघु व्हावे वाळ-लीला धरावी ।
 मजवरि अनुकंपा हे सुजाणा करावी ॥ ९६ ॥
 वदत हरि सखे तूं सांगसी हो उदारे ।
 परम गहन कैसे तें घडे गोप-दारे ॥
 त्यजुनि युवपणाते वाळ होणें सुजाणे ।
 रचित-सकळ-सृष्टी तो हि धांता न जाणे ॥ ९७ ॥

परब्रह्म तूतें वदे लोक सारा । नसे साँचें हें व्यर्थ भासे पसारा ॥
 असे सूचली गोष्टि ते ही वदावी । खरें हें तरी वाळ-रूपसि दावी ॥९८॥
 ऐसें वदानी मग पाद-पंढे । वंदी मुनी-मानस-भृंग-संभे ॥
 त्यागीन जी प्राण दया-समुद्रा । ह्मणे पडे तों वदनासि मुद्रा ॥ ९९ ॥
 उर्वी^{९८} पडे केळि जशी च वार्ते । देखोनि ऐसें मग माधवाते ॥
 आली कृपा त्या मधु-कैठमारी । तो आपुली पूर्व तनू उभारी ॥ ६० ॥
 त्याँ नंतरें उठवि येउनि रूष्ण तीला । जाला उशीर वनिते तुझिया पतीला ॥
 पाहें ह्मणे मजकडे तरि-चक्र-पाणी । आणीं स्वकांत सदांनत धरोनि पाणी ॥६१॥
 ऐकोनियां वचन हें मग गोप-दारा । उत्पाटुनी नयन पाहत त्या उदारा ॥
 तों रांगतो जवळि वाळ तया चि कार्ळी । देखोनियां पडलि हर्ष-महा-सुकार्ळी ॥६२॥
 घेउनी मग कडेसि उदारा । पातली झडकरी गृह-दारा ॥
 काटुनी मग तिनें अगळासी । या ह्मणे भितरिं हो गुण-राशी ॥ ६३ ॥
 उभा केधवांचा असें द्वार-देशीं । दिसाचें च तूं काय मे द्वार देशी ॥
 असें क्रोध-वाणी वदे कांत तीसी । वदे आदरें सुंदरी ते पतीसी ॥६४॥
 या सांगते अर्थ तुह्मांसि सारा । सोडोनि द्या क्रोध-महा-पसारा ॥
 गेलें अजी नंद-गृहा उदारा । स्नेहें मला वैसवि नंद-दारा ॥ ६५ ॥
 तों ते करी मंथन नंद-राणी । राधे ह्मणे यासि तुझी शिराणी ॥
 तेव्हां हरी गाढ धरी रवी तो । नाना परी वाळ विवर्तवीतो ॥ ६६ ॥
 नेदी च मंथन करूं तिस अँब्ज-पाणी । † तेव्हां मनीं बहुत हिंपुटि^{९९} नंद-राणी

७१ जनक = बाप. ७२ धाता = ब्रह्मा. ७३ साव = सत्य. ७४ पद्म = कमल.
 ७५ सद्य = गृह. ७६ उर्वी = पृथ्वी. ७७ "लीलावतारी शिशुरूप जाला राधेचिया
 चुंबि मुखांजाला ।" पाठांतर. ७८ शिराणी = आवड. ७९ अब्ज = कमल; शंख.
 † "जाली बहुत मनि" पाठांतर. ८० हिंपुटी = कधी.

जाली* हणे उचालें यासि कडेसि घेई। राधे† शिशू समजवीं सदनासि †नेई॥६७॥
 त्या नंतरें घेउनि श्रीधराला । आलें च भा शीघ्र अजी घराला ॥
 नाना परी खेळाविला न मानी । निजें पुढें घें तई सौख्य मानी ॥ ६८ ॥
 मिथ्या नव्हे गोष्टि अशी च साची । मी ही निजें कृष्ण निजे तसाची ॥
 आलेति केव्हां न मने मनासी । निद्रा अशी पापिणि कार्य-नाशी ॥६९॥
 गेहीं न माणूस दुजें उदार। । या कारणें म्यां दिधलें चि दारा ॥
 निद्रा भ्रमा गाढ तयीं च घाली । स्मृती शरीरांतुनि हो निघाली ॥७०॥
 क्रोधयुक्त र्व-गर्जन कानें । ऐकतां चि उठिल्यें दचक्यानें ॥
 शंकरें मानें बहूत उदारा । ऊघडीं त्वरित येउनि दारा ॥ ७१ ॥
 हा अर्थ मानानि मना चि माजी । सर्वज्ञ हे हो करणें क्षमा जी ॥
 ये हास्य ऐशा वचनें पतीला । आलिंगिलें हो हृदयीं सतीला ॥ ७२ ॥
 देखिलें नयनि नंद-कुमारा । बाळ-रूप तनु साज्जत मीरा ॥
 पावला पति मनीं सुख-राशी । आणि हो प्रतिदिनीं स्वगृहासी ॥ ७३ ॥
 बरें हणणे भोजन शीघ्र घाली । कृष्णासि घेवोनि कडे निघाली ॥
 त्या नंद-सद्मा प्रति गोप-जाया बाई हणणे घेई अधोक्षजा या ॥ ७४ ॥
 आश्चर्य मानी बहु नंद-राणी । राधे अशी काय तुझी शिराणी ॥
 हणोनि राहे उगला हरी तो । मातें छळी नष्ट परोपरी तो ॥ ७५ ॥
 नेत जा प्रतिदिनीं स्वगृहातें । फावल्या घरें हणणे युवती ते ॥
 ठेवुनी मन हरी-पद-पद्मीं । राधिका त्वरित ये स्व-सु-सद्मीं ॥ ७६ ॥
 ऐसा हा सुरत-विलास वासुदेवें । केलासे निज-जन-तारणा सुदैवें ॥
 या लार्गी परम पवित्र हा सुवाचे । गाती ते प्रियकर होति वामनाचे ॥७७॥

समाप्त.

* “मातें” पाठांतर † “कृष्णास तू” पाठांतर ‡ “स्वगृहासि” पाठांतर. ८१ रव= रवनि. ८२ “भाणानि” पाठांतर. ८३ “संस्थित” पाठांतर. ८४ मार=मदन.

राजयोग.

(द्वितीय.)

विरक्ति ना प्रीति अया प्रपंची ॥ अहर्षमर्षी क्रम पंचपंची ॥
 दया न दाक्षिण्य नसे जयाला ॥ सुचिन्ह साधू लणती तयाला ॥१॥
 ज्या निदितां निदकदोष नाही ॥ ज्या वंदितां तोष नसे मना ही ॥
 जो निदावंदादिरहीत जाला ॥ कां राजयोगी न वदा तयाला ॥२॥
 जो उत्तमाते वचन स्तवीना ॥ नीचास नीचोत्तर सूचवीना ॥
 निदास्तुती द्वैत नसे जयाला ॥ कां राजयोगी न वदा तयाला ॥३॥
 प्रपंच जे कां न दिसे चि ठावा ॥ तयीं तया भेद कळों उठावा ॥
 ल्यजूं भजूं द्वैत नसे जयाला ॥ कां राजयोगी न वदा तयाला ॥४॥
 संसार हा चिर्त्सुख सोनियाचा ॥ आकारमात्रे अवघा तयाचा ॥
 त्यागी च भोगी गुरुराज योगी ॥ अष्टांग मूढासम तो न योगी ॥५॥
 चित्सागरीं जे ल्हंरी उठावी ॥ चैतन्यसी ते जरि होय ठावी ॥
 हा चिज्जडैक्यानुभवो जयाला ॥ कां राजयोगी न वदा तयाला ॥ ६ ॥
 भासे जयाच्या जड हे मतीतें ॥ दावा र्नीगीं त्या निज हेर्मतीतें ॥
 माया स्वयें ब्रह्म असे जयाला ॥ कां राजयोगी न वदा तयाला ॥ ७ ॥
 जो ब्रह्म जाणे विषयादिकां ही ॥ मिथ्या भ्रमे भेद तया न कांहीं ॥
 जें जें दिसे तें निजसें जयाला ॥ कां राजयोगी न वदा तयाला ॥८॥
 दृष्टांतिया दृश्य कदां न नासे ॥ हा भेद जाणे तरि भेद नासे ॥
 भेदीं अभेदान्वय होय ज्याला ॥ कां राजयोगी न वदा तयाला ॥ ९ ॥
 पर्जन्य पाणी जरि भेद दावी ॥ अद्वैतता रीति कशी वदावी ॥
 ज्या गारनीरीं समता जयाला ॥ कां राजयोगी न वदा तयाला ॥१०॥
 विषय सत्य असें मानि भाविती ॥ तरि मृषा कवणें परि दाविती ॥
 विषय नष्ट असें जरि मानिती ॥ विषय कां ल्यजणें मग वानिती ॥११॥
 सर्व ब्रह्म श्रुतीस कल्पुनि गती व्याप्ये जगा स्थापिती ॥
 मिथ्या ही वदती स्वभेद करिती ते भ्रांतिमद्या पिती ॥
 युक्तीनें मग योजिती जडमती जे व्यापकें बोलती ॥
 अंधा हस्तकिं अंध जे रिति पर्यां तैसे चि ते चालती ॥ १२ ॥

८५ अहर्षमर्षी = आनंद-क्रोध-रहित. ८६ चित् = चैतन्य. ८७ ल्हंरी =
 लाटा. ८८ नग = दागिना. ८९ हेम = सोने. ९० निजसें = आपडसें. ९१ नासे =
 न असे. ९२ नरि = उदक.

विषय ब्रह्म असें वदतां भिती ॥ ह्यणुनि व्यापक हें चि दिवाभिती ॥
 गतिस कल्पुनियां जगिं वागती ॥ परि तयां न चुके चि अधोगती ॥ १३ ॥
 देखेल जो विषय ब्रह्म खरें असें रे ॥ त्याच्या जिवासि मग बंध कधीं नसे रे ॥
 तो वांचला जंव असे तंव मुक्त लोकीं ॥ अन्योन्य शून्य विषयास्तव बोलिलें, कीं ॥ १४ ॥
 विनिर्वासना चिन्ह पुढें न जोरे ॥ प्रपंच हस्तीं न शके भजो रे ॥
 मौनै जया देखुनियां पळावें ॥ विरक्तता चिन्ह असें कळावें ॥ १५ ॥
 कूटस्थ त्या तो च नसे प्रवृत्ती ॥ त्या निष्क्रियासी च नसे निवृत्ती ॥
 वैराग्य तेथें कवणें करावें ॥ मूढें वृथा भ्रांतिभरीं भरावें ॥ १६ ॥
 साम्राज्य वामन दिसे सुखरूप साधा ॥ त्याच्या स्थितीस जरि साधिति चारि साधा ॥
 नाहीं तयास करणें च दुकानदारी ॥ जो सर्वदा विचरतो गृहपुत्रदारी ॥ १७ ॥
 साम्राज्य वामन दिसे यथार्थ वाणी ॥ जाणेल त्या अनुभवा नसे चि वाणी ॥
 प्रत्यक्ष जो स्थिरचरीं निज ऐक्यदावी ॥ त्याची गुरुत्वमहिमा किती हो वदावी ॥ १८ ॥

समाप्त

वामन-रुत
अनुभूति-लेशाची महाराष्ट्र टीका
उपोद्घात.

विष्णुं शारदचंद्रकोटिसदृशं शंखं रयांगं गदा-
मंभोजं दधतं सिताब्जनिलयाकांतं जगन्मोहनम् ॥
आबद्धांगदहारनूपुरलसन्मौलीप्रभं कुंडलं ।
श्रीवत्सांकमुदारकौस्तुभधरं ध्यायेन्मुनीन्द्रैः स्तुतम् ॥ १ ॥
श्रीवासुदेव वंदूनी ध्यानीं चिंतित जो सदा ॥
वक्ता अनुभूतिलेश ग्रंथ तो वामनात्मक ॥२॥
टीका त्याची स्फुरविली त्याच श्रीजगदात्मके ॥
निमित्त मात्र मी त्यास कर्ता करविता स्वये ॥३॥
समश्लोकी नाम परी भावार्थे युक्त मात्र चि ॥
वदतो पाहतो संतां व्हावा संतोष या मिसें ॥४॥
न जाणें काव्यरचना न व्याकरण पद्वति ॥
न विभाकि हि ज्ञानाते तसे च च्छंद प्रास ही ॥५॥
लोटांगण अनन्यत्वे संतपादरजां प्रती ॥
घालुनि प्रार्थि जीतां च मुक्ति ही हरिभक्त त्यां ॥६॥
कीं मी अज्ञ असें मातें करुनी ते क्षमा तुह्नी ॥
अर्थी देउनियां दृष्टि पहावी हे पुनः पुनः ॥७॥
संस्कृतीं अनधीकारी असें परि मुमुक्षु जे ॥
बोधनार्थ तयांच्या हे होईल उपयोगिक ॥८॥
मुमुक्षुजन जे त्यांतें न लागे अन्य साधन ॥
श्रवणे होय तत्काळ ज्ञानानुभव हा तयां ॥९॥
श्लोकद्वये करितसें मंगलाचरण त्यासि हें ॥
श्लोकैकें बोलतो शिष्यशरणागतिपद्वति ॥१०॥

टीका.

वंदितो शेषशायी श्री सच्चिदानंद ईश्वर ॥
प्रसादे पाहतो ज्याच्या तद्रूप सचराचर ॥१॥

ध्याऊनि तो गुरू आत्मा उपदेश यथाक्रम ॥
 जिज्ञासु जन बोधार्थ वदतो तें सविस्तरें ॥२॥
 मुमुक्षे तत्व जाणाया व्हावें शरण श्रीगुरू ॥
 आधी तें वदतो भावें कीं हा च विधिचा गुरू ॥३॥
 (सहा श्लोकीं वार्णितों कीं गुरू तो विधिचा कसा ॥
 पूर्व कल्पीं ज्ञान जें तें या कल्पीं वर्तलें कसें ॥ अ ॥)
 ज्ञानी जे पूर्व कल्पींचे पुनर्जन्म न पावले ॥
 कल्पीं या जन्मले सर्व ते अज्ञान चि यास्तव ॥४॥
 विना गुरुमुखा ज्ञान न होय अपरोक्षें जें ॥
 अज्ञ गुरू अज्ञबोधा निद्रिस्त निद्रिता जसा ॥५॥
 जागा सदा तो चि जो हा नित्य मुक्त जगत्पति ॥
 तेणें प्रबोधिला ब्रह्मा “ यो ब्रह्माणामिति श्रुतिः ” ॥६॥
 ब्रह्म प्रबोधिलें पुत्रां मानसां त्या क्रमें जर्गी ॥
 ज्ञान प्रवृत्ति * यास्तौ तें गुरुत्व विधिगूरुचें ॥७॥
 जशी कीं भक्ति देवाची तशीच गुरुची करी ॥
 तरी प्रबोधिलें त्याणें ज्ञान याला प्रकाश तें ॥८॥
 यास्तौ गुरू उपासावा जगत्कारण मानुनी ॥
 तो कृपे पाहातो शिष्या जगदात्मा स्ववैभवं ॥९॥
 जिज्ञासु जो ज्ञान इच्छू ज्ञेय आत्मा स्वयें असे ॥
 तत्प्रतीति तदात्मत्व दाखवावें तयास तें ॥१०॥
 अविद्यां त्यास ची विद्यां निद्रिस्ता जशि जागृति ॥
 प्रतीति ज्यास देहात्मा चिदात्मा हि तयास ची ॥११॥
 आतां प्रतीति अज्ञातें कीं मी देह हणूनि ते ॥
 गुरू निषेधिती त्याचे प्रतीतिनें च स्पष्ट ते ॥१२॥
 शिष्या तूं कोण तें बोल शास्त्रें हि स्व प्रतीतिनें ॥
 प्रतीतिनें देह मी च त्या अन्य शास्त्र दृष्टिनें ॥१३॥
 शास्त्रदृष्टी तयाहनी कशी अन्य तसें वद ॥
 न जाणोसि तरी बोल प्रतीतिनें कसा दिसे ॥१४॥

५ जिज्ञासु = ज्ञानेच्छु. ६ कल्प = ब्रह्मदेवाचा एक दिवस = एक हजार
 चौकड्या. ७ अपरोक्ष = न दित्तणारें, डोळ्या आड असणारें. ८ उपासावा = सेवावा.
 ९ प्रतीति = अनुभव, प्रचीत. १० अविद्या = अज्ञान. ११ विद्या = ज्ञान. १२
 जागृति = जागेपणा. १३ चित् = चैतन्य. * यास्तौ = यास्तव

देह मी जाणतोसी तें श्रवणें कीं प्रतीतिनें ॥
 जरी प्रतीतिनें जाणे तरि तो कोण बोल तूं ॥ १५ ॥
 जाणतों देह मी ऐसें प्रतीतिनें जगद्गुरो ॥
 देहाहुनी अन्य मी हें जाणें शास्त्रावलोकनें ॥ १६ ॥
 असा स्वप्नांत ही स्वप्न देह मी लणतोसि तूं ॥
 तेव्हां तूं हा च कीं देह कीं तूं तो स्वप्ननिर्मित ॥ १७ ॥
 जरी तो हा तुझा देह निद्रिस्त असतां तरी ।
 धावे जो अन्य स्वप्नांत मानिसी त्यास आत्मता ॥ १८ ॥
 जागरीं देह हा आत्मा तरि स्वप्नांतिल कोण तूं ।
 जागृत्यतीति न स्वप्नीं स्वप्नींची ते न जागृतीं ॥ १९ ॥
 देहात्मता प्रतीती या तस्मात् मिथ्या तुझ्या असे ।
 न जसा देह स्वप्नींचा जागृदेह हि तूं नसे ॥ २० ॥
 याची प्रतीति न स्वप्नीं असे प्रस्तुत ते मृषा ।
 अन्यथा शास्त्रदृष्टीनें जरि तूं बोल तो कसा ॥ २१ ॥
 देहाहुनी वेगळा मी प्रतीति अशि तूजला ।
 तरि तूं प्रतितीरूप कीं असे अन्य त्याहुनी ॥ २२ ॥
 जरि देहाहुनी अन्य मी आहे प्रतिती तुझी ।
 तरी सुषुप्तिकोळीं ते तुजला न तशी असे ॥ २३ ॥
 तेथुनि उठतां तूंचि स्वसुख तेंच आठवी ।
 तेव्हां तूं प्रत्ययाहून कसा अन्य दिसे वद ॥ २४ ॥
 (वर्णीं एकादशश्लोकें अविद्यानाशयुक्तितें ।
 घडे श्रीगुरुउक्तीनें तसें न शास्त्रदृष्टीनें ॥ आ ॥)
 न जाणें तें तरी व्यर्थ विना श्रवणदर्शन ।
 शास्त्र साधन ज्ञानाचें स्वयें शास्त्र न ज्ञान तें ॥ २५ ॥
 आतां बोलूं बहू काय तूं न जाणसि आपणा ।
 आर्वरण अविद्येचें हें च तूं जाण निश्चयें ॥ २६ ॥
 वेदांत-पारंग जरि विद्याप्रद गुरू विना ।
 बाक्यें वेदांतवक्त्याच्या अज्ञाना तव न क्षय ॥ २७ ॥
 विज्ञानार्थ गुरूशींच शरणांगत्व दे श्रुति ।
 वेदांत जाणुनो जावें गुरु-आत्म-पदा प्रती ॥ २८ ॥

शास्त्र-अध्ययनें होतें तत्त्वज्ञान जरी तरी ।
 सिद्ध होतें ज्ञान झालें वेदार्थज्ञान जाणतां ॥ २९ ॥
 अपरोक्षज्ञान वेदें करूनी होतसे जरी ।
 पुनः कां वदते वेद जावें शरण श्रीगुरू ॥ ३० ॥
 यांस्तौ गुरुविना नोहे अपरोक्षात्मदर्शन ।
 आचार्यवानेची जाणे ऐसें श्रुति हि वर्णिते ॥ ३१ ॥
 जाणता जरि वेदांत जेव्हां शरण जाइल ।
 तत्त्वज्ञा तत्कृपें त्याला तत्त्वानुभव होइल ॥ ३२ ॥
 आत्मा देहाहुनी अन्य ऐसें स्पष्ट जरी कळे ।
 तरी तूं कोण तो आत्मा अविद्येनें न जाणसी ॥ ३३ ॥
 इच्छी कोणासि जिज्ञासु जाणाया बुद्धिनें पुनः ।
 न जाणे देह देहातें असें तूं कोण जाणता ॥ ३४ ॥
 स्वामिन् देहा देहि^{२२} जाणे न जाणे देह देह हा ।
 न जाणत हि आत्मा तें ऐसें मी स्पष्ट जाणतो ॥ ३५ ॥
 (नव्हे आत्मा देह ऐसें कळतां प्राणसा दिसे ।
 प्राणात्मता ते निरसी द्वादशश्लोकउक्तिनें ॥ ३ ॥)
 मृतदेह असे पैला न जाणे परि देह मी ।
 तस्माज्जाणें देहवान तो देहाहुनि वेगळा ॥ ३६ ॥
 शर्वी प्राण नसे यास्तौ तो देहा जाणता दिसे ।
 जातां भासे देहवान गेला जो देह जाणता ॥ ३७ ॥
 यास्तौ देहा प्राण जाणे हें माझी बुद्धि जाणती ।
 बोले ऐकूनि भगवान् आचार्य सर्वशस्त्रवित् ॥ ३८ ॥
 जाणता न दिसे देहीं देहींचा प्राण नीघतां ।
 यास्तौ प्राणचि आत्मा हें वारुणी भृगु जाणता ॥ ३९ ॥
 प्राण ब्रह्म भृगू जाणे पित्या जाऊनि तो वदे ।
 न संभवे ब्रह्म तो कीं भगवान् सांग तें पुनः ॥ ४० ॥
 जड कीं प्राण जो नेणे देहा स्वप्नसुषुप्तिंत ।
 असें जाणुनि तो गेला पित्याप्राति पुसवाया ॥ ४१ ॥

१९ अपरोक्षज्ञान = डळियांस न दिसणारा जो ईश्वर त्याचें ज्ञान. २० यास्तौ =
 यास्तव. २१ आचार्यवान = ज्याला गुरू आहे तो. २२ देहा = देहधारी. २३
 निरसी = नाशी. २४ आचार्य = गुरू. २५ शास्त्रवित् = शास्त्रज्ञ. २६ वारुणी =
 वरुण पुत्र (भृगु).

स्वप्नद्रष्टा देहिं पाहे जेव्हां स्वामिक देह तो ।
 तेव्हां देहीं असे प्राण न देहा जाणतो जड ॥ ४२ ॥
 तो प्राण जागरीं स्यूळीं देहीं या वर्ततो जसा ॥
 स्वप्न-कालांत ही तैसा परि ल्याला न जाणता ॥ ४३ ॥
 प्राण केव्हां न निद्रिस्त यथापूर्व तसा असे ।
 जाणता तरि तो देहा न जाणे निजतां कसा ॥ ४४ ॥
 तसाच ही सुषुप्तींत तमोलीनें नव्हे कधीं ।
 पूर्ववत् असतां प्राण न जाणे देह तो कसा ॥ ४५ ॥
 बहु बोलुनियां काय प्राण तेथ न जाय तो ।
 जागरीं मन हें जातां जाणता दूरदेशिचें ॥ ४६ ॥
 देहातें जाणता देही न दिसे प्राण नीघतां ।
 तेव्हां तो जाणता प्राण भासे तो भ्रम जाण कीं ॥ ४७ ॥
 (प्राणात्मता-निरासें या गेली धांव मनाकडे ।
 मनात्मता ते निरसी तो चि या श्लोक-अष्टकीं ॥ ई ॥)
 यास्तौ तूं नव्हसी प्राण असे भिन्न तयाहुनी ।
 देहात्मा मन हा तेव्हां होतो बुद्धिमिसें भ्रम ॥ ४८ ॥
 जातां रज्ज्वां सर्ष भ्रम हाराचा होतसे तन्ही ॥
 तो ही निरसितां होतो दण्डारोप तसें च तें ॥ ४९ ॥
 देहात्मता निरसितां वाटे प्राणात्मता तुला ।
 निषेध करितां त्याचा वाटे कीं मन आत्मता ॥ ५० ॥
 कल्पी मन स्वप्नदेह घडे त्यास तदात्मता ।
 जागरीं हि स्मृती तेथें मन जेथें प्रवर्तते ॥ ५१ ॥
 अंगप्रतीतिते येतें ज्या अंगा मन स्पर्शते ।
 अन्यत्र तरि तें जातां शरीरभान ही नसे ॥ ५२ ॥
 मनचि तें दिसेना कीं आत्मदेहासे जाणते ।
 कां तें सुषुप्तिचे ठायीं न असे तेथ यास्तव ॥ ५३ ॥
 आत्मा सुषुप्तींत नाहीं सुख कोणा तदां वद ।
 यास्तौ मनाहुनी आत्मा निद्रेंत वेगळा असे ॥ ५४ ॥
 निद्रेंत वेगळा राहे जाणावा तो गुरुक्तिनें ।
 तेथें मन नसे यास्तौ भिन्न आत्मा तयाहुनी ॥ ५५ ॥

(नव्हे आत्मा मन परी जाणावा त्या मनेच त्या ।
 परि मताभिमानी ही वादी जे बोलतात कीं ॥ ३ ॥
 आत्मा स्वैसंबंध स्वयं जाणतो आपआपणा ।
 न मने करुनी जाण कीं तेणें ब्राह्म तो नव्हे ॥ ४ ॥
 पक्ष हा वृत्तिव्याप्यत्व अंगीकारें करुनियां ।
 खांडितो बावन श्लोकीं असे श्रुति हि संमता ॥ ५ ॥
 आत्मा नव्हे मन परी वळखावा मने च त्या ।
 विवेक युक्त मन जें तेणें ते जाण आत्मता ॥ ६ ॥
 परमात्मस्वरूपा या तुल्य रूप दुजें नसे ।
 चैक्ष्णें न पहावें तें जाणवेना हि इंद्रियें ॥ ७ ॥
 हृदयें प्राप्त ह्मणणें याचा अन्वय कोण तो ।
 मनीषायुक्त मन हें ज्ञानें बोले श्रुती असें ॥ ८ ॥
 मनीषा प्रथमा तीतें तृतीयार्थ हि बोलती ।
 यथास्थित सिद्ध अर्थ असतां व्यर्थ कल्पना ॥ ९ ॥
 मनीषायुक्त मन जें ह्मणावें मनीषा मन ।
 मनीषा मन जें तेणें साक्षात्कार चिदात्मता ॥ १० ॥
 वेदांत श्रवणें बुद्धि श्रद्धा अद्वैत युक्त जे ॥
 ते निश्चयात्मिका बुद्धी त्या युक्त मन त्या मनें ॥ ११ ॥
 अद्वैत निश्चयायुक्त मन जें स्पष्ट सत्व तें ॥
 सत्वाऽपरोक्षं या अर्थी श्रुत्यर्थ येथ वर्णिला ॥ १२ ॥
 अपरोक्षत्वसत्वानें ते वृत्ति मन बोलती ॥
 श्री उपनिषदें गीता बुद्धि तीस चि वर्णती ॥ १३ ॥

३३ संबन्ध=जाणण्यास शक्य. ३४ चक्षु=डोळा. ३५ अन्वय=संबंध. ३६ प्रथमा
 =पहिली विभाक्ती. ३७ अपरोक्ष=साक्षात्, समक्ष; परोक्ष=डोळ्यां आड, न कळत.
 ३८ उपनिषदें=वेदांतग्रंथ. ऋक्. साम, कृष्णयजु, शुक्रयजु, व अथर्व अशा पांच मंत्र सां-
 हिता आहेत. तसेंच ऋगवेदास ऐतरेय व सांख्यायन अशीं दोन ब्राह्मणें. सामवेदाचीं षड्विंश,
 तांड्य, व छांदोग्य अशीं तीन ब्राह्मणें कृष्णयजुर्वेदाचें तैत्तिरीय ब्राह्मण, शुक्रयजुर्वेदाचें
 शतपथ ब्राह्मण, आणि अथर्ववेदाचें गोपथ ब्राह्मण अशीं एकंदर आठ ब्राह्मणें आहेत.
 मंत्र सांहिता व ब्राह्मण या खेरीज प्रत्येक वेदाचा आरण्यक ह्मणून एक भाग असतो. त्यांतच
 उपनिषदांचा अंतर्भाव होतो. ह्या आरण्यकांत किंवा उपनिषदांत परमात्मस्वरूपादि
 अध्यात्मविषयांचें विवेचन असतें. अशा प्रकारचें विवेचन प्रत्येक वेदाच्या तिसऱ्या
 ह्मणजे शेवटच्या भागांत असल्यामुळें एतद्विषय विवेचक शास्त्रास " वेदांत शास्त्र " ह्मणजे

आत्मावलोकन किजे बुद्धि सूक्ष्म चि जे तिणें ॥
 या श्रुती करुनी बुद्धी आत्मबोधास बोलिली ॥ ६४ ॥
 हृदा मनीषा मनसा कोठें ऐसें हि ऐकिलें ॥
 ज्ञाता चिदात्मत्वज्ञेयं पावतो सत्ववृत्तिनें ॥ ६५ ॥
 बुद्धि शब्दें वृत्ति कोठें मनशब्दें हि वर्णिली
 तिणें जाणुनि तो आत्मा करिती तिस तन्मयी ॥ ६६ ॥
 बलवान् चिन्मयाभ्यासें वृत्ति जे तीस तन्मयी ॥
 करिती ते धन्य योगी हाती साधक सिद्ध ते ॥ ६७ ॥
 वृत्ति शून्य मनाची ते ब्रह्माकार स्थिती असे ॥
 गीता आणि योग शास्त्रीं बोलिलें उपनीषदीं ॥ ६८ ॥
 असें अस्तां कैलीं कोण्ही चिदात्मज्ञानमानि जे ॥
 मुक्ति आत्म श्रवणें कैवि नाअभ्यास बोलनी ॥ ६९ ॥
 बोलती ते च कीं आत्मा आपणातें च जाणतो ॥
 न जाणतो मनीषेनें न मनें ही करुनियां ॥ ७० ॥
 गुह्य हें उपदेशूनी बोलती हि परस्परें ॥
 आपली ब्रह्मता तीतें कीं स्वयें ब्रह्म जाणतें ॥७१॥
 ब्रह्म जाणे आपणातें जरी केवळ निर्गुणें ॥
 तरी ब्रह्मात्म विस्मृत्यें होतें कीं काय निर्गुण ॥७२॥
 अविद्या ब्रह्म जरि ते विदो ही ब्रह्म निर्गुण ॥
 होतां ब्रह्म अविद्या ते विद्या ही ब्रह्म होइल ॥७३॥
 माया-वृत्ति अविद्या जों विद्या ब्रह्म कसें घडे ॥
 अविद्या निर्गुण न जों विद्या ब्रह्म कसें घडे ॥७४॥
 आपणा ब्रह्म जाणेना होइल सिद्ध हें जरी ॥
 तरि कीं बोल उचित ब्रह्म जाणे स्वब्रह्मता ॥७५॥
 अविद्या वेगळी ब्रह्मा जेव्हां निर्धर्म सर्वदा ॥

(मागील पृष्ठावरून पुढें चालू.)

वैदिक ग्रंथाच्या ज्ञेयटीं वर्णिलेलें ज्ञान असें ह्यगतात. एकंदर प्रसिद्ध उपनिषदें १०८ आ-
 हेत. परंतु त्या पैकीं पुढें लिहिलेलीं दहा उपनिषदें मुख्य मानिलेलीं आहेत.

ईश केन कठ प्रथ मुण्ड माण्डुक्य तित्तिरिः ।

ऐतरेयं च छान्दोग्यं बृहदारण्यकं तथा ॥ १ ॥

३९ आत्मावलोकन = आत्मज्ञान. ४० ज्ञेय = जाणावयाचें वस्तु. ४१ कर्त्ता = कर्त्तियु-
 यांत. ४२ निर्गुण = सत्व- रज-तम रहित. ४३ अविद्या = अज्ञान. ४४ विद्या = ज्ञान.

आत्मा मीयातीत जाणे अविद्या तरि अन्यथा ॥७६॥
 स्वब्रह्मत्वे आपणाते जाणते ब्रह्म ते तरी ॥
 स्वब्रह्मत्वे आपणाते न जाणे सिद्ध होतसे ॥७७॥
 निर्गुण ब्रह्म निर्धर्म अविद्या जरि तें असे ॥
 निर्गुण ब्रह्म निर्धर्म विद्या ही तरि होइल ॥७८॥
 वृत्तिवर्जित निर्गुण अविद्या वृत्ति त्याहुनी ॥
 जरि अन्य तरी सिद्ध अन्य विद्या तयाहुनी ॥७९॥
 विद्या अविद्या मर्मतनु उद्धवा जीव जे तयां ॥
 मोक्षा आद्य दुजा बंधां माझे मायेन निर्मिता ॥८०॥
 श्रीमद्भागवताठायीं स्पष्ट निर्णय हा असे ॥
 जसी माया वृत्ति विद्या अविद्या हि तसीच ते ॥८१॥
 विद्ये अविद्येस असे जडत्व तत्प्रकाशक ॥
 ब्रह्म ची निर्णयो यास्तौ बुद्धी करुनि तें दिसे ॥८२॥
 “ दृश्यते त्वग्रयया बुद्ध्या ” ऐसी कोठें श्रुंती असे ॥
 “ हृदामनीषा मनसा ” ऐसी ही श्रुति वर्तते ॥८३॥
 त्यांला या ही प्रमाणाचे ठाई श्रद्धा न होतसे ॥
 वेद बुद्धी दृश्य तरी बुद्धी तद्विषय पावले ॥८४॥
 विषयत्वभयें त्यातें न श्रद्धा निर्गमादिकीं ॥
 श्रद्धामति तसी त्यांच्या सत्यब्रह्मविकारिवान् ८५॥
 निर्गुणत्वे आपणाते जाणेना ते स्वरूपता ॥
 न मरे हि न ते वाढे जाणतां आपणा तसा ॥८६॥
 ब्रह्मनिर्गुणि अविद्या स्वरूप जाउनी तई ॥
 सिद्ध विद्या स्वरूपत्व दुग्धत्वास दधित्ववत् ॥८७॥
 तंडुलांचें बोदने जें होतें पाकक्रियादिकें ॥
 तसा निर्गुण जो अज्ञ तो सुज्ञ उपदेशितां ॥८८॥
 निर्विकार विकारित्व सिद्ध एवंच होतसे ॥
 प्रमाणाच्या विरोधें हि मत त्याचें असंमत ॥८९॥
 एवंच ब्रह्मी विकारित्व प्रमाण सविरोध हा ॥
 वदता ती न पाहोनो सिद्ध हेंच पुनः पुनः ॥९०॥

माने बुद्धि-विषयता श्रुति-टाई अश्रद्धता ॥
 धरणार असे त्याचे स्थूलत्व होय बुद्धिचें ॥९१॥
 विषयाचें विषयत्व शब्दादिपंचको मधें ॥
 जो ज्या ज्या इंद्रिया गम्य त्याचें त्याचें तयास चि ॥९२॥
 बुद्धिचिच्छक्तिरूपा ते चित्सरूपे सचेतना ॥
 इंद्रिये विषयां जाणे जाणे निर्विषय स्वये ॥ ९३ ॥
 अतींद्रिय निर्विषय ब्रह्म पाहाति तद्रुपीं ॥
 तत्प्रकाशे इंद्रियांनीं जाणती विषयांस हि ॥ ९४ ॥
 अगम्य इंद्रियां ब्रह्म ग्राह्य बुद्धि अतींद्रिये ॥
 स्वमुखे निर्णय स्पष्ट कर्ता श्रीभगवान् स्वये ॥९५॥
 "सुखमायंतिकं" वाक्ये बुद्धिग्राह्य अतींद्रिय ॥
 स्वमुखे निर्णयो स्पष्ट कर्ता श्रीभगवान् स्वये ॥ ९६ ॥
 इंद्रियग्राह्य विषय सत्य जें तें अतींद्रिय ॥
 बुद्धिग्राह्य तथापी ही त्यास निर्विषयत्वता ॥ ९७ ॥
 यास्तौ ग्राह्यचि तें बुद्धि अतींद्रिय हि यद्यपि ॥
 बोले श्री भगवान् कीं तें बुद्धि ग्राह्य अतींद्रिय ॥९८॥
 आत्मावलोकन किजे बुद्धि सूक्ष्म चि जे तिणें ॥
 श्रुतिनें बोलिलें जैसें हरिनें ते चि साधिलें ॥९९॥
 बुद्धिग्राह्यतया आत्म्या विषयत्व चि बुद्धि तें ॥
 भासते मतिमांदात्वे ज्यास्तौ बुद्धि स्वये जड ॥१००॥
 जें बुद्धिवैर्द्य बोलावे तें बुद्धिग्राह्य बोलिजे ॥
 आत्मा आत्मप्रकाशानें जाणें बुद्धि स्वये जड ॥१०१॥
 सत्यात्मतेनें च आत्मा ग्राह्य सिद्ध असे च तें ॥
 परि न धर्म विहीनें वृत्तियोगें च निर्गुण ॥१०२॥
 अग्नि येतो प्रतीतीस काष्ठादिक हि जाळितां ॥
 काष्ठादिकें दाह्य होय अग्नि होय प्रकाशक ॥१०३॥
 अग्नि होय जसा स्पष्ट लोहवस्त्रांशिळीं तसा ॥
 प्रकाशत्वे दाहकत्वे स्वये स्पष्ट न होय ता ॥१०४॥

५२ स्थूलत्व=सूक्ष्मत्वाभाव. ५३ विषयपंचक=शब्द, स्पर्श, रूप, रस, गंध. ५४ अगम्य=जाणण्यास अशक्य. ५५ अतींद्रिय=इंद्रियांचे योगानें न समजणारे. ५६ बुद्धिवेश=बुद्धीस समजण्यासारखें. ५७ धर्म विहीन=धर्म रहित. ५८ प्रतीति=अनुभव, साक्षात्कार. ५९ शिळीं=दगडांत (शिळेंत).

हो आत्मा स्वानुभव बुद्धीकरुनि तो तसा ॥ १०५ ॥
 आत्मा खात्मत्व जाणेना बुद्धिनें च जसें तसें ॥
 स्वात्मत्व बुद्धिनें जाणे दोन ही तत्प्रकाशित ॥ १०६ ॥
 जाणेना मी आत्मयार्ते स्वप्रकाशे च हें वदे ॥
 अविद्ये आत्मविस्मृती अहंता पावली जड ॥ १०७ ॥
 (अथ एकादश श्लोकें करी स्वमत स्थापन ॥
 पर्याये सत्व वृत्तीच्या सज्जनानंद कारक ॥ ॠ ॥)
 आत्मा तुझा मन नव्हे अपरोक्ष मनें परी ॥
 होतो तें मन सत्त्वाची वृत्ति स्पष्ट असें असे ॥ १०८ ॥
 दृश्यते त्वप्रग्रया बुध्या तसी च मनसा श्रुति ॥
 कोठें वदे बुद्धि कोठें मन तें सत्ववृत्तिस ॥ १०९ ॥
 या नंतरें चारि भेद सत्त्वाचें ममतास्पर्द ॥
 तथापि जेथ मी माझे न आत्मा अन्य त्याहुनी ॥ ११० ॥
 त्या भेदां ठार्ये तो आत्मा वेगळा परि तद्रूप ॥
 वाचांश तो तुतें भासे लक्षांश भिन्न त्याहुनी ॥ १११ ॥
 “यतो वाचो निवर्तते आनंदो ब्रह्मणो विद्वान्” ॥
 या श्रुत्यर्थ-अभिप्राये तूं करी अवलोकन ॥ ११२ ॥
 त्या चारी सत्व भेदांत आत्मा जो भेद वाटतो ॥
 वाच्यांश तो त्यागितां त्या वाणीस ठाव कोठिल ॥ ११३ ॥
 मनाचे भेद ते चारी नाहीं पावत त्या सुखा ॥
 जेथनि परते वाणी चारी ही भेद त्या सह ॥ ११४ ॥
 “यतो वाचो निवर्तते अप्राप्य मनसा सह” ॥
 श्रुतिचीया विचारें या पहा आत्मा समाहित ॥ ११५ ॥
 शाखेचंद्र गुरूवाक्यें पाहे उत्तम बुद्धिवान् ॥
 देहीं च सच्चिदानंद प्रपंचर्तरे छेदुनी ॥ ११६ ॥
 जड प्रपंचद्रुम सूक्ष्म शाखा ते भेद चारी हि मनीं चि देखा ॥
 भेदीं जया आत्म प्रतीति होते तो भेद शाखातरुची पहा ते ॥ ११७ ॥
 वाच्यांशशाखेस ल्यजुनि द्यावें लक्षांशचंद्रा स्वसुखा पहावें ॥
 तें ब्रह्म ऐसें वदताति वेद न जेथ वाचानुभवैक वेद ॥ ११८ ॥

(वर्णा वाच्यांशत्यागातें ब्रह्मलक्षांश जाणुनी ॥

अष्ट श्लोकैकरूनियां बोलतो तें अतःपर ॥ ल् ॥)

जेथें न भासे रविचंद्रतारा विद्युत्प्रता अग्निस काय थारा ॥

त्याचे च भासाँवरि सर्व भासे त्याचे च भासेँ सकल प्रकाशे ॥११९॥

अशद्द अस्पर्श अरूप अर्थ्यै अनादानंत महतः परं ध्रुवै ॥

जाणुनि त्या मृत्युमुखा पृथग्भव * * * * ॥ १२० ॥

अशद्द अस्पर्श असी श्रुती हे टाकूनि तूं वाच्य ब्रह्मात्म पाहें ॥

“ब्रह्माहमस्मी”ति असे प्रतीति हो श्रुत्यानुभूत्या करुनी कृतार्थहो ॥१२१॥

तुझे अविद्यार्वरण मज मी जाणेना च तें ॥

नाशतें व्यतिरेकें च विद्येने गुरुदत्त जें ॥ १२२ ॥

ऐसेँ जाणितलें ब्रह्म तेन जाणितलें परी ॥

ब्रह्माचें अद्वितीयत्व तूं अद्यापि न जाणसी ॥ १२३ ॥

अनात्मत्वनिषेधानें जडता त्यागिली तुवां ॥

यावत्ती द्वैतरूपें ची तावत् अद्वैत तूं नसे ॥ १२४ ॥

जडैक्यार्थी जडा अन्य ब्रह्म जाणति तद्विदं ॥

जडब्रह्मैक्य जो बोध तो चि अद्वय संज्ञित ॥ १२५ ॥

कोण्ही वदति मिथ्यात्वाज्जड नाही च तें तथा ॥

ब्रह्म आहे अद्वितीय त्या ऐक्यें ज्ञान काय तें ॥ १२६ ॥

(पुरे ज्ञान व्यतिरेक न प्रयोजन अन्वय ॥

वदती मत तें खंडे श्लोक सत्तावर्नी यया ॥ ल् ॥)

न विरुद्ध चि सिद्धांता पक्ष सिद्धांत ची असा ॥

साक्षात्कार चि सत्याचा असत्याँ जरि होइल ॥ १२७ ॥

असत्य कुंडला ठार्याँ जो सत्य हेम पाहतो ॥

त्यातें कुंडलमिथ्यत्व ऐक्यत्व दोहिचें सदां ॥ १२८ ॥

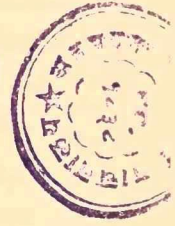
न जाणानि असेँ कोणीं नाशिवंत मृषा जड ॥

बोलती शद्द-पांडित्य त्यांचें तेथें वृथा घडे ॥ १२९ ॥

न पावे नाश कनक कुंडलें नाशलीं जरी ॥

तरंगीं नासेल जई न नासे जळ जें तई ॥ १३० ॥

बहु वादें पुरे व्याप्य जडीं जें ब्रह्म व्यापक ॥

६४ भास = प्रकाश. ६५ अव्यय = अविनाशी. ६६ ध्रुव = निश्चल. ६७ श्रुत्या

नुभूत्या = श्रवण व अनुभव. ६८ अविद्यावरण = अज्ञानाच्छादन. ६९ व्यतिरेक =

संबंध तोडणें. ७० तद्विद = तें जाणणारे. ७१ तरंग = लाटा.

साक्षात्काराभिमानी जे जाणवें त्यांहि तें तसें ॥ १३१ ॥
 व्यापक ब्रह्म जो व्यापी पाहेना तो न तत्त्ववित् ॥
 व्यापी व्यापक जो पाहे स्पष्ट त्या ऐक्य दोहिचे ॥ १३२ ॥
 यावज्जडतरंगांत न चिदंबुधि^३ दर्शन ॥
 सर्वरूपी ब्रह्म त्याचा साक्षात्कार न बोलिला ॥ १३३ ॥
 नष्टप्राय संप्रदाय अल्पकालें चि भूतळीं ।
 श्री गुरू सच्चिदानंद त्याणीं तो हा प्रकाशिला ॥ १३४ ॥
 वेदांत शास्त्र वक्तारे यती जे प्रत्यगात्मता ।
 जाणूनि ही सर्व जग ब्रह्मत्वे च न जाणती ॥ १३५ ॥
 गुरुत्वा कारणें म्यां या भूतळीं बहु सेविले ।
 आत्मोपदेश समयीं आचार्यत्वे न मानिले ॥ १३६ ॥
 अहं प्रत्यय ची आत्मा शुद्ध हें उपदेशिलें ।
 जड मिथ्या नश्वरत्वे इत्यद्वैत निरूपिलें ॥ १३७ ॥
 जेथुनि परते वाचा निषेधें जड ब्रह्म तें ।
 उपदेशी जडा कुंभी तन्महाखविता गुरू ॥ १३८ ॥
 ऐसी छांदोग्य वचनें जिज्ञासा उठली जयी ।
 तत्वज्ञ जे क्षितितलीं विख्यात सेविले तई ॥ १३९ ॥
 अहंस्फूर्त्यात्ममानी जे त्यांना ही शह ब्रह्म तें ।
 न ऐक्य जड ब्रह्माचे वाचे मिथ्या च वादित्यां ॥ १४० ॥
 एवं संस्कृत-शास्त्रज्ञ प्राकृत-ग्रंथ-वित्तम ।
 अद्वैत-तत्व-बोलाया सेविले म्यां बहुत ते ॥ १४१ ॥
 संस्कृत-ग्रंथ-कर्ते जे भाष्यकारादि पृथ्वित ।
 जें ज्ञान बोलिलें तें ही कोठें च नाहि देखिलें ॥ १४२ ॥
 वर्षशतात्रिया पूर्वी प्राकृत ग्रंथकार जे ॥
 त्यकदेही जे यथोक्त न तैसे ज्ञानि प्रस्तुती ॥ १४३ ॥
 होतां निराशित ज्ञानातें न च भूतलिं जाणता ॥
 संगमीं सित-असित^४ सिद्धांत तनु त्यागणें ॥ १४४ ॥
 त्यागिली तेथ तनु ज्या धीरांनीं अन्यजन्मि ते ॥
 कोठें गुरुमुखें ज्ञान लाभूनी मुक्ति पावले ॥ १४५ ॥

३२ तत्त्ववित् = तत्वज्ञ. ३३ चिदंबुधि = चैतन्यसागर. ३४ आचार्यत्व = गुरुत्व. ३५
 प्रत्यय = अनुभव, स्वातरी. ३६ नश्वरत्व = नाशिवंतत्व. ३७ जिज्ञासा = ज्ञानेष्टा. ३८
 भाष्यकार = वेदांत शास्त्र-टीका-कर्ता (शंकराचार्य). ३९ सित-असित = गंगा यमुना.

“नान्यः पंथा” श्रुतीनें या ज्ञाने च मोक्षनिर्णय ॥
 मुक्ति जन्मांतरीं ज्ञाने तनुत्यागे प्रयागि हि ॥ १४६ ॥
 ऐशा खबुद्धीकृतानिश्चयाने माल्यादिदेशीं फिरतां तनूने ॥
 श्रीशेषशापी यतिवर्यरूपे झाला च प्रत्यक्ष गुरुस्वरूपे ॥ १४७ ॥
 अशह्द अस्पर्श अरूप अव्यय निषेधमात्रे तमसः परद्वय ॥
 ते दाखवी ब्रह्म न जेथ वीणी आत्मानहं उक्त अबूध यांनी ॥ १४८ ॥
 जाणुनि हि असे तत्त्व न मी आनंदनिर्भर ॥
 कीं अनात्मनिषेधे ही द्वैत जो सुख कोटुनी ॥ १४९ ॥
 माझे ल्हदुत जाणोनी भगवान् यतिरूपधृक् ॥
 वत्सा मी सांगतो तूते ते अद्वैत अतःपर ॥ १५० ॥
 अनात्माभिन्न आत्मत्व ऐसे जडविवेचने ॥
 द्वैतवादरती कोण्हे बोलतो पुरुषार्थ हा ॥ १५१ ॥
 यावज्जडतरंगांत चित्सिंधू नाहि पाहिला ॥
 अद्वैतानुभवानंद तावच्या बहु दूर ची ॥ १५२ ॥
 नष्टप्रायात्मबोधाने अविद्यावरणाख्य ते ॥
 परि विक्षेप संज्ञिता जो असे ते हि तो असे ॥ १५३ ॥
 कीं मी आत्म्याते न जाणे चि हे आवरण-रूपिणी ॥
 नष्टप्रायात्मबोधाने तावत् नष्ट न नष्ट ते ॥ १५४ ॥
 चिदात्मा मी जड नव्हे तत्त्व हे जरि पाहिले ॥
 तरि सर्व तदात्मत्वे अद्यापि न तुं जाणसी ॥ १५५ ॥
 एकाच देहि या आत्मा तुवां जाणितला जसा ॥
 तसी सर्वत्र आत्मत्वे न झाली प्रतिती तुते ॥ १५६ ॥
 सत्यज्ञानानंत आत्मा अपरिच्छिन्न ऐशिया ॥
 जसा देही जगी तैसा जाणतां सुख पावसी ॥ १५७ ॥
 ऐसें जरी जाणसील व्यतिरेकाभिधान ते ॥
 विद्या तेणे अविद्या हे नाशे आवरणात्मिका ॥ १५८ ॥
 तथापी या जड जगी जो सर्वत्र चि सर्वगत् ॥
 होतो परोक्ष तो आत्मा जो भासे पृथक्त्वता ॥ १५९ ॥
 आत्मबोधे नष्टप्राय अविद्यावरणाख्य ते ॥
 तरी न निर्से यावत् असे विक्षेप-संज्ञिता ॥ १६० ॥

८० वाणी = कर्मताई. ८१ अपरिच्छिन्न = मर्यादा रहित. ८२ परोक्ष = डोळ्याभाड.
 ८३ निरसे = नष्ट होई.

आत्म्याते जाणेना बुद्धि जे आवरणरूपिणी ॥
 अविद्ये करुनी झाली अविद्याविक्षेपारूपा ॥ १६१ ॥
 रज्ज्वज्ञाने सर्प होतो पूर्वी अज्ञाने रज्जुचा ॥
 निश्चयो सर्पसत्यत्व तसा आत्मा न अन्यथा ॥ १६२ ॥
 तथापि रज्जुबोधाने दुःख कोठे न ऐकिलें ॥
 जसे तदुत्थितात् मिथ्या सर्पास्तौ होतसे भय ॥ १६३ ॥
 एवं आर्वरणाज्ञान न तसे दुःखदायक ॥
 जडसत्ये जसे देते चिज्जडैक्य न जाणतां ॥ १६४ ॥
 होतां आर्थां आवरण मग विक्षेप त्यास्तव ॥
 होतो तो प्रथमाहूनी अज्ञानी बलवान् दुजा ॥ १६५ ॥
 रज्ज्वज्ञानात्समुत्पन्न सर्प दुःखद जो जसा ॥
 लोहात् नद्याः खड्डं हृद् त्याहून दुःखद तो तसा ॥ १६६ ॥
 यास्तौ जरी हि आत्मत्वे जाणिलें ब्रह्म ते तरी ॥
 न जो ज्ञान जड जग ब्रह्म अज्ञान तों असे ॥ १६७ ॥
 “ ते ब्रह्म तद्विदुः कृत्स्नं ” बोले कीं भगवान् स्वये ॥
 जाणूनि ब्रह्म ते सर्वे जाणावे तइ ज्ञानि तो ॥ १६८ ॥
 जो आत्मयौगि ही आत्मा जाणतां जड पाहतो ॥
 तो मृत्युपासुनी मृत्यु पावे ऐसे वदे श्रुति ॥ १६९ ॥
 स्वभावे जन जे अज्ञ मृत्युपासूनि मृत्युते ॥
 पावती ते चि आश्चर्य काय ते वदते श्रुति ॥ १७० ॥
 स्वतां च प्राप्त जो अर्थ गौण श्रुत्युक्त त्याहुनी ॥
 मुख्य न प्राप्त जो कोणा संसिद्ध तो अबाधित ॥ १७१ ॥
 जडानडविवेकज्ञ जड ब्रह्मैक्यअज्ञ जो ॥
 नानात्व पूर्ववत् पाहे जो त्याला मुक्ति तों नसे ॥ १७२ ॥
 विक्षेपनामकाविद्या जिणे नानात्वदर्शन ॥
 तावदविद्यावरण गेलें तरि असे च त्या ॥ १७३ ॥
 तस्माच्चिज्जडैक्यत्व गुरूक्तीने न जाणिलें ॥
 तों अज्ञानजन्य सुख दुःख कोठून जाइल ॥ १७४ ॥
 यास्तौ जेथोनि परते वाचा तूं जाणानि तया ॥
 मानिसी मीं अकृतार्थ यथापूर्वं तसा च कीं ॥ १७५ ॥

“आनंदो ब्रह्मणो विद्वान् विभेति” असि श्रुती ॥
 अहंकारनिषेधाने बोलते निर्भयात्मता ॥ १७६ ॥
 अहंस्फूर्त्या सर्व भय अभय तो निषेधिता ॥
 निःशब्ददर्शने तो ची न भीतो श्रुति बोलते ॥ १७७ ॥
 तथापि भयसद्भाव द्विविध तादृशास ची ॥
 सब मेल्या हि बुद्धिस्थ असे विक्षेप पूर्ववत् ॥ १७८ ॥
 अविद्येचें जें द्वितीय रूप विक्षेपसंज्ञित ॥
 तें जों पर्यंत नाशेना तों न होणार मुक्ति ते ॥ १७९ ॥
 “कल्याणमार्गि या कोणी बापा जाय न दुर्गती ” ॥
 ऐसें हें भगवान् बोले तें गणा शुभकारक ॥ १८० ॥
 प्रारब्धशेषे धीराच्या वाचतो देह चक्षुनें ॥
 नानात्व पाहतो त्यास श्रुतिनें मृत्यु बोलिला ॥ १८१ ॥
 अहंकार निषेधाने आत्मा यदापि पाहतो ॥
 आत्मा निर्भय तो त्यास्तौ भय कोण्ही न पावती ॥ १८२ ॥
 आत्मबोधे निर्भय त्या न विभेति वदे श्रुति ॥
 तथापि जड जों आहे भय त्या तों वरी असे ॥ १८३ ॥
 (वदे या नंतर श्लोके एकोनच्यालिरीं यथा ॥
 कैसा अन्वय तो संतीं पाहावा च पुनः पुनः ॥ ९ ॥)
 गुरुरूपे यतीवेशे मूर्ध्वे बोलुनी असें ॥
 कृपेनें उपदेशीतो तत्त्व परमहंसगत् ॥ १८४ ॥
 जडाजडोदकक्षीरं-विवेकज्ञान-वित्तम ॥
 ते हंस जे तदैक्यज्ञ मान्य परमहंस ते ॥ १८५ ॥
 जडब्रह्मैक्य जें तत्त्व यास्तौ परमहंसग ॥
 असें बोलिले साक्षात् रूपे परमहंस ज्या ॥ १८६ ॥
 “ सर्व खल्विदं ब्रह्म ” निगमार्गमें बोलेंत ॥
 सत्या त्यासत्य न ऐक्य तरि च ऐक्य कसें वद ॥ १८७ ॥
 सर्व आणी ब्रह्म दोंचें ऐक्य होईल जेधवां ॥
 जेव्हां सर्व सम घडे होयील ब्रह्म सत्य तें ॥ १८८ ॥
 यास्तौ मूत्कनकादीकदृष्टाते ब्रह्मसत्यता ॥
 वाचारंभंगता मात्र घटादीकां निरूपिली ॥ १८९ ॥

मृदिं घट उपादान कनक कुंडलादिकां ॥
 आत्मा जग-उपादान स्वप्रकाश अनैर्वृत ॥ १९० ॥
 “ तस्य भासा सर्वमिदं विभाति” श्रुति बोलते ॥
 घट भासे मृदिं जसा जग भासे चिदात्मते ॥ १९१ ॥
 जे स्वप्रकाश ते सत्य असत्य तत्प्रकाशित ॥
 मृत्प्रकाशघटी सत्य चित्प्रकाश तसा जर्गी ॥ १९२ ॥
 मृत्तिका सत्य ऐसें ची यास्तौ बोलतसे श्रुती ॥
 घटास मृत्प्रकाशीता वाचारभण मात्र चि ॥ १९३ ॥
 घटाते न अपेक्षुनी मृत्तिका भासती स्वये ॥
 विना ती घट भासेना कीं न तो सत्य ती असे ॥ १९४ ॥
 प्रकाशी मृत्तिका कुंभ ते असे न असे घट ॥
 प्रकाशी कुंडला हेम असे हेम न कुंडल ॥ १९५ ॥
 पाणी प्रकाशी लहरी असे पाणी नसेच ते ॥
 रज्जु प्रकाशि सर्पाते असे रज्जु न सर्प तो ॥ १९६ ॥
 शक्ति प्रकाशी रूपाते असे शक्ति न रौप्य ते ॥
 तांबे प्रकाशि पात्राते असे तांबे न पात्र ते ॥ १९७ ॥
 शिळीं प्रकाशिलें लिंगं असे शिळा न लिंग ते ॥
 नार्ही जो भासतो तो ची काष्ठी च काष्ठहस्ति जो ॥ १९८ ॥
 प्रकाशी स्थाणु पुरुष भासे त्या स्थाणुने च तो ॥
 लोहे प्रकाशिला खडू भासे सत्याचिया परी ॥ १९९ ॥
 द्रव्ये जीं जीं अशीं लोकीं वाचारभणरूपक ॥
 प्रकाश्ये जीं असे त्याचीं त्याणे ते ते प्रकाशते ॥ २०० ॥
 उपादान स्वप्रकाश कार्य त्याणे प्रकाशित ॥
 कालत्रयी उपादान आद्यंती कार्य न असत् ॥ २०१ ॥
 तसें मध्ये जरी भासे कारण कार्य न पृथक् ॥
 कालत्रयी विद्यमान स्वप्रकाश चि सत्य ते ॥ २०२ ॥
 वारुळींचा स्वप्रकाश दृष्टिगोचर सर्प जो ॥
 सर्प मिथ्या जो प्रकाश्य रज्ज्वाश्रये प्रतीति त्या ॥ २०३ ॥
 “ सदेव सौम्येदमग्र आसीदेक” असी श्रुति ॥

१४ मृद=माती. १५ ज्या द्रव्याने कोणताही पदार्थ बनतो ते द्रव्य. १६ अनावृत
 =अनाच्छादित. १७ लहर=लाट. १८ शक्ति=शिप. १९ शिळा=दगड. १००
 लिंग=शिवाचे. १ स्थाणु=दगड किंवा लकडाचा तुकडा.

"नासीदासन्नो सदासीत्तदानीं" असि ही श्रुति ॥ २०४ ॥
 सृष्ट्यादिप्रळया अंतो ब्रह्म बोले हि आगम ॥
 मध्ये हें जग भासे जें तें च न दिसे स्वता ॥ २०५ ॥
 ज्याच्या भासा सर्व हें जें भासतें सचराचर ॥
 मृदा कुंभ जसा भासे उत्पत्तीलय ही मृदा ॥ २०६ ॥
 ब्रह्मो च जग उत्पन्न लय होणार ब्रह्मि तें ॥
 मध्ये हि त्याच भासानें भासे कुंभ जसा मृदा ॥ २०७ ॥
 "मृत्तिकेत्येव सत्यं च" यास्तौ श्रुति वर्णिते ॥
 तसें जग असत्यास्तौ सत्य ज्ञान वदे श्रुति ॥ २०८ ॥
 सच्चित् अनंत जें ब्रह्म आत्मत्वे त्रिपदे हि तें ॥
 जाणावें सत्य प्राज्ञानीं असत्य अन्य त्या जग ॥ २०९ ॥
 जडा जगा अंत असे ब्रह्म ज्ञान अनंत चि ॥
 त्या च मध्यपदे ब्रह्म बोलिजे सत् अनंत ही ॥ २१० ॥
 सत्यमध्यपदे ही जें स्वप्रकाश ल्पूनि सत् ॥
 ल्पणी सत्य तें कैसें मध्यज्ञानपदे चि सत् ॥ २११ ॥
 स्वप्रकाशपणे सत्य यास्तव ज्ञान बोलिजे ॥
 कालत्रयीं विद्यमान तें अनंत काळतः ॥ २१२ ॥
 न होतें जग हें पूर्वी नाही होणार तें पुढां ॥
 ज्याचे सत्ते असी स्फूर्ती तें अनंत चि काळतः ॥ २१३ ॥
 देशें हि तो मनोवृत्या कल्पूनि सकळा जगा ॥
 जें स्फूर्तिनें नसे कांहीं त्यावीण तेथ जाणतें ॥ २१४ ॥
 यास्तौ मध्यपदे सत्य अनंत तें बोलिजे ॥
 कशानें सत्य तरितें ज्ञानमध्य पदे चि सत् ॥ २१५ ॥
 स्वप्रकाशक तें सत्य त्यास्तव ज्ञान तें असे ॥
 तथास्तौ दोन ही मध्ये ज्ञान लक्षण बोलिजे ॥ २१६ ॥
 सत्यत्व चित्स्वरूपास्तौ आनंदपद त्यास्तव ॥
 दोहीचे मध्यगत तें स्पर्शलें हें पदद्वय ॥ २१७ ॥
 आर्लिगीं द्वयभार्गीच्या जसा गोपीद्वया हरी ॥
 कृष्णद्वया हि मध्यस्था गोपस्त्री रासमंडळीं ॥ २१८ ॥
 मध्यस्थ नायकमणी पार्श्वस्थार्ते मणिद्वया ॥
 स्पर्शे तैसें ज्ञानपद मध्य जें त्या पदद्वया ॥ २१९ ॥

तिन्ही पदे चिज्जडैक्य बोलिजे श्रुति युक्तिने ॥

प्रथम व्यापकतया पहावे सचराचरी ॥ २२० ॥

* * * *

जडापवादें जाणूनी चिदात्म्या तें अशेषतः ॥ २२१ ॥

ज्ञानात्मता एक देहीं जसी जाणितली तसी ॥

ते कार्ळी सर्व देहीं ही जाणावी ते च आत्मता ॥ २२२ ॥

न जाणतां जाणिलेसे चिदात्मत्व तदां च चित् ॥

प्रतिबिंब ज्ञानवक्ते आहेत बहु भूतळीं ॥ २२३ ॥

(चिदंशा ब्रह्म मानूनी ल्हाणती भोग जे मना ॥

ते त्यांचें मत खंडाया छपन्न श्लोक वर्णितों ॥ ऐ ॥)

देहात् चिदंश जातां जो राहे तें देह व्यापुनीं ॥

तो आत्मत्वे च जाणावा भोक्ता अंश स्वकर्म हा ॥ २२४ ॥

अहंस्फूर्ती अंश त्यातें आत्मत्वे च हि बोलतो ॥

होता हे शिष्य कठीं तो धोंडा थोर भवांबुधीं ॥ २२५ ॥

किंवा शुद्ध चिदात्मत्व ब्रह्म तें उपदेशिती ॥

तो चि भोगीतसे दुःख जो चिदाभास बोलिला ॥ २२६ ॥

माझा च प्रतिबिंबांश झाला जीव जर्गी जडा ॥

इत्यादि बोले भगवान् प्रति बिंबांश जो तथा ॥ २२७ ॥

तो संसारी दुःख भोक्ता होतो बद्ध चि मुक्त ही ॥

स्वबिंबात्मत्वबोधानें होतो बिंब चि सर्वगत ॥ २२८ ॥

चिदात्मतेनें च एका देहीं जें ब्रह्म जाणिलें ॥

तें दुःखातें कसें भोगी दुःखभाक् न दिसे दुजा ॥ २२९ ॥

सर्वगत ब्रह्म जो जाणे भोक्त्यातें जाणतो पुनः ॥

सर्वांगीं ठेउनी बुद्धी त्या भोक्त्यातें हि पाहतो ॥ २३० ॥

ऐसें हें भगवान् कृष्ण भोगी कैसा गुणी कसा ॥

हें न पाहति ते मूढ पाहती ज्ञान डोळस ॥ २३१ ॥

भोक्तृत्व बोलति मना प्राकृतग्रंथवादिजे ॥

वदे वेदज्ञ हि तसें कितेक सर्व ते जड ॥ २३२ ॥

अधिष्ठाने मनातें ही सेवितो विषयांस हा ॥

श्रोत्रादि इंद्रियें जैसीं तैसें मन हरी वदे ॥ २३३ ॥

ममैवांश वदे भोक्ता चिदंश सुख दुःख तो ॥

बोलती श्रुति ही तैसें कीं चिदंशास चि भोक्तृता ॥ २३४ ॥
 चिदंशात्मा रथी त्यातें शरीर रथ होय तो ॥
 होय सारथि ते बुद्धि वागोरे मन होय त्या ॥ २३५ ॥
 इंद्रियें अश्व द्विविधं त्यातें विषय गोचर ॥
 अहंमनोद्रिययुक्त भोक्ता मनीषि बोलती ॥ २३६ ॥
 ऐसी श्रुति बुद्धि मन इंद्रियगणं वेगळे ॥
 स्वात्मा रथी तो चि भोक्ता मनीषी बोलती असें ॥ २३७ ॥
 जडास नाहिं भोक्तृत्व न भोग सर्वगास ही ॥
 चिदंशास चि भोक्तृत्व ऐसें मनीषि बोलती ॥ २३८ ॥
 असें च भगवान् बोले "प्रकृतेः पुरुषः परः" ॥
 पार्थातें लक्षणें त्याचीं स्वयें तीं वेगवेगळीं ॥ २३९ ॥
 कर्तेपणें प्रकृती हे हेतु हे कार्यकारणी ॥
 भोक्तृत्वां सुखदुःखाच्या हेतु हा पुरुष स्वयें ॥ २४० ॥
 गुण प्रकृतिचे भोगी प्रतिबिंबोनि तज्जळीं ॥
 नानायोनिनिमित्ता या पुरुषा भोगवासना ॥ २४१ ॥
 एवं प्रकृतिभागास भोक्तृत्व नाहिं होतसे ॥
 पुरुषास चि भोक्तृत्व भाग्य प्रकृतिजा गुणा ॥ २४२ ॥
 गुण प्रकृतिचे भोगी प्रतिबिंबोन तज्जळीं ॥
 गुण विलक्षण ऐसा जो गुण भोक्ता तो चि बोलिजे ॥ २४३ ॥
 गुण प्रकृतिचे भोगी प्रतिबिंबोनि तज्जळीं ॥
 मनइंद्रियबुद्धिस्थ भोक्ता तेणें चि बोलिला ॥ २४४ ॥
 मनादिप्रकृतिभागा यास्तौ भोक्तृत्वता नसे ॥
 भोक्ता निर्गुण पुरुष प्रकृती गुण टाकुनी ॥ २४५ ॥
 एवं च सर्व ही शास्त्रीं निषेधी भोक्तृता जडा ॥
 बहु बोलों काय ज्यास भोक्तृता त्यास मुक्ता ॥ २४६ ॥
 जडा भोग जरि तरी मोक्ष केवळ त्यास ची ॥
 ज्याला रोगें दुःख प्राप्त आरोग्य त्यास बोलिजे ॥ २४७ ॥
 मना भोग मूर्खी वार्ता ब्रह्माला भोग तो नसे ॥

५ सारथि=रथ हाकणारा. ६ वागोरे=वागा, दोऱ्या. ७ द्विविध=दोन प्रकारचीं
 (कर्मेंद्रियें, व ज्ञानेंद्रियें). ८ गोचर=गम्य. ९ मनीषि=ज्ञानी. १० गण=समूह.
 ११ पुरुष=आत्मा. १२ प्रकृति=स्वभाव. १३ गुणविलक्षण=गुणांपासून भिन्न. १४
 मूषा=खोटी.

भोक्ता चिदंश बोले ज्या सत्वांबुज्ञान भास्करा ॥ २४८ ॥
 कित्येक दुःखमिथ्यात्वात् न स्वीकारिति भोक्तृता ॥
 भोगितो स्वप्नज मिथ्या मुक्ति दुःखा विना कसी ॥ २४९ ॥
 भोग यावत् अज्ञान वदे कोण न तें झणे ॥
 तावत्पर्यंत जो भोक्ता तो चिदंश चि बोलिजे ॥ २५० ॥
 स्वदेहात् जाणुनीं अन्य सर्वत्रीं तें न जाणुनीं ॥
 जें सर्व सर्वगतब्रह्म जाणिलेंसेंच बोलती ॥ २५१ ॥
 असत्यत्वाज्जड जग तें चि जें सर्वराचर ॥
 सत्यज्ञानानंतकत्वे व्यापी त्या ब्रह्म सत्य जें ॥ २५२ ॥
 तें व्यापकत्व आर्च्यार्थी पासुनि अधि जाणतां ॥
 मग अखिल तें ज्ञान होतसे गुरुपासुनि ॥ २५३ ॥
 तदां ज्ञान असें बोले तो गुरु शिष्य तो च कीं ॥
 वदे हें भगवान् कृष्ण गीतेमध्ये स्थळोस्थळीं ॥ २५४ ॥
 चराचरें आपणांत मजसीं ऐक्य देखसी ॥
 उपदेशिति तें ज्ञान त्याणें च पूर्ण अन्वय ॥ २५५ ॥
 अन्वयं व्यतिरेकें ही जें सर्वत्र चि सर्वग ॥
 जाणेच्छा करितें बोले श्रीमद्भागवतीं स्फुट ॥ २५६ ॥
 जिज्ञासुं इतुंके ची जाणावें तत्व आत्मनः ॥
 अन्वयें व्यतिरेकें ही तें चि सर्वत्र सर्वदा ॥ २५७ ॥
 स्वदेहीं जाणिला आत्मा सर्वत्रात्मा च तो तसा ॥
 न हा अनुभवो यावत् तावत्ज्ञान न होय त्या ॥ २५८ ॥
 ऐसें असोनि जो देहीं चैतन्यानुभवो घडे ॥
 सर्वत्रानुभवाभावे अंशानुभव बोलिजे ॥ २५९ ॥
 माझा च प्रतिबिंबांश झाला जीव जगीं जडां ॥
 ऐसें जें भगवान् बोले त्याचानुभव तो असा ॥ २६० ॥
 जो भोक्ता देहमध्यस्य बाहेरि अणुवत् हि न ॥
 तसा देहीं चिदात्मज्ञ न जाणे ब्रह्मसर्वग ॥ २६१ ॥
 चिदंशज्ञ न ब्रह्मज्ञ ब्रह्मज्ञा ब्रह्म सर्वगत ॥
 जाणतु सर्व मिथ्यात्वात् जें सर्वगत सर्व तें ॥ २६२ ॥

१५ अंबु=उदक. १६ भास्कर=सूर्य. १७ चराचर=स्थावरजंगम. १८
 आचार्य=गुरु. १९ अखिल=सर्व. २० अन्वय=संबंध. २१ व्यतिरेक=सं-
 बंधभाव.

जडविलक्षण तें आधीं चैतन्य जाणती जडीं ॥
 मग त्याचेच मिथ्यत्वे जडचैतन्य जाणती ॥ २६३ ॥
 सर्वीं हि ब्रह्म सर्वात्मा तद्विलक्षण जाणती ॥
 बोध तो व्यतिरेकाख्य जो आवरणभंगकृते ॥ २६४ ॥
 तो आत्मतत्त्वबोधास्तौ आत्मानंत हि सर्वगत् ॥
 सत्यज्ञानानंत तेणें ज्ञानें तें नाहि आवरण ॥ २६५ ॥
 जेव्हां आवरणा विद्या नष्टा जडविलक्षण ॥
 आत्मा साक्षात् जो कळला तो सर्वगत नाकळे ॥ २६६ ॥
 सर्वव्याप्ये उरे जो त्या अनंत वेद वर्णिति ॥
 सत्यज्ञानानंतत्वानें जाणा ब्रह्म इति श्रुति ॥ २६७ ॥
 त्रिकालीं विद्यमानत्वे स्वप्रकाशत्वे सत्य तें ॥
 ज्ञान अन्य जडात्त्यास्तौ राहे व्याप्ये अनंत ची ॥ २६८ ॥
 जरि आत्मा स्वदेही तो सर्वत्र जाणला नसे ॥
 तो आत्मा प्रतिबिंबांश "यथा त्वयं" इति श्रुती ॥ २६९ * ॥
 * * * * * ॥ २७० ॥
 जसा भासे जळीं चंद्र कंपादि जळकृद्गुणें ॥
 दिसतो हि तसा आत्मा विकारी बुद्धिच्या गुणें ॥ २७१ ॥
 असें भागवतीं उक्त तो बोले भगवान हि ॥
 "ममैवांशो जीवलोके जीवभूत" असें स्फुट ॥ २७२ ॥
 जो सचिन्मात्रदेहस्थ बाह्य तो अणु ही नसे ॥
 जाणतां त्या कसा जाणे अनंत ब्रह्म सर्वगत् ॥ २७३ ॥
 यावत् ब्रह्म आत्मतेनें सर्वगत् नाहि जाणिलें ॥
 तावत् नष्ट आवरण लणती तें कसे घडे ॥ २७४ ॥
 बोलणे बहु असो आत्मा जेव्हां सर्वत्र जाणिला ॥
 तेव्हां आवरणा भंग जाणावें जाहला असें ॥ २७५ ॥
 जाणतां तें सर्वगत् अविद्यावरण नाशते ॥
 तें सर्व सर्वगत जें ज्ञानविक्षेपनाशक ॥ २७६ ॥
 जेव्हां जाणेल ब्रह्मत्वे विषयां आणि इंद्रियां ॥
 विक्षेपाख्य अविद्या जे पूर्वोक्त नाशते तदा ॥ २७७ ॥
 संस्काररूपी अविद्या अभ्यासयोगें नाशते ॥

बोले अभ्यास द्विविध ब्रह्मविद्या जसी द्विधा ॥ २७८ ॥
 शरीरात्मकसंस्कार चिदात्मध्यानयोगेची ॥
 नाशे हळू चिदात्मत्वे होय संस्कार तो दृढ ॥ २७९ ॥
 जाणिला तो अनन्यत्वे उपदेशी जसा गुरू ॥
 तसा ध्यावा सर्वगत जडादन्यांत वर्जित ॥ २८० ॥
 सूर्यप्रकाश अंतातें न पावे दृष्टि गता दुरी ॥
 चित्रप्रकाशी मती धांवे पुढें त्या तो तसा असे ॥ २८१ ॥
 न पाउनी अंत चिदात्मईशीं तदेकरूपीं च ये प्रकाशीं ॥
 एकात्मबोध प्रतितीत बुद्धि सुस्थीर यावत तावत्समाधी ॥ २८२ ॥
 प्रबोधें हें विश्व चि तेथ नाही न स्वप्न कल्पित प्रपंच कांहीं ॥
 प्रतीति आत्मस्फुरणात्मिका या न ते सुषुप्ती विर्मलोक्त तुर्यां ॥ २८३ ॥
 यास्तो न विक्षेपलयो न जेथ समाधि तें निर्गुण उक्त तेथ ॥
 विक्षेप रूपा जड कल्पनादी लयो सुषुप्ती न तई समाधी ॥ २८४ ॥
 त्याचा करावा च अभाव यत्ने अभ्यास वैराग्य बलायतानें ॥
 अभ्यास ही शील जरी विरक्त न होय कैसेन विक्षिप्त चित्त ॥ २८५ ॥
 तथापि संस्कारबळेन आधीं विक्षेप पावे जरि चित्समाधी ॥
 टाकूनि ते चिन्मयता रहावें तें ची उपादान तई पहावें ॥ २८६ ॥
 जें चित्र चित्रापाटि भासताहे तो तंतु तैसी जगदात्मता हे ॥
 विक्षिप्त तें ज्या विषयांत चित्त ध्यावा चिदात्म्यास चि तेथ तेथ ॥ २८७ ॥
 प्रत्याहारां ठांई सर्वां हा प्रत्याहार उत्तम ॥
 उपादानस्मृतीं चित्त चिदात्मानिं च राहतें ॥ २८८ ॥
 जरि चित्त निराकारीं निरोधीं न भवेत् स्थिर ॥
 अन्वयेन चिदाकार पाहेल जग समाहितः ॥ २८९ ॥
 निर्विकल्प समाधींत प्राप्त ही सविकल्पक ॥
 योगअभ्यास सर्वत्र पहावें ब्रह्म केवळ ॥ २९० ॥
 तरंगें सलिलैकाकार तंत्वाकार जसा पट ॥
 मृदाकार घट जसा चिदाकार चराचर ॥ २९१ ॥
 चिदात्मस्फूर्तिं टाकूनी जड जग चि ध्याइल ॥
 तारि त्याचा व्यर्थ श्रम सिद्धि ते स्फुरणस्मृती ॥ २९२ ॥

२४ प्रबोध=जागेपणा. २५ सुषुप्ति=झोप. २६ विमल=स्वच्छ. २७ तुर्यां=
 चवथी (स्थिति) जागृती, सुषुप्ति, व स्वप्न ह्या तिहींचे पलीकडची. २८ प्रत्याहार=विषयां
 पासून इंद्रियनिवृत्ति. २९ तरंग=झाटा. ३० सलिल=पाणी.

ब्रह्मादिस्तंभपर्यंत पूर्ण आवरणासह ॥

एक ब्रह्माड चि जसे असंख्य कोटि ही तसीं ॥ २९३ ॥

जशा समुद्रांबुतरंगमाला तशांडरूपाखिल जीवमाळा ॥

तें स्फुरते तोय^{३१} चि एक मात्र ध्यावें तसें तें स्वचिदेकमात्र ॥२९४॥

चिदात्महेमैस्फुरणात् स्फुरते नैर्गांड जे कोश चि सर्व तेथ ॥

प्रतीतिते स्वात्महिरण्यबुद्धी होऊनि राहे स्थिर ते समाधी ॥ २९५ ॥

चिदात्मब्रह्मा अखिलत्व जैसें देशें हि काळें हि करूनि तैसें ॥

पहावें सर्वत्र चि कीं तयानें लवो निमीषें स्फुरते ज्याणें ॥ २९६ ॥

द्रष्टा जर्गा या घटिकाख्ययंत्रा कोण्ही जळीं क्षिप्त हि मग्न तत्रा ॥

निरीक्ष बाढ्यांतरि आत्मतेनें जाणीतला काळ तसा तयानें ॥२९७॥

जसीं यंत्रउपादानकार्यें त्याचीं तदैक्य ची ॥

भासताति तसा भासे आत्मा तत्कार्य काळ जो ॥

काळजो द्विपरार्थांत तत्स्फूर्ति आत्मते जरी

स्वप्रकाशें ससत्यत्वे चित्स्फूर्त्या काळतो तैरी ॥ २९८ ॥

किरीटकटकादीकां स्वतां स्फूर्ति घडे जरी ॥

सत्यत्वबोल उचित त्यांतें च स्वप्रकाशतः ॥ २९९ ॥

किरीटकटकादीकां कनकें स्फूर्ति होतसे ॥

हेमप्रकाश्य जें कार्य असत्य हेम सत्य चि ॥ ३०० ॥

सत्यें चि सत्य भासे जें नसे तें सत्य ची असे ॥

अळंकार हिरण्यैक्य काळात्मैक्य ची तसें ॥ ३०१ ॥

श्रुत्यादिकाळावयव स्वयें न स्फुरती च ते ॥

असत्यास्तव ब्रह्म ची स्फुरती ब्रह्म ते असे ॥ ३०२ ॥

एवं स्वयं ब्रह्म तयाचे जे ची लवादि सर्वे अवयेव तो ची ॥

योगी स्वयें काळ चि काळ त्यास न देशकाळपृथगात्मतेस ॥ ३०३ ॥

तस्मात् अलिंगूनि जगत्प्रकाशा कालप्रकाशा निजचित्प्रकाशा ॥

ते देशकालखलुतत्प्रकाशात् ध्यावें तया तें अखिलात्मभावात् ॥३०४॥

३१ तोय = पाणी. ३२ हेम = सोनें. ३३ नग = दागिने. ३४ परा = ब्रह्मदेवाचें शतवर्षा-
त्मक आयुष्य. त्याचें अर्ध = परार्ध. झणून दोन परार्ध = ब्रह्मदेवाचें सर्व आयुष्य. एवं तु
ब्रह्मणो वर्षमेवं वर्षशतं च तत् । शतं हि त्वस्य वर्षाणां परमायुर्महात्मनः ॥ २४ ॥ एक-
मस्य व्यतीतं तु परार्धं ब्रह्मणोऽनघ । तस्यान्ते ऽभून्महाकल्पः पाप इत्यभिविधुतः ॥२५॥
विष्णुपुराण अंश १ अध्याय २. ३५ मूळ २९८ वे श्लोकावरील टीकेचे मराठींत दोन
श्लोक ३३ आहेत झणून दोहोंचे अखेरीस एकच अंक पातळा आहे. ३६ कटक = कडें

टाकूनि स्थूलेंद्रियकर्तृतेते जें चित्य विश्वास मनें तयातें ॥
 ध्यावें चिदैक्ये च चिदात्मदृष्टी मुनींद्र बोले सविकल्प गोष्टी ॥२०५॥
 जगच्चिदैक्या व्यवहारकाळीं चालीं हि बोलीं पहाण्यादिवेळीं ॥
 प्रतीतिगम्य^{३८} जरि तें उदंड^{३९} समाधि बोले मुनि तो अखंड ॥२०६॥
 तो चि पकळानी अनुभवि जिवन्मुक्त चि सदा ॥
 जइं चितंतू च जडजगपटीं देखत तादा ॥
 जनाव्यापारीं ही सकळ चिदुपादान चि जया ॥
 जगा योगी भोगी अनुभवि च सर्वात्मकतया ॥ २०७ ॥
 स्वचिदब्धी च बुहुंद विषयः इंद्रिये जीं सुखसिंधुसमूह ॥
 वाहतो असें संयमी यमीश^{४०} यम निश्चये राजयोगियांस ॥ २०८ ॥
 चित्तंतुदृष्टी जगदंबरीते पाहे यमोदग्नि^{४१} च शङ्क त्याते ॥
 चित्सिंधुजोत बुहुद होतिनाशे तो वाग्मी ऐसा यमबोलिलासे ॥२०९॥
 चिदंबुर्पाना तृषित त्वरेतें जडा तरंगींसह ऊदकातें ॥
 पाहे न ते ऊर्मि प्रतीति त्यास तसा जडत्याग स्वये च त्यास ॥२१०॥
 चिददर्शनाचा अभिलाष वाहे विश्वास ही त्या जडरूप पाहे ॥
 विश्वात्मयोगी न जडत्व पाहे त्यागी असा त्याग न जाणताहे ॥२११॥
 निःशब्द आत्मा च अशेष शब्दीं स्मरेत बोले तरि नित्य मौनी ॥
 बुहुद होतां च हि नाशतां ते ही न जाय नानाशत चित्समुद्र ही ॥२१२॥
 न आदांती ब्रह्मीं जग वदतसे वेद चि असें
 न मध्ये ही हेमीं मुकुटकटकादीक चि जसें ॥
 पहातां ये रीती अमुनि जनवृंदीं^{४२} हि विजनीं
 वसे योगी ऐसें नसाति गिरिगुह्यां न विजनीं ॥ २१३ ॥
 जडा काननीं पर्वताचे दरितें वसोनी त्दरीं पाहतोसी जनाते ॥
 असोनी असा राजयोगी जनीं हे जना निर्जन ब्रह्मभावे च पाहे ॥२१४॥
 समान सर्वे देह तसि जगदुपादानसमता ॥
 सदां जो पाहे त्या जगि घडतसे अंगसमता ॥
 अतक्ये ज्या साभ्ये करुनि च हि हेतो समतनू ॥
 जनत्यागे खुंटासम तरि नव्हे तो समतनू ॥ २१५ ॥

३७ विश्वास=जगतास. ३८ प्रतीति=अनुभव. ३९ उदंड=पुष्कळ. ४०
 बुद्बुद=बुडबुडा. ४१ यमीश=योगिश्रेष्ठ. ४२ अंबर=वस्त्र. ४३ दग्नी=दृष्टीतें
 आंबरणारा. ४४ सिंधु=नदी. ४५ वाग्मी=वाणीतें आंबरणारा. ४६ अंबु=पाणी.
 ४७ तरंग=छाटा. ४८ ऊर्मि=छाट. ४९ वृंद=समूह. ५० विजन=एकांत.

असिद्धा जर्गा दीसतें ब्रह्म सिद्ध सतां नित्य सिद्धासनांतें प्रसिद्ध ॥
 जरी देह फीरे स्वकर्मानुरूपें उरें आसनीं राजयोगी प्रतापें ॥ ३१६ ॥
 बाहेर वृत्ती निघताति लोकीं त्या प्रत्यगात्मा अखिलात्मनीं कीं ॥
 सच्चिन्मयी शीघ्र करी तयांतें तो राजयोगी वद पुरैकातें ॥ ३१७ ॥
 ओं स्थीर वृत्ती च निषेधशेषीं तों तो तरी कुंभकें आत्मनीशीं ॥
 जर्गा उपादानपणें पाहाया वृत्ती हळू सोडित रेचकें या ॥ ३१८ ॥
 स्वयें ध्याता ध्येयो घडत तदवन्ये नमनसा ॥
 स्मृती तल्यानाची सतत इतर ध्यान हि कशा ॥
 क्वचित् ते विस्मृती स्मरत जडता तेथ चि तया ॥
 तयीं मी प्रत्याहार घडत खलु योगीक्षितिपें त्या ॥ ३१९ ॥
 कटकीं जसि हेमधारणा तसि मनि जगी स्वधारणा ॥
 होय जरि निरंतर स्थिर राजयोगी तो बोलियला तर ॥ ३२० ॥
 चराचरीं या लैहरीं चिदग्धी अखंड पाहे तरि तो समाधी ॥
 कालात्मने वंचितें कालमृत्यु चित्पृथ्वि चित्पार्थिव पाहे उक्त ॥ ३२१ ॥
 मूषा बाळें बाळा रचुनि ह्मणती मी सुतैवती ॥
 जडें अंगें अज्ञ जन तसे यमादीक करिती ॥
 तया बोले योगी तरि हि पडतो मृत्युवदनीं ॥
 जर्गा नाना द्रष्टे श्रुति वदति तो मृत्यु सदनीं ॥ ३२२ ॥
 जड चि तो यम तें जड इंद्रियें नरि हि सेवि न त्यां विषयां स्वयें ॥
 करितसे च जडा नियमादि तो अमर होय कसा जड दृग्चितो ॥ ३२३ ॥
 जड प्राणायाम जड विजनवासो जड तैनु ॥
 करूनी खुंटासा बसवित जडा आसनि तनु ॥
 अहो कैसा योगी श्रुति वदति मृत्युवारि च जो ॥
 * * * * * ॥ ३२४ ॥
 योगांग जें मात्र चिदात्ममात्र नानात्व मात्र चि खपुष्पैभात्र ॥
 तो राजयोगी गुरुदेवभक्त तो मृत्युचा मृत्यु जितांच मुक्त ॥ ३२५ ॥
 श्री सच्चिदानंद गुरू मुकुंद मल्याद्रिदेशीं प्रकोट स्वच्छंद ॥

५१ पूरक, रेचक, कुंभक हे योग शास्त्रप्रसिद्ध वायुनिरोधाचे तीन प्रकार आहेत. पूरक याचा
 भावार्थ "भरणारा" व रेचक याचा "रिकामा करणारा" असा होतो. ५२ क्षितिप = राजा.
 ५३ छहर = लाट. ५४ वंचित = फसविडोळा. ५५ मूषा = खोटा. ५६ सुतवती = लें-
 कुरवाळी. ५७ यम = वायुनिरोध. ५८ तनु = शरीर. ५९ खपुष्प = आकाशपुष्प
 (ज्याला) अस्तित्त्व नाही अशी गोष्ट).

त्याचे कृपेनें लवलेशलब्ध अनूभूतिलेशटिका प्रसिद्ध ॥ ३२६ ॥

त्रिविक्रमत्व खलु वामनाते विश्वात्मते कृष्णकृपेन ज्याते ॥

त्यासिध्वनूभूतितरंग तेथ लेशानुभूति प्रकटे तो येथ ॥ ३२७ ॥

इति श्रीसच्चिदानंद मुकुंदचरणांबुर्जी ॥

लब्धचिन्मकरंदाते वर्णी वामन ग्रंथि या ॥ ३२८ ॥

उपसंहार.

अर्थानुभव हा घेतां मन मोह न त्यागतां ॥

मुरते स्वसुखानंदीं सर्व ही तो चि पाहुं तें ॥ ३२९ ॥

यास्तौ अनूभूतिलेश नामे संपूर्ण ग्रंथ हा ॥

करुनि अर्पिला पार्यी शेषशायी हरीचिया ॥ ३३० ॥

समश्लोकी असी टिका तो श्रीवत्सांक स्फुरवी ॥

तसी करुनि ते अर्पी त्याच श्रीपदपंकर्जी ॥ ३३१ ॥

सत्यज्ञानानंत आत्मा असे ब्रह्म चि निश्चये ॥

सत् अज्ञान अल्पत्व निषधाने च जाणतो ॥ ३३२ ॥

आत्मा सत्य असत् देह अनित्यं तद्विलक्षण ॥

आत्मा देह नव्हे तेव्हां असे अन्य तयाहुनी ॥ ३३३ ॥

देहात्मता निषेधे या पंच भूते समातृक ॥

जातां तमोगुणायुक्त अन्नमय निषेध हा ॥ ३३४ ॥

आत्मा ज्ञान असे प्राण अज्ञान तद्विलक्षण ॥

तेव्हां आत्मा नव्हे प्राण असे अन्य तयाहुनी ॥ ३३५ ॥

प्राणात्मता निषेधाने इंद्रिये^{६०} द्विप्रकार ही ॥

जातां रजोगुणासह निषेध प्राणकोश हा ॥ ३३६ ॥

आत्मा अनंत चि मन अल्पत्वे तद्विलक्षण ॥

आत्मा तेव्हां मन नव्हे असे अन्य तयाहुनी ॥ ३३७ ॥

मनात्मता निषेधाने चित्तबुद्धि अहंमन ॥

जातां सत्वगुणा युक्त मनोमयनिषेध तो ॥ ३३८ ॥

कोशत्रय निषेधे या आत्मता नाहि जाणतां ॥

दावी गुरु नाखशिखे साक्षिणीं मग त्या हि ती ॥ ३३९ ॥

६० अनित्य = चिरकाल न राहणारा. ६१ तद्विलक्षण = त्याहून भिन्न. ६२ द्वि-
प्रकार इंद्रिये = पंच कर्मेन्द्रिये व पंच ज्ञानेन्द्रिये. ६३ कोशत्रय = अन्नमय कोश, प्राणमय
कोश, मनोमय कोश. कोश = कोसला, आवरण.

देहीं ब्रह्मांडि ही तैसा जो देहद्वैर्यतीत त्या ॥
 दिसे जेणें अहंराहू चंद्र आत्मा तयास ची ॥ ३४० ॥
 एवं कोशत्रयातीत आत्मा चंद्र तया मनें ॥
 अहंकृत्शाखे परता पाहती सत्वदृष्टिनें ॥ ३४१ ॥
 प्रळयीं जें उरे शेष निषेयशेष ही तसें ॥
 आदि अंती एक चि जें मध्यें ही तें असे च कीं ॥ ३४२ ॥
 ब्रह्मांडीं प्रत्यकत्वे जे आत्मता कळतां च ते ॥
 ब्रह्मांड उत्पत्तिलय आत्मत्वीं मग जाणती ॥ ३४३ ॥
 सृष्टी प्रळयज्ञानानें कीं आत्मा सत्यकीरण ॥
 त्यास्तौ भासे जगजळ न तें सत्य असत्य ची ॥ ३४४ ॥
 देह द्रष्टा भिन्न स्थूल सूक्ष्म देह चराचरा ॥
 साक्षित्वें जाणता सर्व वास सर्वत्र यास्तव ॥ ३४५ ॥
 कोशत्रय जडोपाधी-निषेधें आत्मासिद्धता ॥
 झाली मनोमया कोशीं शुद्धी ते त्वंपदौत्मक ॥ ३४६ ॥
 न मोडे परि संस्कार अविद्येचे अनादि ते ॥
 मोडती ते हि विद्येनें जाणतां तत्पदौत्मक ॥ ३४७ ॥
 जीवात्मता त्वंपदे^{६४}ची तत्पदे^{६५}परमात्मता ॥
 विद्याऽविद्योपाधित्यागें ब्रह्म असें असी^{६५} पद ॥ ३४८ ॥
 जो आकाश घटमठीं महदाकाश तो असे ॥
 आत्मा तसा स्वप्रकाश जाणती दोहिं ठायि त्या ॥ ३४९ ॥
 जो जेथें देखिला हेता तेथें आतां दिसे च तो ॥
 ते देशकाळ टाकितां असे पुरुष एक ची ॥ ३५० ॥
 उभयोपाधिनीराशें ब्रह्मानुभव होतसे ॥
 परि विद्या शुद्धसत्व ब्रह्मानुभव हा तिणें ॥ ३५१ ॥
 अविद्या उपाधि जसा घट देह तसा मठ ॥
 विद्योपाधि ही ब्रह्मांड निराशें ब्रह्म जें महत् ॥ ३५२ ॥
 देहीं ब्रह्मांडि त्या बाह्य असे एक चि ब्रह्म तें ॥
 तो चि कूटस्थ जो देहीं अभोक्ता बिंब आत्मता ॥ ३५३ ॥
 कूटस्था पासुनी होते वृत्ति सत्वजळीं च त्या ॥
 तें चि कूटस्थ चैतन्य प्रतिबिंबें तयास ची ॥ ३५४ ॥

६४ देहद्वयातीत = स्थूल व सूक्ष्म या दोहों प्रकारच्या देहांहून भिन्न. ६५ "तत् त्वमसि" या महावाक्याचें विवरण पंडित करीत आहेत.

जीवात्मा प्रतिबिम्बात्मा भोक्ता ही वदती श्रुती ॥
 वृत्तियोगे चेतउनी इंद्रियां विर्षयां भूतां ॥ ३९५ ॥
 एवं सर्व हि तें एक अनात्म तद्विलक्षण ॥
 वसे आत्मा वृत्ति ज्यांत साक्षित्वातीत देहि जो ॥ ३९६ ॥
 कूटस्थ वदती त्यातें ब्रह्मांडीं हि मठस्थ तो ॥
 महत् जो त्या हि बाहेरी असे येक चि ब्रह्म तें ॥ ३९७ ॥
 तत्त्वमस्यर्थश्रवणे अविद्याप्रथि सूटां ॥
 प्रकटे ब्रह्मविद्या जों समाधि निर्विकल्प तो ॥ ३९८ ॥
 होतां ब्रह्माकार चित्त ते ब्रह्म जग पाहती ॥
 सर्व खलु इदं ब्रह्म अभिप्राये श्रुतीचिया ॥ ३९९ ॥
 निराकार चि हें सर्व निश्चये वाटतें परी ॥
 होतां आंगीं विकारित्व जाणती त्या गुरुक्तिनें ॥ ४०० ॥
 ठसतां निश्चयो चित्ता देह ब्रह्मांडपासुनी ॥
 जें जें आठवतें तें तें निराकार चि जाणता ॥ ४०१ ॥
 कीं जें भासे जग जळ असे आत्मा च कीरण ॥
 सत्ये भासे जें असत्य नसे तें सत्य ची असे ॥ ४०२ ॥
 विना चैतन्य हें विश्व न भासे जड कांहि च ॥
 चित्स्फूर्तिनें जड स्फुरे ब्रह्माद्वैत अखंड तें ॥ ४०३ ॥
 दोर ची सर्प तंतू च पट माती च तो घट ॥
 समुद्र लहरी हेम अळंकार असे परी ॥ ४०४ ॥
 आत्मा च आपला ब्रह्म तो सर्वात्मपणे असे ॥
 जाणती सर्व भूतांतें आत्मत्वे च करुनियां ॥ ४०५ ॥
 बळें ब्रह्म चित्प्रकाश प्रपंच पाहतां दिसे ॥
 ये हातास हि तें ब्रह्म घटमाती बळें जसी ॥ ४०६ ॥
 माती हेमी नग घट 'शुक्ती रजत शब्दची ॥
 दोरी सर्प नाम जसें ब्रह्मी जीवत्व ही तसें ॥ ४०७ ॥
 मन प्राण इंद्रिये ही सत्क्रिय ब्रह्म सर्व तें ॥
 सात्वीक धारणे पोहे स्फुरे नग चि हेम तें ॥ ४०८ ॥
 नामें रूपे क्रिया सर्व ब्रह्म ची धरिती स्वये ॥
 नगशाश्वत जसें हेम जगशाश्वत ब्रह्म ची ॥ ४०९ ॥

६६ विषय = रूप, रस, गंध, शब्द, स्पर्श. ६७ भूतें = पृथ्वी, आप, तेज, वायु,
 आकाश हीं पंच महा भूतें. ६८ शुक्ति = शिंपला. ६९ रजत = हवें.

कारणीं कार्य पाहातां जड दृष्टीस तें नसे ॥
चित्स्वरूपी जड वसे हेमीं नग असे परी ॥ ३७० ॥
येतां अनुभवा सर्व निराकार चि ब्रह्म तें ॥
परि आकार जो दृश्य न राहे काळशक्तिनें ॥ ३७१ ॥
आकार वाटत मना कल्पने च करुनियां ॥
कल्पना विषयेंद्रीयें जाणती ब्रह्मदृष्टिनें ॥ ३७२ ॥
व्याप्य व्यापक आत्मा च वदताति असे श्रुती ॥
ऐसें समनतां तत्त्व जडभेदा नुरे उरी ॥ ३७३ ॥
प्रियत्वे ज्या प्रीति होय पुत्र वित्ता दिकीं पुरी ॥
तुटे काळें स्वप्रियत्व असे दुःख हि भोगितां ॥ ३७४ ॥
हेम सर्व अळंकारीं ब्रह्म तैसें चराचरीं ॥
दृष्टी हेमावरी आधीं भूषणें मग दीसती ॥ ३७५ ॥
हे श्रीगुरुकृपाउक्तीं जोंवरि मनि स्थिरता ॥
सर्व ब्रह्म ठसावे तें समाधीस विशेष तो ॥
प्रिय आत्मा दुःख देह दृढ निश्चय जो असा ॥
चित्तच स्वरूपाकार समाधिस्थिति ते असे ॥ ३७७ ॥
विज्ञानमय हा कोश जेथ ब्रह्म चि अद्वय ॥
वैराग्यें आणि अभ्यासें सिद्ध आनंदकोश तो ॥
जांगृती स्वप्न सुषुप्ती या अवस्थात्रयतीत जे ॥
तूर्था एकपणें पाहे तेव्हां अनुभवी असे ॥ ३७९ ॥
समुद्री लहरी जैसी आत्मत्वीं वृत्ति ही तसी ॥
लहरी च जळ जसें वृत्ती च ब्रह्म तें तसें ॥ ३८० ॥
लहरीवृत्ति जे धांवे चित्समुद्रीं न त्या फुडां ॥
सिद्ध असे ब्रह्मजळ वृत्ती लहरि रूपि यां ॥ ३८१ ॥
आकार जो कल्पि मन तो निराकार बुद्धिस ॥
विश्व जें इंद्रियां भासे बुद्धीस ब्रह्म तें असे ॥ ३८२ ॥
जेथें लक्षी शुद्ध सत्व ब्रह्म ची अन्य नाठवे ॥
जेव्हां वृत्ती शून्यचित्त उन्मनी स्थिति ते मग ॥ ३८३ ॥
लय आणिक विक्षेप विप्र जें कल्पनात्मक ॥
युक्ताहारविहारानें लय-निद्रा न बाधते ॥ ३८४ ॥

७० जागृती = जागेपणा. ७१ सुषुप्ति = निद्रा. ७२ तुर्या = चतुर्थी (अवस्था).
७३ युक्त = बंधाचा.

मोडे तत्त्वस्मृतीनें तौ विक्षेप सह कल्पना ॥
 तेन्हां आनंद हा कोश सिद्ध होय न त्या विण ॥ ३८५ ॥
 ध्येयें ध्याता नसे अन्य शुद्ध चैतन्य ची असे ॥
 अनंतसुख अपार आनंदमय कोश तैं ॥ ३८६ ॥
 नाठवे अन्य कांहीं च एक आत्म खुणे विना ॥
 आठवे जैं जैं जितुकें आत्मा आपण तीतुकें ॥ ३८७ ॥
 आत्म प्रतीतिमात्र ची ना ते स्मृति न विस्मृती ॥
 आनंदाचा अनुभव कोश आनंद यास्तव ॥ ३८८ ॥
 अनंतानंत ब्रह्मांडीं अळंकारीं सुवर्णवत् ॥
 आपण चि निराकार आनंदांभव वैभव ॥ ३८९ ॥
 तें च हें सगुण ब्रह्म ह्यणुनि श्रुति वर्णित ॥
 “पुरुष एवेदं सर्वं” पुरुष जाण सर्व ही ॥ ३९० ॥
 पुँरूष ह्यणतां येते प्रकृती तीस घेउनी ॥
 व्यापी आपण चि जग सगुण ब्रह्म तें असे ॥ ३९१ ॥
 अवि्यक्त तत्त्व प्रकृती ब्रह्मानुभूति ब्रह्म जें ॥
 अन्भवात्मक त्यातें चि सगुण ब्रह्म बोलिजे ॥ ३९२ ॥
 व्यापिलें जग ब्रह्मानें रज्जूनें सर्प ज्या परी ॥
 असे तें जग ब्रह्मांच सर्व रज्जूमधें जसा ॥ ३९३ ॥
 न तें ब्रह्म जगामाजी न रज्जू सर्पि त्या परी ॥
 जग ब्रह्मां नसे तें ही जसा सर्प न रज्जुंत ॥ ३९४ ॥
 एवं चारी प्रकारें ही जग नाहीं च जें असे ॥
 ब्रह्म तें सगुण ब्रह्म असावें जाणुनी तथा ॥ ३९५ ॥
 आकार जो दिसे तो ची योग ऐश्वर्य ची असे ॥
 योग तो युक्तिचातुर्य सामर्थ्य ऐश्वर चि तें ॥ ३९६ ॥
 आहे वस्तु परब्रह्म नाहीं तें जग दाखवी ॥
 युक्तिचातुर्य तें ऐसें कीं सामर्थ्य चि तें तसें ॥ ३९७ ॥
 ज्याचें सामर्थ्य ऐश्वर्य असें कीं तो चि तें स्वयें ॥
 भगवंताय त्या विश्वा-काराय चि नमो नमः ॥ ३९८ ॥
 हा अघटित घटना-योग-ऐश्वर्य गूण जो ॥
 सिद्ध यांत असे ब्रह्म नाहीं तें जग दाखवी ॥ ३९९ ॥

दिसोनि जग तें नाही ऐश्वर्यी ज्ञान प्राप्त जें ॥
 ज्ञानी त्या सिद्ध स्वरूप त्रिगुणातीत निर्गुण ॥ ४०० ॥
 जाणे चित्छक्ति त्या ज्ञानी सत् स्वरूप असत् जग ॥
 परीकल्पे जग ही ते कल्पना सह तें जग ॥ ४०१ ॥
 मिथ्या स्थाणुत्वि पुरुष जाणे ज्ञान गुणें च त्या ॥
 तेन्हां जग चि तें ज्ञान वैराग्य सिद्ध त्यांत ची ॥ ४०२ ॥
 प्रिय सत्य स्वरूप ची असत्य जगि अप्रिति ॥
 श्रुतिज्ञ जो तया मिथ्या रजती अप्रिती जसी ॥ ४०३ ॥
 वैराग्यगुण हा त्यांत तुझा धर्म फळद्रुप ॥
 भवबंधन त्या धर्मी मिथ्याच जग जाणतां ॥ ४०४ ॥
 धर्म सत्कर्म समता कर्माचें फळ देउनी ॥
 सदयें तरुणोपायें सन्मार्गी जीव तारिले ॥ ४०५ ॥
 धर्म अशा कल्पिलें तें जग कर्म तुझें असे ॥
 तें ब्रह्म तूं दयायुक्त सगूण समनाथी ही ॥ ४०६ ॥
 शुद्ध सत्त्व तुझा धर्म नाही तो तुज बांचुनी ॥
 जसें न कनका बाह्य कटकत्व असे परी ॥ ४०७ ॥
 धर्म गुणी सिद्ध यश अपेश ज्यांत तें नसे ॥
 यशें त्या तारिलें विश्व अवतारादि निश्चयें ॥
 हें पवित्र यश तुझें ते श्री माया असेच कीं ॥
 जग मायामयी यांत असे सत्य स्वरूपची ॥ ४०९ ॥
 एवं ऐश्वर्य वैराग्य ज्ञान धर्म यश श्रि ही ॥
 षड्विध गुण जे त्यांतें भग नाम चि बोलती ॥ ४१० ॥
 भग तें चि जग असे आत्मा तोच ह्यूनियां ॥
 भगनाम जर्गी वंत आत्माच भगवंत तो ॥ ४११ ॥
 तो आत्मवंत सुवर्ण भगनाम जर्गी नर्गी ॥
 ह्यणुनी तो वासुदेव भगवंत हि तो असे ॥ ४१२ ॥
 भगवंत वासुदेव देहीं ब्रह्मांडनांति ही ॥
 जाणती कल्पिती त्यांतें नमिती च पुनः पुनः ॥ ४१३ ॥
 दिसे निर्गुण बुद्धीतें इंद्रियां जग षड्गुण ॥
 पाहे प्रत्यक्ष निर्गुण भगवान् हरि तो स्वयें ॥ ४१४ ॥

जर्गी षड्गुण पाहे जों मनीं आवेश होय तो ॥
 निर्जी निर्गुण षड्गुणीं पाहे विश्व हरी च तो ॥ ४१९ ॥
 रीती अनुभवाची हे सर्व भूतीं च षड्गुण ॥
 आत्मा भक्त अनुभवी त्या सर्वां भगवंत तो ॥ ३१६ ॥
 त्रिगुणातीत निर्गुण षड्गुण सगुण चि जो ॥
 सेव्य-सेवक-भावें ही ज्या ध्यानीं वासुदेव ची ॥ ४१७ ॥
 वसे सुवर्ण चि नर्गी भगवंत तसा भर्गी ॥
 भगशब्दें जग चि त्या ह्युनी वासुदेव तो ॥ ४१८ ॥
 इंद्रियां जो जगद्रास पहाती जगदीश्वर ॥
 गुरुक्ती करुनी ज्ञान होतां जें आठवूनि तें ॥ ४१९ ॥
 वासुदेवाय भगवते नमो प्रणवपुक्त ची ॥
 जपती ते ब्रह्मभूत पदवी पावती स्वयें ॥ ४२० ॥
 सर्वभूतीं ब्रह्मदृष्टी भगवंत चि पाहती ॥
 प्रसन्न वर्तति सदां शोककांक्षादिर्वीजत ॥ १२१ ॥
 सर्वभूतीं न त्यां द्वेष सृष्टी ज्यां भगवद्रूप ॥
 दिसे जें तें लहरी त्या पाहे अमृत सिंधु ची ॥ ४२२ ॥
 मुमुक्षां तारि मित्रत्वे दया भूतीं असी च कीं ॥
 प्रतिविवरुपें भोक्ता सर्वत्र वासुदेव ज्यां ॥ ४२३ ॥
 न त्यां अहंकारि परि स्फुरे प्रारब्ध भोगितां ॥
 कमर्शकी जाणुनी तें पाहे दुःखें सुखीं सम ॥ ४२४ ॥
 भगवद्भाव सर्वत्र क्षेत्रज्ञें जगदीश्वर ॥
 पाहे करी सुखी नेदी दुःखें भलतयां हि तो ॥ ४२५ ॥
 सर्व भूतीं स्वात्म खूण क्षमापरा पराधित्या ॥
 न दाखवी वक्रभाव कायवाचामनें हि जो ॥ ४२६ ॥
 द्वादशक्षरमंत्राच्या जपादिहि जपाति च ॥
 अर्चिती त्या यथाउक्त उपचारकल्पनात्मकें ॥ ४२७ ॥

७९ त्रिगुणातीत = सत्व, रज, तम यांनीं विरहित. ८० प्रणव = ओंकार.
 ८१ कांक्षा = इच्छा. ८२ मुमुक्षां = मोक्षच्छेत. ८३ अहंकारि = अहंकार, भीषणा
 ८४ प्रारब्ध = आरंभिल्ले. ८५ क्षेत्रज्ञ = इदं शरीरं कौतय क्षेत्रमित्यभिधीयते ॥ एतन्नो
 वेत्ति तं माहुः क्षेत्रज्ञ इति तद्विदः ॥ १ ॥ भगवद्गीता. ८६ द्वादशक्षर मंत्र = "ओं नमो-
 भगवते वासुदेवाय" हा मंत्र.

स्वकर्माधिक कर्म जी कृष्णपर्दी च अर्पिती ॥
 सर्वात्मभाव नमिती अनंतत्व स्मरोनियां ॥ ४२८ ॥
 अर्पिती नव ही भक्ती तशा च सकळ क्रिया ॥
 क्रियमाणातीत ऐसे निरहंकृति वर्तती ॥ ४२९ ॥
 संचित दग्ध ज्ञानाग्नी करुनि जाहलें परी ॥
 राहे प्रारब्ध जें त्यातें भोगें करुनि सारिती ॥ ४३० ॥
 प्रारब्ध भोगितां ही ते विरक्त प्रेमयुक्त ची ॥
 गोविंद अच्युत मुखीं अमृतवृष्टिसर्वदा ॥ ४३१ ॥
 अनंत हरे मुकुंद रामकृष्णादि नाम जें ॥
 येतां मुखीं बुद्धि अर्थी रूपाभिभव ज्या मनीं ॥ ४३२ ॥
 भगवतीं प्राण चित्त बोधिती त्या परस्परें ॥
 कथिती त्या तोषती ही रमती नित्य त्यांत ची ॥ ४३३ ॥
 अनंत वदतां पाहे व्यापुनी उरला जगा ॥
 अच्युत वदतां देखे नाशरहित शाश्वत ॥ ४३४ ॥
 त्रिभंगी मांडिती ठाण अधरीं वेणु दाविती ॥
 क्रीडती नाचती गाती ते अभिनव दाउनी ॥ ४३५ ॥
 येतां मुखीं वासुदेव पाहे विश्वरूपें तथा ॥
 भगवान्वदतां तो चि प्रत्यक्ष भगवद्रूप ॥ ४३६ ॥
 जगातें भगवद्रूपें भजताति जर्गी च त्या ॥
 चिदात्मा देखती तो ची वासुदेव ची सर्व हें ॥ ४३७ ॥
 सुखदुःखें तुष्टकष्ट नसे आनंद चि असे ॥
 जो विश्व भरुनी राहे आनंदकंद बोलतां ॥ ४३८ ॥
 पंचभूतें ज्योतिरूपें प्राणि वृक्ष दिशा नग ॥
 शरीर हरिचें विश्व आत्मत्वे वदती तथा ॥ ४३९ ॥
 अवतारादि हि जग मनें आकार कल्पुनीं ॥
 बुद्धिनें तें अनुभवी कीं चैतन्य चि तें असे ॥ ४४० ॥
 सुख अनंत चि जया संतुष्ट सर्वदा हि तो ॥
 लाभ ज्या स्वरूपीं चित्त भगवद्भक्तियुक्त चि ॥ ४४१ ॥
 लाभ जो भक्ति-सूखाचा कृपा सर्वेश्वरा चि ते ॥
 आठवी निरहंकारें वर्ते प्रारब्ध भोगुनी ॥ ४४२ ॥
 गुरु ईश्वर जो त्याचे सेवे भक्तीत सर्वदा ॥

ध्यानीं च मूर्तिं पूजनीं अर्पीं सर्वं हि ध्यानिं त्या ॥ ४४३ ॥
 प्रार्थूनीं त्या वासुदेवा मागताति पुनः पुनः ॥
 भगवद्भाव सर्वा ही भूर्तीं द्यावा ह्यनूनीयां ॥ ४४४ ॥
 सर्वांत तुझे चरण थोर होय असें करीं ॥
 आत्मत्वे चरणीं तूझ्या अखंड प्रीति दे हरी ॥ ९४९ ॥
 सनक नारद शुक भक्तांची गति दे तसी ॥
 दे समागम संतांचा अंतीं स्मृति तुझी च जे ॥ ४४६ ॥
 उरी ज्ञानाचि जे काहीं बुद्धितें दिसते तिही ॥
 होतां भक्ति असी येतें ज्ञान पूर्ण अनूभवा ॥ ४४७ ॥
 निर्दिर्ध्यासें च करुनी आत्मत्वीं स्थैर्य पावतो ॥
 नित्याभ्यासें च करुनी बुद्धीसी सच्चिदात्मता ॥ ४४८ ॥
 आत्मा सत्य असें ज्ञान त्या सत्यत्वीं च तेवढें ॥
 आनंद तेथ तैसाची सच्चिदानंद तो असा ॥ ४४९ ॥
 सत्यदे जो असे आत्मा सत्पदे तो चि दीसतो ॥
 आहे आनंद आत्माच सच्चिदानंद तो असा ॥ ४५० ॥
 कालत्रयीं असे तें ची सत्य जें नित्य जाणणें ॥
 असत्य आणि अनित्य नसे त्या वेगळें च कीं ॥ ४५१ ॥
 आत्मरज्जू असे सत्य असत्य जग सर्पतो ॥
 जगसर्प न तो मिथ्या असे आत्मा च दोर तो ॥ ४५२ ॥
 ह्यणा सर्प तरी रज्जू स्वभावे असतो तसा ॥
 चराचर नाम मात्र आहे ब्रह्मचि सर्व ही ॥ ४५३ ॥
 चराचरदेह सह नाम आकार मात्र ची ॥
 आकारी त्या निर्विकार आहे येक चि ब्रह्म तें ॥ ४५४ ॥
 नेत्रां दिसे जळ चि तें बुद्धीस मात्र कीरण ॥
 इंद्रियां विश्व भासे तें बुद्धीस ब्रह्म वाटतें ॥ ४५५ ॥
 एवं प्राप्ति निराकार-स्वरुपाची च सर्वदा ॥
 साक्षित्वातीत प्रथम निराकार चि तें असे ॥ ४५६ ॥
 घट-मठ-उपाधीच्या निषेधे जें "असी"पद ॥
 व्यतिरेकमहावाक्यें निराकार चि ब्रह्म तें ॥ ४५७ ॥

तंतू पट माती घट दृष्टांतें विश्व ब्रह्म ची ॥
 तें अन्वय महावाक्यें निराकार चि बाणतें ॥ ४९८ ॥
 षड्गुणो हि निराकार हेमवत् नागि पाहणें ॥
 सत्यज्ञानानंत जें कां निराकार चि सर्वदा ॥४९९॥
 गेली आवरणा विद्या परि विक्षेप युक्त जे ॥
 राहे ते जाय कळतां जडही चित्स्वरूपाचे ॥४६०॥
 अनुभव असा त्यांत फलितार्थ चि निर्गुण ॥
 दिसेना कांही च जडा जड कांही च नाहीं तें ॥४६१॥
 अखंडानुभवे ऐशा देहीं वर्ते विदेहि जो ॥
 त्या पूर्ण भगवत्प्राप्ती मुक्ति ही हारिभक्ति ही ॥४६२॥
 ब्रह्म सर्व अशा ज्ञानें दिसती ब्रह्म इंद्रियें ॥
 अभ्यास हा अशा ज्ञानें होतो इंद्रिय-संयम ॥४६३॥
 पाहे चैतन्यहेम चि जडत्वनाग टाकुनी ॥
 नियम पाहाती ज्ञानी स्वानंदप्रद नेम तो ॥ ४६४ ॥
 आत्मा च पाहतो सर्व प्रपंच जड त्यागतां ॥
 बोलण्यांत हि तें मौन निःशब्दी मन वर्ततां ॥४६५॥
 ब्रह्म च आदिअंती जें मध्ये हि तें चि बीर्जन ॥
 ब्रह्म काळ असे ज्यांत निमिषादिक काळ ची ॥४६६॥
 सुख ब्रह्मस्फुरण जें नित्य आसन सिध्द तें ॥
 ब्रह्म च जडमायेचें मूळ ज्ञा [अज्ञान ?] मूळ-बंध तो ॥ ४६७ ॥
 तरंग जड चिदब्धि-ज्ञान जें समता च ते ॥
 दृष्टि तें कारण ब्रह्म जडकार्य चि पाहणें ॥ ४६८ ॥
 ब्रह्म सर्व हि वृत्तींच्या निरोधानें च मानणें ॥
 अंतर्मुख तो पुरक सूटे प्रपंचि रेचक ॥ ४६९ ॥
 अद्वैत-स्थीर वृत्ती जे तो प्राण-स्थीर कुंभक ॥
 प्राणायाम असा त्यांचा न होय इतरांस तो ॥ ४७० ॥
 व्यतिरेकें आवरणा विक्षेपा अन्वयें तसी ॥
 नाशे तेव्हांच जाणावें अद्वैत कळलें तया ॥ ४७१ ॥
 गेली आवरणाविद्या विक्षेपा राहाते तया ॥
 नाशिती जाणुनी सर्व जड हें चित्स्वरूप ची ॥ ४७२ ॥

आत्मा च विषयीं वाटे मन चित्स्वरूपी असे ॥
 प्रत्याहार असत्यांचा जो मुमुक्षुंस उत्तम ॥ ४७३ ॥
 ब्रह्मीं निराकारवृत्ती स्थिर जें ध्यान त्यांस तें ॥
 ब्रह्माकारपणें वृत्ती स्थिरता जे समाधि तो ॥ ४७४ ॥
 ब्रह्म ची स्फुरते तें ची मन जेथे चि जाय तें ॥
 मनाची धारणा हे ची मुमुक्षां अति उत्तम ॥ ४७५ ॥
 तो राजयोगी गुरुदेव-भक्त योगांग मार्त्रीच समाधियुक्त ॥
 विष्णु स्वयें तो तनु जे तयाची जीवोद्धरा *देवनदी च साची ॥ ४७६ ॥
 वसे प्रपंचीं परि निःप्रपंच असा असे ज्या परमार्थ साच ॥
 होऊनि त्या युक्त जरी अशुद्ध प्रपंची साधे परमार्थ शुद्ध ॥ ४७७ ॥
 नारायण पदैभव नारद व्यास शूक ही ॥
 आचार्य जे गौडपाद गोविंद भगवत्पद ॥ ४७८ ॥
 यतींद्र शंकराचार्य पृथ्वीधर हि ते तसे ॥
 यति श्री सच्चिदानंद रूपें परमहंस जे ॥ ४७९ ॥
 तत्कृपे वामनस्वामी ज्यांहीं गुह्य प्रकाशिलें ॥
 परात्पर श्यामराज तुकोवा परमेष्ठि ते ॥ ४८० ॥
 बाळकृष्ण ते परम परमानंद श्रीगुरु ॥
 प्रकाशी गुह्य तें ऐसें सर्वात्मा वासुदेव हें ॥ ४८१ ॥
 कृतार्थ तें वदन नित्य ज्यांतें कृपेन ज्यांचे वदलों तयांतें ॥
 परंपरा वर्णुनि त्याच पायीं पुनः पुना वंदिच सर्व ठाई ॥ ४८२ ॥
 कायावाचा मनेंद्रिये अहंकारें स्वभावे हि ॥
 म्यां हें केले कर्म सर्व अपीं नारायणा प्रती ॥ ४८३ ॥
 शति श्रीवामनस्वामीकृत-अनुभूतिलेशप्रथ-टीका समाप्ता ॥

समाप्त.

भूगोल-वर्णन.

आत्मा हेमै जसे तसा स्थिर-चरीं नाना नैगीं संचला ।
 हे नेणे नुसते सुवर्ण वळखे आत्मत्व तो वंचळी ॥
 एवं जो भगवंत विश्व अवघे वंदूनियां त्यास मी ।
 हा भूगोल-तरंगै वर्णित असे त्या चित्समुद्रीं समी ॥ १ ॥
 सहस्र-पत्राब्जै तशी धरा हे । तत्कार्णिकीं होउनि मेरू राहे ॥
 द्वीपांचिया सिंधुचिया जळाच्या । पंक्ती तयाच्याच जशा दळाच्या ॥ २ ॥
 कोटापुढे खंदक खंदकाही । पुढे दुजा कोट चि जेवि काहीं ॥
 द्वीपापुढे सागर सागरासी । द्वीप,क्रमे त्यास हि वारिराशी ॥ ३ ॥
 अशी योजनें भूमि पन्नास कोटी । मधे मंडळाकार हे मध्य कोटी ॥
 पुढे कंकणाकार सर्वा धरा हो । तसे सिंधु ही हा मनीं बोध राहो ॥ ४ ॥
 अशी सप्तद्वीप क्षितिचरि मधे त्यांत मिरवे ।
 बरी जंबुद्वीपे क्षिति नवाचि ते भाग बरवे ॥
 तयामध्ये मेरू तळिहुनि हि जो रुंद वरता ।
 उभा ^१गांवे लक्षप्रामित म्हणती वेद^२ पुरता ॥ ५ ॥

ओळ्या—मेरूस दक्षिण दिशे । निषधनाम पर्वत असे ॥
 नैलाद्रि उत्तरे वसे । माल्यवान पश्चिमेसी ॥ ६ ॥
 पूर्वसी गंधमादन । समुद्र पर्यंत या पासून ॥
 भूमी भद्राश्च म्हणून । म्हणवी खंड ॥ ७ ॥
 पश्चिमे माल्यवान पर्वत । त्या पासून समुद्रपर्यंत ॥
 केतुमाल म्हणोनी विख्यात । तिसरे खंड ॥ ८ ॥
 पूर्वपश्चिम समुद्रवरी । तीन खंडे या परी ॥
 इलावृत्त चहुंकडे चारी । सीमा-पर्वत ॥ ९ ॥
 त्यास दक्षिणेस निषध-गिरी । पूर्वपश्चिम समुद्रवरी ॥
 दक्षिणे जातां आडवा परी । पूर्व पश्चिम तो नौट ॥ १० ॥

१. हेम=सोनें. २ नग=दागिना. ३ वंचला=फसला. ४ तरंग=लाट. ५ अब्ज=कमल. ६ कार्णिका=मधला भाग. ७ द्वीप=बेट. ८ वारिराशी=समुद्र. ९ अर्वाचीन शोधान्वये पृथ्वीचा व्यास ८००० मैल स्तणजे ८०० योजनें, परीष २५००० मैल स्त २५०० योजनें, व क्षेत्रफळ २०,००,००,००० कोटी मैल स्तणजे २,००,००,००० दोन कोटि योजनें आहे. १० सप्तद्वीपे=जंबूद्वीपे व द्वीपौ शाल्मलीश्वापरोद्विज । कुशः कौंच स्तथा शाकः पुष्करश्चैव सप्तमः ॥ १ ॥ (विष्णुपुराण). ११. गांव=योजन १२ वेद=चार.

त्यास ही दक्षिण दिशे । हेमकूट पर्वत असे ॥
 या दोर्हीमध्ये खंड वसे । हरिवर्ष म्हणूनी ॥ ११ ॥
 हेमकूट पुढे पर्वत । दक्षिणेस उभय सिंधू पर्यंत ॥
 या दोर्गिरिमध्ये विख्यात । किपुरुष खंड ॥ १२ ॥
 हिमाचल दक्षिण दिशे । समुद्रवरी पृथ्वी असे ॥
 तिथे हे भरत-खंड वसे । कर्मभूमी ॥ १३ ॥
 एवं पूर्वपश्चिम दोन्ही । मध्ये एक दक्षिण तिन्ही ॥
 मेरू भोवती खंडे नेमूनी । सांगितली साहा च ॥ १४ ॥
 आतां मेरू भोवते इलावृत्त । त्यास उत्तरे नीलपर्वत ॥
 त्या ही पुढे नामे श्वेत । गिरी आडवा उत्तरे ॥ १५ ॥
 या दो पर्वतांभीतरां । पूर्वपश्चिम समुद्र वरी ॥
 रम्यकू खंड तथा ^{१४} वैखरी । बोले मुनीची ॥ १६ ॥
 यास ही उत्तर दिशे । शृंगवान् पर्वत तैसाच असे ॥
 तेथ पर्यंत वसे । हिरण्यमय खंड ॥ १७ ॥
 तेथून उत्तरे समुद्र वरी । उत्तर-कुरु-खंड या परी ॥
 एवं नवखंड कूसरी । जंबुद्वीपाची ॥ १८ ॥

श्लोक-मधे मेरू त्या भोवति भू अखंड । गिरी चौत दावी इलावृत्त खंड ॥
 तथा मध्यखंडास जे पूर्व भागीं । तथा नाम भद्राश्व पृथ्वी विभागीं ॥ १९ ॥
 इलावृताहूनि हि पूर्व भागीं । ते खंड भद्राश्व धराविभागीं ॥
 जे पश्चिमे ते तरि केतुमाला । या दोस ही सागर-युग्म-माळा ॥ २० ॥

घनाक्षरी-लोक आतल वितळ । तथा तळीं ही सुतळ ॥
 तळातळ महातळ । एक एका खालते ॥ १ ॥
 तथा खाले रसातळ । तथा खाले ही पाताळ ॥
 तथा तळीं महा व्याळ । व्यास-वाणी बोलते ॥ २ ॥
 भूमीवरी भुवर्लोक । स्वर्गावरी महर्लोक ॥
 जन-तप-सत्य-लोक । एक एका वरते ॥ ३ ॥
 ब्रह्मांड हे विवरण । वरी वरी आवरण ॥
 पुढे वामन-चरण । सत्व तैची उरते ॥ ४ ॥ २१ ॥
 कोटि योजन पन्नास । अंड कोटीचा विन्यास ॥
 सांगितलासे धन्यास । राजयासी श्रीशुकें ॥ १ ॥

मध्ये भूगोलाचें स्थळ । मेरू^{१६} सोन्याचा अढळ ॥
 तया भोंवते अचळ । असंख्यात कौतुकें ॥ २ ॥
 कार्णिका सहस्र-दळी । तसा मेरू भूमंडळी ॥
 जैशा केशराच्या वळी । हेमगिरी-शतके ॥ ३ ॥
 मेरू भोंवतें भूतळ । जैसें वर्तुळ कमळ ॥
 जंबुद्वीप तें केवळ । लांब रुंद तितुकें ॥ ४ ॥ २२
 लक्ष योजनें विशाळ । मेरू सोन्याचा सुढाळ ॥
 जंबुद्वीप भूमी माळ । भोंवती त्या पर्वत ॥ १ ॥
 सोळा सहस्र योजन मेरू । भूमौत निमग्न जैसें धर्तुरू^{१७}
 सुमन रुंद जो जो वरू । .. .. ॥ २ ॥
 तया भोंवती ते धरा । तो ची जंबुद्वीप खरा ॥
 लांबी रुंदीनें जो बारा । लक्ष गांव पुरता ॥ ३
 तया वेष्टण कंकण । सिंधु नामें जो लवण ॥
 स्वयें वर्तुळ आपण । लक्ष गांव पुरता ॥ ४ ॥ २३
 जंबुद्वीप हा अखंड । नद्या पर्वत उदंड ॥
 त्या ही मध्ये नव खंड भूमंडळ वर्णित ॥ १
 मध्ये मेरू हा पर्वत । तेथें खंड इलावृत्त ॥
 दोन्ही समुद्र पर्यंत । दोन्हीकडे असती ॥ २
 तीन खंडे दक्षिणेस । तीन खंडे उत्तरेस ॥
 शेवटील दोन्ही जैशा । धनुष्याच्या आकृती ॥ ३
 सिंधू उत्तर दक्षिण । दोन्ही धनुष्य लक्षण ॥
 सीमा पर्वतांचे गण । दोहीं अंती ये रिती ॥ ४ ॥ २४
 सिंधु नामें जो लवण । पूर्व पश्चिम दक्षिण ॥
 हिमाचल तो आपण । गिरिराज उत्तरे ॥ १ ॥
 तें हें भरताचें खंड । पुण्य सद्रति उदंड ॥
 येथें पापी लंड भंड । ते ची नरकी खरे ॥ २
 एथें करिती जे पाप । तयां नरकीं संताप ॥
 जो जो पुण्याचा प्रताप । तो तो लोक ही बरे ॥ ३

१६ मेरू—भास्कराचार्यादि व्योतिषी पृथ्वीच्या आंसाला मेरू म्हणतात. १७. धनुरू=
 धोतऱ्याचें फूल. १८ भरतखंडाच्या सीमा लघु आर्य सिद्धांतांत एथल्या प्रमाणेच वर्णि-
 ल्या आहेत:—सागर-हिमगिरिमध्ये चापाकार हि भारतवर्षम्.

एथील ची पुण्यफळ । द्वीपे खंडे हे सकळ ॥
 स्वर्ग अतळ वितळ । तेथूनी च हे सारे ॥ ४ ॥ २५
 चित्त-शुद्धीने चिद्भक्ति । हरिभक्तीने विरक्ती ॥
 भक्ति-विरक्तीने मुक्ती । ऐशां शास्त्रे बोलती ॥ १ ॥
 पाकें ज्ञानाचा न ज्यास । सत्य लोकीं तया वास ॥
 तेथे करूनी अम्यास । अंती मोक्ष पावती ॥ २
 मोक्ष अन्यत्र ही परी । तेथे ज्ञान होय जरि ॥
 मोक्ष-प्रदत्व ही तरी । याच खंडीं साधिती ॥ ३
 ज्ञाने वीण चित्तशुद्धी । तेणे जन्मांतरीं सिद्धी ॥
 आत्मतत्व ज्ञान-बुद्धी । या च भूमी वरिती ॥ ४ ॥ २६
 लक्ष योजने समुद्र । खोल तितका च रुंद ॥
 लंकादिक दुर्गवृद्धे । त्याचि मध्ये वर्णिती ॥ १ ॥
 पुढे द्वीप नामे लक्ष । तेथे ब्रह्मनामं लक्ष ॥
 रुंदीने तो दोन लक्ष । लांब कवणाकृती ॥ २
 रस उंसाचा केवळ । तैसे सागराचे जळ ॥
 त्याने द्वीप ते केवळ । वेष्टिले हो बोलती ॥ ३
 पुढे शाल्मली म्हणून । वृक्ष नामेची करून ॥
 द्वीप तयाचे वेष्टन । मद्य-सागर असे ॥ ४ ॥ २७
 त्या ही पुढे कुशद्वीप । कुशस्तंभ जेवि दीप ॥
 ऐसे तेज तो अधीप । जाणो द्वीपांचा दिसे ॥ १
 घृत-सिंधूचे वेष्टण । त्याही पुढे विचक्षण ॥
 कौच द्वीपाचे लक्षण । बोलताति हो असे ॥ २
 ज्यांत कौच डोंगर । घेरा क्षीराचा सागर ॥
 जया क्षीराब्धीत वर । त्याचे कन्येचा असे ॥ ३
 क्षीरनिधीपुढे धाम । शाकद्वीप त्याचे नाम ॥
 शाकवृक्ष अभिराम । त्याचे नाम त्या प्रती ॥ ४ ॥ २८
 त्या ही भौवता तो अब्धी । त्याचे पाणी जाणो दधी ॥
 पुढे द्वीप ते अवधी । सातवे हे बोलती ॥ १
 तया वेष्टण जें जळ । गोड सिंधूचे केवळ ॥
 त्या ही पुढे तो अचळ । लोकालोक येरीती ॥ २

की ज्या २१ भीतरी हे लोक । ज्या बाहेरी आलोक ॥
 सूर्यचंद्र अवलोक । ज्यापुढे नसती ॥ ३
 ब्रह्मांडाचा मध्य भाग । भूमी त्याचा हा विभाग ॥
 जिला शिरी शेष नाग । अहर्निशी वाहतो ॥ ४ ॥ २९
 वरी वरी सत्य लोक । ब्रह्म-पद जें विशोक ॥
 लेखितां तें सत्यलोक । कटाहा ची राहतो ॥ १ ॥
 अंड-कटाहाचें दळ । कोश दशगुण जळ ॥
 दशगुण ची अनळ । वायुपुढे वहातसे ॥ २ ॥
 नभ अहं महत्त्व । दशा दशगुणकत्व ॥
 साक्षी पुढे निर्गुणत्व । वामन हें पाहातो ॥ ३ ॥ ३०

समाप्त.

रसना-स्तुति.

सवाया.

पांडव-भाग्य सहस्रमुखीस हि वाच्य नव्हे न धरे अनुमाना
 जें महों थोर पितामह वैभव त्याहुनि ही अति उत्तम माना ॥
 कोटि चतुर्दश निर्मुनियां विधि पात्र न ज्या पुरुषोत्तम-माना ।
 तो हरि भाइ रे भाइ म्हणोनि थापटि पार्थ-तुरंगममाना ॥ १ ॥
 हे रसने तुज वीनवितो कर जोडुनि एक विनंति करीं ।
 सर्व अमान्य जगत्रय दुर्गुण काढुनि होंडं नको अखरी ॥
 मौन्य-रूपे क्रमं काळ कसा म्हणसी तरि निश्चळ ध्यान धरीं ।
 श्रीशिव शंभु दयार्णव केशव माधव कृष्ण मुकुंद हरी ॥ २ ॥
 हे रसने तुज सांगितलें हित काज हरि-स्मरण शिकावें ।
 श्रोत्र-युगी श्रवणदि करुनि कथामृत-सार मनांत धरावें ॥
 हस्तकिं पूजन मस्तकिं वंदन नेत्रिं विलोकुन रूप भरावें ।
 ईश्वर हे समबुद्धि निरक्षुनि मानुं नको मग आपपरावें ॥ ३ ॥

समाप्त.

२१ भीतरी=आंत. २२ आलोक=प्रकाश. २३ अवलोक=पहाणे. २४ कटाह=कढई.
 २५ रसना=जीभ. २६ सहस्रमुख=शेष. २७ पितामह=ब्रह्मा, भीष्म. २८ तुरंगम=
 घोडे.

कंस-वध.

घनाक्षरी.

वज्राहुनी ही अभंग । मल्लां वाटला श्रीरंग ॥
 नरां नरनाथ रंग । भूमी येतां वाटला ॥ १ ॥
 वाटे नारींसी मदन । नंदादिकांसी स्वजन ॥
 दुष्ट रायांसी शासन । धाकें ऊर फाटला ॥ २ ॥
 मायबापां तान्हे बाळ । भयें कंसा वाटे काळ ॥
 मूढां वाटे फटकाळ । शोके कंठ दाटला ॥ ३ ॥
 स्वात्म योगियां स्वरूप । यादवांसी विष्णु-रूप ॥
 दृष्टी देखतां अमरूप । दुःखसिंधु आटला ॥ ४ ॥ १ ॥
 संगें गडी बळीराम । रंगा येता मेघश्याम ॥
 कुवल्यापीड नाम । द्वारीं गज देखिला ॥ १ ॥
 पीतांबरें कसी कास । शिरीं बांधी अलकौसे ॥
 दावी वीरकौतुकास । वीर-रसें रोखिला ॥ २ ॥
 कृष्ण उचलुनी हात । म्हणे अरेरे महात ॥
 जाणें रायाचे गृहांत । वाट सोडीं वहिलीं ॥ ३ ॥
 नाहीं तरी हा वीरण । तुज सहीत मरण ॥
 पावेल हा अजी रण-रंगीं जय पाहिला ॥ ४ ॥ २ ॥
 सोंडेचा सांखळदंड । उचलुनी थुंडा दंड ॥
 कुवल्यापीड चंड । वेगें करी^{३२} लोटला ॥ १ ॥
 शूखळा ते खळखळ । वाजे लोहाचे निःखळ ॥
 यम कवळीला खळ । लुळगासा उठिला ॥ २ ॥
 घंटा जड मण मण । वाजताती घण घण ॥
 मक्षिकांची खण खण । मध्ये जेव्हां धांविला ॥ ३ ॥
 ऐसा करी हरी हरी । संहारी हो हरी हरी ॥
 केशरी^{३४} हो कोण सरी । श्रीहरी चपळ पावला ॥ ४ ॥ ३ ॥
 सोंडेचा सांखळ-दंड । चुकवूनी भुजदंड ॥
 हाणे हतीसी प्रचंड । निघे चहू चरणी ॥ १ ॥

पुच्छीं धरी गिरीधरै । मागें ओटी फरफर ॥
 हत्ती हगे भर भर । चित्रिते करणी ॥ २ ॥
 पुढें येऊनी अनंत । कुवल्यापीड दंत ॥
 चुकावितात अत्यंत । धासती हो धरणी ॥ ३ ॥
 ऐसा मारुनी द्विरद^{३६} । उपडूनी दोन्ही रद^{३८} ॥
 शोणिते^{३९} वरद । रंगला हो त्या रणी ॥ ४ ॥ †
 समाप्त.

ब्रह्मबोध. *

शुक म्हणत नृपाळा आयकें कर्णवापी ।
 भरुनि रस निघे जो तो चि आकर्ण वा पी ॥
 जग गुरु परमात्मा जो चिदानंद सारे ।
 लव गुण कथिल्याने त्यांत आनंद सारे ॥ १ ॥
 करुनि सावध चित हृदंबुर्जो । श्रवण तूं करिं सौख्यदयांबु जी ॥
 जग भवांत भुजंग^{४०} भासतो । मग दिसे हरि रज्जु चि भास तो ॥ २ ॥
 ऋषि समस्त मुखीं हरि दुंदुभी । पुसत त्यास चि आनक दुंदुभी ॥
 तुम्हि समस्त समाधि-सुखीं हरी । स्तवितसां भव भ्रांतिक जो हरी ॥ ३ ॥
 तुम्ही ब्रह्म ध्यातां निजानंदरूपी । समाधिस्त होऊनियां चित्स्वरूपी ॥
 असे ब्रह्म ते काय कोठें वसे जें । मम ज्ञान कीं चंद्र आमावसे जे ॥ ४ ॥
 म्हणे मी अज्ञानी मज निबिड अंधार रजनीं
 जनीं ब्रह्माते या न कळत असे काळ भजनीं ।
 तुम्हां सर्वज्ञाते म्हणुनि पुसतो सत्व हृदया
 दयाळुत्वे ब्रह्मार्पण कथन सांगा स्वहृदया ॥ ५ ॥
 स्तवितसे वसुदेव^{४१} कृतांजली । करुनि वंदन लोचन सज्जळीं ॥
 नयनि घालुनि ब्रह्म निरंजना । तुम्हि समस्त करा नयनांजना ॥ ६ ॥
 या शून्य गेह हृदयीं दिप उजळायी ।
 मोहांधकार भव लोचनि काजळी या ॥

† ३९ प्रकरण अपुरतेच आमच्याकडे आलें होतें.

* ४० प्रकरण वामनाचें म्हणून आम्हांकडे आलें परंतु याचे शेवटचे श्लोकांत “ नरहरी ” असे नांव आहे यावरून हें वामनी नसविसें वाटतें. भाषाही वामनी भाषेहून अधिक खडबडीत आहे.

३५ गिरिधर=कृष्ण. ३६ चित्रित=चमत्कारिक. ३७ द्विरद=हत्ती. ३८ रद=दांत. ३९ शोणित=रक्त. ४०. भुजंग=सर्प. ४१ आनकदुंदुभी=वसुदेव.

वाटे प्रकाशकर तूंच तुम्हांविना ही

चिद्दहृत्य दीप उजळी सम अन्य नाही ॥ ७ ॥

ऐकोनियां मुनिवरे वसुदेव-वाणी^{४२} । जो ब्रह्म सेवनि नसे स्वसुरासि वाणी^{४३} ॥
 ते बोलती तव गृहीं हरि ब्रह्म आहे । ऐसें असोनि तुज कां भवबंध आहे ॥ ८ ॥
 तूझी प्रिया गुण वधू सति देवकी जे । गर्भांत ब्रह्मरूप वसति [?] देव कीजे ॥
 तें प्राप्त ब्रह्म तुजला वसुदेव कीजे । लौकीक वृत्ति तपितां वसुदेव कीजे ॥ ९ ॥
 ज्ञानांजनें करुनियां वसु ब्रह्म पाहे । जें शोधितां तव गृहींच करी रूपा हे ॥
 त्या निर्गुणा गुणमयी जन आंत राया । राहे स्नुषा म्हणति ते हरि दुस्तराया ॥ १० ॥
 सकळ व्यापुनियां सचराचरीं । अवतरे जयि ब्रह्म चराचरीं ॥
 भुजग हें जग सर्व विती सती । तव गृहीं तनुज रुक्मिणि दीसती ॥ ११ ॥
 हरी रुक्मिं विश्वां अळंकार सारे । हरी रुक्म हें रुक्मिणि हार सारे ॥
 हरि ब्रह्म माया घटीं बिंब राजे । तदंशें जिणें निर्मले देवराजे ॥ १२ ॥
 जसें चिदानंदकरूप साचें । जें देवकीच्या उदरांत साचें ॥
 सर्वस्व आम्ही भजतां तयातें । तें तारितें पाप-भवानयातें ॥ १३ ॥
 ते सर्व सांगति तया वसुदेव राया । कीं ब्रह्म निर्मित असे तुझिया घरा या ॥
 ध्यानस्थ जे गुण कथू तव नंदनाचे । जो गोकुळीं हरिस घेउनि नंद नाचे ॥ १४ ॥
 हा सर्व रज्जु भुजगा स्थिर जंगमाचा । जो गर्व नाशित जळांत भुजंगमाचा ॥
 तो हें खरें जग समस्त तरंग सारें । या कारणें हरिगुणामूर्ति रंग सारें ॥ १५ ॥
 ऋषि-मुखीं निघतां अशि वैखरी^{४५} । यदुवरा गमली काथिनी खरी ॥
 करुनि वंदन सत्वर तो निघे । हरिगुणामृत नाम निघोनि घे ॥ १६ ॥
 तदुपरि वसुदेवें येउनीयां घरातें । हरिस सदय भावें हें पुसे आग्रहातें ॥
 सगुण रूप तुझें हें वाटसी ब्रह्म सारें । मम शिश्नु वदताती वृद्ध आवाल सारे ॥ १७ ॥
 ऋषीं तें मी प्रार्थीं तुम्हि सतत ब्रह्मात्मभजनीं ।
 जनीं या राहोनी नलिनि दल भावें चि विजनी^{४६} ॥
 हरि ध्यातां ब्रह्मा त्यजुनि भववार्तासि सकळां ।
 कळा चिद्रूपाची मज हि तुम्हि सांगा अविकळा ॥ १८ ॥
 ते सांगती मजप्रती सद्नात्मभावी । कीं कृष्ण पुत्र असतां पडसी अभावीं ॥
 ऐसें असोनि वद कां तुज मोह जाची । हे ब्रह्ममूर्ति असतां उदरीं अजाची ॥ १९ ॥
 जें ब्रह्म सर्वांतरि आरसा रे । न सेवित प्रकृति आरसा रे ॥
 बिंबें तयाच्या पद-सारसा रे । सेवीति त्या तुच्छ हि सार सारें ॥ २० ॥

४२ वाणी=भाषण. ४३ वाणी=कमताई. ४४ रुक्म=सोने. ४५ वैखरी=वाणी. ४६ विजनी=एकांती.

काळास जो केवळ काळसा रे । ज्या पासुनी निर्मित काळ सारे ॥
 भासे तुला केवळ बाळसा रे । संगी करी गोकुळ-बाळ सारे ॥ २१ ॥
 वाजवी अधरिं मंजुळ पांवा । तो तुवां स्वहृदयांत जपावा ॥
 भक्त-उद्धरणिं जो भरि नावा । घे अशा सतत शंभर नांवां ॥ २२ ॥
 ते सांगती मजप्रती वरि भ्रांति वाटे । या संशयांबुधितुनी मज काढि वाटे ॥
 तूं ब्रह्म केवळ कसे हरि सांग आधीं । तेणेंकखनि हरि ते मम आंग आधी ॥ २३ ॥
 तूं ब्रह्म माते न कळे कदापी । तूं खेळतां मी तुजलागिं दापी ॥
 तूं लेंकहूं भासासि स्वात्मभावा । मी तों न जाणें तुझिया प्रभावा ॥ २४ ॥
 तुझे ब्रह्म तें काय कैसें असे जें । तुला खेळवूं नित्य घेऊनि सेजे ॥
 यशोदा तुला मंचकीं थापटी जे । स्वये तूं जगीं तंतुरूपे पटीं जे ॥ २५ ॥
 मुनिवर-वचनाचे भाव जाणोनि सारे । पुसत तुज असें कीं ब्रह्म तूं हा कसा रे ॥
 त्वरित कधिं मुकुंदा श्यामला पीतवासा । घरिं स्वसुख असोनी भोगणें कां प्रवासा
 ॥ २६ ॥

पित्याची हे वाणी श्रवण करि गोविंद हृदया ।

दयाद्रै तातासी वदत अति आनंद सदया ॥

म्हणे माझे ठायीं तुज गमत कीं ब्रह्मरूप हा ।

पहा या देहा ज्या ऋषि म्हणाति कीं ब्रह्म कुप हा ॥ २७ ॥

ब्रह्म तूज दिसते मम देहीं । नाश कीं नयनिं देखति विदेही ॥

सांग या अधरिं कीं रसनेलीं । कीं कटीं मणिमयी रशनेलीं ॥ २८ ॥

ब्रह्म सांग करिं कीं मम कंठीं । कीं भुजांतरिं भुजां उपकंठीं ॥

पृष्ठिभागउदरादिक नाभीं । सांग सत्वर मनीं न कदा भी ॥ २९ ॥

दशांगुळीं हस्तिं नखीं दिसे कीं । जानुद्वयीं या न दिसे चि सेखीं ॥

जंघादि गुल्फादिक या उपायीं । कीं ब्रह्म माझ्या दिसते चि पायीं ॥ ३० ॥

सकळया मत इंद्रिय अंतरीं । न दिसते वद या उपरी तरी ॥

म्हणासि ब्रह्म कसा मजला जनीं । तुज कसेरिति सांगति वीजनीं १९ ॥ ३१ ॥

शुक म्हणे स्व दयामृत उत्तरीं । अजि वदों वदती भवि हे तरी ॥

अवयवात्मक मन्मय भोजनीं । समघटीं रवि हा असे भौं जनी ॥ ३२ ॥

जें दृष्टिगोचर दिसे नयनासि लोकीं । तें बुद्बुदें सम हि मानिं जळा विलोकीं ॥

हे स्थावरादिक भुजंग भुजंगमा या । रज्जू चि हा परिभ्रमे मुळ ईस माया ॥ ३३ ॥

अनंता परी एक तंतू पहाती । तयां या भवीं ब्रह्म लागेल हातीं ॥

१७ रसना=जीभ. १८ रशना=कमरपट्टा. १९ वीजनीं=मुनी. ५० भाजन=पात्र. ५१ भा=तेज. ५२ बुद्बुद=बुडबुडा.

स्वये मीं असा मानितो ब्रह्म सारे । मला मानिसी ब्रह्म आब्रह्मसा रे ॥ ३४ ॥
 तूं ही तसा स्व हृदयांत विलोकनाते । केल्यावरी तुजगमे हरि ब्रह्म नाते ॥
 विश्वी मर्णांत गुण जेंवि जसा पहातीं । त्या रज्जु सत्य धरिला जरि साप हातीं ॥ ३५ ॥
 काचभिंघ धरितां नयनांतरीं । नीळ त्यास जन दीसत अंतरीं ॥
 भिंघ पाट शत लोचनिं दावी । त्या सहस्र शिर आकृति लावी ॥ ३६ ॥
 अशीसि गंधक वसे भव चंद्रमासा । पुण्याभिवत दिसतो जनिं या तमासा ॥
 सर्वत्र माइक खरा परि अग्नि साचा । माया निशैत वप्तो लटिकाचि साचा ॥ ३७ ॥
 या कारणें सकळ मायिक विश्व सारे । ताता विलोकिं जनिं या भरले पसारे ॥
 ते सर्व ब्रह्ममय मानुनि चित्स्वरूपा । ध्यावें मनीं समजसी मग आत्मरूपा ॥ ३८ ॥
 हा ज्ञानदीप हृदयांतरीं ऊजळाया । अज्ञान मायिक तरू जनिं या जळाया ॥
 हा बोध सात्विकहृदीं अमृतासमान । वाटेल सत्य तरि देख जनीं समान ॥ ३९ ॥
 हरीची वाग्देवी शुक म्हणत ऐके नृपतिला ।
 अजी कर्णीं ताते श्रवण करितां बोध मतिला ॥
 म्हणे सर्वां ब्रह्म मज गमत मी ब्रह्म चि असे ।
 मनाचे संकल्प गाति निजसुखा माजि च असे ॥ ४० ॥
 ब्रह्मावबोध घरीं आजि च प्राप्त झाला । सर्वात्मनें करुनियां कळलें अजाला ॥
 सर्वत्र संशय मनांतिल फीटला हो । घेईन यावरि जनांत मुकुंदलाहो ॥ ४१ ॥
 विसरला सरला भवभास जो । दिनमणी रमणी मन भास जो ॥
 समज गा भुजगा कृतिला न भी । अनिल त्या निल त्या न पवे न भी ॥ ४२ ॥
 वसतसे सतसे मुनि संगती । अवरितो वरितो परमा गती ॥
 भुचर तो चर तो हरि भोजनीं । अमळ तो मळतो हरि भोजनीं ॥ ४३ ॥
 सदयता दयितेस विभांडुनी । अदयता दयितेसि न वि भांडुनी ॥
 विस ते रस ते द्विज या जनीं । अचळ ते चळते मति या जनीं ॥ ४४ ॥
 त्यजुनियां मति या जनिं लालची । नुतन हे तनु हे हरि लाल ची ॥
 विजनिं या जनिं यास चि भावितो । सफळता फळता हरि दावितो ॥ ४५ ॥
 सुरसता सरता हरिच्या पदा । सकळता कळता जरि आपदा ॥
 परमता रमता पदभरिसीं । सकळ हें फळ हें हरिच्या रसीं ॥ ४६ ॥
 समजला मजला हरि तूं जनीं । उमजला मज सांगति वीजनी ॥
 प्रकट ते घट ते मम मानसीं । परम तूं रम तूं हृदमानीं ॥ ४७ ॥
 बोले असा तो वसुदेव भावें । मीं धन्य झालों तुझिया प्रभावें ॥
 सर्वांतरीं तूं मम अंतरीं तूं । तूं ब्रह्म माते भाविं या तरीं ॥ ४८ ॥

पित्यासी असा श्रीहरी बोध रीती । वदे त्या मनीं अन्य कोणी धरीती ॥
 प्रपंची भवाब्धीस ते पार होती । वसे कामना मानसीं जी अहो ती ॥ ४९ ॥
 हा ब्रह्मबोध कथनीं कथि भद्र काळीं । आंगें वदे सदय होडानि भद्रकाळी ॥
 प्रार्थीतसे नरहरी चरणीं तराया । लोटीतसे निजपदीं भव दुस्तराया ॥ ५० ॥

समाप्त.

अथ गोरसहरण.

श्रीविघ्नराज^{५१} अ विधिजा^{५२} ब पद सद्रुच्ये ॥ वंदीन यांविण, मनीं सहसा न रुचे ॥
 नानावतार धरि एक अनेक जाला ॥ मी सर्वदा शरण दीन तया अजाला ॥ १ ॥
 जो ब्रह्मरूप अवतार बहू धरीतो ॥ नानारूपे स्वजन सेवक उद्धरीतो ॥
 भूभारधारण दशांतिल आठवा हो ॥ नंदालयीं प्रगट तो हरि आठवा हो ॥ २ ॥
 ब्रजसुता सह गोकुळपाळ तो ॥ निजसुखे विविधापरि खेळतो ॥
 ठकुनि गोपवधू रस घेतसे ॥ चपळ तो मन चोरुनि नेतसे ॥ ३ ॥
 वये वेद^{५३} वर्षांचिया बाळकाची ॥ कसी कीर्ति ऐका जगत्पाळकाची ॥
 सर्वे सौंगडे ते बरे सीकवीले ॥ सदां माधवे गोरसा सौंकविले ॥ ४ ॥
 जे सौंकले गोपकिशोर^{५४} साची ॥ ते आणितो पाळत गोरसाची ॥
 गेली असे गौळणि ते जळाला ॥ तो येति गोपाळ तया स्थळाला ॥ ५ ॥
 संपूर्ण भाग्योदय होय जीचा ॥ तीच्या घरा ये सुत नंदजीचा ॥
 जो चिंतनें सर्व भया हरीतो ॥ ऐका पुढे काय करी हरी तो ॥ ६ ॥
 लोटूनियां गेहकर्पाट^{५५} हातें ॥ पाहे पुढे ऊर्ध्व तया गृहातें ॥
 सिंक्र्यावरी पात्र दिसे पयाचें ॥ आरंभिलें साधन हो तयाचें ॥ ७ ॥
 दूरस्थ तो यत्न वडु सूचवितो ॥ पाटावरी पाट हरी रची तो ॥
 त्याहीवरी स्थापुनि गोपजांला ॥ त्याच्या गळां आपण रुढ जाला ॥ ८ ॥
 पात्रा पयाच्या करि मोहरीनें ॥ पाडूनियां छेद तया हरीनें ॥
 घटाघटी वाजति ते धरुनी ॥ आच्छादिले अंबर सांवरुनी ॥ ९ ॥
 मग करवदनेसीं मज्ज दोन्ही करुनी ॥ कवळित पयधारा अंजुळीनें वरुनी ॥
 डळमळ करि शिकें कप तेणें सिराला ॥ अवघड घडलें हे साधनीं श्रीधराला ॥ १० ॥
 असा श्रीहरी तो पयाला पिताहे ॥ तळीं सौंगडे त्यांजला वोपिताहे ॥
 अशामाजि ये तेथ ते गोपजाया ॥ जिनें रोधिलें मार्ग नेदी च जाया ॥ ११ ॥
 तदा माधवे अंतरीं आठवीलें ॥ मुखीं दुग्ध होतें बरे सांठविलें ॥

५१. अ. विघ्नराज=गणेश. ५२. विधिजा=सरस्वती. ५३. वेद=चार. ५४. किशोर=
 र=बालक. ५५. कपाट=दार.

मुकुंदासि गोपी धराया निघाली ॥ तिच्या लोचना दुग्ध फुंकोनी घाली ॥ १२ ॥
 गोपांगना नेत्र पुसे कराने ॥ गंतव्य केले मुरलीधराने ॥
 ऐसा ठकी जो व्रजअंगनासी ॥ रक्षू म्हणे तो मुनि सज्जनासी ॥ १३ ॥
 दारा दारा येत सांगों जनासी ॥ चौळी चौळी पद्मवेलोचनासी ॥
 काळा काळा नातळे सितरोनि ॥ गेला गेला बाळ चोरी करोनी ॥ १४ ॥
 काळा रूपे अंतरां हा तसा ची ॥ साची बोली चोरटा हा दिसाची ॥
 नाहीं शंका मानसा माजि याला ॥ माझे नेत्रां घातले हो पयाला ॥ १५ ॥
 व्रजवधु मग तेथे पातलीया समस्ती ॥ अगड म्हणति कैशी पातली यास मस्ती ॥
 वय तरि लघु वर्षे वेद सीमा वयाची ॥ ठकविति परि थोरा हे असे मावै याची ॥ १६ ॥
 जैसीं मुले आणिक सान माना ॥ तैसा चि हा हें सदशा न माना ॥
 केला भटाचा अपमान साचा ॥ आहे बहू कार्तरं मानसाचा ॥ १७ ॥
 हा धाकुटा परि बहूवस नष्ट गाई ॥ पाजी हळू च करिं सोडुनि वत्स गाई ॥
 जावे पयास हि न घेउनि व्यर्थकांभ्यां ॥ बैसा म्हणे निज घरांत उग्यारिकाम्या ॥ १८ ॥
 गेहा मध्ये चोर तैसाचि वागे ॥ आतां याते गोरसा लांबवा गे ॥
 आम्हां कांहीं आकळेना हरीतो ॥ संतोषो कीं तोषवूंनां हरी तो ॥ १९ ॥
 ठकूनि गेल्यावरी पूर्तनारी ॥ मिळोनि तेथे अगणीत नारी ॥
 परस्परें बोलति वाक्यहारी ॥ सारे तया कृष्णभवापहारी ॥ २० ॥
 अशीं कौतुके शेषशायी करीतो ॥ करी तो कथेनें अविद्या हरीतो
 कथेच्या रसे शुद्ध केले मनाला ॥ कळीमाजि या तारिले वामनाला ॥ २१ ॥
 इति श्रीगोरसहरण समाप्त.

वामनकृत नौकाचरित्र उर्फ जलक्रीडा.

(द्वितीय.)

कोणे एक दिनीं हरी गवळणी घेऊनि वृंदावनीं
 येवोनी रवि नंदिनीतिरतटा नौका विलोकी जुनी ॥
 बोले त्या मृगलोचनींप्रति हरी अत्यंत संतोषुनी
 जावे नीरें तरूनियां परतिरा नौकेत या वैसुनी ॥ १ ॥
 राधा बोलतसे धर्मा प्रति कसी अत्यंत नम्रोत्तरे
 आम्हांला न कळे जळांतिल गती हे नाव कैसी तरे ॥
 तूं तों बालक अंगना सकळिका नावेत बैसोनियां

५१ माव=कृपड. ६० कातर=भितरा. ६१ पृतनारी=कृष्ण.

१ रविनंदिनी=यमुना. २ मृगलोचनी=स्त्रिया. ३ नीर=उदक. ४ धव=पति.

कान्हा त्यांस म्हणे तुम्हीं न करणें चिंता असा निर्भया ॥ २ ॥

एकोनी हरि-उत्तरा व्रजवधू नावेंत त्या वैसुनी

मध्ये माधव शोभला शीशि जसा वेष्टित तारागणी ॥

नौका चालविली जळी पड्डली १ नौ काय केली असे

कृष्णे ते समयी विचित्र करणी कौशल्य केले असे ॥ ३ ॥

सूर्याते लपवी सुदर्शन नर्भी टाकोनियां सवरा

देखोनी तम लोचनी मग मनी चिंतातुरा सुंदरा ॥

आतां काय किजे उपाय रचिजे या माधवा रक्षिजे

केवी नाव तरोनि जाइल तिरा आतां कसी वांचिजे ॥ ४ ॥

चिंता त्या करिती निशी प्रगटली जाला रवी-अस्त हा

तो कृष्णे पवना प्रती सुचविले तूं सूट वेगें महा ॥

इंद्रा तद्रत-वंश-भूषण करी आज्ञा कसी आयका

चारी मेघ हि एकदा चि वरुषे ऐसे करी कौतुका ॥ ५ ॥

आज्ञा हे हरिची धरी निज शिरी वायू शचीचा पती

झुंझाटा मग सूटला गडगडा मेघोदरी गर्जती ॥

वीजांचे कडके भडाड भडके एकेसरे दाटती

मोठी वृष्टि पडे क्षिती जळमयी संपूर्ण झाली क्षिती ॥ ६ ॥

ऐसा हा प्रळयो शशांकवदना देखोनि आकांतल्या

ब्रह्माचा समयो निदान गमला कल्पांतसा भासला ॥

वाय्याने लहरी उडेत गगनी नौका उलंडे जळी

कान्हा हा भयभीत होइल झणी त्या झांकिती अंचळी ॥ ७ ॥

पाहे कौतुक पन्नगारि प्रभु तो सत्वासि त्यांच्या कसा

मृत्यूलागि भिती किती मज प्रती रक्षीति या राजसा ॥

तेव्हा काय करी हरी लवकरी नौकेस छिद्रे करी

त्या मार्जां जळ येतसे मग पहा घाबीरल्या सुंदरी ॥ ८ ॥

मोठे संकट मांडले यदुपती कैशा परी रक्षिजे

नाना छिद्र पडोनि वारि भरले या लागि कैसे किजे ॥

तो बोले व्रजपाळ गोकुळपती आहे तया यत्न कीं

छिद्रे ही बुझणे तुम्हीं सकळीकी फेडूनियां कंचुकी ॥ ९ ॥

६ कान्हा=कृष्ण. ७ व्रज=गोकुळ. ८ शशि=चंद्र. ९ तारागण=नक्षत्र समूह. १०

नौ=नाव. ११ शचीचा पति=इंद्र. १२ शशांक=चंद्र. १३ लहर=लाट १४ अंचळ=पवर.

१५ पन्नगारि=कृष्ण.

कंसारीवचना प्रती परिसुनी हें गोपिका मानल्या
 रामा त्या नवयौवना निजकरे चोळ्या तिहीं फेडिल्या ॥
 नावे छिद्राविलें विलोलनयना त्या घालिती कंचुकी
 तेंणें तों जळ नावरे लहरि त्या नावेंत येतात कीं ॥ १० ॥
 बाळा त्या सकळा मिळोनि वदती हा ! वारि तों नावरे
 या कृष्णाप्रति रक्ष रक्ष गिरिजाकांता ! त्वरे धांव रे ! ॥ *
 सर्वांची करुणानिधी तुज प्रती कैसी नये कींव रे ॥ ॥ ११ ॥
 ऐसी जों करुणा करीत अबला तों काय बोले हरी
 चारे १० फेडुनि सर्व ही तुम्हि बुझा छिद्रे बहू सखरीं ॥
 लज्जा त्या त्यजुनी विलासगमनी वस्त्रे करे फेडिलीं
 कृष्णा लागुनि वांचवूं म्हणुनियां छिद्रांत त्या घातलीं ॥ १२ ॥
 छिद्रे ही बुजलीं परंतु जळ हें नौके मधें चालिलें
 गोपींचा कटिभयभाग उघडा व्यापोनियां राहिलें ॥
 कृष्णाचे हृदयीं जळा गवासिलें तेव्हां कसे वर्तलें
 गोपींहीं हरिलागुनी निजकरे स्कंधावरी घेतलें ॥ १३ ॥
 मोठा लोट हि नावरे दिसतसे संपूर्ण नौका जळें
 नारींच्या निजकंठ वारि चढलें कृष्णा शिरां ठेविलें ॥
 आतां ठाव नसे हरीस उरला कोणे स्थळीं ठेविजे
 वेगें त्या यदुनंदना सकळ ही गोपांगना रक्षिजे ॥ १४ ॥
 ऐशीया करुणोत्तरा यदुविरे ऐकोनियां सादरें
 गोपींचा निजभाव जाणुनि मनीं संतोष दामोदरें ॥
 तेव्हां काय करी हरी लवकरी चक्रासि पै काटिलें
 तेव्हां तो पडला प्रकाश रविचा वेगें तमा छेदिलें ॥ १५ ॥
 गेलें अभ्र विरोनियां पवन ही झाला अती मंद हा
 नौकेचें जळ शोधिलें परतिरा गेले त्वरेसीं पहा ॥
 ऐशा देखुनि कौतुकासि वनिता आश्चर्य मानीतसे
 लीला हे अवधी विचित्र करणी कौशल्य केलें असें ॥ १६ ॥
 राधा माधव गोपिका सकळ ही आल्या अशा भूवना
 आज्ञा घेउनियां हरि प्रियवधू गेल्या स्वयें भूवना ॥
 गाती ऐकति हें प्रीतिकरुनियां मोक्षास ते पावती

१६ रामा=स्त्रिया. १७ यौवन=तारुण्य. १८ बाळा=स्त्रिया. १९ गिरिजाकांत=पार्वती-
 पति. २० चौर=वस्त्र. * आ *लोकाचा चवथा चरण मिळाला नाही.

भोगे वामन ठाव देई मजला पायीं तुझ्या श्रीपती^{२१} ॥ १७ ॥
इति नौकाचरित्रं संपूर्ण

उपदेशमाला. (प्रकरण दुसरें.)

ब्रह्म जाणायाची इच्छा तूज आहे ॥ तरी तूंची पाहें आपणातें ॥ १ ॥
आपणातें बरें वोळखीशी जेव्हां ॥ सर्वगत तेव्हां तेंची ब्रह्म ॥ २ ॥
ब्रह्म जाणों ऐशी इच्छा कवणासी ॥ तूंची अविनाशी ब्रह्म जाण ॥ ३ ॥
जाणोनी जो आत्मा ब्रह्म तें आपण ॥ पाहे हेही खूण तूशी तूंची ॥ ४ ॥
तूंची सांगे तूझे नीजरूप कोण ॥ आपणा आपण विचारोनी ॥ ५ ॥
विचारोनी देह मी जरी म्हणसी ॥ स्वामीही देखसी देह जैसा ॥ ६ ॥
जैसा स्वप्नदेह नव्हेशी सर्वया ॥ हाही देह मिथ्या तैसा जाण ॥ ७ ॥
जाणोनी निजरूप या देहावेगळे ॥ जड हा केवळ आत्म्यावीणें ॥ ८ ॥
आत्म्यावीणें देह शव दिसताहे ॥ प्राण तोही नव्हे निजआत्मा ॥ ९ ॥
आत्मा प्राण तरी विषयाचें ध्यान ॥ मी तो ऐसें ज्ञान प्राणा नसे ॥ १० ॥
नसे ज्ञान प्राणा विषयाचितन ॥ तेंहि तूझे मन आत्मा नव्हे ॥ ११ ॥
आत्मा नव्हे मन विषयाचें ध्यान ॥ मुरे तेंहि मन सुषुतीत ॥ १२ ॥
सुषुतीत नाहीं कांहींच प्रतीती ॥ त्याही शून्याप्रती जाणसी तूं ॥ १३ ॥
जाणशी तूं तेंहि कांहीं न कळणें ॥ जागृतीत जेणें तोची आत्मा ॥ १४ ॥
आत्मा तो वोळखें मनोमय कोशी ॥ आतां उपदेशीं देई चित्त ॥ १५ ॥
चित्त बुद्धि मन आणि अहंकार ॥ यांमाजी निर्धार स्वरूपाचा ॥ १६ ॥
स्वरूपाचा थारा चहूंमाजी जेथें ॥ वाटे तूज तेथें निज पाहें ॥ १७ ॥
पाहें तें पाहणें जें सर्व जाणणें ॥ पाहोनी राहणें उगें तेथें ॥ १८ ॥
तेथें आपणातें आपणची पाहे ॥ तेंची ब्रह्म ओहे सर्व देही ॥ १९ ॥
देही जें जें आहे तें तें हेंची पाहे ॥ पाहता तो ओहे वेगळाची ॥ २० ॥
वेगळेची आधीं हें तत्व जाणावें ॥ मग तें पाहावें सर्वां ठायीं ॥ २१ ॥
सर्वां ठायीं सर्व देह इंद्रियांतें ॥ तेंची वर्ते चित्त ऐसें पाहें ॥ २२ ॥
पाहे तेंची सत्य सर्वत्र जाणीव ॥ असत्य हें सर्व मृगजल ॥ २३ ॥
मृगजल जैसें सूर्याचे किरणी ॥ विश्व तैसें जाण सर्व ब्रह्म ॥ २४ ॥
सर्व ब्रह्म पाहे वामन स्वरूपी ॥ त्रिविक्रमरूपी विश्वरूप ॥ २५ ॥

इति कविराजमुकुटालंकारहार श्रीमद्भामनविरचित उपदेशमालेचें द्वितीय प्रकरण समाप्त.

॥ श्रीऋणार्पणमस्तु ॥

[वामनी प्रकरणांचे]

शुद्धिपत्र.

पृष्ठ.	ओळ.	शुद्ध.	शुद्धिपत्र.	ओळ.	पृष्ठ.	शुद्ध.	शुद्धिपत्र.	ओळ.	पृष्ठ.
६	१	अशुद्ध.	अशुद्ध.	११	११	शुद्ध.	शुद्ध.	११	११
७	१	डहिता	डहिता	२१	२१	डहिता	डहिता	२१	२१
११	२	कंबर	कंबर	२३	२३	शुद्धाचार्यांची वाणी	शुद्धाचार्यांची वाणी	२३	२३
१३	२	दुर्दशा अ०	दुर्दशा अ०	२५	२५	अथवा कंबर	अथवा कंबर	२५	२५
१५	२	हे	हे	२७	२७	हे	हे	२७	२७
१७	२	तुझे	तुझे	२९	२९	केश चि	केश चि	२९	२९
१९	२	केश	केश	३१	३१	सुखचंद्र	सुखचंद्र	३१	३१
२१	२	सुखामृत सागर	सुखामृत सागर	३३	३३	कवण	कवण	३३	३३
२३	२	खवण	खवण	३५	३५	सिंहू	सिंहू	३५	३५
२५	२	सिंहू	सिंहू	३७	३७	पद्मा	पद्मा	३७	३७
२७	२	सद्मा	सद्मा	३९	३९	अशा	अशा	३९	३९
२९	२	आशा	आशा	४१	४१	गुढ्या	गुढ्या	४१	४१
३१	२	गुढ्य	गुढ्य	४३	४३	शब्द	शब्द	४३	४३
३३	२	शब्द	शब्द	४५	४५	द्वंद्वी	द्वंद्वी	४५	४५
३५	२	द्वंद्वी	द्वंद्वी	४७	४७	शुद्धाभाते	शुद्धाभाते	४७	४७
३७	२	शुद्धाभाते	शुद्धाभाते	४९	४९	पुसो	पुसो	४९	४९
३९	२	पुसो	पुसो	५१	५१	तरुच्या	तरुच्या	५१	५१
४१	२	तरुच्या	तरुच्या	५३	५३	समूहास	समूहास	५३	५३
४३	२	समूहास	समूहास	५५	५५	त्यासि	त्यासि	५५	५५
४५	२	त्यासि	त्यासि	५७	५७	कृष्णाचा	कृष्णाचा	५७	५७
४७	२	कृष्णाचा	कृष्णाचा						

अशुद्ध. ११ उचलून
जसे गमे गमाविले
तथापी वसे करिता झाला
सर्वांबरी शृंगार
फळे ते चरमे
दान अत्यल्पकळ
१४ वक्त्रे
घन श्रीकांता त्या
प्रवृत्ति बाळें

शुद्ध. ११ उचलून
जसे गम गमाविले
तथापि तसे हत्ती
सर्वांबरी शृंगार
फळे ते चरमे
दान अत्यल्पकाली
१४ वक्त्रे
घन श्रीकांता त्या
प्रवृत्ति बाळे

४१	टीप ३	व्यर्थ	खोटी	७३	११	अभ्यास	अभ्यास
४२	१५	* येती	यती	"	२४	जाला	जाला
४४	३	पुनः	पुन्हा	७४	३	विषयार्थ	विषयार्थ
४६	२६	आम्ही	आम्ही	७५	२६	कुमरी	कुमरी
४८	४	बली सदार	बलीस दारा	७६	२३	निदिध्यास	विधान
"	२६	माळिया	माळिया	७७	१२	सरे	तरे
४९	१५	...	द्विज	७९	१४	...	गळे
"	४	... ज्या	हंस ज्या	"	४	... दुलुति	उचलुति स्व
५०	३	सुवर्ण	सुवर्णा	७९	१२	जो मन	हे मन
५१	२९	इंधनाचे	इंधनाचे	"	१३	म्ह	बाह्य
"	३०	उपाशी	उपाशी	"	३	३ व ४ यांचे मध्ये	ही अधिक सवायी षाह्जि.
५६	१०	सुकांत	शुकांत	"	नाठवितां हि	परोक्ष नसे	परि आठवितां हि परोक्ष दिसे ।
"	"	सागीत मूपा	सागीतले त्या	"	आठव नाठव दोनि हि	मोदुनि	आत्मसमाधि सुखांत बसे ॥
६२	३	सिद्धय	सिद्धयर्थ	"	देह विलक्षण	आपुल लक्षण	हे स्मरतां हृदयीं गवसे ।
६३	२८	लिगदेह	लिगदेह	"	व्यर्थ कला	सकळा म्हण	वामन ते गुरुच्या भजनीं च असे ॥१॥
६५	टीप २	जाणे असणें	जाणें असणें	७९	२४	हावनि	होवनि
"	१७	जशी	जशी	८०	टीप १	समह	समूह
६७	१	आत्म	आत्मा	८१	१८	मरंद	१४ मरंद
६८	१	बंध	बंध	"	१८	१४	१३ पदपद
७०	१६	दिसे	दिसे	"	टीप २१	कट	संकट
७१	टीप २	व यपुत्र	वायुपुत्र	८२	२	माहित	मोहित
"	" ५	दशमुख	दशमुख	८३	२	वागा	मागा
"	२१	हत्क	हत्क	"	१३	खोवज ती	खोवजती

[वामनी प्रकरणाचे]

शुद्धिपत्र.

पृष्ठ.	ओळ.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.	ओळ.	अशुद्ध.	शुद्ध.
८४	६	आतें	आतें	१०५	८	त्रिलोक	त्रिलोका
"	१२	...	{ येकि दयाविति तर्जनि नासिकि देवुनि ओठ हि चाजनि हांतें	"	टीप १६	केरुमशत्रु	केरुमशत्रु
"	१७	घराणी	गन्हाणी	१०६	३०	असें	असें
"	१६	...	"लेंकह" इ०	१०८	१८	बोलतू	बोलतू
"	१७	"लेंकह" इ०	{ हास्य म्हणे हरि हांसत चाड हो याचि तुम्हास हि काय शिराणी	"	५	वाग्मनें	वाग्मनें
८८	१६	सरल	सद्रल	"	२३	मज घडे	मज घडे
१०	१४	क्षेमला	क्षभेला	११०	१३	षडस	षडस
१३	टीप ५	क्ष	वक्ष	"	१५	वोटिका	वोटिका
१४	४	छेदुनि	छेदुनि	"	१७	होहन	होहन (वहिनो)
"	५	स्या रिपू जी	स्यासि पूजी	"	टीप	१ विढ्याचे पानांची	१ विढ्याचे पानांची
"	टीप ३	चलता	चुलता	"	"	५ हासांचे परांची गादी	५ हासांचे परांची गादी
१८	७	तनुजेंद्र	दनुजेंद्र	"	२४	छुचेळ	छुचेळ
"	२०	चवळे	चावळे	१११	३०	तेथ	तेथ
११	टीप	छ	*	११४	१३	आज्ञानत्व	आज्ञानत्व
१००	६	मति	मन	११५	४	जाजनि	जाजनि
"	१३	युग	युगें	११६	११	देवुनी	देवुनी
				१२३	६	व्योमगामी	व्योमगामी
				"	८	अकाय	अकाय

१४६	५	क्षण न लगती	क्षण न लगती
"	११	धनुवासर	धनु वासर
१४८	१	होतो	होई
१५०	१३	उदारा	उदारा
१५१	३	आणि	आणी
१५२	टीप २९	हरि	हीर
१५३	३	हरिचा	हरीचा
"	५	नारि	नारी
"	१२	तिचे	तिचे
१५४	१५	न करि	न करि
"	"	अनुकंपा	अनुकंपा
"	टीप ६८	तस साक्षी	सारसाक्षी
१५९	९	अनभूतिलेश	अनभूतिलेश
"	२०	असे	असे
१६२	२८	पुसावया	पुसावया
१६६	२९	वढता ती	वढता ती
१६७	२८	ता	तो
१६८	२१	जे थनि	जेथनि
१७०	८	वक्तारे	वक्तारी
१७१	२७	संबंगत	संबंग
१७३	२०	हंसगत	हंसग
१७५	१	नासी दासजी	नासादासीजी
१७६	१४	होता हे	होताहे

१२४	१९	११	तरि धरोसि
१२६	२२	नासे (न असे)	
१२७	१७	मानू तुं	मानू तुं
"	२५	शीव तो	शीव तो
१२८	१८	चुकवीं	चुकवीं
"	२०	"	"
१२९	टीप १३	बांधतात ते	बांधतात ते
"	" १४	भासे	भासे
"	१२	कळसूजी	कळसूजी
"	२९	नसे	नसे
१३०	३०	मोक्षदारी	मोक्षदारी
१३१	२२	स्वयम् ब्रह्म	स्वयम् ब्रह्म
१३२	१४	दोय	दोय
"	२३	ज्ञानयोगे	ज्ञानयोगे
१३३	२५	मठी	मठी
१३९	११	नगजा	नगजा
"	१९	तुहो	तुहो
१४१	२४	जे	जे
१४४	१३	म्हणे	म्हणे
१४५	१२	समीध	समीध
"	१३	ते घातले	ते घातले
"	२५	दृढी	दृढी
"	३०	आणिक	आणिक
"	"	नलविही	नलविही

[वामनी प्रकरणांचे]

शुद्धिपत्र.

पृष्ठ.	ओळ.	शुद्ध.	अशुद्ध.	पृष्ठ.	ओळ.	शुद्ध.	अशुद्ध.
१७६	२०	सर्वगत	सर्वम	१८४	१	अनुभूति	अशुद्ध.
"	२३	"	"	"	९	अनुभूति	अनुभूती
१७७	१९	गुण विलक्षण	गुणविलक्षण	"	१४	निषेधाने	निषेधाने
१७८	७	द्वन्द्व	द्वन्द्व	१८६	२९	धरिती	धरिती
१७९	५	सर्वगत	सर्वगत.	१८८	१५	अव्यक्त	अव्यक्त
"	२० (श्लोक २७३)	"	"	"	२८	सर्व	सर्व
"	२१	"	"	१३८	१३	दृक्षनामें	दृक्षनामें दृक्ष
"	२५	"	"	"	१३	द्वीपनामें	द्वीपनामें दृक्ष
१८०	१२	यास्तो	यास्तौ	"	"	दृक्षनामें	दृक्षनामें दृक्ष

समाप्त.